ИЗВЕСТИЯ

на Съюза на учените – Варна

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА И ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

2019

UNION
OF SCIENTISTS
VARNA

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
проф. д-р Виолета Йотова, д.м.н.
проф. д-р Зоя Младенова
проф. д-р Златислав Стоянов, д.м.н.
проф. д-р Цвета Зафирова
проф. д-р Маргарита Бъчварова
д-р инж. Йордан Бояджиев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА БРОЯ
проф. д-р Петър Ангелов
доц. д-р Траян Траянов
д-р инж. Йордан Бояджиев
докт. Полина Иванова
Авторите носят солидарна отговорност за своите материали с редакционната колегия.

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ – ВАРНА
Пощенски адрес:
гр. Варна 9026
ул. «Васил Друмев» № 73
Съюз на учените - Варна
тел: 052 / 978-576

Координатор на СУ-Варна:
Албена Вълчева
УМБАЛ „Св. Марина“ - Варна
e-mail: su-varna@abv.bg

Научна конференция
В ГОДИНАТА НА ЕВРОПЕЙСКОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

„Културното наследство
на Варна и Черноморския регион”
27.09.2019 г.
гр. Варна

СЪДЪРЖАНИЕ

ЧИТАЛИЩЕ „ПРОСВЕТА 1927" – ОЩЕ ЕДНО СЪВРЕМЕННО ГАЛЕРИЙНО ПРОСТРАНСТВО В ГРАД ВАРНА..... 5
Живко Г. Дончев

ЕДНА ХИПОТЕЗА ОТНОСНО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ГРОБ № 36 ОТ НЕКРОПОЛА ВАРНА I 11
Светлозар Попов

THE SILC ROAD LOCAL CULTURE PROJECT: OPPORTUNITIES FOR DESTINATION VARNA IN THE BLACK SEA COAST REGION 23
Stoyan Marinov, Krasimira Yancheva, Todor Dyankov University of Economics-Varna

СВЕТИ ГЕОРГИ – СЛАВЯНОУБИЕЦ. НАКРАТКО ЗА СЛАВЯНИТЕ И ТЯХНОТО ВКЛЮЧВАНЕ В ДЪРЖАВИТЕ НА КУБРАТ И АСПАРУХ 32
Димитър Г. Чанев

КАКВО РАЗКАЗВА ЕДНА ГРАФИКА . 41
Трифон Трифонов

Образната символика на мозайките от Епископската базилика в Одесос и епохата на Теодосий I Велики 47
Марина Персенг

ИМЕТО НА ГРАД ВАРНА И НЕГОВАТА ПОЯВА ВМЕСТО ОДЕСОС 52
Веселин Д. Тракийски

МЕСТНОСТТА СЪРТ В ПРОВАДИЙСКОТО ПЛАТО 61
Мария П. Кърджиева

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА Културното възраждане на Варна – 1860 – 1960 г. ЛЕТОПИС НА СЪБИТИЯТА..... 65
Румен Чардаклиев

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА И ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН НАЧАЛНИ СТЪПКИ НА СИМФОНИЧНАТА МУЗИКА В ГРАД ВАРНА..... 83
Жаклин Бодурова, Масис Хаджолян

ВАРНЕНСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ В УЧРЕДИТЕЛНОТО СЪБРАНИЕ 1879 Г. 87
Марияна Николова

ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЯ ВЪВ ВАРНЕНСКИЯ РЕГИОН (1878-1929)..... 93
Даниела Д. Попова

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДЕЛЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ТВОРЧЕСКИ СЪЮЗИ ВЪВ ВАРНА ПРЕЗ 70-80-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК..... 102
Геновева Михова

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА И ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН. ТАКА НАРЕЧЕНАТА ВАРНА 112
Николай Увалиев

60-ТАТА ГОДИШНИНА НА МУЗЕЯ НА ВЪЗРАЖДАНЕТО ВЪВ ВАРНА..... 118
Кольо Хубенов

Еволюция на търговските средища в Черноморския регион 130
Бойко Дойчинов

Прилики и разлики в символизма на шевиците на индианските племена от Южна Америка и България..... 134
Хуан Естебан Юпанки Вилялобос

ЗА РАЗВИТИЕТО НА ВИСШЕТО КОРАБОСТРОИТЕЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ..... 142
доц. д-р инж. Господин Киров

DIGITIZATION OF OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE OF VARNA, PRODUCED IN THE STUDIO ARCHITECTURAL SPIES IN THE PERIOD 2013-2019 151
Nadya Stamatova

ЧУДЕСАТА НА НОС КАЛИАКРА 161
Траян К. Траянов

ЧИТАЛИЩЕ „ПРОСВЕТА 1927" – ОЩЕ ЕДНО СЪВРЕМЕННО ГАЛЕРИЙНО ПРОСТРАНСТВО В ГРАД ВАРНА

Живко Г. Дончев

Abstract: *Asparuhovo Art Gallery was founded in 2006. It appears on the cultural scene of Varna as a space for new pursuits and connects tradition with modern art. The gallery features both works from our folklore and contemporary installations. It is the initiator, creator and principal exhibitor of the FUTURO International Festival of Digital Arts.*

Keywords: *Asparuhovo Art Gallery, contemporary installations, FUTURO, International Festival of Digital Art.*

„Художествена галерия е място (обикновено сграда или помещение), предназначено за излагане и показване пред широката публика на произведения на изобразителното изкуство – скулптури, платна, фотографии и други. На български език художествена галерия често се използва като синоним на музей за изобразително изкуство. Има както държавни, така и частни галерии. В държавните много от изложбите са постоянни и произведенията не се предлагат за продажба.

Някои други галерии са временни, докато в частните галерии произведенията на изкуството може да се предлагат за продажба. В някои страни дори виртуалните галерии в интернет се смятат за художествени галерии".

Тази оскъдна и несъвсем точна като характеристика информация в най-търсеното пространство на днешния ден - Интернет дава обяснение за това, колко е необходимо всяко галерийно пространство за България – независимо от това дали го ценим и ползваме, дали предаваме познанието и вкуса си към идващото поколение посредством средствата на изобразителното изкуство.

Галерийното пространство е врата към различни светове - фантазни и реални. Това е много ценно за развитие на въображението, което е свързано със създаването на иновации и ивенти. А това пък е свързано със създаването и развитието на съвременното изкуство. Ето защо традиционно изложбената зала на читалище „Просвета 1927" Варна си постави по-високи цели да се превърне през годините

в сериозно, заслужаващо по-голямо внимание, галерийно пространство.

Такова галерийно пространство е Галерия Аспарухово Арт. Основана през 2006 г., тя се явява на културната сцена на Варна като пространство за нови търсения и свързва традицията с модерното изкуство. „На 14.12.2006 г., от 18,00 ч., се откри най-новата художествена галерия на Варна – Галерия Аспарухово Арт. През изминалата година читалище „Просвета", инициатор на идеята, създаде подходящо помещение и условия за откриване на галерия. Изложбата, с която бе открита, е сборна с творби от над 20 варненски автора от различни поколения. Между тях са: Маргарита Войнова, Венци Тодоров, Дора Кънчева, Киро Янев, Красен Бербенков, Николай Русев, Светлин Ненов, Явор Цанев, Мария Кънчева, Теодора Кузманова и др. Богата палитра от живописни платна, графики и малки пластики. Организаторите, със съдействието на Дирекция „Култура" Община Варна, предлагат богат афиш от нови автори, като ще посветят изложбите на присъединяването към Евросъюза". Това четем в местните медии за откриване на новото галерийно пространство. Следва изработване на статут на Художествената галерия и издействане от Министерството на Културата бройка за галерист. От 1 декември 2009 г. е назначен галерист, който се занимава с менджимънт конкретно на галерията - организиране на изложби, популяризиране и реклама сред обществото и ценителите на изкуството, осъществяване на връзки с потенциални спонсори и купувачи. Галерията започва работа професионално и всяка година се опитва да надгражда своята платформа. В галерията присъстват както творби от нашия фолклор, така и съвременни инсталации, които променят Аспарухово Арт с различните си експозиции и послания от изложбено в галерийно пространство.

Представени изложби за периода 2009/2015 г.

- 101-ва самостоятелна изложба "Корени" на Куню Китанов
- Дипломни работи на специалност изобразително изкуство при НУИ"Добри Христов"
- Самостоятелни изложби на Емил и Снежина Попгенчеви
- Изложба на Йордан Енчев, Паруш Парушев и Атанас Стойчев

Представям на Вашето внимание отчет на галерията за 2010 г.

„През 2010 г. в галерията се състояха следните изложби: Обща изложба на варнен-

ски автори (живопис, графика, скулптура), посветена на 83-ия рожден ден на читалището. Иконописна изложба на 10 автори във връзка с велик ден. Галерията се включи и в маратон на четенето с изложба илюстрации на художниците на издателство „Славена". Последва самостоятелна изложба на варненският художник Красен Бербенков, преподавател в националното училище по изкуствата "Добри Христов" Варна. След това, като съпътстващо мероприятие към фестивала „Аспарухово пее и танцува", бяха представени скулптурни работи на ученици от същото училище.

Следва изложба живопис и фотография на четири млади авторки от техен пленер в Троянския балкан. През есента бе представена една впечатляваща жена-художник с над петдесет участия в общи и самостоятелни изложби - Йорданка Павлова. Годината приключи с обща изложба живопис „Коледно настроение". През 2011 г. галерията постави начало на пленер „Лято край Аспаруховия плаж" в рамките на празника „Аспарухово пее и танцува", който по-късно бе наречен „Морски утрини". Следва прекъсване от три години по служебни, обективни причини.

2015 г. е една от основополагащите, силни години в репертоарния план и афиш на художествена галерия „Аспарухово Арт" при народно читалище „Просвета 1927", Варна. През 2015 г., след постъпване на позицията „галерист" на местния скулптор Живко Дончев,

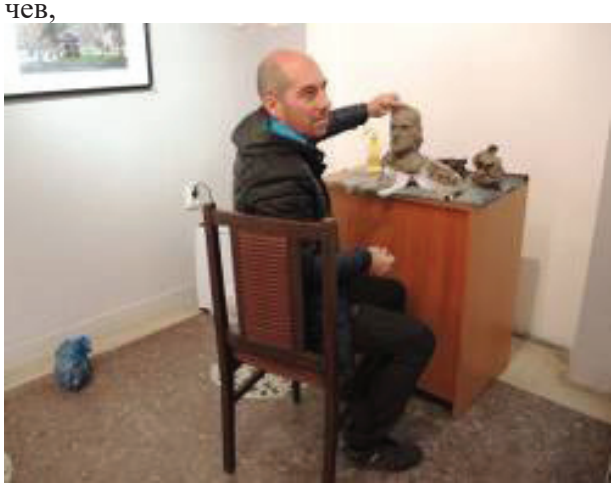

Галерия Аспарухово Арт изгради нова концепция за творби и творци. Затвърди и утвърди позицията си на съвременно и модерно пространство чрез гостуването на много чуждестранни автори, така и наши значими, именити художници. В галерията присъстват произведения от живописен, графичен и скулпторен характер, инсталации, компилации от видовете изкуства в различни творби. Сред именитите чужди автори, които са гостували, са Роман Сустов – Беларус, графика, Игор Мосейчук – Молдова, акварел, Максим Киселов - Украйна, акварел, Жан Баптист Монж – Канада, анимация, склуптура, живопис и графика, Кристоф Лаутрет – аниматор, арт директор на Парамаунт Пикчърс и други. Сред големите български творци, присъствали в пространството на Аспарухово Арт, са Стоян Цанев, Милко Божков, Светлин Русев, Ангел Станев, Явор Цанев, творби на Галин Малакчиев.

Художественото пространство на НЧ „Просвета 1927", познато на варненската общественост като Галерия „Аспарухово Арт", е едно от емблематичните стари, но нови пространства, което в последните години се доказа като постоянно средище за български и меж-

дународни изложби. Работата на галерията допринася за модерната визия на съвременното българско читалище. Тя е модел/образец за това как трябва да бъде организирано галерийно пространство в съвремието. „Аспарухово Арт" участва активно в ежегодните общински Салони на изкуствата (Майски и Рождественски) с художествени произведения и инсталации.

ХГ се наложи в гр. Варна като средище на нови галерийни практики. Освен изложбите на живопис, графика и скулптура се утвърди и като пространство за дигитални и визуални изкуства.

Тя е инициатор, създател и основно изложбено пространство на Международен фестивал на дигиталните изкуства "FUTURO".

Ето как изглежда афиша на галерията за 2015 година:

м. 01 – „От другата страна на моста" - сборна изложба варненски автори

м. 02 – 88 години НЧ „Просвета 1927"

м. 03 - „Дигитални изкуства" – сборна изложба

м. 04 - Любомир Сергеев и Жоро Казаков – художествена фотография

м. 05 – Мария Казакова – живопис

м. 06 – Изложба от арт-пленер „Аспарухово една година след…"

м. 07 - Роман Сустов – Беларус – графика

м. 08,09 – Изложби от проект на дигитални изкуства"FUTURO" гости Игор Албан Шевалие, Пиер Алари, Майкъл Дефео и Виктор Кълвачев

м. 10 – Ателие „Бялото платно" - сборна изложба

м. 12 – „…и беше добро" изложба от Рождественски салон община Варна национална сборна изложба на малката форма

Първо издание на фестивал на дигитални изкуства „FUTURO".

През следващите години галерията става сцена за изява на:

2016 г. с изложби на: Иван Ненков – колекционер; „Великденски фигурални арт инсталации" към „Майски салон на изкуствата"; „Графика" - Петър Лазаров; „От ателието на …" - живопис, скулптура и графика; Международен екслибрис конкурс Варна 2016

Второ издание на фестивал на дигиталните изкуства „FUTURO".

2017 г. с изложби: „Български светии“, „Левитация -Танцът на цветовете“ – светлинна инсталация към „Великденски салон на изкуствата – Варна“; Изложба и майсторски клас на Игор Мосийчук, акварелист от Молдова.

Трето издание на фестивал на дигиталните изкуства „FUTURO”.

2018 г. - изложби: Христо Керин - графика и сборна изложба „Бургаски автори“; Петър Чиновски - графика; изложба и майсторски клас на Максим Киселов - акварелист от Украйна; Изложба портрети/склуптура/керамика на българските просветители: Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Иван Рилски, Стоян Михайловски, Добри Войников, Добри Чинтулов, Георги Сава Раковски, Любен Каравелов, Петър Берон и Константин Арабаджиев. Изложбата „Български просветители” е продължение на експозицията „Български светии”, изработена през 2017 г. за второ участие в „Есенен салон на изкуствата“ на Община Варна.

Четвърто издание на фестивал на дигиталното изкуство „FUTURO”.

2019 г. - изложби: Явор Цанев– непоказвани творби от фонда на семейството

„И беше добро 2“ – сборна изложба на Милко Божков, Стоян Цанев, Ангел Станев, Емил Попов, Явор Цанев, Светлин Русев; Международен екслибрис конкурс -Варна 2019 – традиционна гостуваща изложба на галерия „Ларго“, графики на Константин Антюхин от Украйна.

Пето издание на фестивал на дигиталното изкуство „FUTURO”.

Историческото и обществено развитие на квартала безспорно се отразява както на НЧ „Просвета 1927”, така и на принципите и значението за изграждането на едно галерийно пространство, част от многообразието, което съжителства в българското читалище. Разнообразието на проявите, участието, посещението и другите количествени показатели не са в основата на читалищните постижения при реализирането на тази амбициозна и много добре изпълнена програма.

Най-важното за читалището и галерията, изпълнител на програмата, бе:

Промяна на нагласата от позиция "очаквам помощ" и промяна на динамиката на дейностите.

2. Нов подход към дейностите, поставяне и постигане на нови цели, използване на нови технически и изразни средства.

3. Извеждане на галерийната дейност извън галерията.

НЧ ПРОСВЕТА 1927 ВАРНА

С успешното реализиране на афиша на "Аспарухово Арт" и петте издания на Международният фестивал на дигиталните изкуства „FUTURO", както и с традиционните творчески дейности галерията се вписва в изпреварващите културни дейности, тези които чертаят новите пътища за преосмисляне на мястото и ролята на читалището като културен институт.

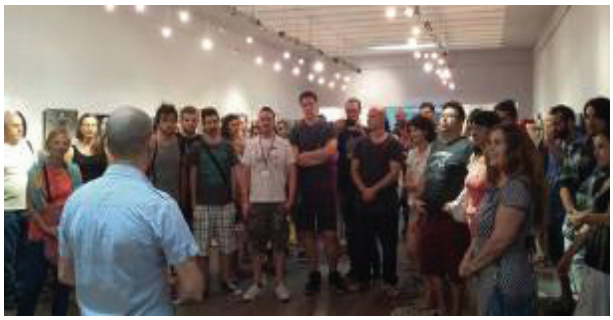

Галерия "Аспарухово Арт" е пространство, търпящо бъдещо развитие и надграждане с нови изразни форми, ситуирани в галерийното пространство, като доказва тезата, че читалище „Просвета 1927" е едно достойно, съвременно галерийно пространство в град Варна.

За контакти:
Галерист: Живко Дончев
НЧ „Просвета 1927" Варна
E-mail: zhivkodonchev@gmail.com
https://www.prosveta-varna.eu/

ЕДНА ХИПОТЕЗА ОТНОСНО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ГРОБ № 36 ОТ НЕКРОПОЛА ВАРНА I

Светлозар Попов

Today, archaeologists and pre-historians are unanimous in designating the Golden Chalcolithic Necropolis No. 1 as a Varna phenomenon. So much prehistoric gold found in one place the world has never been encountered. But gold intra-grave artefacts are not the only specimens of jewelry, because besides them, crystal beads have been found here, the work of which is still surprising and perplexing. And there are not many researchers for whom the pinnacle of this miracle is Grave No. 36 of the Necropolis.

The grave has been of interest for many years and has generated diverse opinions. There are a number of features that make it difficult to fit into the overall picture of the Necropolis. This is one of many symbolic graves, but the findings show that there is not just one person buried here, but there are a male, a female, and a child together. The grave is rich, but differs from similar graves in the fact that it is not deep and does not even have a meter depth. It is the only rich symbolic grave without its bottom covered with dark matter. Distinctive artefacts in the grave are the golden staff, the two golden bulls - big and small, the 30 applications of stylized animal heads with horns, the golden astragalus, the seven golden anthropomorphic amulets, the number of gold beads (752), which exceeds the number in the richest graves, the two curved gold plates - also unique for the Necropolis.

Analyzing the above features, the most plausible hypothesis is that in Grave №36 the symbolic funeral of the last ruler of Varna culture with his whole family - his wife and child - was arranged, at the planned departure of the area, after deliberate eradication of all material traces, as one of the versions discussed today about the end of Varna civilization.

Keywords: *Varna chalcolithic civilizations, Varna I necropolis, grave № 36, symbolic funeral, last ruler*

Безспорно гроб № 36 е един от най-интересните в прочутия Варненски халколитен некропол. От една страна той е сред т. нар. “символични” гробове, подобно на още 46 други гробове от некропола. Но наред с това е и един от най-богатите на златни артефакти, нареждащ се по богатия си вътрегробен инвентар, непосредствено след гроб № 4, след т. нар. “царски” гроб № 43 и гроб № 1. Независимо обаче от четвъртото място в тази своеобразна класация, той е с най-разнообразен златен инвентар, в това число и на такъв с неясно и неопределено предназначение. И за да не бъда голословен, нека посочим общия гробен инвентар като за целта се възползваме от описанието му, тъй както ни го е представил изследователят му Иван Иванов.

Гроб 36. Символично погребение

Разположен е в югоизточния сектор на некропола, където са открити повечето погребения с богат инвентар. Гробната яма като размери и ориентация не е установена поради еднаквостта на пълнежа и околния терен. Погребалният инвентар е открит на дълбочина 0.68-0.95 м. Разположението на находките дава основание да се предположи, че ямата е била ориентирана С-Ю и е с приблизителни размери 1.20-0.85 м.

Предметите са открити на два или три пласта. В северната част на гроба са открити черупки от денталиум, разпръснати около медна брадва. Южно от тях са открити почти всички златни предмети. Средната част на гробната яма се маркира от златния жезъл, поставен

в посока С-Ю. Симетрично от двете страни на жезъла са поставени две гривни. Нанизите от златни мъниста съответно са североизточно и югозападно от жезъла. Златните апликации са разпръснати из цялата яма, а някои от тях са открити обърнати върху изпъкналата си част. Около жезъла са открити и зооморфните апликации и двете златни зооморфни фигурки. Златните халки също са били разпръснати из цялата яма. Златната диадема е била поставена в гривната, разположена източно от жезъла. Южно от основната група златни предмети са открити автропоморфни амулети. В южния сектор на ямата са били разположени мраморен съд, под него – кремъчна пластина и костен идол, мъниста от каолин и черупки денталиум. В най-южния край на ямата са открити фрагменти от два керамични съда. Източно от централната група предмети са били поставени кремъчна пластина, животински зъб, медна игла. Общо са открити 857 предмета (златни – б.а.) с тегло 789 грама.

1. Апликации, злато, 33 броя, общо тегло 99.18 грама, диаметри от 1.8 до 2.6 см. Изработени са от тънка пластина с конвексна кръгла форма. По периферията симетрично са пробити по една двойка дупчици за пришиване към дреха. Някои са деформирани от натиска на пръстта.

2. Апликации, злато, 30 броя, общо тегло 50.37 грама, дължина от 2.8 до 4 см. Изработени от тънка пластина. Стилизирано изображение на животинска глава с рога (бик?, овен?). В средата на всяка главичка има по два отвора за пришиване към дреха.

3. Халки (обеци), злато, 16 броя, общо тегло 27.71 грама, диаметри от 1.6 до 3.5 см. Изработени са от тел с кръгло напречно сечение, заострени и застъпващи се.

4. Жезъл, злато, дължина 22.5 см, общо тегло 85.47 грама. Състои се от стилизирана брадва-чук (на две части), халка и пет обковки от дръжка с цилиндрична форма. Към жезъла се отнася и предмет с форма на девет скачени биконични прешлена. Досега този предмет (кух, без отвори) се свързва с жезъла, но вероятно това е самостоятелен предмет със самостоятелно предназначение.

5. Амулети, злато, 7 броя, общо тегла 13.9 грама, диаметри от 1.8 до 2.1 см. Изработени от тънка пластина. Представляват силно стилизирани антропоморфни изображения. Четири са силно конвексни с плосък ветрилообразен израстък, в чиято основа са пробити две дупки за пришиване. Последният е плосък с кръгла форма, голям отвор в средата и трапецовиден израстък с една дупка.

6. Зооморфни фигурки, злато, 2 броя, тегло 11.5 и 6.74 грама, височини 5.8 и 3.7 см, дължини 6.5 и 3.9 см. Изрязани са от тънка плоска пластина. Представляват схематично изображение в профил на бик (?) По периферията на тялото и краката има украса от “перли”. С “перла” е маркирано и окото. На голямата фигура има пет двойки отвори, а на малката на гърба – една двойка отвори за пришиване към дреха.

7. Мъниста, злато, 752 броя, общо тегло 312.5 грама, диаметри от 0.3 до 1 см. Мънистата са разпределени в осем наниза. Повечето от тях са с цилиндрична форма, а останалите – с биконична или сферична форма.

8. Гривни, злато, 2 броя, тегла 47.3 и 55.21 грама, диаметри 6.75 и 6.9 см. Изработени са от тънка пластина с двойно корубеста форма. Външната страна е добре полирана.

9. Предмет, злато, тегло 17.05 грама, дължина 8.8 см. Изработен е от тънка плоска пластина, дъговидно извита, със заоблени краища. Едната страна е по-дълга и в периферията е пробит отвор. Възможни са две интерпретации на предмета – модел на сърп или модел на бумеранг.

10. Предмет, злато, тегло 5.47 грама, дължина 4.1 см. Изрязан е от тънка пластина с ъгловидна форма (ъгъл 90 гр.), заоблени краища. В средата са пробити две дупки. Предметът може да се интерпретира като модел на хомот.

11. Астрагал, злато, тегло 33.17 грама, дължина 1.9 см, ширина 1.1 см, височина 0.8 см. Реалистично моделиран модел на астрагал на дребно тревопасно животно (овца или коза). Широките страни са изгладени, така както се практикува при оформянето на астрагалите при използването им за игра. От вътрешната страна на една от късите страни има отвор. Вероятно е носен като амулет.

12. Диадема, злато, тегло 11.72 грама, ви-

сочина 3.4 см. Изрязана от тънка пластина, дъговидно извита, в средата има израстък с триъгълна форма. В периферията на краищата са пробити по две дупки.

13. Апликация, злато, тегло 16.68 грама, диаметър 3.5 см, височина 1.9 см. Полусферична форма, в периферията симетрично са пробити две дупки.

14. Апликация, злато, тегло 5.6 грама, диаметър 3.3 см, височина 0.8 см. Конвексна форма, по периферията е направена украса от един ред "перли", симетрично са пробити по две дупки.

15. Брадва-чук, мед, дължина 15.5 см, ширина 3.1 см, елипсовиден отвор. Право тяло с удължено лезвие и скосен със чук.

16. Игла, мед, дължина 13 см, ширина 0.3 см. Право тяло с кръгла напречно сечение при острието и правоъгълно към тила. Тилната част е извита като ухо.

17. Пластини, кремък, 3 броя, дължини 5.4 см, 9 см и 29.5 см. С триъгълно и трапецовидно напречно сечение, ретуширани.

18. Съд, мрамор, диаметър 15.9 см. Конично тяло, заоблен ръб на устието. Полирана повърхност, на места личи оцветяване с червена охра.

19. Мъниста, каолин, 20 броя, диаметър от 0.3 до 0.5 см. Цилиндрична форма.

20. Черупки от денталиум - 2100 броя, дължина от 0.5 до 1.7 см.

21. Животински зъб, дължина 4.9 см. Преден зъб от едро тревопасно животно, коренът е обработен за дръжка на меден предмет.

22. Идол, кост, дължина 21.5 см, ширина 8.2 см. Силно стилизирана антропоморфна фигура. Корубеста форма. При раменете и главата има дупки за пришиване към дреха.

23. Фрагменти от два глинени съда (1).

Такова е фактическото състояние на гроб № 36 и по мнението на голямата българска праархеоложка Хенриета Тодорова вътрегробното съдържание "изправя археолога пред редица сложни интерпретационни проблеми. Досега, изказаните хипотези *не* почиват върху анализа на съдържанието на находката и са чисто умозаключителни" (2). Или, казано по друг начин, гробът е добре проучен, но данните не са обобщени и липсва идея за предназначението му. Поради това естествено би било да подходим с анализ на гробното съдържание. Преди това обаче ни е нужно да се запознаем с други някои уточнения. Нека започнем с погребалната традиция при културата Варна, за да сме в състояние да съпоставим интересуващия ни гроб № 36 с останалите гробове от некропола, а и от останалите некрополи от епохата.

Следва да сме наясно, че идеята за некропола като "град на мъртвите" се заражда за пръв път в края на неолита. Това става в Добруджа, в края на VI хил. пр. Хр. с появата на археологическата култура Хаманджия. А разпространението на практиката за използване на некрополи се оказва сравнително бавен процес, предвид известния консерватизъм на погребалния обряд. Поради това през следващото хилядолетие до края на цивилизация Варна и на блестящия балкански халколит некрополи се появяват единствено в съседните на Добруджа територии на Североизточна България и Мунтения в днешна Румъния, докато в останалите части на полуострова истински некрополи досега не са открити, независимо от опитите и надеждите на археолозите (3).

Първоначалната практика е представена от погребения вътре в границите на селището (интрамуларни погребения). При тях липсва строга регламентация на позата, ориентацията и положението на погребаните. Най-често позата е тип хокер, т.е. в свито положение, но в произволна степен на свитост и на произволна страна. Погребалният инвентар се среща по-рядко, в около 1/3 от случаите. В редки случаи биват погребвани само черепи. Кенотафи, т.е. символични погребения без костите на починалия при тези погребения вътре в селището, не се откриват. По обща преценка този тип погребения е по-древен и се среща още в неолитна Анатолия.

Същинските некрополи са извън населеното място, обикновено са правени западно от селището, съгласно естествения ход на слънцето и алюзията на дневния му залез с края на човешкия живот. Те биват наричани екстрамуларни. Погребалният обред е по-сложен, налице е унификация на позата, положението и ориентацията, вътрегробният инвентар е по-

чест, срещат се символични погребения, а някъде има и площадки за жертвоприношения. Някои автори разглеждат в самостоятелна група некрополите от Черноморското крайбрежие – Варна I и II, Дуранкулак и Девня, предвид редица общи белези, като погребален обред, начин и ориентация при трупополагането, богатството на златни артефакти, видовете вътрегробен инвентар и, разбира се, общата им принадлежност към къснохалколитната култура Варна (4).

Нека да се запознаем и със самия некропол Варна I. Досега са проучени 308 гроба и се допуска, че заедно с непроучените общият им брой ще е около 400. Погребалният обряд се свежда изключително до трупополагане и досега няма никакви данни за трупоизгаряне. Най-общо гробовете се подразделят на две групи: гробове с кости на починали хора и т.нар "символични" погребения, в чиито гробове не се откриват нито скелети, нито кости на хора. Археолозите наричат тези погребения "кенотафи", т.е. мними погребения, за които се предполага, че са правени, когато смъртта е застигнала починалия далече от родна земя и близките са нямали възможност да организират нормалното му погребение и не са разполагали с трупа му, за да го положат в гроба.

Сега като знаем тези подробности нека да се запознаем и с положението на гробовете при некропола Варна I, за да потърсим мястото на гроб № 36 в него, да го съпоставим с останалите гробове, за да си изясним характерните му особености. За целта, струва си да се запознаем с класификацията на гробовете в некропола. Най-общо казано гробовете могат да бъдат класифицирани на истински със скелети на хора и символични, т.е. без скелети. А съгласно вътрегробното съдържание - на бедни, с малко артефакти, и богати.

Археолозите добре знаят, че обичайното за Балканите трупополагане още от неолита е тип хокер, т.е. тялото на покойника е свито в ембрионална поза и е положено на лявата страна. В случая с Варненския некропол и на останалите некрополи от културата Варна (Варна II и Варна III, Дуранкулак и Девня) се срещат погребенията по гръб в изпънато положение, а от хокерите доминират тези, положени на дясната страна.

Ето и цялостната картина. От общо 308 проучени гроба символичните, т.е. без кости, са 47. От 261 гроба с кости при 160 гроба може да се определи начинът на трупополагане. В изпънато положение по гръб са 93, а хокерите са 67. При останалите 101 това не е възможно поради състоянието на гробната яма, която е била увредена или разрушена, както и поради състоянието на скелетите, при което са намерени. Следва да се знае, че има и гробове, при които скелети не се откриват, а единствено разхвърляни и умишлено натрошени човешки кости, за които се предполага, че са на хора с физически или психични недъзи, а за някои се приема, че са били повторно препогребани.

Променена е и оринтацията на трупополагане като старата, при която главата е на изток, а краката на запад - типична за останалите балкански неолитни и халколитни култури, е заменена с ориентацията север/североизток – юг/югозапад (5). Като цяло погребенията са единични, но има и случаи, при които това правило не е спазено. Така например известни са пет гроба с по два скелета (№ 28, 29, 33, 67 и 104), а гроб № 102 е с три скелета.

Освен казаното за вида трупополагане, антрополозите откриват скелети от два антропологични вида. Едните принадлежат към стария местен медитерански тип неолитно население, присъщо за целите Балкани и те са погребани предимно в състояние на ляв хокер. Вторият тип скелети са по-масивни и с по-грубите кости на северен тип кроманьоидно-протоевропеидно население, което не е типично за Балканите и което се появява в края на неолита с възникването на културата Хаманджия в Добруджа (6).

По отношение на богатството на вътрегробния инвентар гробовете се делят на бедни и богати, като условно могат да се въведат допълнителни критерии, прецизиращи това делене на степени. Най-общо обаче можем да кажем, че като цяло богати са значителна част от символичните погребения, докато гробовете с останки от мъртвци са значително по-бедни. Разбира се, с едно ярко отклонение от това правило, имайки предвид т.нар. "царски" гроб № 43.

Особено важно за работата ни е, че, обобщавайки данните от открития инвентар и анатомичното изследване на костния материал в съответния гроб, археолозите са успели да разграничат инвентара по половата принадлежност на покойника. Така например "царският" гроб № 43 е със сигурност на мъж. Инвентарът при мъжките гробове включва някакво масивно сечиво – брадва, чук, длето от камък, кремък, кост или мед, някои от които с по-представителен вид, с функциите и белезите на висшата власт – брадва-жезъл със златни обковки. Към мъжкия инвентар принадлежат масивни златни гривни, тежки медни оръдия и оръжия, кремъчни сечива и особено големите представителни кремъчни ламели (дълги над 30 до 42 см), владетелски скиптъри от брадва-чук било от рог на елен, мед или камък, понякога със златни обковки, части от оръжия за лов или бой – бойни брадви, върхове на копия и стрели, обковки за лък, нанизи от златни, малахитови, кварцови, каолинови и други видове мъниста, златни, спондилусови и медни гривни. Като цяло мъжките гробове са по-богати на инвентар и особено на ценни златни украшения и медни съдове. Артефакти, отнасящи един гроб към женските са златни антропоморфни амулети, златни диадеми, златни и медни обеци, т.нар. "шивашки комплекти", (вретена, тежести за стан), пръстени, медни пластини, навити около предните зъби, игли за коса от злато или мед, накити от спондилус – огърлици, колани, медни и спондилусови украшения (7).

Такова е положението при нормалните погребения на хора. Както стана ясно вътрегробният инвентар сам може да насочи към тяхната полова определеност като мъжки или женски. И това е важно да знаем, защото същата зависимост откриваме и при символичните гробове, което пък ни помага за ориентиране относно пола на "погребания", без да разполагаме с костите му за критерий.

От своя страна символичните гробове създават представата за по-голямо разнообразие и авторите предлагат делбата им на групи, използвайки за целта различни критерии. Така например Иван Иванов разграничава следните групи символични гробове. В първата група авторът поставя трите видимо отличаващи се по богатството си символични гробове: № 1, 4 и 36. Втора група са гробовете с глинени маски на човешки лица – гробове № 2, 3 и 15. Глинените маски са с естествени човешки размери, а върху тях са били поставени златни предмети, подчертаващи по-важните части на лицето: правоъгълна пластина за челото, по две леко изпъкнали пластини на мястото на очите, на мястото на зъбите били поставяни златни "гвоздейчета". Челото е украсено с диадема, ушите са белязани с по няколко броя златни обеци, а под маската, на мястото на шията, е била поставяна огърлица с един или два антропоморфни амулета. Тази група включва също три гроба. Трети вид символични гробове са т.нар. "кенотафи" и в нея са останалите близо 40 гроба. Инвентарът им е сходен с тези на обикновените погребения. За тях се предполага, че става въпрос за погребения на хора, починали надалече от селището или заминали надалече и изчезнали за близките си. Изследователят говори и за четвърта група, при която не се открива цял скелет, вътрегробният инвентар е подреден нормално, а между него са разхвърляни човешки кости или фрагменти от такива. За тях той предполага, че са на починали хора с физически или психически заболявания.

Обща особеност и за гробовете със скелети, и за символичните е, че богатите гробове са на значителна дълбочина като ямата е на 1.50-2.10 м. При обикновените гробове дълбочината е по-малка и много често е около 1-1.2 м, но има и по-плитки гробове на 0.40-0.50 м (8).

Много интересно е виждането на Х. Тодорова за богатите символични гробове. По този повод тя отбелязва: "И тъй – анализът на гробните ями на "гробовете" без скелети от центъра на Варненския некропол показва редица общи белези: значителна дълбочина на ямата (150-210 см), сходни размери и ориентация и, което в случая е най-съществено, на дъното на всички ями е открит тъмен пласт, наречен от разкопвача "органична" материя, заедно с червена охра. Засега не са публикувани химически анализи, доказващи органичния произход на въпросния тъмен пласт. Затова си позволя-

вам да отбележа, че макар при редовните гробове със скелети да е съвършено очевидно, че тялото е носител на значително количество реална органична материя, в тях *не се наблюдава никакъв тъмен пласт.* От друга страна е известно, че носителите на културата Варна са поставяли в гробовете само леко опалена до черно сакрална керамика, която най-често се открива в пръстта именно като черни петна. Проучените "погребения" на идоли от Дуранкулак съдържат също слабо изпечени до черно фигури, отчасти напълно разложени. Тези факти дават основание да се предположи, че откритият в първия и втория тип символични гробове от Варна "тъмен пласт" всъщност произхожда от разложена антропоморфна фигура от слабо опалена глина с височина близка до човешки ръст. Това се потвърждава и от т.н. "маски", които представляват слабо опалени глави на такива идоли" (9).

По-надолу Хенриета Тодорова се занимава със самия гробен инвентар като отбелязва: "Гробовете 1 и 4 се обединяват от липсата на "маски", от огромното количество денталиум (1640 бр., 1400 бр., 2000 бр.), който очевидно произхожда от обшивката на облеклото или от погребалния саван, от големите кремъчни ламели, от златните гривни и златни нагръдни пластини (пекторали), от скиптрите с облечени в злато дръжки, от големите златни "мъниста", златни халки и обковки, от голямото количество кръгли златни апликации, от герданите от златни мъниста, както и от богатия набор от медни оръдия, шила, т.нар. корубести идоли и съдове, в т. ч. и такива със златна украса. ... Сравнението на инвентара от тези два комплекса с този на гроб 43 показва твърде близко сходство с тази съществена разлика, че в № 43 липсва черната материя, защото присъства самият скелет. Налице е обаче червената охра, но липсва голямата пекторала; апликациите са по-малко и няма корубест "идол". Близостта на двете явления е убедително указание за това, че в символичните гробове 1 и 4 са били положени изображения на мъже, които са имали по-висок ранг от ранга на погребания в гроб № 43. Златната правоъгълна пекторала е символът на този особено висок ранг. Тъй като тя не се среща никога със скелет, то би било логично да се приеме, че при "гробове" 1 и 4 става дума за мъжки божества. ... Друга група типологически сходни явления образуват т.нар. "гробове с маски". Едно сравнение между № 2 и № 3 показва поразително сходство не само по отношение на оформянето на лицето, но и на целия останал инвентар. Денталиум се среща и тук, но в по-малки количества и депониран отделно, заедно с корубестия "идол". Особено характерни са златната диадема с рогообразен израстък, редицата от по 7 малки златни гвоздейчета по долната устна, чифтовете златни антропоморфни амулети като част от украшенията на шията, многобройните златни обеци (по пет на всяко ухо), медната игла (за коса?) с примчеста главичка и някакъв комплект от дарове във вързоп (?) от плат, обшит с денталиум, съдържащ корубест "идол", съд и кремък (шевен комплект?) ... Разкопвачът с право определя "гробовете с маски" като женски. ... Сходството на ситуацията в гробните ями на т.нар. "символични погребения" № 2, 3, 4, 5 и 15 ни дава всички основания да предложим една различна от досега прокарваните схващания интерпретация на тези комплекси. Дендрограмите показват убедително тяхната близост, поради което най-реално изглежда предположението, че в южната периферия на некропола са били *едновременно* церемониално депонирани три двойки мъжки и женски храмови идоли, да речем 1 + 2, 4 + 3, и 5 + 15. Разположението им на терена отговаря на това предположение." И спирайки се специално на установената едновременност на създаването на храмов комплекс в южната част на некропола голямата ни археоложка отбелязва: "Предложената тук интерпретация поставя от своя страна въпроса за причините, наложили *едновременното* депониране на идолите и храмовите съкровища. Този момент се отнася към края на културите Варна и Гумелница, маркирайки го по най-убедителен начин. Един толкова влиятелен и богат храмов център не се ликвидира изведнъж току-така. При това ликвидирането е станало съзнателно, церемониално и очевидно с ясното съзнание, че се слага край. Обстоятелството, че този край съвпада с края на цялата нео-енеолитна система в тази част на Югоизточна Европа, сочи

комплексността и надрегионалния характер на причините. Екологическата криза в края на климатичния максимум и бързото покачване на нивото на морето са очевидно основните обстоятелства, довели до загиването на енеолитната протоцивилизация по западното Черноморие. Очевидно, в определен момент се е стигнало и до заливането на енеолитните селища във Варненските езера, в т. ч. и на храмовете. Разполагаме и с данни за нашествието на номади, идващи от североизток. Дали вестта за едно фатално военно поражение или обезлюдяването на района са били причина за решението на последните жреци да предадат завинаги на земята своите светии?" (10).

И така, гробовете в прочутия некропол Варна I се делят според наличието на човешки скелети и кости на обикновени гробове със скелети на хора и на символични – без такива. Според вътрегробния си инвентар те биват: мъжки, женски и детски, а също - богати, бедни и обикновени. Това, което открива Х. Тодорова е, че богатите символични гробове са били предназначени и в тях са "погребани" антропоморфните идоли на богове, направени от зле изпечена глина, в естествен за човека ръст. Такива гробове са № 1, 2, 3, 4, 5, 15, 41, 42, 97 и др. Тя дори открива, че някои от тези гробове са положени така, като че ли по брачни двойки – мъжки и женски, като в случаите с гробове № 1 и 2, 4 и 3, 5 и 15. Така стигаме до предмета на изследването ни – какво представлява гроб № 36? И какво е било неговото предназначение?

Преди да потърсим отговора на така поставените въпроси и след като вече сме се запознали достатъчно с видовете гробове в некропола Варна I ни е необходимо да се запознаем и с още един важен за работата ни въпрос. Този друг и особено важен въпрос се отнася до съдбата на Варненския некропол, на самата култура Варна и на цялата процъфтяваща през V хил. пр. Хр. балканска халколитна култура, положила основите на първата цивилизация. И Х. Тодорова стига до него и го засяга на финала на статията си.

Няколко са обсъжданите понастоящем хипотези относно непредвидения край на халколита в Източните Балкани. Той идва набързо, непредвидено и без яснота за наложилата го причина. Още по-загадъчен вид придобива разиграната се ситуация, предвид на настъпилия "преходен период", отличаващ се с минимални артефакти и свидетелства за живот, и продължил според различните автори между 500 – 800, че и до 1000 години. Във връзка с казаното авторите обсъждат различни версии.

Първоначално, по мнението на Евгени Черних, бе обсъждано нашествието на номадски племена от североизток, от степите по Северното Черноморие – първи опитомили коня. Наистина, доместикацията на коня става приблизително по това време, около 4000 г. пр. Хр., но археолозите бяха впечатлени от начина, по който е ликвидиран животът около района на некропола. Това е станало като че ли съзнателно, с внимание и целенасочено и дори церемониално, по думите на Х. Тодорова. А Ана Радунчева дори пресмята, че тези подготвителни действия са отнели около три месеца. Едва след това всичко е подпалено изгорено и изоставено. Няма обаче следи от военни действия, не се откриват обичайните за такива случаи разхвърляни в безпорядък скелети от труповете на загинали от воюващите и най-вече на мирното население: жени, деца, възрастни. Няма изоставени руини, а всичко сякаш е изчезнало. Така възниква версията за самоунищожаването на ядрото на културата Варна – некропола и крайбрежните селища.

Освен казаното, налице е и втори аргумент срещу хипотезата за нашествието на конните номади. Защото едно е да бъде опитомен дивият кон и нещо съвсем друго – той да бъде обязден от човека. А конят е бил обязден не с опитомяването му, а хилядолетие - две по-късно и първоначално е бил използван за впрягането му в бойни двуколки, какъвто го виждаме в армиите на касити и индуси, и на хиксосите при завладяването на Египет през първата половина на II хил.пр.Хр.

Като своеобразен аргумент срещу версията за мащабни набези от североизток на конни номади могат да се разглеждат и данните от датирането на Варненския некропол след оповестяването на резултатите на близо 80 проби, изследвани с радиоактивен въглерод в Оксфорд. Коментирани от Владимир Слав-

чев, те убедително показват, че некрополът е съществувал през периода 4550-4320 г. пр. Хр. (11). И този резултат е изненадващ, доколкото показва, че краят му изпреварва с около два века края на самата култура Варна и прави още по-малко вероятна връзката на залеза й с опитомения кон.

Хенриета Тодорова не крие впечатлението си по въпроса, когато обсъжда съдбата на Варненския некропол, но оригиналната версия относно самоунищожаването на културата Варна и края на златния балкански халколит е формулирана от Ана Радунчева. Според нея краят на цивилизация Варна са поставили самите "варненци". Това е станало по решение на местните жреци, наложили забрана (табу) за живот на една огромна територия, каквато практика за праисторията е позната и на други места. Каква е била причината за наложеното табу в случая не е най-важният въпрос. Биха могли да се обсъждат различни версии. И свидетелствата за това А. Радунчева открива и обсъжда подробно и за други райони на страната, извън варненския регион (12).

И двете ни изтъкнати археоложки приемат като причина за края на културата Варна и общо на балканския халколит настъпването на неблагоприятни климатични промени – засушаването и покачване нивото на водата в световния океан, включително и на Черно море, със заливане на селищата по двата бряга на Варненския лиман.

А сега, след това последно разяснение, нека потърсим мястото на гроб № 36 в некропола. Естествено това можем да сторим, съпоставяйки го с останалите гробове от "храмовия комплекс". А поглеждайки местоположението му с просто око, няма да сбъркаме, ако кажем, че той се намирал в периферията на храмовия комплекс, но все пак извън него.

И така, гроб № 36 не е част от храмовия комплекс в южната периферия на некропола, ако и да е в близост до него. Важно е обаче обстоятелството, че е синхронен с гробовете от комплекса, видно от резултатите на дендрологичния анализ. Защото те ни позволяват да сме сигурни, че и храмовият комплекс, и гроб № 36 са правени по едно време и това време съвпада с края на самия некропол.

Друго странно обстоятелство е сравнително плитката гробна яма – дълбочина 0.68 – 0.95 м, нещо необичайно за богатите символични "гробове". Те, както беше посочено, са по-надълбоко от 1.50 м и дори надхвърлят 2 м. И тази особеност засега няма обяснение. Нещо повече, тя става пречка за определяне на размера и ориентацията на гробната яма поради близостта на пълнежа му и околния терен твърди И. Иванов.

Още по-странна е обаче липсата на задължителната тъмна материя на дъното на гробната яма, типична за богатите символични "гробове". Интересното е, че тази особеност не се среща при гробовете със скелети, дори и да са богати, какъвто е случая с "царския" гроб № 43. И с това гроб № 36 повдига сериозно въпроса за неговото предназначение. Но става очевидно, че в него не е бил поставен глинен идол, следи, за каквито откриваме в гробове № 2, 3, 4, 5, 15, 41, 42, 97 и др. Тогава за какво е служил богатия гроб?

Това са данни от сухата статистика и може би не са така интересни. Истински интересен правят гроба самите артефакти, част от които се оказват оригинални и други подобни на тях в останалите гробове не се срещат или се срещат рядко. На първо място това е златният жезъл – най-съвършенният от известните за епохата жезли. Излишно е да казваме, че това е владетелски атрибут, който по изяществото си превъзхожда дори и жезлите от "царския" гроб № 43 и тези от двата най-богати символични гроба № 1 и 4. Други два предмета и досега не са намерили нито подобия, нито обяснение за предназначението си. Единият представлява дъговидно извита златна пластина, на която едната страна е по-дълга и в края й има отвор, като по външен вид наподобява формата на сърп или бумеранг. Втората пластина е с еднакво дълги рамене и сключва ъгъл от 90 градуса. Изказани са мнения, че тези златни пластини биха могли да бъдат използвани при морската навигация. Не са за пренебрегване и седемте силно стилизирани златни антропоморфни женски фигурки. Такива в некропола се срещат около 40, но ги има и на още много други места и се смятат за едни от специфич-

ните за епохата видове амулети. Обикновено се срещат по един, рядко по два и по изключение по три в гроб, но в гроб № 36 са общо седем и този факт е безпрецедентен. При това не са еднакви и има по-големи, и по-малки, с по-широки и по-тесни отвори в средата на амулета, но четирите са изобщо без отвори.

Особено оригинални са златните бик и бичето, станали символ на самия некропол и прототип на библейския златен телец. Единствени за некропола са и тридесетте апликации с формата на животински (бичи) глави със закривени рога. Изключително оригинален е и златният астрагал, за който са изказани две предположения, че е служел или за игра, или за жречески гадания и предсказания. Знаем обаче, че астрагалът е сред т. нар. "играчки на Загрей-бика" (13). И това повдига хипотезата астрагалът от гроб № 36 да отразява представата за известния мит, още повече предвид откритите в гроба златни бичета и на 30-те златни гравички, напомнящи за ритуала с разкъсания на парчета жертвен телец – Сина – Загрей, чиято пролята върху Земята-майка кръв ще я оплоди и ще подготви новото му раждане в синхрон с ежегодното пролетно възраждане на природата.

Накрая и още една особеност – инвентарът е не само многоброен, но и твърде разнообразен и предметите като цяло включват поне два набора – един мъжки и един женски. А женските комплекти са поне три, по мнението на Х. Тодорова – "на възрастна (раждала) жена (амулет с отвор) и на две девойки (два чифта амулети без отвор)." И това е причината да заключи, че "Най-вероятно е гроб № 36 да представлява храмово съкровище, съдържащо репрезентативни одежди, украшения и инсигнии, принадлежали по всяка вероятност на петчленно царско семейство и депонирани на съхранение в храма" (14). Отделен въпрос, че двата скиптъра и изцяло златния кух "жезъл" от девет прешлена също повдигат въпросът за един човек ли са били предназначени или за двама – за възрастен и дете или юноша? И още една особеност – "предметите са били поставени във вързоп от обшита с денталиум материя, тъй като съответните черупки са открити над и под, но не и сред находките".

Нека сега да обобщим. Гроб № 36 е символичен, но се отличава от останалите богати символични гробове по липсата по дъното му на срещаната в тия случаи тъмна материя, което ще рече, че в него не е бил полаган глинен идол на божество, каквато е била практиката според Х. Тодорова. Това потвърждава и сравнително малката му дълбочина, и трудното разграничаване на гробната яма от околния терен, независимо от богатия инвентар. От друга страна, той не е разположен в центъра на храмовия комплекс с особено богати символични гробове, ако и да изглежда един от тях и да е синхронен по време с тях. Гробният инвентар е колкото многоброен, толкова и разнообразен и позволява да бъде разделен на няколко групи – мъжки, женски и детски, като се коментират дарове за две момичета, а вероятно и за момче, и че е предназначен за петчленно царско семейство.

Освен видимото богатство на гроба друг, ако и косвен аргумент за неговата "царска" принадлежност, може би представлява уникалният "бичи комплект", открит единствено при него. Говоря за бика и бичето, за тридесетте златни апликации с облика на рогати бичи главички и за златния астрагал, намерени в гроба, защото те напомнят за Великата богиня-майка и нейния Син – бичето Загрей. Т.е. в съгласие са с вярата в т.нар. Паредри/Равнопоставеници и в този смисъл са свързани с ранните представи за царската власт, където "царят" е поредното звено във веригата, родени от Великата богиня майка синове.

Особено важно за случая е, че всичко това съвпада по време с края на некропола и на самата цивилизация Варна. А за нея една от версиите е, че хората сами са напуснали родната земя, като преди това съзнателно и целенасочено са унищожили и изгорили всичко, създадено през годините на нейния разцвет, в които не е трудно да се доловят някои от представите за т.нар. "Златен век".

Така стигаме до заключението, че гроб № 36 се отличава от всички останали символични гробове в некропола, а по време съвпада със самия му край. В същото време, както посочихме, краят на некропола предхожда края на културата Варна с около едно-две столетия. И този край е дело на самите местни обитатели. Те

напълно съзнателно и видимо церемониално са разрушили и опожарили всичко, създадено от тях, а най-ценните богатства са поверили на своята богиня-майка Земята. Така са я напуснали. И целият този процес е бил организиран и направляван от последния управлявал тук владетел.

Тогава, не е ли естествено да допуснем, че гроб № 36 е бил предназначен за този последно управлявал владетел на регионалния халколитен център "Варна" и на неговото семейство? Като вечен спомен за годините на благополучие и сигурност – на "Златния век", в който е живяло обществото от културата Варна? Като преклонение пред градивното трудово минало на родната земя и нейните върхови успехи? За честта и достойнството на халколитните "варненци", положили основите на първата човешка цивилизация в света?

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иванов, Иван. 1997. Варна и раждането на човешката цивилизация. _ В: Иванов, Иван и Мая Аврамова. Варненски некропол. София, 1997, с.36-40.

2. Тодорова, Хенриета. 1992. Към проблема за т.нар. "символични погребения" от енеолитния некропол Варна I. _ В: Добруджа (9), 1992, с.81.

3. Димов Тодор и Светлозар Попов.Некрополите – цивилизационно наследство на балканския неолит в световната културна съкровищница. VI-ти пролетни дискусии на сдружение "България – дух и култура", Варна 22-23 април 2017 г.

4. Аврамова, Мая. Мит, ритуал и злато на една "несъстояла се цивилизация". _ В: Иванов, Иван и Мая Аврамова. Варненски некропол, С., 1997, с.7-9.

5. Тодорова, Хенриета. Каменно-медната епоха в България. С.,1986, с.183-192, 195-196; Славчев, Владимир. Варненски халколитен некропол – археологически данни и икономически контекст. _ В: Варна – праисторически център на металообработката, 2010, Варна, с.18-21.

6. Йорданов, Йордан и Георги Маринов. Антропологическо проучване на костния материал от раннохалколитните гробове до град Варна. _ В: Известия на Народен музей Варна. 1978, с.94-100; Маринов, Георги. Предварителни резултати от анатомичното проучване на костите от Варненския халколитен некропол (гробове № 1 - № 179). _ В: Варна – праисторически център на металообработката, 2010, Варна, с.33-57.

7. Тодорова, Хенриета, 1992. ... с.73.

8. Иванов, Иван. ... с.21-22.

9. Тодорова, Хенриета, 1992, ... с.73-76.

10. Тодорова, Хенриета. 1992. ... с.76-81.

11. Генчев, Георги. Варненският халколитен некропол е по-стар от предполаганото. Интервю с археолога Владимир Славчев. БТА, публикувано на 30.01.2018 в 11:16 ч. http://bnr.bg/varna/post/100926830/vl-slavchev-novo-datirane-na-varnenskia-halkoliten-nekropol.

12. Радунчена, Ана. Разкопки и проучвания. _ В: Издание на БАН, Археологически институт с музей, кн. XXXII, 2003, с.169-172.

13. Фол,Александър. Древната култура на Югоизточна Европа.С., 2009,с.71-73.

14. Тодорова, Хенриета. 1992, ... с.81.

За контакти: Светлозар Попов E-mail: sv_popov@abv.bg

ИЛЮСТРАЦИИ

фиг. 1 – колективната златна находка от гроб № 36

фиг. 2 – масивни златни гривни

и фиг. 3 - златната диадема

фиг. 4 златният жезъл

фиг. 5 – двете златни бичета

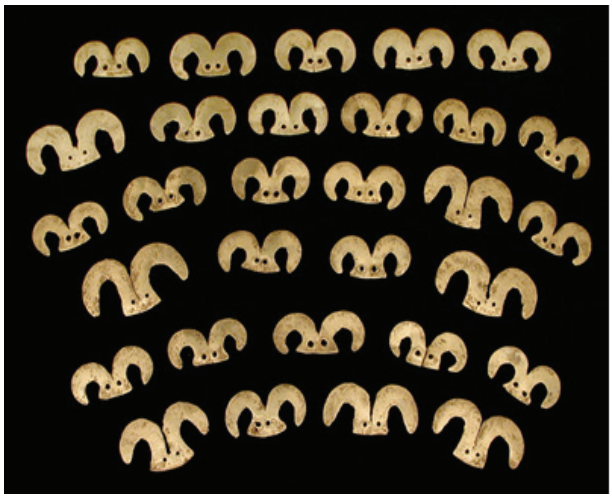

фиг. 6 бичите главички

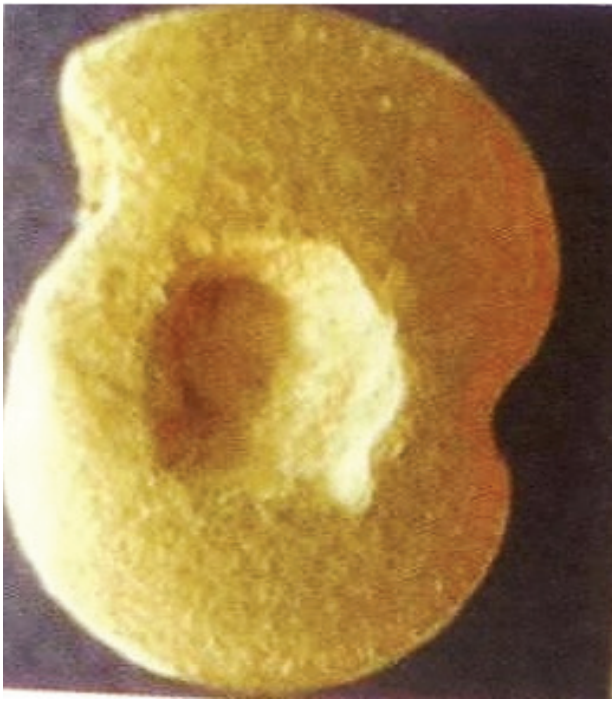

фиг. 7 – златният астрагал

Фиг. 8 – седемте златни емне антопоморфни амулета

THE SILC ROAD LOCAL CULTURE PROJECT: OPPORTUNITIES FOR DESTINATION VARNA IN THE BLACK SEA COAST REGION

Stoyan Marinov, Krasimira Yancheva, Todor Dyankov
University of Economics-Varna

Abstract: *The report is dedicated to the project Silk Road Local Culture – SILC – under the Joint Operational Programme Black Sea Basin 2014-2020. The programme is co-financed by the European Union through the European Neighbourhood Instrument and by the participating countries: Armenia, Bulgaria, Georgia, Greece, Romania. The report outlines the opportunities resulting from the SILC Road Local Culture project for Varna in the context of good international practices for the use of the Silk Road cultural and historical heritage for tourism purposes.*

Keywords: *Silk Road, cultural heritage, tourism masterplan, tourism destination, Varna*

Introduction

The countries on the Silk Road endowed with cultural and historical heritage have a great potential for joint tourism development by creating integrated tourist products. International organisations such as UNESCO, the World Tourism Organisation (WTO) and the European Union (EU) are working actively towards establishing networks of stakeholders for the reassessment of the topic of the Silk Road in the field of tourism.

The project *SILC Road Local Culture* is implemented under the Joint Operational Programme Black Sea Basin 2014 – 2020, with a period of implementation 2018-2021. Partners in the project are the Aristotle Unversity of Thessaloniki in Greece**,** the University of Economics in Varna, Bulgaria**,** the Russian-Armenian Unversity in Armenia, the National Association for Rural, Ecological and Cultural Tourism, Tulcea branch in Romania, and the International Centre for Social Research and Policy Analysis in Georgia. The general purpose of the project is to identify, evaluate, map and promote the cultural heritage on the Silk Road, which will be used for the tourism development of the regions located on the ancient trade route.

The aim of the report is to outline the opportunities resulting from the project *SILC Road Local Culture* for destination Varna in the context of already implemented good international practices for the use of cultural and historical heritage along the Silk Road for the purposes of tourism.

The Silk Road in the Context of Tourism

In the context of tourism, the Silk Road is one of the most interesting and visited tourist routes, distinguished by the numerous sites from the cultural and historical heritage (CHH), many of which are included in the UNESCO World Heritage List. The ancient trade route today is strewn with towns, museums, natural landmarks, different national cultures, traditions, lifestyles, folklore and culinary heritage, which attract tourists of various interests from different countries.

The Silk Road is not an “only road” but a network of roads including a number of different destinations in different countries. The beauty of the Silk Road lies in the fact that it is a transnational route spanning three continents and running through 33 countries. Destinations such as China and other countries in Central Asia have been working on the concept of the Silk Road as an opportunity for tourism development for years. Bulgaria has also joined this initiative.

The chronology of the project work for the tourist routes along the Silk Road shows for how long, how and which stakeholders have been using the potential of the ancient route between China and Europe, Asia and Africa for the development

of tourism.

In 1988 UNESCO launched a two-year project entitled *Integral Study of the Silk Roads: Roads of Dialogue*. It includes specific actions for comprehensive study of the history of the ancient routes and establishment of close contacts and partnership between the East and the West. The aim of the project is to conduct field studies on these routes with a view to stimulating further research on both an international and national scale as well as emphasising the complex cultural interactions ensuing from the meetings between the East and the West [10]. The Silk Road has connected civilisations and gathered people and nationalities from all over the world for thousands of years, allowing not only the exchange of goods but also the interaction of ideas and cultures. In this regard, UNESCO's *Silk Road* online platform has been developed for their dissemination, which is designed to revive and expand these historical networks in a digital space, uniting people and social groups in a continuous dialogue about the Silk Road [8].

In 1993, in a session of the General Assembly of UN in Indonesia, a resolution was adopted on the revival of the Silk Road as an important channel for international cooperation in the field of economy, diplomacy, culture, science, trade and tourism. The concept aims at unification of the ancient routes in one project, spanning 12,000 km. [12].

In 1994, WTO, together with UNESCO, held the first international session *The Great Silk Road* in Uzbekistan, where 19 countries agreed on the famous Samarkand Declaration for development of the legendary route as a transnational tourist route. In 1996, the new marketing plan was adopted at the international forum of WTO in Xi'an (China), signed by all participating countries. It was attended by representatives of UNESCO, 110 leading managers of tourist companies, scientists and journalists from over 25 countries, tour operators, owners of the largest hotel chains. In Xi'an, WTO has had the opportunity to help the countries along the ancient route for the first time by establishing real business contacts with the tour operators from the main international markets. The activities of WTO on the Silk Road for the period 1993–2011 are as follows: [14]:

1993 - Silk Road Project General Assembly Bali, Republic of Indonesia;

1994 - First International Silk Road Meeting Samarkand, Republic of Uzbekistan;

1995 - Silk Road Events 1994/95: World Travel Market London and at ITB Berlin;

1996 - First Silk Road Travel Forum Xi'an, People's Republic of China;

1997 - Second Silk Road Travel Forum Nara, Japan, Second International Silk Road Meeting Tehran, Islamic Republic of Iran International Silk Road Meeting on Tourism and the Environment Bishkek, Kyrgyz Republic, UNWTO General Assembly Workshop Istanbul, Republic of Turkey;

1998 - Third Silk Road Travel Forum Kyoto, Japan,Silk Road Tour Operators Workshop Almaty, Republic of Kazakhstan, Third International Silk Road Meeting Tbilisi, Georgia;

1999 - WTO/UNESCO Tourism and Culture Seminar Khiva, Republic of Uzbekistan;

2002 - Fourth International Silk Road Meeting Bukhara, Republic of Uzbekistan;

2003 - UNWTO General Assembly Workshop Beijing, People's Republic of China; 2004 The Silk Road Initiative (SRI), The UN Silk Road City Awards;

2006 - First Silk Road Investment Forum Xi'an, People's Republic of China;

2009 - UNWTO General Assembly Silk Road Meeting Astana, Republic of Kazakhstan;

2010 - Shiraz Silk Road Mayors Forum Shiraz, Islamic Republic of Iran, Fifth international Silk Road Meeting Samarkand, Republic of Uzbekistan;

2011 - Silk Road Ministers' Summit at ITB Berlin 2011 Berlin, Federal Republic of Germany, 9-13 March

The initiatives of UNESCO and WTO and projects such as Silk Road Destinations, Silk Road Transatlantic Alliance, as well as Silk Road Travel Association, and Silk Road Network invest in the unique ancient route as an opportunity for amplifying the international cooperation in the field of culture, trade, tourism and science. The project activity of WTO on the Silk Road for the period 2012-2018 has included the following topics [13]:

2012 - The 21st Century Maritime Silk Road

– Tourism Opportunities and Impacts, UNWTO / Pilot Productions joint collaboration: Globe Trekker Round the World 20th Anniversary Special, EHL/UNWTO Silk Road Strategy Challenge 2012, EHL/UNWTO Silk Road Strategy Initiative;

2013 - UNWTO / EHL Altai Krai Hospitality Management Strategy, School of Hospitality Management / Development strategy of hospitality management in Altai Krai, UNWTO / WTM Silk Road Bloggers Trip to Armenia, UNWTO / UNESCO Silk Road Heritage Corridors Tourism Strategy Project, Working meeting of UNESCO on the corridors of the Silk Road heritage;

2014-2016 - VeRoTour Project; 2015 - First ever Silk Road training course for heritage guides taking place in Khiva, Uzbekistan; 2016 - ‚David Baddiel the Silk Road‘ to air on Sunday 21 February at 9pm on the Discovery Channel UK, BBC documentary The Silk Road hosted by renowned historian Dr. Sam Willis, Western Silk Road Tourism Initiative, Enhancing Silk Road Interpretation and Quality Guide Training, UNWTO Workshop for Inbound Tour Operators;

2017-2018 - Western Silk Road University Challenge, UNWTO Silk Road Training and Capacity Building Programme.

The WTO has an important role for the revival and promotion of the ancient route through the implementation of the regional *Silk Road Destinations* project [6]. It unites tour operators from nine different countries on the Silk Road (Armenia, Georgia, Azerbaijan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and China (Xinjian)) in joint efforts for popularisation of tourist products along the Silk Road in a broader international context. The main goal of the *Silk Road Destinations* project is: “organisation and promotion on the international markets of various joint multinational tours along the Silk Road on the highest possible quality level at affordable prices”. Large-scale tourist projects such as the *International Auto Motor Rally* and *Multinational Tours* additionally contributed to the international promotion of the Silk Road.

Silk Road Destinations provides an opportunity for experiencing the culture along the Silk Road through participation in social events, in cultural celebrations and show programmes.

The cultural routes as means of development of sustainable tourism have a central position in the discussions of the ministers of the member countries in The Silk Road programme. The meeting of ministers, which was attended by the Deputy Minister of Economy, Energy and Tourism at the time Ivo Marinov, was part of the biggest tourism trade fair in the world – ITB in Berlin. The meeting was also attended by the Secretary-General of the World Tourism Organisation Taleb Rifai [7]. Europe has one of the widest networks of cultural tourist routes in the world, which gives the continent a serious advantage in the development of sustainable tourism with focus on viability and innovations. That is why in June 2010 WTO devised the first action plan under the Silk Road programme focusing on marketing and promotion of the tourist routes, and building the capacity and management of the destinations.

Bulgaria is working on several transnational tourism projects as a coordinator and partner. Together with Croatia, Serbia and Romania, our country is the coordinator in the project *Roman Emperors Route*, and is also in cooperation with five Balkan countries in the project *Iron Curtain Route*. The thematic set of tourist routes that our country actively works on is aimed for the increase of the tourist attractiveness of the region, diversification of the tourist product and the enhancement of competitiveness of the industry.

Bulgaria has been a member of the WTO the *Silk Road* programme since 2012. Sofia hosted the Second International Seminar *The Western Silk Road*, held within the Initiative for Development of Tourism on the Western Silk Road in 2017. This was a joint project of WTO and the European Commission and was part of the European initiative *Enhancing the Understanding of European Tourism*. The aim of this project was the popularisation of the opportunities for implementation of tourist activities in the western stretches of the Silk Road. One of the main ideas of the initiative was to establish tourist routes on the Western Silk Road, and in a longer time span it is expected that this will lead to the intensification of the transnational cooperation between the member countries in the WTO’s *Silk Road* programme [1].

Bulgaria is collaborating with Greece in the

implementation of the *Western Silk Road* initiative for the attraction of visitors to Europe from long-haul tourism markets. Bulgaria and Greece are members of the WTO's *Silk Road* programme. In 2017, they hosted two working seminars on the new *Western Silk Road* initiative and participated in the creation of a Roadmap under the project through the provision of national analyses. The Bulgarian suggestion envisaged the creation of regional products related to silk, for example, through consolidation of the tourism potential of Greek and Bulgarian towns with traditions such as Soufli and Ivaylovgrad [3].

Characteristics of the SILC Project – Goals, Activities, Expected Results

The ***SILC Road Local Culture (SILC)*** project as part of the **Joint Operational Programme Black Sea Basin 2014 – 2020** continues the initiative of the **World Tourism Organisation (UNWTO)** for development of the **Western Silk Road** through tourism from the area of the Caspian and the Black Sea through the Balkan Peninsula on to the way to the Mediterranean and Western Europe. The need to set up the SILC project is determined on the one hand by the availability of a number of resources with potential for their development into specific assets through joint coordinated initiatives, and on the other hand – their insufficient popularisation in the cultural tourism system. In this respect, the main expectations under the SILC project are connected with the stimulation of new business opportunities in tourism against the background of the increasing tourism market along the Silk Road. The revival of the Silk Road from a contemporary point of view is based on the consideration of a new type of tourist flows of individual visitors seeking interaction with the different local cultures outside the range of mass tourism. This emphasises that **the main goal** of the SILC project is to set a strategic approach for promoting the tourist products on the Silk Road within the European Union and the countries from the Black Sea basin. To achieve this goal, it is necessary to analyse the unrevealed potential of the local cultural heritage on the Silk Road in the above-stated region, as well as to outline the perspectives for establishing new entrepreneurial networks in tourism, bound in common marketing and management strategies.

As mentioned above, the SILC project is developed by a team of representatives of three higher education institutions and two business organisations operating at the respective tourist destinations – beneficiaries from the Black Sea basin. The completion of the main results regarding the achievement of the project goals is planned for May 2021. In the process of development of the project, the partners are supposed to prepare reports on the joint results as well as to contribute with specific activities for the implementation of the stages of the SILC project.

Within the area of the Balkan Peninsula the SILC project covers the territorial parts of Romania and Bulgaria in the so-called Danube microregion. Along this geographical axis, Bulgaria with its Northeastern and Southeastern region seems to be a key element of direct connection along the Silk Road between Romania and Greece on the one hand, as well as in an indirect, overseas exchange with the destinations Armenia and Georgia on the other. The main idea about the tracing of this segment of the Silk Road is the intensification of the social and economic interaction of the Eastern part of the European Union (Romania, Bulgaria, Greece) with partner countries outside the community - Armenia and Georgia. In this aspect, the SILC project is closely related to the following initiatives that precede its emergence [17]: the Western Silk Road Initiative UNWTO / EU that was launched in 1993 under the auspices of WTO and which in 2016 in cooperation with the EU was transformed into a key programme from the Western Silk Road Tourism Development Initiative; the Silk Road Heritage Corridors Tourism Strategy Project UNWTO / UNESCO, 2014, whose focus was on two cultural corridors crossing five countries: China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan; the Silk Road Bloggers Ch@llenge 2012 UNWTO / WTM – an event organised in Armenia whose main goal was the intensification of the process of popularisation of the Silk Road in the social media and the World Wide Web; the Black Sea Network for Sustainable Tourism (BS NTS) – stimulating the creation of strategies for joint marketing and economic development in the Black Sea region.

The SILC project as part of the **Joint Operational Programme Black Sea Basin 2014 – 2020** also complies with the priorities from the "common resultative indicators" underlying the **European Neighbourhood Instrument for Cross-Border Cooperation 2014 – 2020**, such as [17]:

- enhancing the cross-border business opportunities in the field of tourism and culture;
- intensifying the cross-border connections for trade and modernization of the agriculture and the related sectors;
- establishing a level of comparability of the data and information from the conducted cross-border monitoring;
- increasing the level of awareness regarding the challenges from the environment and the good practices in the management of the wastewater discharge in river and marine pollution;
- development of strategies and products for the purpose of joint promotion of tourism;
- organisation of cross-border tourism and cultural events;
- carrying out improvements in small-size cultural and historical sites, landmarks, etc.

In the course of development of the SILC project are envisaged the following stages (phases) [18]:

Conducting a baseline study

Establishing an entrepreneurial network along the local Silk Road network (SILCNET)

Establishing a virtual observatory

Preparation of a manual (handbook) for certification and establishment of the SILCNET label

Communication of the project

The baseline study under the project includes a commitment by each of the partners to prepare a detailed evaluation of the local cultural heritage along the Silk Road in the respective country; to prepare information for mapping the cultural heritage in question and to evaluate the potential for this heritage in terms of tourism and economic growth. In this respect, the local tangible and intangible cultural heritage along the Silk Road should be distinguished (differentiated) from the general tourism resources within the destination. Hence, its promotion, diversification and development on an inter-regional level appear to be the basic objectives for the beneficiary countries - stakeholders.

The information input for the mapping serves as a foundation in setting up a GIS (geographic information system), whose final result is the creation of an interactive map which should provide visually detailed information about location, size, historical data and other specific features of the local cultural heritage on the Silk Road. This project activity is developed in three directions: identification and registration of the local cultural heritage on the Silk Road; creating profiles of the local cultural heritage, as well as profiles of the respective stakeholders willing to join the SILC label. The products from the mapping and profile creation serve as an input information bank for the so-called virtual observatory.

The evaluation of the potential of the tourism and economic growth of the local cultural heritage on the Silk Road includes the devising of a situation analysis of the researched region with key steps for inventory of the tourism resource potential, the evaluation of the general and tourism infrastructure, the legal and political context, the local stakeholders, as well as the specifics of the tourist demand. The situation analysis also involves identification of the intensity of the tourist interest in visits to the researched region, as well as the degree of coordination of the visions of all stakeholders.

The preparation of a strategic framework for absorbing the potential for tourism growth of the local cultural heritage along the Silk Road is planned as a final result of the baseline study, which is oriented towards:

- popularisation of various local tourist products, which the local stakeholders can unite around and which could be promoted on markets with special interests;
- creation of inter-regional tourist products on the Silk Road and general service standards;
- exchange of experience and

dissemination of good practices through stimulation of the development of the cultural tourism;

- the intensification of the level of cooperation and managerial competences of the local business on the matters of cultural tourism;
- popularisation of the contribution of the researched regions for the reinforcement of entrepreneurship along the Black Sea Silk Road.

The guidelines from the strategic framework are used to set up a **common masterplan** for cross-border cooperation, which focuses on the development of the local cultural heritage on the Silk Road having two time horizons – 2 and 5 years.

The activity for building an entrepreneurial network along the local Silk Road (SILCNET) aims at penetration into new tourist markets and market segments by making use of the advantages of the masterplan for the researched regions together with the adoption of a **common strategic marketing plan**. In this respect, on the one hand the SILCNET network is planned to be technically connected to other local and inter-regional networks from the Black Sea basin, and on the other – functionally linked to regional government and non-government organisations. The main expectation from the sharing of a joint strategic marketing plan is the promotion of a diversified tourist brand, adapted to the local cultural heritage through the improvement of the image and effectiveness of the marketing efforts on the Silk Road. The following list of planned results has been identified for the successful realisation of the SILCNET network:

building databases for the participants in the network, including general and extended information about the entrepreneurs - partners, maintained and updated online through a virtual observatory;

preparation of a matrix of the participants in the network – for the purpose of obtaining greater clarity about their influence in the network, their dynamic potential, engagement and inclusion in the respective processes;

development of a common marketing strategy, including a joint strategic marketing plan and a manual of basic guidelines and good practices for the application of the SILC project

The basic motives for establishing the virtual observatory are as follows: the provision of an information platform to the tourism industry, the academia, the management organisations, other businesses and tourists through sharing reliable, comparable, renewable data for the market of the cultural heritage on the Silk Road, for the changes and trends in its development. Provisions are made for the development of a kind of an *intelligence centre* on the Silk Road, through which all publications from the business and the academia will be collected and shared through a specially organised *virtual library* regarding the type of tourism, country, themes and other search parameters. The development of a web-based location aware application for identification of the SILC location is planned in its capacity as a key product of the virtual observatory, both in English and in all partner languages. Through this application, the already visualised members of the network of the interactive web-based GIS map at the virtual observatory can also be identified in a cluster manner from the viewpoint of tourism. The main activities planned in the process of establishing the observatory will include: the development of the design of the online platform, such as a multilingual web-based GIS gate, incorporating the capacities of the mobile applications for interaction and sharing experience by everybody; establishment of a web-based repository of data; provision and monitoring of an open geospatial consortium which will feature geographic measurements, pre-defined spatial and attribute queries with the respective symbols, interactive content and other interactive functions; registration of the content of the data coming from the partner destinations; documentation of stories and narratives of ethnographic nature presented by the local communities on the Silk Road.

The idea about creating the SILCNET label is based on a number of devised practices to EU programmes, and is expressed as follows: establishing stable connections between the SILC entrepreneurs; improving the awareness of routes on the local Silk Road; formation of good recognisability and affiliation of each

SILC entrepreneur to the network of partners and increasing the opportunities for their enhanced competitiveness; establishment and institutionalisation of a permanent cooperation between all stakeholders; optimisation of the management of the capacities on a local level; promotion and support of the small and medium-sized enterprises in the local cultural tourism. As a core activity for the realisation of the SILCNET label the project envisages the conduct of joint cross-border training programmes within the partner destination. The partner in charge of the implementation of this core project activity is the Bulgarian side. In this regard the following actions are to follow:

- preparation of a report for studying the opportunities for realization of the SILCNET label. The document should provide a practical answer to the question in what way the SILCNET network, the virtual observatory and the SILCNET label will continue to exist after the project finalisation;
- creation of a SILCNET logo, which will integrate all certified members from the partner countries in the SILCNET network, as well as promotional materials for the purpose of attracting new entrepreneurs;
- preparation of training materials for the certification sign SILCNET, adapted in accordance with the needs of the local communities from the partner countries;
- preparation of training courses for accepting the SILCNET sign;
- organisation of pilot implementation of the part of the project for acceptance of the SILCNET sign between the partners;
- establishing long-standing partnership agreements between the participating countries outside the field of joint ventures.

The implementation of the communication under the SILC project is planned in several directions:

creation of a design of the project logo;

- identification of the main target groups for communication of the project;
- comprehensive use of the social media for communication of current and already finished project activities;
- devising a communication plan of the project with integrated communication system that effectively covers the project results among all stakeholders from the partner destinations;
- planning communication initiatives and instruments for the project communication – website of the project; electronic newsletter; brochure, poster (banner) of the project; press releases; scientific publications; project manual; participation in conferences; events on a local, national and international level, a webinar for acceptance of the SILCNET label; organisation of a road show of the local cultural heritage along the Silk Road, etc.

The SILC project characteristics also reveal the emerging opportunities for Varna as a tourism destination, namely through complete cultural and economic integration through the Silk Road on all social and managerial levels; contribution of new positive transformations to the mass holiday tourism; improvement of the marketing positioning of destination Varna on the international tourist markets; development of sustainable competitiveness within an environment of dynamic and turbulent conjunctural processes.

Conclusion

The implementation of the *SILC Road Local Culture* project will lead to an increase in the internationalisation, connectivity and competitiveness of the stakeholders within destination Varna in the field of sustainable cultural and educational tourism.

The information system of the destination will be enriched with identified, registered, certified and mapped tangible, intangible and spiritual sites from the local cultural heritage on the Silk Road with potential for tourist valorisation.

Varna will obtain a spatial and cultural horizon and priorities for tourist development through the developed strategic framework for absorbing the potential of tourism growth of the local cultural heritage on the Silk Road in the

Black Sea region, and in a broader perspective, in the cultural and tourist space of the Caspian and the Black Sea region via the Balkan Peninsula on the way to the Mediterranean and Western Europe.

The planned entrepreneur network SILCNET will ensure connectivity of the stakeholders within destination Varna to other local and inter-regional networks from the Black Sea basin, and thus will generate opportunities for new sustainable tourism industry practices.

Varna will be present in the virtual observatory that will offer information services to the tourism industry, the academia, the management organisations, other businesses and tourists through sharing reliable, comparable and updated data about the state and trends of the tourism market of the cultural heritage along the Silk Road.

The tourist entrepreneurs in destination Varna will be able to make use of the marketing effect of the certification label SILCNET. Bearers of the label will participate in the establishment of stable relations amongst the SILC entrepreneurs. They will receive good awareness of the routes along the local Silk Road and will benefit from the formation of good recognisability and affiliation of each SILC entrepreneur to the network of partners. The permanent collaboration which is expected to be established between the stakeholders and institutions through the SILCNET label cooperation will lead to better management of the tourism capacities on a local level, as well as to efficient promotion and support of the small and medium-sized enterprises in the local cultural tourism.

References:

1. Министерство на туризма на Република България // http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/ministur-angelkova-uchastva-berlin-v-devetata-ministerska-sreshta-za-proekta-po
2. Министерство на туризма на Република България. Министър Ангелкова: България и Гърция си партнират по съвместни проекти за привличане на туристи от далечни пазари към Балканите, http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/ministur-angelkova-bulgariya-i-gurciya-si-partnirat-po-suvmestni-proekti-za
3. СЕГА АД. Туризъм. Пътят на коприната става туристически маршрут, http://old.segabg.com/article.php?id=318674. 14.04.2007.
4. Alexieva, Sonya . The silk road as a tourist product: integrating history, culture and economy. New Bulgarian University // http://eprints.nbu.bg/2008/27/Pages%20from%20TheSilkRoad2011.pdf (9.09.2019)
5. Bloomberg TV Bulgaria. Пътят на коприната е бил интернетът на древността, https://www.bloombergtv.bg/v-razvitie/2017-06-27/patyat-na-koprinata-e-bil-internetat-na-drevnostta. 27.06.2017.
6. SilkRoad.Travel. Silk Road Destinations, http://www.silkroad.travel/
7. THEXPERTS „Пътят на коприната“ е в центъра на дискусиите на туристическите министри в Берлин, https://thexperts.bg/article/„пътят-на-коприната“-е-в-центъра-на-дискусиите-на-туристическите-министри-в-берлин. 7.03.2012.
8. UNESCO. The UNESCO Silk Roads Project, https://en.unesco.org/silkroad/unesco-silk-road-online-platform, 12.08.2019
9. UNESDOC. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159189
10. UNESDOC. The Silk Roads Project: Integral study of the Silk Roads: Roads of Dialogue, 1988-1997, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159189, 12.08.2019
11. UNWTO // http://silkroad.unwto.org/content/silk-road-projects
12. UNWTO // http://silkroad.unwto.org/sites/all/files/docpdf/bannerhistorywebsite.pdf, 13.08.2019
13. UNWTO Silk Road projects, http://silkroad.unwto.org/content/silk-road-projects
14. UNWTO. Summary of Silk Road

Activities 1993-2011 http://silkroad.unwto.org/sites/all/files/docpdf/summaryofactivities1993-2011.pdf

15. UNWTO. Western Silk Road Tourism Initiative, http://silkroad.unwto.org/project/western-silk-road-tourism-initiative
16. Ureport.bg. Китай прави фонд от $16.3 млрд. за Пътя на коприната, https://ureport.bg/41176/2014/11/04/ikonomika/kitay-pravi-fond-ot-16-3-mlrd-za-patya-na-koprinata 4.11.2014.

Project documents:
D.T1.1.4 Guidelines for the study

Silk Road Local Culture – SILC: Joint Operational Programme Black Sea Basin 2014 – 2020, Subsidy Contract No. 99372/31-08-2018

For contacts:
Prof. Stoyan Marinov, PhD
University of Economics - Varna
E-mail: s.marinov@ue-varna
Krasimira Yancheva
University of Economics - Varna
E-mail:
krasimira_yancheva@ue-varna.bg
Todor Dyankov
University of Economics - Varna
E-mail: todordyankov@ue-varna.bg

СВЕТИ ГЕОРГИ – СЛАВЯНОУБИЕЦ. НАКРАТКО ЗА СЛАВЯНИТЕ И ТЯХНОТО ВКЛЮЧВАНЕ В ДЪРЖАВИТЕ НА КУБРАТ И АСПАРУХ

Димитър Г. Чанев

Abstract: The cyclical 12-year calendar is marked each year by its zodiacal symbol. Among them is the year of the astrological, imaginary, heavently fire-giving dragon. The word „Sklav/Slav" means heavenly dragon. The icon St. George, a victor, presented a murder of a dragon near a lake with sacrilegious girl, in which a symbolic murder of the Slav was concealed. In the lakes and rivers live snakes and St. George must kill a snake, not dragon, a symbol of the Slavs. Do scientists think that presidents, patriarchs of Slavic countries must necessarily change?

Съвсем неотдавна на 04.10.2018 г. беше отбелязана годишнината от началото на въвеждането на „Грегорианския календар" през 1582 г. след „була" за корекция на „Юлианския календар", издадена на 24.02.1582 г. от папа Григорий XIII. Защо този папа издава тази своя папска „була"? – защото неговите съвременници, учени астрономи са му обяснили, че пролетното равноденствие има грешка, изразяваща се в изместване от 11 дни. И поради това е нужна корекция в календара (сега вече 13 дни), която да бъде наложена чрез папските възможности за въздействие, проявени в коментираната „була", с цел масово установяване на предложението на учените. Този пример е позитивен, но невинаги е било така в християнския свят.

Част от Александрийската библиотека е унищожена в 391 г. Заедно с нея от християните-фанатици е ликвидирана и Хипатия (Ипатия от Александрия, 370-415) – учен, математик, астроном и философ-неоплатоник, най-образованата жена във времевия интервал около границата на късната античност и ранното Средновековие [1, с. 37, 306].

На състоялата се на 29.09.2017 г. сесия на СУ-Варна докладвах значението на лексемата „скла" – небесен, „астрологичен" дракон, според китайския зодиак – съпоставима с българската дума „ламя", означаваща змей, наземен дракон, който краде златните ябълки в известната народна приказка. Както в „скла", така и в „ламя" значението дракон се носи от морфемата `ла`. Много вероятно е в Черноморския регион тази морфема и нейното значение да са се разпространили от еламския език, един от трите официални езика в империята Персия, наред с вавилонския и персийския „фарси", според доц. д-р Джемшид Сайяр от СУ „Кл. Охридски". Твърде вероятно е името на град Елам да означава Е-„благородния"+`ла`-дракон+ `ам`-неземен, тъй като морфемата `ам` е инверсна форма с инверсно значение на морфемата `ма`-земя. В думата „склав" суфиксът в вероятно указва родителен падеж, принадлежност към небесния, огнедишащ дракон (вж. Фиг. 1)

Фиг. 1. *Огнедишащ Дракон*

В българската, славянска в по-голямата си част реч, `лада` е момиче, което ладува; ладуването, според български тълковен речник, е сватбен обичай в деня преди венчавката, свър-

зан с разливане на вода. Случайно ли момичето в деня преди венчавката, в своята младост и най-голяма хубост е наречено `лада`, по същество – драконова, свързано с морфемата `ла` и консонантата `д` за родителен падеж. Едва ли е случайно, понеже както пише Шели У за жената-дракон: „*Когато тя се появи някъде, събира всички погледи. Удивително красива и излъчваща самоувереност, тя напълно осъзнава въздействието, което има върху хората [7, с. 89]*“.

Постфиксът `ам` от названието Елам и неговите вокални разновидности имат твърде широко разпространение в западния български говор. В „македонската махала“ – град Ямбол, в която израснах, предците ни – преселници, употребяваха глаголните форми: ядам/ям, одам/ходя, пиям/пия, играм/играя, фалам/хваля, четам/чета и много други. Все с постфикса `ам`. Твърде често, пред съграждани от други махали, те се шегуваха с израза: „Ке ом, ке ям и па-ке-дом“; в смисъл – ке одам, ке ядам и пак ке до(й)дам, с което поставяха слушателите си в недоумение. Навярно бежанците от Македония са говорели така и в гр. Варна. Глаголни форми с коментирания постфикс има и в източния български говор, например: виждам, падам, скачам, стрелям и др. Тези форми в първо лице могат да бъдат интерпретирани с някаква вероятност като лингвистично наследство от гр. Елам, според честата употреба на морфемата постфикс `ам`.

В китайския астрологичен кръг, разделен на 12 години, представяни от съответни животни, петата по ред година е назована „Година на дракона“. Известен е китайският възглед, че хората са произлезли от дракона. Макар да не е известно, но може да бъде забелязано, че в славянския свят също е съществувала такава връзка. В Римската империя и в черноморския регион, както и в архаичния Шумер, У/Ю е означавало слънце. В предходна публикация вече съм пояснявал значението на названието Юпитер в смисъл „въображаем/и-магинерен баща на слънцето“, в преносен смисъл известно и като „баща на бога“ заради това, че тази планета изминава пътя по своята орбита около слънцето/Ю след приблизително 12 години и по местоположението на планетата може да бъде определена съответната зодиакална година. В славянската реч от морфемата `ла` - дракон, чрез замяна на вокала `а` с вокала `ю` се е получила морфемата `лю` с вероятно значение „Слънчев дракон“. От това следва, че думата „люди“/“люде“ (още „люге“ в Сърбия на лужицките сърби и частично в Република Македония) означава „принадлежащи към / произхождащи от Слънчевия дракон“, понеже консонантата д в разглежданите лексеми „люди“/“люде“ също указва родителен падеж. Както в названието Салваторе д`Адамо значението на „д`Адамо“ е „от (село) Адамо“. Така че възгледът за произхода на хората от дракона не е само китайски. А и за самия Китайски зодиак се счита, че той е наследник на астрологичните достижения в древен Вавилон, които вероятно по-напред са се разпространили в Евразия преди да достигнат до Китай. Дори разпространението на астрологичните знания да е станало в обратна посока – от Китай към Евразия, към Вавилон, то не това е най-важното, а еднородността на знанията по същество.

Считалият се за гот[1] римски историк от алански произход Jordanes (Getica, 119) пише за трите славянски групи – „венети“, „**склавини**“ и „анти“, които са били в подчинение на готския крал Херманарик. За склавините е пояснил, че обитават до Днестър, а за антите, които били най-храбри, че живеят от Днестър до Днепър, където се извива Понтийското море [4, с. 10].

На север от тях са позиционирани древните „българи“, за които Хр. Т.-Бемберски отбелязва: „*В „Гетика“, завършена към средата на **VI** в. **Йорданес** определя постоянното местожителство на прабългарите така: „Над Понтийско (Черно море) се простират местата, обитавани от българите, които са станали твърде известни поради лошите последствия от нашите грехове“ (**Йорданес** 1958: 337)*“ [9, с. 23]. Тук интерпретацията „българи“ на Хр. Т.-Бемберски едва ли е точна, понеже в латинския език няма писмен сим-

1 Хр. Т.-Бемберски: „Йорданес е ползвал недостигнали до нас исторически извори, както и разказите на своя дядо Пария, който е бил секретар на аланския вожд Кандак, един от военначалниците на Атила.“[9, с. 131]

вол за звука `ъ`.

Всички чуждоезични сведения за етноси с названия булгари, балгари и др. подобни се превеждат от преводачите в различни издания с българското название, без да допускат и капка на съмнение, че това може и да не е така. Като пример ще посоча названието на вожда Булгариос, чийто едноименен народ е наречен в превод българи по хрониката на Михаил Сирийски [4, с. 72]. Сред названията на редица племена, свързани с историята на хуните в V и VI в. е отбелязано и това на балгарите. Много е вероятно последните да са част от хуните, родово-племенно и поименно свързани с вожда Баламбер/Баламир (първото название вероятно е пожизнено, а второто – посмъртно, според въвеждането в постфикса на вокала `и`), поради което изрази като „хуни и балгари“ не следва да бъдат интерпретирани като „хуни и българи“. Твърде лековерно е да не се отчитат фонетичните различия при преводите. Както е известно, в навечерието на създаването на болг/бълг-арските държави, названията на племената на хунските общности са утигури, кутригури и не се споменават никакви балгари, булгари или др. подобни. Самите имена Болгария, България са нововъзникнали названия на новосъздадени държави.

Писалите в VIII-IX в. византийски автори Теофан Изповедник и патриарх Никифор за събития, свързани с историята на България, употребяват в текстовете си на гръцки език названието „склави“ [2, с. 263, 296]; същото название „склави“ употребява в X в. и византийският император Константин Багрянородни [3, с. 200], а тази лексема „склави“ винаги е интерпретирана в съпътстващите преводи на български език като „славини“/„славяни“.

Прокопий Кесарийски (500-562) пише в „История на войните“ – начин на живот у славини[2] и анти: „*те смятат, че само един бог – създателят на мълнията, е единствен господар на всичко… Езикът на едните и на другите е един и същ… Те не се различават помежду си и по външен вид; всички са снажни и извънредно силни. Телата им не са премного бели, нито косите им светло руси, но и никак не клонят към тъмния цвят, а всички са възчервени. И те, както масагетите, водят суров живот и са напълно небрежни към себе си… Впрочем първоначално дори и името на славините и антите е било едно и също, защото в старо време едните и другите били наричани „спори“, мисля поради това, че живеели в страната си разпръснати… те населяват по-голямата част от отвъддунавския бряг*“ [4, 11, 12].

А богът – създател на мълнията – за който е писал Прокопий Кесарийски, е известен в славянския епос като Перун. Връзката на „Огнедишащия дракон“ със „създателя на мълнията“ е видна от сходимостта на корените **Пер**-ун[3] и **Вер**-ени – „Година на дракона“ (б.а., чиято стара интерпретация в Христоматия по история на България – ИМЕННИК на българските владетели е неправилна в значението си „Година на тигъра“ [4, с. 87]), като диалектният преход **В-П** не променя значението на корените и смисъла на съответните им лексеми. В такъв план не само названието на етноса „склавини“, но и богът им са еднотипни и свързани с названието на „Годината на дракона“ от Китайския зодиак – въображаем символ, обожествяван и почитан в миналото от Далечния Изток до Европейския Запад. И днес носовете на лодките в Китай, с които се провеждат състезания в чест на дракона, в деня на неговия празник, са украсени с драконови глави, така както са били украсени повсеместно с драконови глави носовете на корабите на викингите от норвежките фиорди. Ладии, сиреч дракони/драконови, са се наричали лодките на славяните.

Колкото до червендалестия вид на анти и склавини, посочен от Прокопий Кесарийски, ще дам като пример названието на вожда на болгарите, населили територията на Македония – Кръзъл Кубер – Червеният (червендалест) Кубер. Нима това не е пример за хипотетична генетична връзка, вероятно по майчина линия, на този кубратов син с етноса на антите в състава на населението и територията на държа-

2 *В оригинала навсякъде е записвано „склавини“.*

3 *Бог на гръмотевично-светкавичната буря, покровител на княза и дружината в езическия пантеон на славяни, руси.[1, с. 993]*

вата България – по руско/украинско наречие?

На гърба на корицата на своята книга BOLGAR ТАЙНИТЕ НА НАШИЯ ПРОИЗХОД авторът Александър Мошев пита: „*Могат ли откритията в едно македонско градче да преобърнат представите ни за нашето минало?*“ Става въпрос за открити в процеса на археологическите проучвания на Винишката крепост в Северна Македония през 1986 г. шест керамични фрагмента и седми такъв през 1999 г. Ал. Мошев пояснява: „*Какво прави най-силно впечатление в открития през 1999 г. фрагмент? На първо място, това е релефният надпис с латински букви и на латински език, който гласи: +BOLGAR+*“ [6, с. 218, 219].

Независимо от наслоения през последните няколко десетки години антибългарски, както антично македонски, така и болезнено южно славянски уклон в република Северна Македония, тази находка трябва не толкова да преобърне представите ни за нашето минало, а да отвори очите на северномакедонските специалисти и народ за българския характер на тяхното славянство. Защо да не си припомним за Хилендарския монах от Пирин и неговата болка, струяща от израза: „*О неразумний и юроде, поради что се срамиш да се наречеш болгарин?*“.

Широко разпространеното значение „роб“ на названието „славянин“ следва да е вторично, вероятно във връзка с известното „аварско робство“ на славяните в по-широкия смисъл на това понятие. Както и с турското робство на южно руси, украинци, румънци и българи. Правени са и други опити за етимологизация на названието „славянин“, но този въпрос не е бил изяснен досега; най-вече поради това, че не е бил разглеждан въз основа на фундамента „склав“.

Паисий Хилендарски наивно обяснява, че заселниците на страната Скандинавия първо се нарекли скандаляни, а после славяни. Но е прав, пишейки че „*тези славяни били от един род и език с българите*“ [9, с. 66], без да е посочил причините за това. Причините, поради които славянският етнос е станал част от болг/бълг-арската народност през VII в.

Аварите са били прогонени от болг/бълг-арските армии на Кубрат и Аспарух – освободители на славяните. В техните многоплеменни армии несъмнено и изначално са били и антите. Името „анти“, както е писал българският проф. Г. Атанасов, никъде повече не е било писмено споменато след 602 г., когато те са били разгромени от аварски отряд под командата на Аспих [5, с. 151]. Защо ли това име изчезва след 602 г. Проф. Г. Атанасов обобщава: „*Не може да не ни направи впечатление, че краят на историческите анти в началото на VII в. между Прут и Днепър съвпада по време с концентрацията на Пенковски паметници на изток от Днепър (главно на левия бряг). Явно след 602 г. антите се изтеглят на североизток в една зона на здрача за ромейските и западните хронисти…*“ И продължава с отчитане и на по-късен период: „*... естествено се достига до идеята за съвместен живот на антите (свързани с пенковските паметници) и славяните (свързвани с паметниците прага-корчак в пенковските селища и некрополи) с прабългарите (свързвани с пастирските паметници)*“ [5, с. 151, 152].

Моето мнение е, че е по-правилно да бъде направен изводът за съвместен живот на анти и склавини, които общо днес са нарича-ни славяни, с пастирските народи, свързвани с пастирските паметници, като утигури, кутригури, масагети, алани, плюс езичниците по онова време – останки от остготи, хазари и др., включително севери, които съвместно са формирали българската народност.

В такъв аспект акад. Д. Ангелов също е поставил въпроса за генезиса на българите на твърде широка етническа основа: „*В пределите на „**Велика България**“… се осъществил в продължение на около едно столетие не само един процес на политическо обединяване на отделни племена, но и един асимилационен процес на сплотяване на различни етнически групи… В този асимилационен процес преливали и загубвали предишната си изолираност и самобитност редица тюркско-огурски племена… Подкрепа на своята теза Д. Ангелов намира в антропологическия материал, съгласно който „антропологическият тип на прабългарина е твърде смесен“(**Ангелов** 1981: 179)*“ [9, с. 111].

Много показателно е следното сведение от „Царе“ на Йосиф Генезий: „*А предводителят на българите [Борис], по род произхождащ от аварите и хазарите и водещ името си от господаря си Булгар (изд. бел.: Намек за произхода на Борис от Аспаруховите българи – „Булгар“.), когото ромеите оставили да се засели в Доростол и Мизия...)*“ [10, с. 29]. Написаното за рода на Борис от династията на Крум потвърждава наличието на езични авари и хазари в съюзната българска народност. Тази информация обаче не е еднозначна и е по-скоро ориентировъчна. И откъде ли евентуално е дошло това аварско генетично наследство в рода на българина Борис – дали по рождение от прадядо му Крум или последният е сключил династичен брак с аварка при включването на този етнос в държавата му след разпада на аварския хаганат под ударите на държавата на Карл Велики? Дали не е имало повече склавин(к)и и ант(к)и сред бабите, че и дядовците по майчина линия на владетеля-кръстител, при когото славянословесната българска реч става официална в държавата му?

Относно името на господаря Българ, по българско произношение, за какво става въпрос – за названието на народа господар (трудно е да бъде възприето по отношение на онова време) или е личното име на предводителя с прозвище Аспарух, от където и българи – хора (от ар – същество, човек) на Бълг-ар. По аналогия може да бъде изказана хипотезата за предводителя с прозвище Кубрат, от чието възможно и известно още от п.р.Хр. лично име Болг е и възможният произход на названието „болгари“ – хора на Болг.

Изказаните хипотези за същността на ранносредновековните ни етноними все пак нека да не бъдат приемани за окончателни; колкото и да са привлекателни, те все още са само предположения въз основа сведенията на не съвсем еднозначния Йосиф Генезий, които позволяват двузначно тълкуване. При това този автор е твърде късен, отдалечен във времето от събитията, свързани с нашите първовладетели. А названието на предводителя Българ – известния ни Аспарух – дали е препис от вече изгубен извор, дали е интелектуално творение на хрониста, или е нарицателно название на самия Аспарух по името на оглавявания от него народ?

И утигурите и кутригурите са известни в историята като хунски племена. Префиксът `к` в названието „кутригури“ е белег за по-северното им местоположение спрямо утигурите, според мен. А и в последствие кутригурите се изнасят на североизток към р. Волга; и още по-на север към р. Кама. Ако е имало тюркско племенно присъствие то това най-вероятно са „севери“-те, които Теофан Изповедник е записал отделно от седемте, според него покорени[4] южно от р. Дунав, славянски племена [4, с. 85]. Но не става въпрос за туркютите на Истеми от ВЕЛИКИЯ ТЮРКСКИ КАГАНАТ (Лев Гумильов), нахлули в Северен Кавказ в края на VI в., а за тюркското племе сабири / савири / севери (в по-меко произношение), които са се появили и интегрирали в този регион няколко века по-рано. Вероятно с тях са свързани и северяните около Чернигов, а това име е в кореспонденция с названието Черна България на Кубрат. Тази ранносредновековна държава, за която в Украйна напомнят и названия като Черновци, Черкаси…

В своята докторска дисертация „ИМЕТО БЪЛГАРИ – ИСТОРИЯ И СЪЩНОСТ“ Хр. Т. Бемберски е направил следното обобщение:

„*Необходими са обаче някои корекции към концепцията на В. Н. Златарски и неговите последователи, обявили, че етнонимът българи бил общ за утигури и кутригури при завръщането им в степите на Източна Европа: етнонимът `утигур` не е частен по отношение на етнонима `българи(ин)`, а негов пълен семантичен еквивалент и предшественик[5]. Прав се оказа византийският император Константин Порфирогенет, съобщавайки, че името българи станало известно едва след като те се установили на Дунава, а преди това те били известни под други имена.*

Колкото до другия (пра)български етноним `кутургур (кутригур)`, „номад“, то той

4 По-смислено вместо покорени е приобщени с договор южнодунавски към севернодунавските славяни (пактон – покорявам, договарям се[10, с. 23]).

5 Предшественик – да, но пълен еквивалент – това е прекалено и твърде наивно.

се явява антоним както на `утигур`, така и на `българ(ин)`. Нека да не се забравя, че по времето на кан Кубрат (VII в.) (пра)българите все още се делели на българи и котраги, т.е. на уседнали и номади, където `котраги` е фонетична разновидност `кутригур`. По-късно този етноним е заменен от `касог` - казак…

Редица арабски средновековни автори наричат черните, приазовските българи…" [9, с. 141, 142].

Със смесването на землищата на анти и утигури в общата им територия, уседналостта е станала съвсем явен белег. Не пряк, а символичен е смисълът на прилагателното име „черни", отнесено към приазовските (анто–утигурски) българи[6]; по-късно, вече като россияни, те ще получат своето освобождение от турска власт с превземането на крепостта Азов, при устието на р. Дон, от армията и флота на великия Петър I.

Присъствието на хазарите може да буди учудване за някои, но две от седемте племена, които напускат пределите на Голяма Скития от отвъд дунавска България и основават `х`Унгария са били `х`азарски. Вероятното присъствие в българската народност на този етнос от северозападната иранска провинция Азърбайджан, наричан гледано от север – южни(х)-азари, в по-меко произношение – мигрирал на север зад Кавказ и под ударите на арабите при нашествията на последните, е основателна причина за наличните около три хиляди ирански думи в нашата реч.

Според местоположението си в началото на VII в., източните славяни – антите са станали част от многоплеменните, по хунски образец, български народ и държава на Кубрат – с никъде неотбелязано преименуване „в зоната на здрача", както бе цитирано по-горе. По-късно и склавините ще станат част от многоплеменните народ и държава на Аспарух. Защото, подчертавам, названията българи, българи са надетносни, народностни, а не отделни етносни имена. За освободителната спрямо славяните, а и обединителна мисия на болг/бълг-арските многоплеменни съюзи, става ясно от написаното в „Кратка хроника" от патриарх Никифор: „*По същото време [632 г.] господарят на уногундурите[7], Кубрат, племенник на Орган, въстанал срещу хагана на аварите. Той се отнесъл много зле с войската, която била оставена от него, и я изгонил от своята земя*"; както и от написаното от Ананий Ширакаци в неговата „География", че „*Аспархрук … изгонил аварите на запад*" [4, с. 77, 88].

Суфиксът `к` в прозвището на българина – по родово държавна принадлежност – Аспар(хр)ук пояснява северния произход на този владетел, потомък на стрижените князе, които управлявали на север от Дунав, по ИМЕННИК на болг/бълг-арските владетели [4, с. 87], а в историята той е останал като Аспарух, според написаното в „Хроника" на Теофан Изповедник [4, с. 84]. Интерфиксът `х` в прозвището Аспархрук, поясняващ владетеля и като южен, се е появил в названието на основателя на българската държава вероятно във връзка с новозавоюваната земя на юг от Днестър и приобщаването на склавините. Погледнато хронологично, суфиксът `х` се явява в названието Аспарух след разширението на владенията му на юг от Дунав, последвало разгрома на византийската армия на Константин IV Погонат. В посмъртното му прозвище Исперих титулуващата лексема `рих`, с вокал `и`, е видна също в посмъртните названия и на готските крале Херманарик и Теодорих според Getica на Jordanes. Това е белег за вероятна, хипотетична връзка на произхода на този

6 Хр. Т. Бемберски пише: „През 994 г. отново „ходи Володимир на болгары, и много ратовав, победи их…" (Руски летописи, т. IX: 65). С тази война, както и с покръстването, приключва съпротивата на черните българи. [9, с. 29]" Сказуемото „ратовав", в цитата от Руски летописи, пояснява напълно не тюркската принадлежност на постфикса `рат` в прозвището Кубрат от първата половина на VII в. – далеч преди названието Росс да се появи и наложи; както и на староруската дума – префикс `Куб` – „син" на цвят; т.е. прозвището Кубрат означава Синеокият войн.

7 Уногундури е представяно и като оногундури в други публикации; а оногундури е в смислова връзка с монголоидното название Онгъл на стана на Аспарух и съдържа лексемата гун, която от руски се превежда като хун в българския език.

кубратов син по майчина линия с известните останки от остготи в района на Крим. Това европейско, rex-ово при Карл Велики, титулуване не се наблюдава в названията нито на Кубрат, нито на синовете му – Алцек, Котраг, Кубер… И едва ли е случайно. Но и нищо не доказва. Названието на българина Аспарух е идентично с названието на византийския генерал от алански произход Аспар, който все пак не е крал/rex/рух, а само генерал. И не е гот, а алан. Няма спор, че само по името, а и по титлата – не може да се твърди за ничия етническа принадлежност, колкото и примамливо да изглежда като хипотеза.

Шели У пише в книгата си „Китайска астрология“: „*Никой астрологически знак не превъзхожда останалите. Всички те заедно образуват пъстър калейдоскоп…*“[7, с. 11] И това несъмнено е така. Същата авторка, в същото издание пише по-нататък: „*Проницателен и изпълнен с ентусиазъм, Драконът е знакът с най-голяма сила и най-мощно влияние. За разлика от другите животни в зодиака, той е митично създание… китайските дракони са добронамерени същества, които обитават небесата и летят заедно с ветровете, в мъглата и дъжда, сред гръмотевиците и светкавиците... Каквото и да реши да направи с живота си, Драконът ще блесне*“ [7, с. 82, 83].

Но защо ли все пак хората са избрали и обожествили не някой от реално съществуващите представители на животинския свят в зодиака, а имагинерния, въображаем, реално несъществуващ огнедишащ дракон? Дали това не е заради прометеевската светлина от неговия огън; огънят на просветлението и просвещението?! И заради това, че той е „с най-голяма сила и най-мощно влияние“, че е хипотетичен прародител на човека, предопределящ „човешкото в човека“?!

Убийството на Дракона от св. Георги може да бъде символично свързано с унищожение на склавините; с унищожаването на древните знания в Александрийската библиотека; с варварското убийство на Хипатия – най-просветената жена-учен на своето време.

На 6 май през тази (2019) година по българската телевизия бе показан саркофагът на св. Георги с иконографски портрет над него – в родния му град, недалеч от Ерусалим. На иконите в нашите църкви обаче той винаги геройски убива повален дракон.

Според известната легенда войнът св. Георги видял да седи край едно езеро плачещо момиче. То му разказало, че страховит змей, когото хората почитали като божество, изяждал всяка година по една девойка и този път бил нейният ред. Георги поседнал до нещастната девойка, прислонил уморена глава в скута ѝ и скоро задрямал. Но още щом змеят излязъл от езерото, сълзите на момичето рукнали по бузите му. Една от тях, още топла, капнала на лицето на война и той се събудил; замахнал с оръжието си и с първия удар убил страшния змей. Заради тази победа и заради показаното мъжество обявеният за светец Георги бил наречен Победоносец и е приеман за покровител на войниците.

Защо ли, все пак, над каменния му саркофаг не стои икона с изобразяване на най-героичния му подвиг, убийството на отречения от християнската доктрина дракон, а само неговият „портрет“ в иконообразно представяне?

Фиг. 2. *Св. Георги убива дракона*

Празникът на св. Георги е особено популярен на Балканите – в България, Гърция и т.н. Убийството на дракона се свързва с борбата на християнската църква срещу езическото почитане на този обожествен астрологичен знак. Но ако иконите с това събитие са обясними примерно в църкви като гръцката и други неславянски християнски храмове, то допустими ли са тези икони в църквите на славянските/склавински народи; за техен срам и позор?! – още повече, че култът към дракона отдавна е преодолян, дори и позабравен в християнския свят. Това е видно в НОВИЯТЪ ЗАВЕТЪ, ОТКРОВЕНИЕТО НА ЙОАНА, глава 12, стих 9 от Библията:

„*И сваленъ биде големиятъ змей, оная старовременна змия, която се нарича дяволъ и сатана…*“ [8, с. 269].

Имайки предвид склавин/славянската символика на дракона, то за църквите на държавите, в които този етнос е широко разпространен, не следва ли да бъде потърсено друго решение?

Дали са били съвсем наред тези, които са съчинили легендата-оксиморон за езерото, от което излиза небесен, при това огнедишащ дракон? Като се отчете, че в големите водоеми не живеят имагинерни, астрологични дракони, а големи змии анаконди – удушвачи и гълтачи, то решението може да е замяната на „кръвожадния“ змей, под удара на св. Георги Победоносец, с цитираната „старовременна змия“, която се нарича дявол и Сатана – тази най-хитра от всички зверове, която подмамва жената да вкуси от забранения плод на познанието и която на свой ред подмамва мъжа си да стори това; това, заради което Бог прокълнал змията и я осъдил, щото поколението на мъжа и жената да ѝ наранява главата – според БИТИЕ, глава 3 от СТАРИЯ ЗАВЕТЪ в Библията [8, с. 3].

Гербът на асеневци, чрез избягалият във Византия Иван Асен III се е съхранил на гръцкия остров Корфу, като щит с два лъва отстрани и дърво в средата на щита. Българският герб е негов вариант, като, вместо дърво, на щита в средата е разположен трети лъв. На негово място, като форма на себеуважение, обаче не е ли по-достойно да стои горд, огнедишащ дракон? – известният със своята двойнственост астрологичен знак – оказал се злодей за чужди и **български герой** за свои. Защото, ако край Онгъла за византийците драконът се е оказал злодей, отмъстително поставен под копието на св. Георги по комплексни причини, то за българите, включително славяните – с драконова същност на своето название, той е **героят с най-голяма сила и с най-мощно влияние**, според известното му естество. Поради това драконът – **знакът на българската победна 680 година**[8] – като най-достоен за държавния ни герб, следва да бъде **с най-висок ръст и представителност** във фигуралната му композиция!

А годината 680 е тази, в която стрелата, пусната от древнобългарския боен лък край Онгъла, полита във времето по своя хилядолетен път на юг от р. Дунав.

По тези поставени в това изложение въпроси думата имат Св. Синод и Патриархът, що се касае до църквите и префасонирането на драконите от иконите на св. Георги в змии…, по преценка на компетентните синодални специалисти. Отнася се както за българската, така и за сродните ни държави със славянско население. Що се касае до герба, а и за иконите – въпросите трябва да бъдат дебатирани и, надявам се, позитивно решени в Народното събрание, съгласувано и със становище на Президента.

Присъствието на дракон върху герба на републиката ни няма да е прецедент, защото такъв се вее на знамената на уелсците, дори и в случаите когато посрещат удостоилата ги с посещение кралица на „три лъвовата“ Великобритания. Три лъва, но разположени един над друг; този вариант е наличен и в България, в герба на гр. Велико Търново, но държавният ни герб е от съвсем друг, частично Асеневски, характер. Все пак възникването и първата велика победа на България са свързани с Аспарух; а и ние не сме великобританци, към които следва да се отнасяме с уважение, но едва ли и да се „сродяваме“ с тях чрез трилъвова идентичност. Тя е съвсем достатъчна в герба на великотърновци.

8 680 г. е зодиакална „година на Дракона“; „верени“ в текста за Аспарух от ИМЕННИКА.

Нека уважаваме своята „драконова“ от първата българска държава и „двулъвова“ от втората българска държава символика, за които няма нищо по-естествено от това знаците им да бъдат олицетворени на и чрез държавният ни герб понастоящем!

За контакти:
инж. Димитър Г. Чанев
GSM: 0889194480
E-mail: d.chanev@abv.bg

Литература:

1. СОВЕТСКИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИ ЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ, СОВЕТСКАЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЯ, МОСКВА, 1987, с. 37, 306, 993
2. Иван Дуйчев, ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ, том III, Издателство на БАН, София, 1960, с. 263, 296
3. М. Войнов, ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ, том V, Издателство на БАН, София, 1964, с. 200
4. П. Петров, В. Гюзелев, Христоматия по история на България Том 1, НАУКА И ИЗКУСТВО, София, 1978, с. 10 – 12, 72, 73, 77, 78, 84, 85, 87
5. Р. Рашев, Г. Атанасов, БЪЛГАРСКА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЯ том II, АБАГАР, Велико Търново, 2013, с. 151, 152
6. Александър Мошев, BOLGAR ТАЙНИТЕ НА НАШИЯ ПРОИЗХОД, АТЕА БУКС, София, 2015, с. 218, 219
7. Шели У, КИТАЙСКА АСТРОЛОГИЯ, ХЕРМЕС, Пловдив, 2010, с. 11, 82, 83, 89
8. БИБЛИЯ, Библейско Дружество, СТАРИЯ ЗАВЕТЪ, с. 3; НОВИЯТЪ ЗАВЕТЪ, с. 269
9. Христо Тодоров-Бемберски, ИМЕТО БЪЛГАРИ – ИСТОРИЯ И СЪЩНОСТ, ИК Огледало, София, 2004, с. 23, 29, 66, 111, 131, 141, 142
10. ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ том втори БЪЛГАРСКИТЕ ДЪРЖАВИ И БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО, ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2004, с. 23, 29

КАКВО РАЗКАЗВА ЕДНА ГРАФИКА

Трифон Трифонов

Abstract: *Graphic work from 1564, depicting the janissaries' deployment in the battle of Varna, seen by the rear at around 3 o'clock on the afternoon of 10.11.1444.*
Keywords: *Varna, battle, sultan, janissaries, king, attack, death*

Фиг. 1. Графика от 1564 год.

Фиг. 2. „Варненската битка – старинна скица, Полша"

Особеният ни интерес към тази графика се появи през 2010 година, когато я открихме в монографията на Винценти Свобода „Варна 1444" с надпис на полски език: „Разположение на турския лагер" (Фиг. 1) (22). „Особен интерес" защото тя е отпечатана и в друга монография, „Паметна битка на народите" на Бистра Цветкова, без надписа на полски език, само с бележка отдолу: „Варненската битка - старинна скица, Полша" (Фиг. 2) (24). Изображенията на средновековните битки не се отличават с голяма достоверност, а и поради недостатъчно познания за битката тогава, графиката остана без внимание от наша страна. Своите съмнения относно достоверността вероятно е имала и Цветкова, но не е могла да синхронизира изображението с източниците и тази „скица" води авторката при подреждането на турците на бойното поле и местонахождението на техния лагер. Ще се опитаме да внесем повече яснота по въпроса какво точно изобразява графиката.

Нашият приятел Борислав Петров ни насочи към полски сайт с кратка история на графиката. Тя е отпечатана за първи път през 1564 г. в „Хроника или история на света" на Марцин Биелски в Краков и отново през 1597 г. в „Полска хроника" на същия автор. Оригиналните размери на изображението са 11 х 13.5 см, отбелязана е и техниката на печатане (5).

От мащаба на графиката става ясно, че това не може да бъде лагер на петдесетхиляд-

на войска. Той се е намирал приблизително на мястото на днешната Аерогара-Варна, на километри от бойното поле. През 1847 г. генерал-лейтенант фон Йохмус описва валовете, но ги определя като укрепление на еничарите (2, 12).

Интересът към графиката в Средновековието и някои детайли от нея ни наведоха на мисълта, че тя е рисувана по спомени на очевидец и ни показва еничарската позиция към 15 часа на 10. 11. 1444 г., гледана от северозапад. По него време султанът вече е при еничарите (15), а турски летописец съобщава, че „худавендигярът останал с личната си войската на едно тясно“ (2). Започваме от вала на преден план.

Изследователите и досега не са единодушни за предварителното оборудване на бойното поле от турците, някои направо отричат наличието на замаскиран ров (15), макар Мачéй Стрийкóвски през 1575 г. да пише за това (4). Ров действително има. Той е изкопан за една вечер от българите-джерахори, замаскиран е с тръни и храсти. Братя Шкорпил го откриват след 1906 г. и го определят като ров защитаващ султанската шатра (24), макар че еничарите често използват рова в бойната си практика (14). Наличието на ров с ескарп се потвърждава и от разкопките на Джингов през 1964 г. (2), а де Бонфини съобщава за укрепление и два вала (18). Графиката изключително точно изобразява еничарската позиция малко преди атаката на краля (Фиг. 3) и първият ни аргумент в полза на това твърдение е споменатият вал. Той е изграден на източния бряг на днешното Балан дере с пръст, изкопана от дерето, подсилен с верига срещу евентуални рицарските атаки в гръб на еничарите. Правилният изговор на наименованието е Баалан дере, на оригиналната скица на Парка-музей то е изписано „Баалам дере“ (23), а преводът гласи: “Дерето, което сковава (противника)“, от турският глагол „bağalamak“ - връзвам, сковавам. Веднага след вала са едногърбите камили, чиято миризма и странен вид, плашат рицарските коне (13, 14). „Странният вид“ на камилите се заключава в конусите, които имат на гърбиците си, още едно потвърждение, че изобразеното на графиката отговаря на действителността. Само една камила има водач, вероятно тази, върху която са торбите със златни и сребърни монети, пръскани по татарски обичай (8) пред фронта с цел сриване устрема на противниковата атака. Тук има оръдия, има и оседлани коне. След като разбиват конните му крила, султанът се укрива в една укрепена долина (15) и започва трескаво да огражда палатката си с колове, оседлани коне, мулета и камили (11). Твърдението, че камилите пред еничарите имат за цел да сринат рицарската атака не е вярно. Полският изследовател А. Михалек пише: ”Успехът на турския план зависи от това дали рицарите ще атакуват еничарите, а успехът на християнският план - дали ще удържат на такова изкушение” (1) и неслучайно предната еничарска позиция е привидно слаба.

Следващият обект на графиката е еничарското каре. Войниците от карето са с традиционната еничарска дреха – доламá, чиито пешове са подпъхнати под колана, с високи еничарски шапки - бьорк, с някакво оръжие на рамото, твърде късо да е огнестрелно. Това е арбалет, който ползват и турците, наричан с персийската дума „земберéк” - „пружина, ресор”, защото е със стоманена дъга. Осемдесет и втора ортá (батальон) от еничарския корпус се наричат „земберекчи́“ (14). Вероятно на малки разстояния за борба с рицари турците все пак разчитат на арбалета, въпреки малката му скорострелност. От ляво и дясно на карето има конни отряди с чалми и знамена на пиките и копията, гвардейци и конниците, спасили се от клането, на което кралят подлага спахиите от лявото турско крило (15).

Калимах (16) и де Бонфини (18) по един и същи начин съобщават, че на 10 ноември след изгрева султанът се установява на хълм над дясното християнско крило, откъдето оглежда като на длан християнската войска. Там все още личи кръгов окоп. Бехайм е по-конкретен и казва, че на хълма султанът разпънал шатра си (15). В края на разказа си за битката де Бонфини подчертава, че независимо какво са писали Калимах и унгарците, според турски източници към Азия, на север е Амрат (Мурад), в средата - преторианците (еничарите) и най-бързите конници, гвардията, а към Евро-

па, юг, е пашата с войската, анадолците (18). Недвусмислени са и сведенията за местенето на султана. Бехайм казва, че когато конницата му е разбита „духът на султана е сломен и той отива при еничарите, които го боготворят“ (15). Пак де Бонфини съобщава, че „кралят бързо се отправил срещу Амрат с войската си, подредена в квадратен строй“ в укрепена позиция (18).

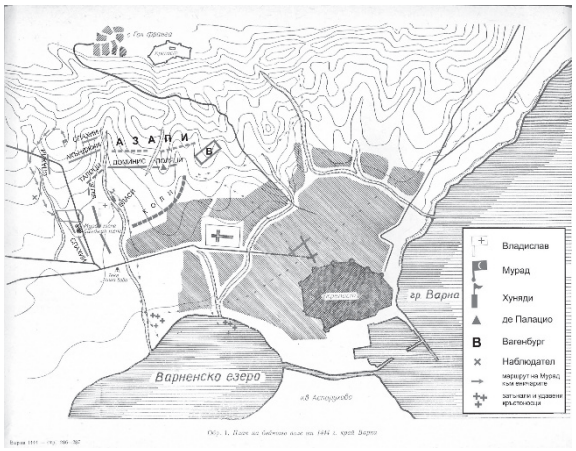

Фиг. 3. Скица на битката от 1444 г. край Варна върху карта на Георги Джингов от 1964 г.

Така султанът се озовава в еничарското каре. В центъра му е изобразена шатра - ниска, с малък диаметър, чергилото на входа е отметнато. Изобразен е още конник с чалма и шалвари върху кон, изправен на задните крака. Зад конника има фигура с дълга дреха, с голяма яка и чалма, в дясната си ръка държи неясен предмет, а в лявата - дълъг жезъл с топка на върха. Такова облекло е отличителен знак за висшите османски сановници и командири и вероятно това е самият султан Мурад II. В двореца Топ капу в Истанбул има подобна рисунка на султан Сюлейман Кануну (17).

Пред еничарско каре има изобразен още един отряд войници, също с доламѝ и високи шапки. В тила на отряда се виждат седем фигури с чалми, държащи някакви щандарти, ръцете им са на кръста, зад всички има ездач на кон. На фланговете на този отряд има по един отряд от копиеносци. Те са облечени с дълга горна дреха, а на главите си имат чалми, вместо еничарска шапка. Според нас с този отряд се изчерпва достоверността на графиката, на другите изображения ще се спрем бегло по-нататък.

Според Шкорпил бойците от предната еничарска позиция са защитени от един клиновиден вал с денивелация около два метра над околния терен, приблизително по протежение на днешния булевард „Ян Хуняди”, със железните щитове върху него (25). По него време в еничарската позиция има не повече от 2500 еничари (3, 21), султанската гвардия и още поне 1000 конници от оцелелите след кралските атаки в долината (15) около 5000 мъже, които знаят че им предстои последно изпитание и, ако го издържат, ще живеят. Турците виждат подготовката за атака и правят всичко да не усетят рицарите клопката. В плановете на турското командване няма вариант предната позиция да издържи удара и да спре атаката на рицарите, тя служи за примамка.

Много летописци съобщават, че еничарите се разстъпват и пропускат кралския отряд. „Пуснете го това свинче да влезе”, гласи заповедта на султана към еничарите (2). Как е изградена клопката?! С рова, изкопан на около 200 метра зад предният отряд, с хребета на север и могилите на юг, тя има формата на буквата “П“, като паст, отворена на изток-югоизток, срещу християнския център. Бонфини казва, че Владислав е срещу ямата и вала (18), т.е. кралят е на десния фланг на кръстоносния център с фронт на запад. Това сведение изрично подчертава наличието на ров с вал в еничарската позиция. И кралят, и Хуняди, когато преследват (8) спахиите и татарите, не забелязват рова, който остава в самата еничарска позиция. Според Шкорпил ровът е дълъг 400 метра, широк 4 и дълбок 2 метра, с ескарп на западния бряг, едно непреодолимо препятствие за тежък рицар (25). Липсата на елементарна фортификация пред еничарите хвърля в съмнения опитния воин Хуняди, който участва с краля в две атаки срещу конните крила на турците и добре оглежда на северозапад цялата еничарската позиция. Обстоятелство, което наклоня везните в полза на атаката, е раздвижването около султанската шатра и изчезването на султана. Хуняди, военен командир на похода, е против действията на отделни отряди и споделя своите съмнения с краля като казва: „Господарю, Вие не познавате на султана и

турците навиците, как те могат да отмъщават". Владислав обаче не взема под внимание думите на войводата, съветът на Хуняди е изпълнен обратно, „..той заповяда боя...","... избра измежду рицарите петстотин конника от най-добрите, той не поиска нито един повече от тях" (15). Турският летописец Хюсеин също съобщава, че напразно кралят е съветван да се откаже от атаката срещу еничарите (2).

Дълбочината на еничарската позиция е около 500 метра. Ровът, изкопан на вододела на деретата Франга и Баалан, я разполовява. Единствената възможност да се наблюдава позицията и ставащото в нея е от десния бряг на Баалан дере, образуван от невисок хребет, извън обсега на еничарските стрели. Ровът е на около 400 метра от наблюдателите на Хуняди и е невъзможно да бъде забелязан. Замаскиран, той не е изобразен на графиката, неговото място е между предната позиция и еничарското каре. В потвърждение на съществуването на още един ров де Бонфини казва, че между двата вала турците имат укрепления от каруци и камили (18,21). Забележете, "между двата вала", т. е. единият ров е отворен на запад, а другият - на изток По него време пехотата в Европа се сражава срещу рицари от укрепени позиции - валове, ровове, набити колове (7),а за да не могат рицарите да развият успеха си при пробив, тилът на пехотата също се укрепява (19). В случая е използвана точно тази схема и при дисциплината на еничарите и при замаскиран ров в тила им рискът е минимален, а успехът - сигурен. Освен рова турците имат още една изненада за рицарите - двата отряда от пикинери и алебардисти на фланга. Това е класическа схема за обкръжаване на противника - слаб център и силни флангове, така е и при Маратон (6), и при Кана (6). Бойният ред на предния отряд показва замисъла на турското командване и още веднъж, че графиката отразява реални събития. По време на битката край Варна, в Западна Европа пиката и алебардата успешно отразяват атаките на рицарската конница. Алебардата е наричана "убиец на рицари" (9). Пикинерите държат рицаря на разстояние, а задният ред алебардисти секат залисания в гора от пики рицар или подсичат краката на коня му с режещите куки на алебардата. Еничарите ползват една сравнително малка алебарда, наричана „италианска" (10, 21). След като пропускат отряда на краля, еничари с пики и алебарди се строяват в тила му и затварят пътя за отстъпление, капанът щраква. В същото време останалите еничари от околните височини започват „отстрел" на тези рицари, които не загиват в рова. От 50 метра разстояние нито една броня не издържа удара на "тежка стрела" от двойно рефлексния лък, наричан на Запад „турски" (9). Да не забравяме и земберекчи́ите! В класическата рицарска атака клинът е следван от пехота, която разширява, пробива (9) и брани рицарите от пикинери и алебардисти, срещу чийто плътен строй рицарите са безсилни. След рицарския клин край Варна не тича пехота. В кръстоносната войска пехотинци са само защитниците на вагенбурга, в кралския отряд няма дори конни стрелци, които да неутрализират стрелците с лък, еничарите. Те отлично виждат своите мишени, ниското слънце им свети в гръб и заслепява рицарите през тесните процепи на шлемовете. В разказа на де Бонфини след израза "македонска фаланга" има скоби с въпросителна от преводача (18) и с право - македонската фаланга отдавна не съществува, но настръхналият от копия и алебарди строй, обградил кралския отряд, много прилича на този несъкрушим за времето си боен ред. И действително, никой от кралския отряд не се завръща. Кралският кон е повален, а кралят – убит (11, 15, 18), Енеас Силвиус, бъдещият папа Пий II, пише че „кралят вероятно е загинал от рана в главата" (15), убит с боздугани. Анонимният турски автор пише, че кралят е повален с „топуз", т.е. с боздуган (13).

Кралят и Хуняди знаят разположението на силите в еничарската позиция, а раздвижването на хълма се тълкува от краля като бягство на султана от бойното поле, разстоянието между владетелите е 1300 метра. Единствен Хуняди не е убеден в това. Огромният тъпан на еничарите бие, чува се на километри разстояние, това значи: „Държим се!" и е зов за помощ (14, 21). Обстоятелството насторожва войводата и със свитата си той отива на разузнаване, само така може да се обясни неговото отсъствие при атаката на краля, описано

от хронистите като зает с битка на лявото крило (11, 18). Войводата заобикаля еничарската позиция по най-краткия път от юг и прави дълбок рейд в тила ѝ. По това време турската конница е пръсната и цялата християнска войска е в очакване на разпорежданията му след военния съвет (11, 13, 118), но преди това Хуняди твърдо иска да знае къде е султанът, ние сме убедени в това.

Ако нашите разсъждения са правилни, графиката е рисувана по спомени на войник от свитата на войводата, единствените християни в тила на еничарите след местенето на султана и преди атаката на краля. Владислав никога не узнава изменението в бойната обстановката и атакува без да дочака завръщането на Хуняди от разузнаване. Подбуждан от младите рицари (13) около него, завиждащ на славата на Хуняди (11,13) и заблуден от малобройността на „личната армия на султана“ (2), кралят, въпреки молбите на Хуняди (11,13,18) и в негово отсъствие атакува, като мисли че без султана еничарите и позицията биха били лесна плячка. Един турски летописец пише, че преди да бъде убит Владислав извиква: „Господарю, Мурад!“ (2, 20), което може да звучи като: „Господи, Мурат!“ и да е израз на изненадата на кралят, видял от височината на бойния си кон султана в карето от еничари. Хуняди се връща, когато кралската глава се разнася на пика.

Да разгледаме графиката извън предполагаемата еничарска позиция. Като цяло е изобразено бойно поле. Пред фронта на пешаците има разположена в дъга турска артилерия, облак от дим пред дулото на един от топовете, а друг се зарежда. Зад артилерията има двама души с дълги дрехи с жезли, единият от които е вдигнал властно ръка. До него има фигура в молитвена поза, а зад всички, конник с вдигната ръка върху кон, изправен на задните крака. Изобразени са и две кучета. От двете страни на артилерията има множество конни отряди с вдигнати копия и пики, които вероятно се хвърлят в бой. Но най-интересна е сцената в самия горен край на графиката. Пред артилерията има конници в дъга с подпрени на стремената пики, вляво - един рицар, всички останали са турци с чалми. Пред конниците има седем фигури с дълги горни дрехи, които не са на кон, някои от тях носят на рамо някакво оръжие.

Най-горе двама конници с наведени копия са в галоп един срещу друг, държащи пики под десните си мишници. Главите на конете са наведени по начина, по който конете набират скорост, а опашките им се веят. Конникът в дясно е облечен с нещо като шалвари, но е с шапка. Конникът вляво също е с шалвари, но с чалма. Между тях има фигура с дясна ръка на кръста, лявата ѝ ръка е вдигната и държи кърпа или флаг. Подобен двубой се разиграва в началото на Куликовската битка през 1380 г. между татарина Челубéй, Темúр мурзá (Железният княз) и Пересвéт - замонашеният брянски болярин Александър. Богатири падат мъртви, но Челубей пада назад, което е лоша поличба за татарите (19). В армиите на Изток подобни схватки не са изключение, но в случая в изворите няма и намек за такъв двубой.

Авторът се е постарал да даде живот и достоверност на графиката си със задния план, но главната тема все пак остава еничарската позиция. Изобразеното на нея се връзва с източниците, вижда се замисълът на турците за хода на битката и изграждането на позицията, изобразен е и тиловият вал, който е причина за толкова неясноти и неточности при описанието на цялото сражение. Всичко това още веднъж сочи, че първоизточник на изобразеното е очевидец. Накрая съвсем професионално авторът е изобразил карето и всичко зад него в перспектива.

ЛИТЕРАТУРА

1. Биелски, Мечислав. Владислав III Варненчик на Балканите (1443 - 1444). ВТ, 2006

2. ВАРНА 1444. Сборник от документи. ДВИ, София, 1969.

3. Георгиева, Цв. Еничарството в българските земи. С., 1988.

4. Грабовски, Т. Ст д - р. Варна, Полша и Владислав Ягеллонски. В: Полска библиотека, С., 1923.

5. http:/polona.pl/item/360571/1/

6. Девриз, Келли, Мартин Догерти, Йен Дикки, Филлис Джестис, Роб Райс. Великие сражения древнего мира 1285 год до н. э. - 451

год н. е.. Москва, Эксмо,2008.

7. Де фриз, Келли, Мартин Догерти, Йен Дикки, Филлис Джестайс, Кристир Йоргенсен. Великие сражения Средних веков 1000 – 1500. Москва. Эксмо, 2007.

8. Де Палацио, Андреас. Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Лудвиг. Превод Милко Мирчев. ИВАД, XV, 1964.

9. Жарков, С. Рыцарская конница в бою. Москва, Эксмо, 2008

10. Жарков, С. Средневековая пехота в бою. Москва, Эксмо, 2008.

11. ИВАД III, 1909.

12. Johmus, A. Notes on a journey into the Balkans, or mount Haemus in 1847. Geographical journal, London, vol. 24, 1854.

13. Имбър, Колин. Кръстоносният поход към Варна 1443 - 1445. Варна, МС, 2015.

14. Карахасан - Чънар, Ибрахим. Османските потайности: Еничарите. С., 2007.

15. Коларов, Хр. Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444. ИНМВ 1970 V (XXI).

16. Коларов, Хр .Хрониката на Калимах - важен извор за Варненската битка от 1444 година. ИНМВ 1973, IX (24).

17. Консталм, Енгус. Лепанто 1571 год. Москва, Эксмо, 2012.

18. ЛИБИ, т.V. Унгарски латиноезични извори, ч. I.

19. Митяев, А. Книга будущих командиров. Москва, 1974.

20. Нешри , Мехмед .Огледало на света, С., 1974.

21. Николле,Д.,Янычары.Москва,Астрель,2004.

22. Swoboda, Wincenty. Warna 1444, Kraków, 1994.

23. Скица на Парка - музей “Владислав Варненчик“ от 1935 г.

24. Цветкова, Б., Паметна битка на народите.Варна,1979.

25. Шкорпил, Х. К. Владислав Варненчик 1444 - 1923, Варна, 1923.

Инж. Трифон Стоянов Трифонов
GSM: 0898 22 32 51
e-mail: trich@abv.bg

Образната символика на мозайките от Епископската базилика в Одесос и епохата на Теодосий I Велики

Марина Персенг

Abstract: *The mosaic decoration from the Episcopal basilica in Odessos is connected with the establishment of the Early Christianity's image system, as well as to understanding those symbolic images that are attached to Christian teaching and for their explanation it is needed to follow the history of their origin and development. The mosaic composition of the central nave of the sanctuary has a Eucharistic character and presents a scene of the "Source of Life", dated from the beginning of V century. Studying of the spiritual code of every symbol reveals the multilayers of those signs, which are hidden in it and connects different concepts, related to each other in one basic idea and the complexity of their hidden meaning is in direct connection with the historical period, in which they are made.*

Keywords: *Early Christianity, liturgy, Eucharist, Christian art, Odessos, mosaics*

През ранното християнство Одесос е един от най-големите градове в провинция Долна Мизия. Установен е като Епископски център от IV век [15], а през VI век, най-вероятно при управлението на Юстиниан I (527-565 г.), е архиепископско седалище [7]. Важността му в раннохристиянската епоха се потвърждава от намерените 18 раннохристиянски храма, предимно базилики, построени от края на IV до втората половина на VI век [7].

Епископската базилика е най-големият храм в региона, като са установени три строителни периода [17]. Първата базилика е от IV век, втората базилика датира от края на IV – началото на V век, като вероятно е разрушена при земетресение [17]. Върху руините на втората базилика е издигнат нов храм, датиращ от края на V – началото на VI век, който е със същия архитектурен план, но е построен на по-високо ниво. Вероятно базиликата е разрушена през 614 г. след превземането на града от аварите и славяните [7].

Втората базилика в архитектурен план представлява трикорабна църква с нартекс, екзонартекс, полусферична апсида в източната част и атрий [17] (Фиг. 1). Под пода в южната част на презвитерия е открита двойна крипта с реликварий [16]. Базиликата е била богато украсена с подови и стенни мозайки, стенописи и облицовка от разноцветен мрамор.

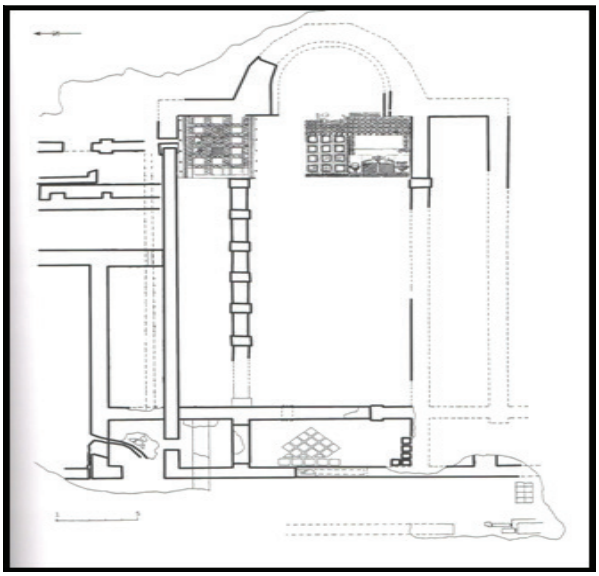

Фиг. 1. Одесос, Епископска базилика, архитектурен план (по Ал. Минчев)

Мозаичната украса е разделена на две различни по стил и начин на изпълнение мозайки, като тяхната обща граница е почти напълно повредена. Едната обхваща северния неф и малка част от северната част на централния кораб, а другата – голяма част от централния и южния неф (Фиг. 2). Паната са направени в техниките opus tessellatum и opus vermiculatum, като тесерите са в бял, черен, зелен, червен, жълт, кафяв, син и сив цвят. Общият размер на всички съществуващи мозаични настилки е близо 50 кв. м. [19].

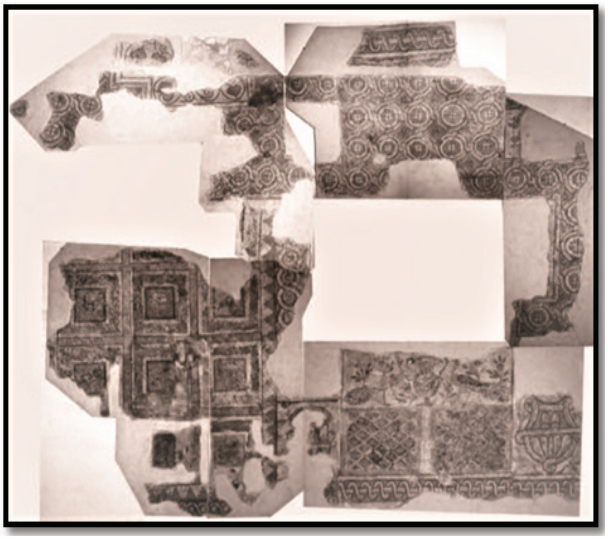

Фиг. 2. Одесос, Епископска базилика, схема – мозайки, реконструкция (по Ал. Минчев)

Мозаичната украса, която е обект на това проучване, е с Евхаристиен сюжет и е поместена в централния кораб, пред олтара [19]. Образувана е от три обединени смислово и композиционно сюжета (Фиг. 3). В горната половина е представена сцената „*Извор на живота*“, съдържаща два пауна, застанали симетрично един срещу друг, като между тях има кантарос (Фиг. 4). Около всяка от птиците има свободно разположени цветя – вероятно рози, по три от всяка страна. В долната половина, под пауните, е изобразена декоративна решетка от диагонално пресичащи се линии, образуващи успоредници, зад която са разпръснати цветя. Тази сцена е образна проекция на *Райската градина*. Вляво и вдясно са показани два антични съда – кратер и кантарос, които са се използвали за вино и/или вода, като са представени пропорционално по-големи в сравнение с другите изображения, но влизат в пряко сътрудничество с тях (Фиг. 3). Според А. Минчев, най-вероятно в базиликата има и друга подобна символична сцена, представена в северозападната част на централния кораб, където е открит малък мозаичен фрагмент, представящ цвете, сходен по форма, размер и цвят на цветята, изобразени в описаната мозайка [16].

Символните групи, използвани в мозаичната украса, са характерни за периода, а стилът е условно-стилизиран, декоративен и живописно-динамичен и в повечето главни смислови елементи – подчертано артистичен.

Мозайката пред олтара може да се сравни с изображенията от гробницата „Добрият пастир” в Тесалоники (IV век) [12], раннохристиянската гробница в Найсус [18] и мозайката в апсидата на базилика *extra muros* в Йерусалим [17]. Схемите и запълващите мотиви на мозайките в централния и северния кораб са широко разпространени и потвърждават континюитета между римските, късноантичните и раннохристянските мозаични традиции.

Фиг. 3. Одесос, Епископска базилика, централен кораб, мозайка (снимка: Ал. Минчев)

Фиг. 4. Одесос, Епископска базилика, централен кораб, мозайка – фрагмент (снимка: М. Персенг)

При археологическите проучвания, в близост до криптата, са намерени умишлено депозирани монети от края на IV и V век, като най-късните са на Марциан (450-457 г.), което дава основание на Ал. Минчев за датиране на мозайките от 30-те-40-те години (сцената с Евхаристичните съдове и Рая) и средата на V век (мозайката над положения реликварий) [17]. В. Попова датира мозайките от началото до средата на V век [19]. Според мен, иконографско-стиловите белези позволяват едно по-конкретно датиране, а именно - от началото на V век.

Фиг. 5. Одесос, Епископска базилика, централен кораб, мозайка-фрагмент (снимка: М. Персенг)

Най-важните раннохристиянски символи в мозаичната украса, които са свързани с Евхаристията, са концентрирани в най-източните части, непосредствено пред олтара. Това е причината именно тук да е представена сцената „*Извор на живота*“, *Райската градина* и античните съдове в символичната роля на литургийни предмети. Трябва да отбележим, че в мозаичната украса присъстват и други изображения на антични съдове, които повтарят богослужебните съдове от наоса, например, малък кантарос в западната част на презвитерия [17]. Чрез концентриране на всички тези символи пред олтара се подчертава ролята му на свещено пространство за извършване на литургията и цялото внимание се съсредоточава именно там, като очакване за основната християнска тайна – Евхаристията. Използването на жанровите и символичните сцени и изображения, разположени съседно, напомня за псалмите и четенията, които сравняват Бог с Фонтана на живота в небесния Рай и възхваляват красотата на видимия свят на земята, създаден от него. По този начин, мозаичната декорация допринася за общата атмосфера на религиозното благочестие постигнато както посредством литургийния ритуал, така и чрез паралелно действащата изобразителна програма [16].

В края на IV век, по време на управлението на Теодосий I, в раннохристиянската образна система навлиза различна образна смисловост на мотивите, както и в техния подбор. Наблюдава се усилваща се двойственост, тъй като зад античната илюзорност се крие трансформираната семантичност на едно условно изображение, което ще стане типично за Средновековието [22]. Това е причината и иконографската програма на сцените с Евхаристиен сюжет, също да търпи съществено развитие и промяна.

Сцената „*Извор на живота*“ се използва най-често в подовата мозаична украса на Балканите, което показва, колко важна е от семантична и ритуална гледна точка. Докато в началото на IV век, по време на Тетрархията и Константин I, тя е представяна в големи пана (Фиг. 6), като основна тема в мозаичната украса (Августа Траяна), постепенно започва редуциране на използваните фигури до тяхното пълно игнориране (Епископската базилика в Марцианопол, Епископската базилика в Залдапа). По-късно фигуралните изображения са въведени отново, макар и само в ключовите места на базиликата, какъвто е случая с Епископската базилика в Одесос. Редуцирането на фигуралните образи се обяснява чрез опита на художествените ателиета да се откажат от езическите фигурални традиции в мозайките и да се концентрират само върху отделните раннохристиянски изображения, сцени и символи [20].

Фиг. 6. Августа Траяна, частен дом, таблиний, мозаична украса (снимка: РИМ Стара Загора)

Сцената „*Извор на живота*“ търпи промени както като големина, пропорции и местоположение в базиликата, така и в избора на конкретни образи, участващи в сюжета. Първоначално около Извора/Фонтана са представяни елен и/или сърна (Августа Траяна, Вероия, Стоби, Акрини), като пряка проекция на Псалм 42: *„Както кошутата копнее за водните потоци, така душата ми копнее за тебе, о, Боже!”* [4]. Трябва да се отбележи, че могат да бъдат изобразени не само кошута, елен или и двамата заедно, но и други семантично свързани с псалма и Евхаристията животни и птици – агне, бик, лъв, пауни, гълъби и др. [20]. Всеки регион има своите предпочитания в това отношение, в зависимост от предишните традиции и актуалните влияния [14]. В случая на Одесос кошутата отсъства и двойката е заместена от пауните. Наблюдава се и постоянство в избора на антични съдове, като в повечето случаи, се използват кратери (Тесалоники, Августа Траяна) и кантароси (Сердика, Августа Траяна, Кабиле, Дион, Левкада и др.), а в разгледаната мозаична украса присъстват кратер и два канатароса (фиг. 5). Въпреки че новият репертоар е пълен със стари схеми и мотиви, то третирането е ново, подобно на килимното. По този начин вниманието е съсредоточено върху ритъма, дължащ се на смяната на отделните елементи и цветовете, поради което този стил е идеален за концентриране към богослужебните действия на епископа и неговото духовенство [21]. По-нататъшното развитие на мозаичната украса, в края на IV век, преминава в елегантния и изключително артистичен стил от Теодосиевата династия, наричан *фин*, но да подчертаем, че то е преминало първо през влиянието на предишните периоди, а малко по-късно придобива типичния и изтънчен стил в палитрата си [22].

В епохата на Теодосий I Велики, мозаичното изкуство преминава през съществени промени в стилово и иконографско отношение, което се дължи и на развитието и установяването на литургийната практика в цялата империя. Това е времето, в което изкуството се възприема като замисъл на Бог и това пряко се проявява в мозайката като декоративно изкуство, неразривно свързано с общия архитектурен комплекс на раннохристиянската базилика и на християнския мироглед като цяло.

Литература

Аврелий, Августин Блажени (2001). За истинната религия – В: *Малки трактати.* София: ЛИК

Архим. Киприан (Керн). (1977). *Евхаристия*. Москва: YMCA-Press

Божилов, И. (2008). *Византийският свят.* София: Анубис

Библия (1998). София: Св. Синод

Дамаскин, Йоан. (1996). *Точно изложение на православната вяра*. София: Тилия

Дмитриевский, И. (1897). *Историческое, догматическое и таинственное изъяснение божественной Литургии*. Москва: СПб

Минчев, Ал. (1986). Ранното християнство в Одесос и околностите му. *ИНМ Варна*. кн.22. Варна

Поснов, М. (1937). *История христианской Церкви (до разделения Церквей в 1054 г.).* Православная библиотека

Belting H. (1994). *Likeness and Presence: a History of the Image before the Era of Art*. Chicago

Bugnini, A. (1990). *The Reform of the Liturgy (1948-1975)*. Collegeville: MN

B*ibliothek Der Symbole Und Glaubensrege*

In Der Alten Kirche. Breslau

Breytenbach, C., Behrmann, I. (Hrsg.) (2007). Frühchristliches Thessaloniki. *STAG* 44

Hall, J. (1974). *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*. London

Jensen, R.M. (2011). *Living Water. Images, Symbol, and Settings of Early Christian Baptism.* Brill Academic Pub

Minchev, Al. (1985), Das frühe Christentum in Odessos und seinem Territorium. Iin: W . Shuller (ed.), *Die bulgarissche Schwarzmeerküste im Altertum, Konstanza*

Minchev, Al. (2006). Early Christian Double Crypt with Reliquaries at Khan Krum Street in Varna (Ancient Odessos). In: Al. Minchev, V. Yotov (Eds.), *Early Christian Martyrs and Relics and their Veneration in East and West*, p. 229-258

Minchev, Al. (2016), The Early Christian mosaics in the Episcopal basilica of Odessos (late 4th-early 7th c. AD), In: *Moesica et Christiana: studies in honour of professor Alexandru Barnea*, p. 431-444

Mirkovic, L. (1956). *La necropole paleochretienne* de Nis. *Archaelogia Jugoslavica 2*, p. 91-95

Pillinger R., Lirsch, A., Popova, V. (2016). *Corpus der spätantiken und früchristlichen Mosaiken Bulgariens.* Osterreichische Academie der Wissenschaften. Wien

Popova, V. (2016). *Fons Vitae* in Late Antique Monuments in Bulgaria. *In: Studia academica Sumenensia*. vol. 3, p. 154-198

Popova, V. (2018). Liturgy and Mosaics: the Case Study of the Late Antique Monuments from Bulgaria. In: *Ниш и Византија.* XVI, p. 135-160

Popova, V. (2019). The Mosaic Pavements of the Episcopal Basilica in Marcianopolis. In: *Ниш и Византија XVII*, p. 97-114

Runciman, Steven (1975). *Byzantine style and civilization.* Penguin

Twining, L. (2002). *Symbols of the Christian Faith*. Grand Rapids

За контакти:
Марина Персенг
изкуствовед
тел.: +359 887 877797
e-mail: perseng@abv.bg

ИМЕТО НА ГРАД ВАРНА И НЕГОВАТА ПОЯВА ВМЕСТО ОДЕСОС

Веселин Д. Тракийски

Abstract:. *The period of establishment of the settlement (city of Varna), the forms of its existence and its names from the time of ancient times to the present are identified. The names of the figures (by means of disclosed and preserved written records) were established, which changed its name during the different periods and the reasons for this. The possible origin of the city's name and its meaning have been identified. It used to be called Odessos first and then Varna.*

Keywords: *Odessos, Varna, Thracians, Bulgars, chalcolithic necropolis, Golden Age, books*

В доклада си ще разгледам три тезиса: 1) периодите на възникване и развитие на селището (град Варна), формите на неговото съществуване и имената му от древни времена до наши дни; 2) имената на деятелите (чрез разкрити и запазени писмени записи), които променят името му през различните периоди и причините за това и 3) възможният произход на името и значението му за града, който първо се е наричал Одесос, а след това Варна.

Името на Варна, както и на което и да е населено място или местност, област или територия, е съществен елемент от неговото културно наследство. Затова историческата наука използва характерните за един народ топоними, като важни индикатори за неговото присъствие в даден географски район. Обичайното е те да се запазват за продължително време или да се променят в зависимост от възникналите различни обстоятелства.

По първия и втория тезиси. Неоспоримите исторически факти за появата на обитаване на сегашния град **Варна** на това му местоположение и имената на деятелите, които са го променяли, не са малко, но най-важните от тях са следните:

- засега най-старият факт от тях е от времето на халколита, около 4500 г. пр. н.е. и е известен като наличието на халколитен некропол в настоящите граници на града. Той става известен през 1972 г., вследствие на изкопни работи за прокарване на канал от новостроящо се предприятие в западната част на града до северния бряг на Варненското езеро;

- на брега на Варненския залив, където сега се намира старата част на града, по времето на мидийския цар Астиаг (по текст на поета Анонимус, 572 г. пр.н.е.), колонисти от йонийския гр. Милет основават колония с име **Одесос** (първо споменаване в текст е 200 г. пр. н.е., от географа Скимност). Това е станало в близост до старо тракийско селище. Според някои публикации, то било наричано от населението му Одесос,

носело името на Одисей и било запазено от колонистите. Неговият некропол е случайно разкритият през 1972 г. След време колонията **Одесос** придобива статут на независим полис и става един от търговските центрове на Черно море;

- през 351 г. пр.н.е. **Одесос** е завладян от Ал. Македонски, но без да го превзема с военни действия. Той запазва името му и остава владение на държавата му до кончината на Лизимах през 281 г.пр.н.е. През всичките години до н.е., независимо от владеещите го, **Одесос** остава с развити занаяти, търговия, самостоятелно управление и дори сечене на монети;

- за времената до 500-та г. пр. н.е., за този район се споменава, че е обитаван от тракийско племе с името корбизи, но това е доста по-късно от датирането на споменатия некропол;

- през 15 г. от 1-и в. на н.е., **Одесос** влиза в състава на провинция Мизия на Римската империя;

- по времето на римския император Тибе-

рий (14 – 37 г.), известен период **Одесос** е с името **Тибериополис,** а в следващите 2-и и 3-и в. се сдобива и с крепостна стена;

- за **Одисопол** през 316 г.н.е. съобщава Теофан във връзка с кончината на преследвания от импер. Юлиян Отстъпник 107-годишен епископ Дротей;

- по времето на управлението на император Теодосий I (379 – 395 г.), **Одесос** един период носи името **Теодосиополис**;

- през 395 г., след разделянето на империята на Източна и Западна, **Одесос** остава в състава на Източната;

- известен е надпис след 557 г., че по времето на император Юстиниан Велики на северния бряг на Варненското езеро той е посветил на името на съпругата си Теодора град, наречен **Теодориада**. Разкопки за мястото на такъв град на северния бряг не са известни;

- по времето на император Ираклий (610 - 641 г). за обитаването на **Одесос** няма информация; битува мнение, че е напуснат от жителите си и разрушен от нашественици от север;

- за времето след 679 – 680 г. Теофан Изповедник (758 – 818 г.) и Патриарх Никифор (758 – 828 г.) споменават за **Одесос**, във връзка с т.нар. „**Варна до Одесос**“, до която били достигнали българите на княз Аспарух.

По Теофановата „Хронография“, ерата от сътворяването на света до раждането на Христос е 5500 г. и за всяко описано от него събитие, той сочи по няколко “жалона”, които може да се проверят и по други съобщения, за да се уточни описваното от него времето. В запазения летопис за годината на събитието е записано числото 6171 (т.е. 671 г.) и съответни “жалони” за проверка на времето и по други ери! А текстът е:

дошли при т. нар. Варна[3], бливо до Одесос, и до тамощната земя.

Патриарх Никифор (758 – 829 г.), който е роден и живее почти по същото време, както и Теофан, в свой текст под името “**Кратка история за събитията от 602 до 763 г.** *“ (наричана? „Бревиарий“, католически молитвеник), като споменава и за Варна. Текстът, описан за 679 - 680 г.,е:*

Те преминали Истър, [спуснали се] към така наречената Варна, близо до Одесос, и до разположената по-нататък вътрешна земя ,

но не е показан във вида - от сътворението на света, както е било прието тогава.

Уточнението е необходимо, защото Никифор е висш християнски деятел – патриарх, а Константинополската ера е 5508 г. от потопа до Р.Х., което не е едно и също с това на Теофан.

Тези съобщения са във връзка със събитията през 680 / 681 г., чийто резултат е сключването на договор между владетеля на България и императора на Източната Римска империя, с който договор, последният се задължава да му изплаща ежегоден данък. До тогава такова събитие не е било известно в историята на Римската империя.

- според някои автори на текстове по тази тема (без да споменаваме имената им), битува мнение, че княз Аспарух, още с появата си по тези места, е превзел **Одесос**, дори се е разположил в тамошните дворци, от където произхожда и че е изградил известният „**Аспарухов вал**“;

- Патриарх Никифор съобщава за **Варна** и в едно по-късно събитие, станало по негово време и описващо така съдбата на български владетел Паган (767- 768 г.): „*Друг един княз техен, когото наричали Кампаган, избягал във* ***Варна****, както се види, за да се спаси, бил убит от собствените си слуги*.“ Това потвърждава, че **Одесос** вече имал ново име, което са му дали българите и което той има и до днес. Кога и кой е прекръстил **Одесос** на **Варна**, не е известно!

- за „официалната ни история“, при княз Кардам (777 – 803 г.) **Варна** била в пределите на Българското царство, но това влиза в противоречие с друго съобщение, според което, в един период по времето на императрица Ирина (797 – 802 г.), името на **Одесос** било прекръстено на **Иринополис**;

- в 810 г., император Никифор Геник Фока превзема и опожарява столицата Плиска, но няма известно съобщение за съдбата на **Одесос** или **Варна**;

- по времето на княз Борис-Михаил (852

– 889 г.), в околностите на **Варна,** е изграден огромен за времето си манастир, именуван на покровителката на рода на княза, „**Св. Богородица**“. В него, освен обичайните за манастир сгради и черква с особена конструкция и украсена с преславска керамика, е изграден и скрипториум. Така с дейността на монасите му **Варна** става важен културен център на царството, а и не само на него, както става известно по-късно. При направените разкопки, от разкриването му от братята Карел и Херман Шкорпил в 1921 г., в района до сега, са намерени, освен доказателства за писане стила и закопчалки за книги, и печатите / моливдулите на тримата български владетели Борис-Михаил, Симеон и Петър. Няма (поне на мен не ми е известно) друг археологически обект, който да има толкова дълъг период на разкриване (с прекъсвания от 1921 г. до сега) и в който да са намерени толкова печати от различни български владетели;

- след 970 г. източната част на Българското царство е завладяно от Източната Римска империя, което означава, че **Варна** е под нейна власт и няма информация за смяна на името й;

- в 1190 г. цар Иван Асен I възстановява Българската държава. От 1201 г., при цар Калоян и след него, през 13-и и 14-и векове, градът непрекъснато е в състава на Българското царство и само с името **Варна**;

- през 1369 г. цар Иван Александър, в знак на признателност към добружанския деспот Добротица за оказана помощ при прогонване на маджарите при Видин, го дарява с **Варна**, Емона, Козяк (днешния Обзор) и Дръстър. А в 1389 г. е превзета от войската на Али паша, великият везир на Османската империя.

В историята на научните конференции на СУВ има случаи (2013, 2018), когато в тях също са разглеждани доклади за името на нашия древен град и на други участници, с техни разсъждения и доказателствата, като се започне през различните периоди от неговото възникване та до наши дни. За болшинството от тези случаи за появата на негово ново име са съобщавани причини и периоди на наименуването му, но и до сега няма една общоприета причина и период за появата на името **Варна**.

От представеното по-горе също не може да се достигне до общоприемлив резултат, освен че името **Варна** на град **Одесос** е свързано с идването, от северния бряг на р. Дунав, на аспаруховите българи. Но защо, с какви мотиви и кога **Одесос** е станал **Варна**, няма яснота.

Не се наемам да уверявам читателите, че всичко окончателно е доказано и след време не биха могли да се появят нови доказателства.

Любознателният читател знае от написаното в съобщенията на гръцките автори Теофан и Никифор, че те първи, както е известно до сега, споменават за името **Варна,** свързано с **Одесос**.

Разкриването на споменатия некропол от световноизвестният археолог Иван Симеонов Иванов, бивш директор на най-стария български археологически музей, Варненският, е съпроводено от появата на нови доказателства за общественото развитие на човечеството. Тяхното значение измества с няколко хиляди години преди Р.Х. знанията, които до тогава са били общоприети от историците по света за това развитие. Досега това датиране и значението на тези доказателства не е променено.

Това кратко повторение е, за да напомни на любознателният читател, че последното останало име на този град, **Варна**, е присвоено и на съкровището от предмети с най-старото известно обработено злато в света, разкрито от покойният археолог Иван Иванов в споменавания некропол. А освен името на съкровището, напоследък уверено си пробива път и едно друго име, **Варненската цивилизация**. Тъй като чрез предметите от съкровището се установяват много зависимости на математически и други науки, които са получили познатите ни техни имена, например „Пи“, „Фи“, „царски лакът“„златното сечение“ и др. , не по-рано от 2000 г., след времето, в което е датиран Варненският некропол.

С разкриването на споменатия манастир „Св. Богородица“, с ктитор княз Борис-Михаил, на южния склон на Франгенското плато със скрипторий в него и по-късно става известно, че там са превеждани на старобългарски език текстове от Вехтия и Новия завет на видни антични и ранносредновековни автори и са оф-

ормяни и издавани като книги. В последствие те допринасят за пораждането на понятието „**Златен век**“ в българската история, защото с тях се разпространява християнството всред народите, които имат близки на българите езици. Последното показва вече в нова светлина културата на нашия град, както и нейната уникалност. Най-важните от тях са послужили за появата на понятието „**Култура Варна**“;

По третия тезис. От доста време живея във Варна и съм се интересувал за произхода на името, както и за етимологията му. Познавам добре, според скромната ми преценка, известните писмени извори за Варна и мнението на известни наши историци за името и етимологията му.

За едни от тях **Одесос** (**Οδησσός**) означава „**Воден град**“. Макар колонията да е основана от милетчани, които са йонийци (с атийски диалект), такава дума „**оде** или **одес**“ на старо- и новогръцки език за вода и град няма, думата за вода е „***неро***“, а тази за „**воден**“ е „***удатико***“ (думите са преставени с българските букви и произношението, което имат на гръцки език). Дума „**Οδησσό**ς“, „**Οδισσό**ς“ или „**Οδεσσό**ς“, не се намира в споменатите речниците.

Споменатото от Анастасий Библиотекар „**Odyss**i“, на български език всъщност означава Одисей.

„**Воден град**“, като понятие с тракийски произход, е споделено от акад. Стефан Младенов в периодично издание на „Морски свят“. Той анализира и името **Варна**. Обяснението си за името **Варна** основава върху етимологични паралели, като санскритското **vâri (vâr)**, „вода“, зендското или авестийското **vairi** (от **vari**), „езеро“, староисландското **ver (vor)** „море“, староарменското **gair** (от **vari**) „блато, тиня“, старопруското **wurs** (от **vâr**) „езеро“, литовското **versme** „извор“, латвийското **atwers** „водовъртеж“, българското **из-вирам**, **из-вор** и други.

Страбон (64/63 пр.н.е. – 23/24 н.е.) в книга 7-а, гл. VI на „География“ пише за разположението и името на колонията „**Одесс**“, поставяйки я близо до „Хем“ (до морето „Понт“). Но в речниците за старо- и новогръцки език не се намират и думите „**Οδεσσ**“, „**Οδησσ**“ или „**Οδισσ**“.

За други от историците определящо за името **Варна** е коренът „**Вар**“ и твърдят, че той също имал „древно“ значение на „воден“. Но на славянските езици, които се говорят в Полша, Сърбия, Словакия и от Чехия, като за доказателства се сочат имена, съдържащи този корен, на населени места по брегове на реки, но с други наставки.

Трета група от тях, в т.ч. например и на доц. Павел Георгиев от ШУ „Константин Преславски“, който в своя статия за Карвунската земя пише, че първата столица на българите на юг от Дунав е била разположена в областта между Девня и Варна, т.е. на границата между полисите **Марционополис** и **Одесос**, както и при обясняване на името й – „**варна**“, че то е с ирано-езичен произход.

Опитите, наример, името **Варна** да се обоснове с думи от езика на траките, както и с името на християнски светци като на **Св. Варнава** или с името на реката (сега известна като „Провадийска река“, но записана от Константин Багренородни като „**Варна**“ или някоя друга около града), която се влива в морето в неговият периметър, нямат солидна основа и са както неубедителени и предположителни, така и недоказуеми.

Няма как, просто е крайно неприемливо, аспаруховите българи да прекръстят град **Одесос**, който към това време е владян от ромеите, на името на християнски светец, колкото и да се предполага и знае, че най-малкото знатните от тях са познавали християнството (*по времето на Юстиниян в техните земи е съществувала Дороската епископия, единствената извън територията на империята; а по времето на Ираклий, според Патриарх Никофор и Йоан Никиуский, копски епископ през VII век в Египет, в 619 г. господарят на хуните със свитата си и копиеносците им са приели кръщението в Константинопол*).

Няма каквото и да е съобщение в историческите извори за такъв подобен случай, смяна на името на населено място на името на християнски светец по целия им път, от където са тръгнали до където са стигнали по азимутите на географията, нито пък от останалото дотогава местно население до „**Одесос**“.

Такова кръщаване градове на светци не са правили и ромейските императори, дори когато обявяват християнството за официална религия в империята (а има години, когато градът **Одесос** е носил имената на императори).

Немислимо е да са го направили едни езичници (справка каменният надпис от Филипи на Пресиян, в който той обвинява "християните", че не са оценили добрините на българите). Подобно е положението и с присвояване за име на града името на реката, която е преминавала от юг на града, както и сега, под формата на изкуствен плавателен канал, свързващ езерото с морето.

Името **Варна** не се отнасяло и за сегашната територия на кв. Аспарухово, тъй като там няма никакви доказателства за някакво човешко обитаване в нея през тези времена. В случая не се коментира и районът между южния бряг на Варненското езеро и местността Джанавара, за който братята Шкорпил считат, че е съществувало тракийско селище с името **Варнас**. Това си твърдение те са обосновавали с наличието на множество разкривани археологичени материали в него. То няма „теснините", за които пише Теофан.

Разкритите и описани тринадесет обекта в акваторията на Варненското езеро, преди нарочени за наколни селища, сега се оценяват за пристани с кейови места за кораби, тъй като разкритите „колове" (пилони), на които са се закрепвали дървените платформи на тези кейове в местата им в езерото, представлявали деветметрови добре струговани дъбови пилони с диаметър от 30 сантиметра. Покрай кейовете по брега няма следи от някакви постройки.

Считам за напълно обосновано, не че е от кой знае какво значение мнението ми, че доц. П. Георгиев има много основание да напише, в споменатата своя статия, следното изречение: "*Тя именно получава ирано-българското си название **Варна***", но пък не е посочил необходимите, според скромното ми мнение, доказателства затова си твърдение. От известните в света писмени паметници има един от най-старите в света, чието начало е поставено преди I-во хилядолетие от Р.Х., и това е "**Авеста**" – събраните свещени текстове на Откровението на Спитама Заратустра, предадени на хората от пророка Ахура Мазда. Няма да разказвам историята на **Авеста**, но там за първи път е използвана думата "**варна**" (известно е също, че преди това тази дума, на санскритски = „цвят" и „качество", е спомената и в индийските "**Веди**", но в смисъл на каста от хора и е пояснено какво означава всяка от тях: брахмани, кшатрии, вайша и шудри). В една от частите на **Авеста**, т.н. "яшти" - химни, в чиято структура се разкрива известна прослава на Ахура Мазда, на дните на календара, както и други почитания – на Слънцето, Луната, водите, победителката на сушата - звездата Сириус, добитъка и т.н. в т.ч. и на Арийската хварна (**Хварна** = **Благодат**). В два яшта от **Авеста**, 5-ят, именуван "Абан-яшт" ("**Аредви Сура Анахита**" – за покровителката на водите), карде 9 (част девета), стих 33 – почитание на Траэтаона и в 9-ят – "Гуш-яшт" ("**Здраве за конете**" - за покровителя на добитъка) в карде 3 (част трета), стих 13 – пак почитание на Траэтаона (представям Траэтаон и текста на стиховете на руски език, поради отсъствието на съответен български превод). Стиховете са записани така:

"Для нее совершал почитание.
Наследник рода Атвьяни,
сильнейший из рода Траэтаона
*в **Варне** четырехугольной:*
сто жеребцов, тысячу коров, десять
тысяч овец, принося возлияния."

Има една българска песен, записана от Юрий Венелин при посещенитто му във **Варна**, в която се възпява обсадата от русите на **Варна** през 1828 г. В няколко стиха от нея се съобщава, че каменното кале (крепостта) имало четири страни, през които три месеца ден и нощ, като дребен дъжд, са падали гюлета. За нея в 1685 г. Евлия Челеби пише „Крепостта е една красива стена, здрава направа, във вид на квадрат ... ". Сиреч крепостта **Варна** имала четири каменни страни.

В един друг ирано-руски превод за думата "**варна**", е посочено, без да е опровергано, че тя означава специално оградено място за обитаване от население, състоящо се

от защитени със солидни стени/огради, включващо три условни концентрични "кръга/площи/" – най-външен за добитъка, среден – за основното население и вътрешен - за владетелят и неговата свита.

В друг текст от **Авеста** е описано награждаването от владетел на негов поданик за заслуга на последния. Това награждаване се заключавало в предоставянето му на земя за да изгради "**варна**" с размери на еднодневен бяг на кон във всяка една от посоките на света. От посочените примери става ясно, че "**варна**" е иранска (персийска) дума, с която се нарича защитено населено място от посочения погоре тип.

Името, „**Варна**", в неговото съществуване в иранския и българския език, се обсъжда и доказва какво означава и от известният доц. дфмн Явор Шопов от СУ „Св. Климент Охридски" в публикации, които няма да представям, но в една от тях, той съобщава, че от колектив с негово участие са разкрити над 780 имена на градове, села, местности и водни басейни, обяснени със значението им на фарси, в Иран и в земите, които са обитавани от българите. В това число влиза и **Варна** със значение на името й „***добър***" и „***пшеница***", като в Иран и сега има два града с име **Варна**. Споменатите над 780 имена са установени и в земите на Кубратова България и на Волжска България.

Възниква основателен въпрос: от кога и по каква причина би могло да възникне такова съвпадение на имената в България и Иран, както са отразени в споменатата таблица, представена в резултат от изследването на Явор Шопов и колектив!

От изворите на историографията има достатъчно добре познати писмени паметници, в които са описани контактите на българите с ахеменидски и сасанидски Иран, а и преди него.

Например, във фризовете на фронтоните на всички гробници на персийските императори след Кир е изобразен войн с българска шапка, който е първият от представителите на 28-те народа, влизащи в империята. Фигурите са изработени с изключителна реалистичност, за да може да се разпознава народността на изобразените на тях хора по специфичните им дрехи, оръжие и черти на лицето. Българската шапка (калансув) показва българската му етническа принадлежност. По нея българите в древността са се отличавали външно от другите народи.

Макар да има немалко писмени паметници, ще се споменат такива само от двама автори, „Хроника" от Захарий Ритор (Митиленски) от 555 г. и „Хроника" на Йешуа Силит от 518 г. Те описват събитията, протекли като военни действия, на войските на иранския шахин-шах Пероз и владетеля на северните хуни през 484 г., довели до гибелта на Пероз.

А ако се позовем на съобщенията от споменатите автори, то този владетел на същите „северни", но в годините 484 – 488 е бил и сасанидски шахин-шах, а следващият го владетел, Кавад, първо е бил негов шурей, брат на съпругата му, дъщеря на победения ирански шахин-шах Пероз, после негов зет, оженен за дъщерята на сестра си с този владетел.

Защо да не се приеме, че в тези времена, вследствие на тези факти, българите са знаели за значението на думата „**варна**", преценили са, че се отнася за вида и същината на **Одесос** и са го нарекли така с познатото им име "**варна**", с което да го разпознават всред останалите градове.

Нищо чудно той да им се е видял "**варна**", както те са виждали такива "варни" в иранските земи, тъй като няма никакво съобщение, за други такива така укрепени и устроени населени места по пътят им, до **Одесос**.

А що се отнася за иранския й произход, има предостатъчно много факти за най-различни многовековни контакти между българите и иранците/персите (и от ахеменидския, и от сасанидския им период и от далече преди тях). В някои от тях има съобщения и за сродяване, както през 624 г., пише шахин-шахът им Хорсой II в известно писмо до „младия владетел на северните" (спрямо Кавказ), в ролята му на съюзник на Ираклий. Визирам Кубрат за „младия владетел ..." , който е известен като негов приятел от младежките им години. До това време вече е изгонил гарнизоните на аварите от земите си, а преди между българи и иранци е имало и войни и превземане на крепости, в

т.ч. и на териториите на иранските държави, до завладяването им от арабите. Последната такава война е била през 627/8 по времето на Ираклий и била свързана с връщането на Светият кръст в Йерусалим. Кръстът е занесен в сасанидската столица Ктесифон от войските на Хорсой II през 614 г., след завладяването на Йерусалим. В този период столицата на Сасанидски Иран е считана за най-големия град в света. В тези събития дейно и значимо участие, с войските и с действията си, е взел и „младият владетел на северните“, в ролята му на съюзник на император Ираклий. По този повод Хорсой II, узнавайки още през споменатата 624 г. за намеренията на „младият владетел на северните“, поръчва по пратеник да каже: „*на моя брат, че от много отдавна неговият род и нашият род са се почитали и ние сме се сродявали със синовете и дъщерите си и сега не е пристойно да изоставя своите предци и да става слуга на ромееца*“.

От споделеното по-горе става ясно, че споменатият Хорсой II е внук на Кавад, както и правнук на тъста му. В иранската, а и в световната историография, сведенията за този владетел - тъста, от 484-488 г., са много объркани, както с името и с произхода му, така и дейността му. От други автори на гръкоезични летописи за този владетел се подразбира, че е Ирник (по Именика на князете ни), най-малкият син на Атила.

Последното, както и написаното преди него, обяснява защо в Перещепинското съкровище, доказано свързано с Кубрат, се намират сасанидски предмети за царски пир, чийто брой е по-голям от всички други от този род в света, взети заедно. Има и златни монети с произход от периода 602 – 668 г. от същия източноримски император Ираклий, както и други предмети, произхождащи от източноримската империя, като например блюдото на епископ Патерн от Томи (сега Констанца), споменат във византийски хроники в два случая Халкидонския събор и по времето на 519-520 г. във връзка с патриаршеския престол в Константинопол.

А и в българската историография за този период неяснотата е не по-малка. В съобщение от известното второ бонско издание от 1831 г. на Хрониката от Йоан Малала за времето след 500 г. от Р.Х. е останало името на този владетел като Валах, Влах, но вече починал. То е упоменато (в българския превод на споменатата Хроника от Х-ти век) във връзка с името на наследилата властта му негова съпруга Въа ригиса (царица), от който брак са й останали двама малки сина (Грод и Мугел???). По-късните автори изписват в летописите си името й като Въа рикс, при Теофан тя е Боа рикс, при Анастасий Библиотекар – Боазер, при Кедрин – Баретз. След това съобщение на името Валах, Влах, в историогрфията започва да циркулира името влахи, власи, Влахия, по руски волохи, Волохия. До 18-19-ти век това население говори такъв език, с който се разбира с българите, а и Ю. Венелин публикува, от преди до това време, грамоти на български език, на който там се е водила и църковната им дейност. До идването на Аспаруховите българи южно от Дунав през 680-681 г. известният до тогава **Одесос** е прекръстван няколко пъти от императорите, но името **Варна** се споменава за първи път 100 години, т.е. почти век след 681 г., когато тази територия вече се владее от тях и край **Варна** е бил изграден „,Аспаруховият вал“.

В гръцкия език няма дума „**варна**“, а подобната й (**Варне**мюнде) в района на Рощок няма такава етимология. Остава само, **Варна** да е донесена тук от българите-наследници на предците на Кубрат. Без да е доказателство, но подобен пример има с имената на Охрид (Лихнида), река Вардар (Аксиос), които стават известни пак след идването на българите по тези земи (затова, че новото име на Аксиос е Вардар, е записала Анна Комнина).

Така в написаното изречение: “Тя именно получава ирано-българското си название **Варна**”, от доц. П. Георгиев, както и с представеното от изследването на доц. дфмн Явор Шопов, става изяснено защо името е с ирански произход и, че градът го е получил от Аспаруховите българи след идването им по тези земи на юг от Дунав.

Да не остане някой читател с впечатление, че след Авеста това е първото име на селище **Варна**, известно в историята. На карта на Птолемей от II-ри в. сл.н.е., на 42 паралел на

западния бряг на Каспийско море може да се види, че той е установил и записал също такова име на селище (оградено с червено) и сега останало пак с това си име. Това е територия, която е била подвластна на споменатите Персия / Иран. Но това е и територия, която е била позната и на българите от древни времена.

Част от картата на Птолемей от II в. сл.н.е. с населено място под името „Varna", оградено с червена линия.

Другите известни имена **„Варна"** по света (Италия, Русия, САЩ, Швеция и др.) са получени от съответните населени места след варненското и в много от случаите, по една или друга причина, са свързани с него.

Литература

И. С. Чичуров, Византийские исторические сочинения: "Бревиарий" Никифора, "Хронография" Феофана, И., "Наука", Москва, 1980 г.

Пигулевская Н. В. Месопотамия на рубеже V и VI вв. н. э.: Сир. хроника Иешу Стилита как ист. источник. М.; Л., 1940.

Гуриев Т.А. Из жемчужин Востока, АВЕСТА. Владикавказ. И. СОГУ 1993 г.

https://independent.academia.edu/VeselinTrakiyski, **Веселин Тракийски** „Захарий Ритор за българите V – VI в. от Р.Х."

https://independent.academia.edu/VeselinTrakiyski, **Веселин Тракийски**«Изслѣдования и замѣтки княза М. А. Оболенскаго по русскимъ и славянскимъ древностямъ» (приложенія къ сочиненію его: "о первоначальной русской лѣтописи") Москва. 1870 г., и др. Статьи.

За контакти:
Дип.инж. Веселин Тракийски
пенсионер, бивш преподавател
и старши преподавател във ВНВМУ
„Н. Й. Вапцаров",
бивш ст. асистент в МЕИ Варна
e-mail: gfc@mail.bg

Сканове от презентацията

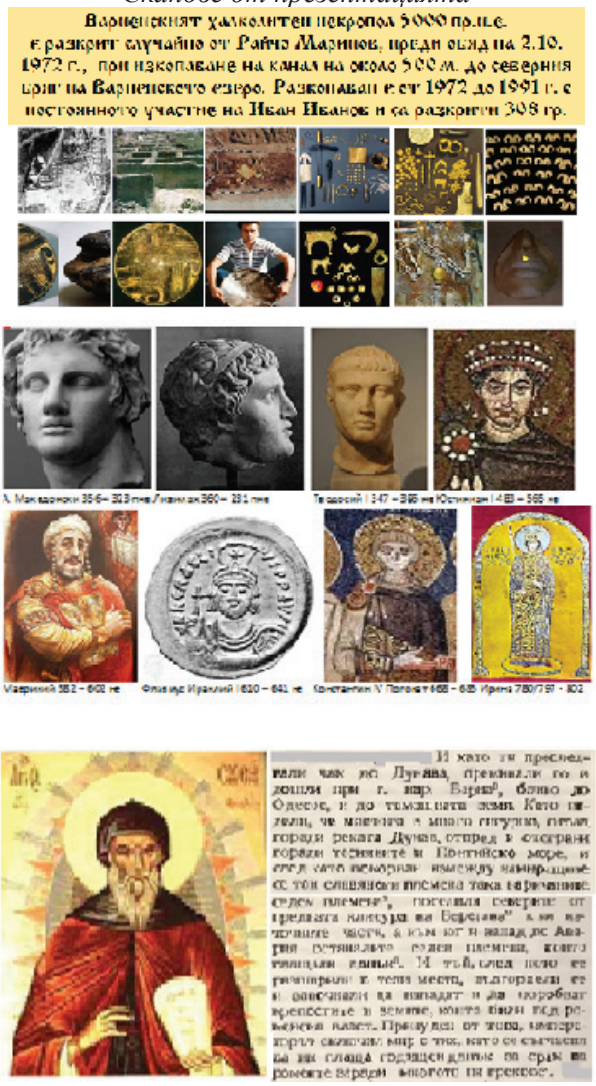

Патриарх Николай „БРЕВИАРИЙ“ 758 – 829

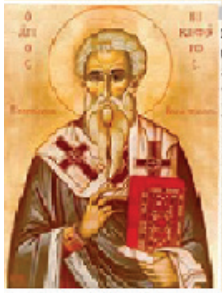

А българите, като видели това, започнали да ги преследват стремително и колкото войници улавяли, убивали ги, а многина ранявали. Те преминали Истър, спуснали се към така наречената Варна, близо до Одесос, и до разположената по-нататък вътрешна земи и когато видели, че мястото е укрепено и осигурено отвсякъде, и от реката и от непреходимата местност, установили се тук. Те покорили и славянските племена, които живеели наблизо, и заповядали на едните да бранят земите, които граничат с аварите, а на другите да пазят земите, които са съседни на ромеите.

Средновековната крепост Варна 1656 г

Евлия Челеби, посетил града през 1656 г., пише: „Крепостта е една красива стена, здрава направа, във вид на квадрат и се намира на черноморския бряг. Цялата й обиколка е три хиляди крачки. Само едната й стена е суша,когато другите й стени са снабдени с вал, пълен с морска вода. На западната страна има една желязна врата, която се отваря към града. На четиритех й ъгли има четири здрави кули. На всичките й кули има зъбци има бойнци и топове от типа „шахане“, които са обърнати към пристанището. Вътре в тази солидна крепост има помещения за гарнизона, хамбари и една джамия, чаршия и хамам няма.“.

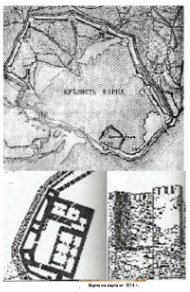

Манастира „Св. Богородица“ с ктитор Княз Борис и скрипториума

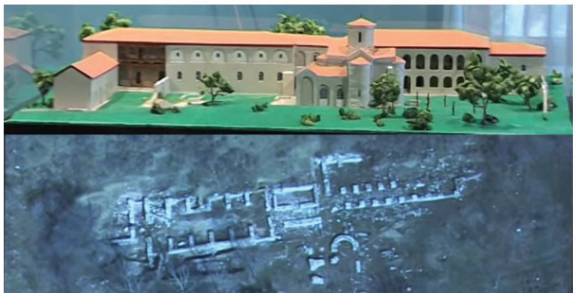

Археологически следи от българско присъствие в Иран

Книгите от Златния век в частта от Вехтия завет (имена, част)

ЧАСТИ ОТ ПЕРЕЩЕПИНСКОТО СЪКРОВИЩЕ

Книгите от Златния век от Вехтия и Новия завет (Є. Иоан)

Част от съкровището на Кубрат със сасанидски и византийски предмети (открито от малкия Деркач и приятеля му Карпо Маджар на брега р. Вроскла до Малая Перещепина в 1912 г.) Предметите са с произход от IV до включително VII век. Позлатеното сребърно блюдо с образа на сасанидския шахин-шах Шапур II е от времето 310 – 363 г., на монетите - от 602 до 668 г.

Книгите от Златния век за Троя, Язон, Александрия и др.

МЕСТНОСТТА СЪРТ В ПРОВАДИЙСКОТО ПЛАТО

Мария П. Кърджиева

Abstract: *From an ethnographic point of view, Bulgaria is divided into areas that do not always coincide with a specific geographical and administrative territory. Areas of interest are the ones which to this day are not identified due to the fact that they are at a crossroads or are as they are called transitional, but exist in historical chronicles under the name which suggests accurate parameters - geography, past, livelihood, ritual, music and dance heritage, etc. The present text presents an old area in Provadia called Surt.*

Keywords: *area, Provadia, boundaries, name, Surt*

„Сърт“ е име, което съществува в исторически и етнографски източници. Носи ли в себе си дълбоките белези на българската идентичност? Какво е „Сърт“ – местност, предмет, култура, бит, поминък, танц, песен, облекло или обобщено казано фолклорна традиция? Въпроси, които изискват задълбочено проучване. За тази цел е необходимо да се дешифрира думата „сърт“ и да се очертаят границите на района с прилежащите му села. Настоящият текст е опит да се даде отговор на два от поставените въпроси без да претендира за изчерпателност на темата.

Най-високото място, където се събират две административни области в Североизточна България, област Шумен и област Варна и три общини Шумен, Каспичан и Провадия, е географски обособеното Провадийско плато. Историческите и етнографските извори го именуват „Сърт“, но при анализ, след задълбочен прочит, всъщност не се разбира кои точно села са в територията на местността. И тук се появява провокативният елемент за очертаване на периметъра на тази стара местност. Работата на терен също не даде отговор на този въпрос, констатира се, съществуващо колебание от страна на информаторите.

В границите на този район, според изследване, свързано с музикалния фолклор на село Блъсково от 1978 г. с автор Лилия Добрева [4], се посочва, че районът включва селата: Неново, Венчан, Златина, Равна, Кривня, Черковна, Провадия, Косово, Марково, Овчага, Снежина, Друмево, Черноок, Градинарово, Блъсково, Храброво, Тутраканци, Комарево, Китен, Славейково и Бозвелийско. Л. Добрева цитира и Любомир Милетич, който в свой труд от 1902 г. за старото българско население в Североизточна България [5] посочва, че тези села се наричат „Съртски села“, но не се разбира дали Милетич посочва имената на селата. При преглед на изследването се открива на стр. 15 следният текст: *„В Провадийско виждаме от старите български села запазени главно тия, що са разположени по равното Провадийско плато, по, съртовете (сърт = турска дума, значи възвишеност, хълм), поради което и се наричат „Съртски села“ (турски сърт-кьойлер), ...“*

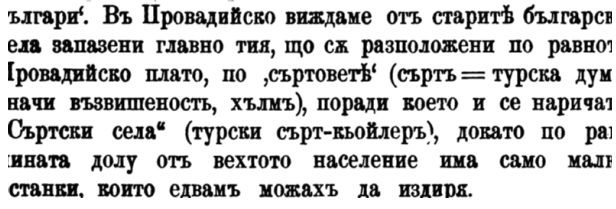
ългари'. Въ Провадийско виждаме отъ старитѣ българск
ела запазени главно тия, що сж разположени по равнот
Провадийско плато, по ,съртоветѣ' (съртъ = турска дум
начи възвишеность, хълмъ), поради което и се наричат
Съртски села" (турски сърт-кьойлеръ), докато по ра
иината долу отъ вехтото население има само мал
станки, които едвамъ можахъ да издиря.

Фиг. 1. Автентичен текст от стр. 15 Милетич, Л. Старото българско население в Североизточна България. С., 1902.

Да, Л. Милетич посочва, че селата са български и тяхното местоположение *„**разположени по равното**“*, но отбелязва ли техните имена?

Дали всички тези 21 селища са част от т. нар. „Сърт“? Опит за отговор ще потърсим и чрез разшифроване етимологията на думата „сърт“ и разлистване на още литературни артефакти.

Думата *сърт* има турски произход и означава *възвишение*, *хълм.* Така е посочено във всички писмени източници, свързани с историята на село Блъсково, които в своята същност са краеведски изследвания. От научна гледна точка е нужно позоваване и на езикови речници. В българско-турски речник [3] от 1979 г. срещу думите *хълм* и *възвишение* се откриват други турски думи – *tepe* и *yükselmek*, но не и *сърт.* На буква „х“ на 401 стр. от речника откриваме думата *хребет* със следното значение на турски език – dağ, **sırt**. В турско-български речник [7] от 1992 г., думата *sırt* не е открита, а зад думата *dağ* стои значението *планина*.

От гореизложеното може да се заключи, че **„сърт“ има турски произход (от sırt – хребет)**. Тълковните речници сочат, че **хребет** е най-високата точка на планината. Следователно селата, включени в района на Сърта, са тези, които се намират на най-високата част на Провадийското плато.

Потвърждение на авторовите разсъждения се открива в някои исторически източници. В „Кратка история на село Черковна (Провадийско)“ [6] са описани точните граници на Сърта: *„Провадийското плато Сърта се намира между Провадийската река и река Камчия. Долината на Провадийската река е тясна и дълбока като гърло (по турски „боаз“). Оттук наименованието на тая долина – Боаза. От изток на север Съртът е заобиколен с Боаза, който започва от гара В. Коларов, южно от гр. Провадия, и отива до гр. Каспичан. По протежението на целия Боаз* ***границата на Сърта е висока скала****, която продължава на запад от Каспичан край с. Мадара и достига в южна посока край село Чобанкьой (Овчарово) до р. Камчия. После границата на Сърта завива на изток, северно от р. Камчия и с. Дългопол до Провадийската долина при с. Кадъкьой (Бозвелийско).“* Това описание изключва в района на Сърта да попадат някой от отбелязаните в цитирания труд на Лиляна Добрева селища, а именно: Венчан, Златина, Провадия, Тутраканци и Бозвелийско.

Доказателства, от историческите хроники за територията на Сърта са, че през 1388 г. Султан Мурад I издава заповед, с която изпраща великия везир Али паша с огромна войска срещу България. Али паша преминава през Айтоския проход, превзема крепостта Овчага, разделя войската и отряд начело с Якши бей завива източно от село Янково, Шуменско и навлиза при село Славейково в Провадийското плато в местността „Сърта“. В други източници местността е наречена **„широката равна Сърта“** [1], което разделя в границите същинския/централен район на Сърта и села в граничните територии. Този факт намира своето потвърждение в краеведските „Страници от миналото на с. Градинарово – община Провадия“ [2], където се отбелязва, че селото принадлежи към по-големите села на района и граничи със селата Снежина, Черковна, Овчага, Блъсково, Славейково и Черноок. Дълги години село Градинарово е обединявало няколко села, било е общински център с прилежащи всички служби, което е показател, че се е считало за център на Сърта с околните населени места.

В обобщен вид в картата на Съртовските или Съртски села, както ги нарича местното население, се включват 18 села (спрямо разположението на Провадия), както следва: източна част на Сърта с. **Кривня**, с. **Храброво**, с. **Черковна**, с.**Равна** и с. **Овчага**; северна част на Сърта селата **Неново**, **Косово** и **Марково**; в западната част попадат селата **Костена река**, **Кладенец** и **Друмево**; в южната част са селата **Славейково**, **Китен** и **Комарево** и централни Съртовски села са – **Градинарово**, **Блъсково**, **Черноок** и **Снежина**.

Фиг. 2. Карта на Съртовските села

Интерес представлява картата на Фиг. 2, изработена от Рашко Генчев и представена в краеведстко изследване „Страници от миналото на с. Градинарово – община Провадия“ [2], която е още едно доказателство на изложените в текста разсъждения за границите на тази стара местност.

Табл. 1. Административно делене на Съртовските села (към 2019 г.)

Област Варна	Област Шумен	
Община Провадия	Община Каспичан	Община Шумен
1.Кривня 2. Храброво 3.Черковна 4. Равна 5.Овчага 6. Неново 7.Славейково 8.Китен 9.Комарево 10. Градинарово 11.Блъсково 12.Черноок 13.Снежина	14. Косово 15. Марково	16. Костена река 17.Кладенец 18. Друмево

Данните в таблицата сочат, че източната, южна и централна част на местността Сърт административно попада в област Варна, община Провадия. Цялата западна част се отнася към област Шумен, община Шумен. Селата от северната част са разделени между двете области и общините Провадия и Каспичан, а артефактите дават информация, че и трите села Косово, Неново и Марково имат обща история.

В **обобщение** може да се констатира, че географски районът на Сърта се намира в Провадийското плато, но днес административно се дели в две области и три общини, както е посочено още в началото на изследването, което ни дава точни данни за населението, етнически състав, численост, история, културно наследство.

Любопитна информация се открива в цитираното изследване на Л. Милетич [5], която не опровергава развитата авторова теза, а я подкрепя. А именно, Милетич представя старото българско население в Североизточна България в установените за това време околии (след първо редовно статистическо преброяване на населението 1881 г.). Според него Съртските села се намират в две околии - Новопазарска и Провадийска и са описани с техните тогавашни имена, повечето турски.

Табл. 2. Съртовските села според изследване на Л. Милетич, 1902 г.

Новопазарска околия	Провадийска околия
Косово – Косовецъ или Кусовец – тур. Кусовча Марково – Марковецъ – тур. Марковча Костина река – Костина ряка – тур. Кемикчи-дере	Равна Черковна Кривня – Кривна Неново Овчага – тур. Аязма Овчага – Мурацово – тур. Мурад-софу Снежина – Кереди – тур. Каръ-якдъ Черноок – тур. Черноок Градинарово – тур. Кьопекли Блъсково – тур. Асъл-бейли Комарево

Табл. 2 Показва, че селата са 14, но Милетич описва само тези, в които присъства старо българско население, както напр. посочва за Шуменска околия: „*Другите села в Шуменска околия са турски. Български елемент в тях сега полека-лека се въдворява чрез пришелци от околните села.*“ Само може да се предположи, че това е причината четири от селата на Сърта да не са отбелязани – Друмево, Кладенец, Храброво, Славейково и Китен или са създадени в по-късен период. Друг любопитен факт е, че село Овчага е образувано от две местности – Аязма и Мурад-софу.

В **заключение** е необходимо да се отбележи, че местността Сърт е част от Провадийското плато и има дълбоки корени в историята на България. Очертаването на относително точните и граници ще спомогне за търсенето и намирането на общото и специфичното в научноизследователски проекти, в различни аспекти – исторически, етнографски, хореоложки и др., в зависимост от поставените акценти.

Литература:

1. Василев, С. Спомням си. Печатница „Симолини“, С., 2002.

2. Генчев, Р. Страници от миналото на с. Градинарово – община Провадия. Ел принт, В., 2000.

3. Демиров, С., Мехмедов, М. Българско-Турски речник. Държавно издателство „Народна просвета“, С., 1979.

4. Добрева, Л. Дипломна работа на тема: Музикалният фолклор на с. Блъсково, окръг Варненски, 1978.

5. Милетич, Л. Старото българско население в Североизточна България. С., 1902.

6. Чернев, Х. Кратка история на село Черковна (Провадийско). Издателство на НС на ОФ, С., 1969.

7. Янчев, М. Турско-Български речник. Просвета, С., 1992.

За контакти:
Доц. д-р Мария Кърджиева
ВСУ „Черноризец Храбър“
E-mail: m_kardjieva@abv.bg

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА
Културното възраждане на Варна – 1860 – 1960 г.
ЛЕТОПИС НА СЪБИТИЯТА

Румен Чардаклиев

Abstract: *After Paisius' History of Bulgaria from 1762, set the beginning of the Bulgarian Renaissance, as part of the European Renaissance process in the period of the Enlightenment (XV-XVIII C), the beginning of this Revival process for Varna before its liberation from Ottoman power on July 27, 1878, began on March 12, 1860, in the 14th century medieval St. George Church. There, for the first time, a worship service was held in Bulgarian - 10 years before the establishment of the Bulgarian Exarchate, established with the Sultan's edict on February 28, 1860 and after centuries of Ottoman oppression and spiritual Greek slavery. In spite of this significant church act, when the Bulgarian Exarchate was created in 1870, Varna was not included in its territory, since most Orthodox Christians in the city were Greeks.*

Keywords: *cultural revival of Varna, National Revival, mayors of National Revival in Varna, church problem, Bulgarian school municipality, chronicle of emblematic dates and events*

За да се обясни това вековно за Варна „Възрожденско" закъснение, *като фундаментална културна предпоставка за „Възраждане на българската езикова, духовна и културна идентичност на града",* следва да се проследи процесът на възникване и развитие „Културното Възраждане на Варна 1860 –1960 г.", т.е. - преди и след Освобождението й от османска власт - за преодоляване от малцинственото българско население наложилото се турско и гръцко езиково и културно обществено господство и ориенталски вид на града.

Дори и след Освобождението - езикът на обществените места, като пазар, държавни институции, пристанище и др., е турски и гръцки, поради което от новозаселилите се в града българи не може да се упражнява каквато и да е дейност, ако не владеят един от тези два езика, според мемоаристиката за този период.

Именно поради този факт кметът Иван Церов с мотива, че Варна е „европейски град", веднага след встъпването си като кмет на 1.06.1909 г. - със специална заповед N 471 от 6.7.1909 г., изрично забранява - „използването на турски език при продажбата на разни стоки и съестни продукти из улиците на града и пазара". С тази забрана – „уличните продавачи да викат на турски, когато рекламират стоката си", Кметът налага окончателно официалното използване на българския език и със специално издадена „Наредба за забрана използването на турски или други езици освен българския при търговията в града".

Съобразно този „възрожденски езиков акт" от 6 юли на кмета Церов, закъснялото „Културно Възраждане на Варна" следва да се разглежда в два периода – процесът на възникването му до Освобождението и последващото след него културно развитие на града.

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВЪЗРАЖДАНЕТО НА ВАРНА ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Турската колонизация и руско-турската война през 1828-1829 г. довеждат в следващото десетилетие до почти пълното изчезване на старото българско население на Варна, тъй като голяма част от него след войната се влива в големия изселнически поток към Северна Добруджа и Бесарабия. По своя вид Варна е типичен ориенталски град - с тесни и криви калдъръмени улици, със схлупени, изградени от камък и дърво къщи, сред които се извисяват белите минарета на джамиите.

След края на Кримската война (1853-1856) се наблюдава сериозен „приток" на българи от вътрешността на страната, които се

включвали във всички сфери на обществения живот на Варна, полагайки началото на тогавашната малка „българска общност". Българската реч се чувала все по-често не само в крайните махали, но и в централната част на града. Част от тази „българска общност", преселила се от градовете Търново, Шумен, Горна Оряховица, Казанлък и др., внася за града и едно ново самочувствие – на образовани и икономически замогнали се стопански, духовни и просветни дейци, които, идвайки в града, донасят и новия български дух, изразяващ се в „свещен стремеж" да се открият българско училище, църква, читалище, банка и други подобни институции. Новатори по дух, отворени за постиженията на Европа, варненци успяват да се впишат в големите изисквания на своето време. Но в областта на образованието във Варна все още липсва българско училище.

Атанас Георгиев

Константин Дъновски

В околията първото българско училище се открива през 1847 г. в село Хадърча (от 1877 г. Николаевка), от кмета на селото Атанас Георгиев-Чорбаджи в „килера" на къщата му, с учител – 17-годишният Константин Дъновски от родопското село Читак, днес кв.Устово в Смолян, живеещ при вуйчо си във Варна. През следващата 1848 г. е построена специална сграда с две стаи - едната за училище, другата за църква. На 26.10.1851 г., в присъствието на много селяни от съседните села, сградата е осветена от Варненския митрополит Порфирий и пръв български свещеник става учителят Константин Дъновски.

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ЦЪРКОВНОТО „ВЪЗРОЖДЕНСКО" НАЧАЛО ОТ 12 МАРТ 1860 Г.

В навечерието на извършеното на 12 март 1860 г. в църквата „Св. Георги" за пръв път богослужение на български език, тогавашната малка „българска общност" се е „черкувала" в овладените от гръцкото духовенство варненски храмове, в които богослужението се извършвало на гръцки език. Първите опити за утвърждане тезата за българската църковна идентичност „извършване на църковно-славянско богослужение и създаване на българско училище в града" били подкрепени от големия радетел за решаването на този чувствителен „Български въпрос" за Варна от Александър Викторович Рачински, пристигнал през декември 1859 г. в качеството си на първият назначен щатен руски консул на града (1859-1863). Така се стигнало до знаменателния и епохален акт от 12 март 1860 г., когато в църквата „Св. Георги" отец Константин извършва богослужението за пръв път на български език. На това паметно църковно събитие с голямо въодушевление се стичат много българи от Варна и околните села. Но много скоро тази църковна „съботна привилегия" в храма „Св. Георги" била отнета след т.нар. „Великденска акция", състояла се на 3 април 1860 г., когато в българския храм „Св. Стефан" в Цариград, по време на тържествената великденска служба, митрополит Иларион Макариополски умишлено не споменава името на Вселенския гръцки Патриарх и на негово място казва – *„всякое епископство православных"*.

След като с акта от 3.04.1860 г. българите с Иларион Макариополски провъзгласили в Цариград основаването на отделна самостойна българска църква, във Варненската околия българите се раздвижили и подкрепили тази инициатива. Било изпратено „особено писмо на варненските българи" до Макариополски в Цариград, „че се отказват от тук нататък от цариградската гръцка патриаршия и нейните владици", с покана да посети и обиколи Варненско.

СЪЗДАВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА УЧИЛИЩНА ОБЩИНА

След изпратеното до Макариополски писмо последвала „забрана" от владиката Порфирий - „Светата литургия" да бъде

отслужвана на славянски език в храма „Св. Георги". След тази „владическа забрана" българите в града си поставят нелеката задача „да се построят българско училище и черква".

Първата крачка е създаването на Българската училищна община на 11 май 1860 г. с подкрепата на консула Рачински. Поръчан е и печат с надпис: "Българска училищна община – Съгласие, дерзост и успех. Варна 1860". Самото присъствие на думата „училищна" в името подсказва целите на това ново обединение.

Сред основателите се открояват имената на стопанските дейци: х. Рали Мавридов (Шумен), Велико Христов, Христо Груев, Христо Попович, братята Сава и Никола Георгиевич (В. Търново), х. Стамат Сидеров (Г. Оряховица), Янко Славчев (В. Търново), Константин Тюлев (Казанлък), Господин и Стоянчо х. Иванови, Яни Прагматаров и др. Първата задача на възрожденците е да намерят сграда за българското училище. По тяхна молба Петко Славейков изпраща и учител – Константин Тодоров Арабаджиев, родом от Арбанаси, учил при даскал Никола Златарски, прочутият черковен певец. На 12.08.1860 г. с водосвет и с реч на първия „даскал" К. Арабаджиев се открива първото българско училище във Варна в специално наета за целта къща за временно ползване на брадваря Пейко Пенев. По този повод в спомените на кмета Иван Церов четем: "Разбита интригата, първото българско училище въ Варна се открива. Това става на 19 август 1860 година с един водосвет, извършен от свещеника Костадина Дъновски. Училището се открива в наетата къща на Балтаджи Пейка, находяща се на североизток от площада Йосиф I". По този начин, макар и закъсняло, лятото на 1860 г. поставя началото на българското образование в града, въпреки силната съпротива на гръцкото духовенство. През следващата 1861 г. е организирана и проведена и първата музикална проява в града - от „Музикално дружество с оркестър", създадено и ръководено от поляка Боахински. Домът на Пейко Пенков скоро става тесен за седемдесет и петте ученици и Българската училищна община пристъпва към строежа на нова сграда. Непрестанното увеличаване на желаещите да учат повдига въпроса за построяването на самостоятелна, специално предназначена за училище, сграда, отговаряща на новите български образователни потребности. Започва кампания за набиране на средства, а като спомоществуватели откликват околните на Варна селища – Шумен и Добрич. Първата сериозна стъпка предприемат братята Сава и Никола Георгиевич, които през 1861 г. закупуват имот (един парцел земя) и го подаряват на Общината, като терен за новото училище. Освен тях най-щедри са и х. Стамат Сидеров, х. Рали Мавридов, х. Стоян Иванов и др. Значителна помощ идва от руския консул Рачински - 6402 гроша, както и от един от най-изявените български просветители - д-р Петър Берон, с 1840 гроша. След тази кампания за събиране на средства училището получава своя сграда на ул. "27-ми юли", тържествено открита на 25 юли 1862 г. Така във Варна се открива първото взаимно българско училище "Св. Св. Кирил и Методий" с главен учител Сава Доброплодни. Преди това, на 24.05.1862 г., за първи път във Варна са почетени Св.Св. Кирил и Методий. През 1865 г., на преустроения първи етаж, училището приютява и църквата „Св.Архангел Михаил", първата в която се служи на български език. Необходимите „потреби" за новата църква били взети от храма в с. Николаевка. На 14 февруари 1866 г. се извършва водосвет, а на 17 февруари – „света Божествена литургия" от свещ. Дъновски, който е първият български свещеник в гр. Варна, служил по късно и в манастира Св. св. Константин и Елена. Художниците Никола Василев и Александър Попгеоргиев рисуват иконите на иконостаса, от които са добре запазени - на Исус Христос, Св. Богородица, Св. Арх. Михаил, Св. Петър, Йоан Кръстител. През 1866 г. е създадено и самостоятелно девическо училище. Създадени са и различни търговски сдружения – първата българска банка „Звезда" (1863 г.), търговско дружество „Румели" (1868 г.), „Българското братско търговско дружество" (1868 г.) и др.

През 1870 г. се създава и първото варненско читалище „Възрождение“, а през 1871 г. и ученическото дружество „Просвещение“, със задача - популяризиране на българската книга. Сред техните основатели са Димитър Станчев и Янко Славчев. Това са първите български учебнопомощни организации в града. През 1870 г. училищната и църковна сграда на ул. ”27-ми юли” приютява: читалище „Възрождение“ и седалището на българската община, а през 1871 г. и дружеството „Просвещение“. Така, сградата се превръща в „център” на българския духовно-културен и обществено политически живот до Освобождението на града.

За утвърждаване на това просветно дело във Варна са и неуморимите усилия на учителите Константин Арабаджиев, Никола Бацаров, Георги и Виктория Живкови, Сава Геренов, Христо Самсаров, Иванка Стаматова, Мария Бацарова и други. Това са само част от десетките имена, които се нареждат достойно сред възрожденците на отминалото време, които и днес подхранват българския дух.

Следват и други фундаментални събития в града. През 1875 г. е създадено Филхармонично дружество с ръководител чеха Карел Вилхелм. На 12 юни 1879 г. отваря врати първата книжарница във Варна на братята Никола и Кръстьо Мирски, които „информират” варненската общественост, че в града вече е открита „Книгопродавница Н. и К. Мирски”– „Подписаните имаме чест да известим на господа приятелите си книгоиздатели и на публиката въобще, че откриваме във Варна книгопродавница, в която ще се приемат в комисионна и ще се продават всякакви книги, хартии и други писалищни потребности.”. Тези „подписани”- братя Мирски, едни от най-уважаваните граждани на Варна, са имали съзнанието за „смисъла и предназначението” на една „книгопродавница” в един току-що „освободен многоезичен град”. Книжарницата се управлява от Никола Мирски и влиза във връзка с книжарниците на Христо Г. Данов в Пловдив и Русе, Нестор Жейнов във Велико Търново, Драган Манчов в Пловдив. По-късно във Варна книжарници откриват и В. Божилов (1883), Б. Блъсков, Г. Бакалов и Ст. Георгиев (1898). Варна е сред градовете и с богата издателска дейност още в първите години след Освобождението, чието начало е поставено през 1879 г., когато издателят Рашко Блъсков премества печатницата си в града. Заслугата за това знаменателно събитие е личната покана на Кр. Мирски към издателя - „Ползувам се от случая да ви припоканя още веднъж, че най-добре ще стане и за вас и за Варненско да донесете по-скоро във Варна печатницата. Аз съм дълбоко убеден, че не ще има причина да се каете за това. Градът е жив и то ден на ден повече се оживява, особено по тъговската част. Тук повече и повече нужда се усеща от една печатница както за частни, тъй и за правителствени работи.“, казва Мирски в поканите си към Блъсков. Фамилията Блъскови, наречена от Христо Ботев „Съзвездието Блъскови“, се посвещава на задачата „да просвещава и образова българския народ”. Те имат своя съществен принос за образователното, просветното и културното развитие на българското общество през Възраждането и в първите години след Освобождението. Така, с поканите на Кр. Мирски, „делото” им стига и до Варна с печатарска и издателска дейност, която реализират в града с първата печатница, с името „Наставник“.

На 27 юли 1878 г., Варна е освободена окончателно от руските войски. След Освобождението образованието и възпитанието на младото поколение е приоритетна задача на управляващите българското княжество. През 1879 г. е построено и Първото мъжко начално училище „Св. Методий”. На 3.09.1879 г., с указ на княз Александър I, е открито и двукласно реално училище, което полага началото на Варненската мъжка гимназия. *Първоначално е настанена в стара турска къща на ул. „Панагюрище”, наета от варненската община за 60 турски лири годишно. Дълго време е позната като „Старата мъжка гимназия”. Започва да функционира като двукласно реално училище заедно с първоначалното училище с 3 отделения. През 1882 г. учителят Крум Милев въвежда за първи път „класно обучение по музика” в гимназията. През 1883 г. се открива и „Девическата гимназия” с първа учителка по музика Милица Петрич. На 18 септември 1885 г. е осветена новата сграда на Мъжка-*

та гимназия - (днес Градска художествена галерия "Борис Георгиев"). Построена е в неоготически стил от уста Генчо Кънев от Трявна въз основа на германски проект. През 1889 г. е построено и девическото начално училище „Св. Наум". Тези събития са фундаментът на зараждащото се интелектуално и обществено културно развитие на варненци. То е подсилвано от бързото навлизане на европейската музика и култура в тяхното ежедневие под влияние на трайно заселващите се в града чужди европейски граждани, предимно музиканти, както и от все по-често гостуващите в града до 1883 г. - европейски инструментални и хорови състави, а в периода 1883 г. - 1897 г. - и с последователното гостуване на професионални чешки оркестри и гастроли на оперетни и оперни трупи от Атина, Австрия и Италия със спектакли от европейската музикална класика.

КМЕТОВЕ ВЪЗРОЖДЕНЦИ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

До Освобождението, кмет на Варна / мюлиазим/ е Халил ефенди, който през 1862 г., със съгласието на турския комендант на града Саид паша – „прогонва" овчарите от свлачищния варненски бряг, за да даде -„интифа на Хафъз Еюб бей: патрон на търговията и еснафа, щото в името на Аллах да обгради десетина декара с плет". По този начин Варна се сдобива със „заградена с плет от храсти на 10 декара за общинска градина - „Белидие бахчеси", т.е. „обществена градина" (Ц. Калянджиев, 1880 г.). Това е първообразът на „градската Морска градина за обществено ползване", възникнал през пролетта на 1862 г. по идея и инициатива на будните български стопански дейци – варненско съсловие от търговци и занаятчии.

След Освобождението Временното руско управление пристъпва към уреждане на гражданската власт и изграждане на нови български учреждения. Дълго време обаче турските първенци, под различни предлози, се опитват да задържат общинската власт в свои ръце. Не могат да се изготвят и избирателните списъци. Ето защо, с „приказ" от 23 септември 1878 г. на варненския губернатор Баумгартен се назначава временен градски съвет, с председател - Петър Попов.

Петър Попов престоява на поста си като председател само един месец. Въпреки това, той успява да осигури най-неотложните нужди на населението и общината, като първа и основна негова грижа за този кратък едномесечен престой. През следващия месец ноември 1878 г. се провеждат и първите редовни избори за градски съвет. Поради пъстрия етнически състав на града за този период, съревнованието между кандидатите на първите избори е на етническа основа. Като краен резултат в състава на съвета влизат - един българин, двама гърци и един турчин - кметът Халил ефенди. За председател е избран Велико Христов.

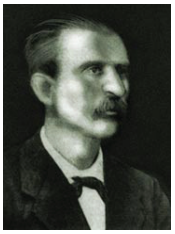

1878 - 1879 г. Първият въпрос, с който той се занимава, е благоустрояването на града, който по това време е с тесни и криви улици, без канализация, осветление и нормално водоснабдяване. За целта назначава първия инженер, на когото възлага изработването на „основен план" на Варна, който включва поставянето на калдъръми по улиците, а по централните места се поставят 200 фенера. Улиците започват да се метат, определя се и градско сметище. Назначава се и градски лекар, който упражнява санитарен надзор. На 19.12.1878

г., на заседание на Общинския съвет, по предложение на Велико Христов, е взето решение да се закупят две пожарни помпи (тулумби) и принадлежности към тях. Назначават се четирима човека, с което се поставя началото на организираното пожарно дело във Варна.

Наименованието „кмет на града" се въвежда през лятото на 1879 г. Всеки от следващите кметове на Варна дава своя принос за развитието на града, но някои от тях се изявяват много по-ярко в управлението си от другите, с което допринасят с голям размах за бързото културно възраждане на града.

Янко Славчев е кмет в годините 1879-1881 и 1895-1896. Той е от най-дейните членове на българската община преди Освобождението и инициатор за създаване на първото българско читалище „Възрождение" във Варна. След Освобождението е училищен и църковен настоятел. Председател е на Варненската търговско-индустриална камара - 1899-1901 г. Като кмет развива благоустройствена и благотворителна дейност. През неговия мандат общинският съвет дарява място за строеж на православен храм, безплатно предоставя

2 900 кв.м. площ за построяване на Митрополия, определя се и терен за строеж на казармите.

Талантливият чешки ландшафтен архитект Антон Новак – 1860 – 1945 , поставя началото на модерното за края на 19 век паркостроене за България – първоначално през 1893 г. във Велико Търново.

През 1894 г., по препоръка на преподаващия във Варна Карел Шкорпил, Варненската община предлага на Новак да бъде назначен като управител на Варненските общински градини. След като Новак приема, през 1895 г. кметът Славчев подписва с него тригодишен договор като „Управител на градските градини". След подписване на договора Новак още от първата година развива широка озеленителна дейност. До неговото назначаване по крайбрежието и стръмните брегове (в сегашната първа част на градината) имало само тук-там върби и храсталак. През лятото целият бряг обраствал с трънии и бурени. Сметта от града все още се изхвърляла по целия скат. В подножието му, по пясъка, зеленеели замърсени локви застояла вода.

През 1895 г. общинските съветници вземат решение за строеж на пощенска сграда, срещу ежегоден наем. Вземат мерки за пресушаване на блатните места, раздават се свободни парцели за жилища. Способен и предприемчив, Янко Славчев спомага за промяната на града. Следващите кметове възрожденци Михаил Колони, Харалан Ангелов и Кръстьо Мирски са от учредителите на „Книжевната дружина" през 1883 г., която е първообраз на варненската библиотека „Пенчо Славейков" и смело посяват семето на българщината в града.

Михаил Колони заема кметския пост два мандата: първият - от май 1881 до май 1885 г. и вторият - от октомври 1890 до януари 1893 г. Именно на Колони до голяма степен са заслугите за съвременния облик на града. Като кмет допринася много за развитието на учебното дело и на културата и поставя основите на модерното и европейско изграждане на града. По настояване на Колони се взима решение за изграждане на хотел, градина и морски бани. Благодарение на него започва работа по създаване на градски паркове и на Морската

градина, която до момента била „зеленчукова градина". Колони е „проектирал" своите идеи и действия, които съвсем целенасочено водят към развитието на Варна като курортен град. При управлението на Колони се построява Катедралата, урежда се общинска болница, взимат се мерки за подобряване на водоснабдяването, на санитарния надзор, за откриване на родилен дом. Следващите градоначалници продължават делото му за развитие и модернизиране на града.

По време на двата мандата на кмета Харалан Ангелов - от май 1885 до 12..01.1888 г. и от 26.02.1888 до 16 април 1888 г., се поставят каменни настилки на нови улици, строят се обществени сгради, изготвя се проект за площад „Мусала", освещава се новата сграда на Мъжката гимназия, изработва се план за канализацията на града.

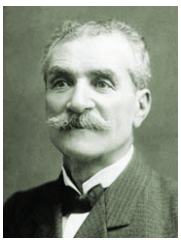

Сериозен принос за културния живот на Варна има и Кръстьо Мирски, кмет от 17.04.1888 г. до 15.11.1890 г. и от 17.09.1905 – 1906 г., когато се решават кардинални въпроси по благоустрояването на града и по културно-просветното му развитие. Построяват се училищата „Св. Кирил", „Св. Наум", прави се разширение на у-ще „Св. Методий". Изграждат се и първите модерни морски бани на релси, изготвя се и първият план за разширение на Морската градина. Той има принос и за полагане началото и развитието на театралното дело във Варна. През 1888 г. общинската управа възлага на градския архитект Сава Димитриевич - „да изработи проект за каменна пожарна кула с Часовник, висока 24 м. в Градската градина с идеята - Часовникът и Катедралата да очертаят Центъра на града." Тъй като зала „Конкордия" изгоряла през същата година и градът останал без театрален салон, било поръчано - „до него да се построи и сграда за събрания и театри." Проектирана в италиански „ренесансов" стил, фасадата на зала „Съединение", става емблема на града. Часовниковият механизъм бил закупен от Англия и монтиран на кулата от известния Отон Иванов - герой от Априлското въстание. През 1890 г. Часовникът и зала „Съединение" били завършени и тържествено открити, като завесата на залата е вдигната за представление на театралната трупа „Основа". Освен театрални представления, в нея се изнасят литературно-музикални вечери и концерти, сказки и творби четат проф. Асен Златаров, Мара Белчева и много други бележити личности на България.

На 31.12.1899 г. е открита официално и красивата сграда на Военния клуб, проектирана от инж. Тодор Бояджиев в същия „ренесансов" стил. Открита е с провеждането в нея на първия офицерски новогодишен бал. Така се поставя началното строителство от завършилите в чужбина млади архитекти и инженери - на красиви и модерни сгради в стил „неокласицизъм", повечето от които и до днес носят статут на паметници на архитектурата. С тях се изменя облика на града - от ориенталски, в европейски, особено след 1908 г., когато е съборена и останалата част от средновековната крепост на Варна. Сринати са и всички джамии, освен действащата и днес на ул."Ангел Георгиев". Така се поставя като цяло и началото на нов градски тип архитектура и култура. След 1906 г. се изменя и съставът на населението, като кварталите (махалите) приемат нови български имена, а от миналото са само Гръцката и Арменска махали. Предвид „отеснялата" и все по-неподходяща зала "Съединение", Кръстьо Мирски, във втория си мандат - е категоричен привърженик за създаването на професионална театрална трупа с модерна съвременна сграда, заявявайки – "Ужасно срамно е, че Варна до този момент все още няма театър!". Кметът Мирски е известен

също и като публицист и всеотдаен книжовник. Автор е на повече от 250 статии, книги, учебници и преводна литература, в това число и исторически материали, които описват важни събития за града. Той е един от първите членове на Българската академия на науките.

Руси Матеев е кмет също с два мандата - януари 1893 до май 1894 г. и от януари 1901 до юли 1902 г. Като наследник на поста на Кръстьо Мирски, обръща особено внимание на устройството на Морската градина. Във връзка с доклада на д-р Басанович за развитието на Варна, през март 1902 г. е взето решение от общинските съветници за разширението й, построяване на павилион за музика, отреждане на терен за тенис и други.

Коста Ранков е кмет от 1.06.1894 до 28.04.1895 г. и от 13.04.1899 до 15.01.1901 г. Участва дейно в обществения, културния и стопански живот на града. Той е един от основателите на акционерните дружества „Сила“ и „Галата“. Ранков продължава културната си и благотворителна дейност и в годините, когато вече не е кмет. През 1911 г. със собствени средства той построява салон „Ранков“, където се играят театрални представления. След Първата световна война салонът е един от най-представителните в града за кинопрожекции. Строен е по проект на румънско архитектурно бюро, а скулптурните елементи са дело на варненския скулптор Кирил Шиваров.

Жеко Жеков е кмет от октомври 1896 до април 1899 г. Той е първият кмет роден и израсъл във Варна. В къщата им на ул. „27-ми юли“ по време на Освобождението отсяда ген. Столипин. По негово време градоустройственото развитие на Варна е по плана от 1897 г. , с който се предприемат решителни мерки за реконструкция на цялата улична мрежа, като се прокарват и нови улици. Поставят се табели с имена и номера на улиците. Възлага на градския градинар Антон Новак да изработи план за засаждане на дръвчета около катедралния храм, а общинският съвет взема решение за разширяване на Приморската градина. За пръв път през лятото на 1898 г. общината открива телефонна служба с два телефона - единият в общината, а другият - в пожарната команда

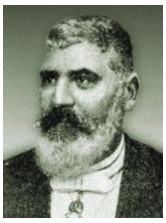

Д-р Ангел Пискюлиев е кмет с два мандата – от февруари 1904 г. до септември 1905 г. и от септември 1906 г. до август 1908 г. Д-р Пискюлиев насочва вниманието си към водоснабдяването, изграждането на канализационна мрежа, разширяване и отваряне на улиците. Изнася пред общинските съветници виждания за бъдещото развитие на Варна като център за курортно лечение и туризъм. Автор е на първата книга за Варна, издадена през 1895 г., „Морските бани и Варна“. По време на мандата му се извършват нови подобрения в Морската градина и се увеличава територията й. Общината възлага на градския инженер Георги Бърнев да изработи проект за централната алея, именувана по-късно - „Алея на Възраждането”. Започва строежа на биологична станция с Аквариум. Пускат се и първите автобусни линии до близките околности на града. Предоставя се терен за строежа на Юнашкия салон. Полагат се грижи и за културния живот в града. В съзнанието на варненци д-р Пискюлиев остава като човек, който работи с европейски размах.

Добри Филов е кмет от май 1908 г. до 1.06.1908 г., който не прави изключение от плеадата варненски общественици и интелектуалци, които се стремят да бъдат полезни за своя град и неговите жители. Работи се активно по разширяване и облагородяване на уличната мрежа. Вдигат се модерни сгради. Добри Филов подкрепя и идеята за основаване на дружество на артистите във Варна и построяване на градски театър.

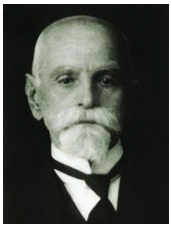

Иван Церов става кмет на 1.06.1909 г. и поема управлението на града за периода до 1912 г. - „само след като му гарантират обществена подкрепа за построяването на театър в града". По това време той има здравословни проблеми и иска да се оттегли от кметския пост, но поради голямата му популярност, личните му качества и всеобщото уважение той се съгласява да остане на поста си при условие, че „съветът ще вземе решение за построяване на театъра". По негова инициатива се създава и театрално дружество, което „да сформира театрална трупа и да съдейства за построяване на театрална сграда". През 1909 г., още на първото заседание на общинския съвет, новоизбраният кмет - културен и просветен деец, автор на: "Христоматия по българска литература", "Аналитичен курс по теория на словесността", на две книги „Спомени и бележки", издадени през 1921 и 1935 г. от печатница „Войников", преводач на Островски и др. - поставил въпроса за „нова театрална сграда". Съветниците дали съгласието си и скоро било определено мястото за строеж - на южния ъгъл на градската градина, между часовника и чешмата с „махмудовият надпис" и с лице към площада. Решението за построяване на театъра се взема през юли 1911 г., а през 1912 г. официално се обявява конкурс за неговото проектиране, което е отбелязано по-късно от Иван Церов в една от книгите му „Спомени и бележки": „Обявеният години по-рано конкурс за проект на театрална зграда се спечели от софийския архитект Никола Ив. Лазаров, проект откупен от общината за 2000 лв. Местната културна общественост създаде театрално дружество в подкрепа на бъдещият храм на драматичното изкуство и артистичен състав". Към тази активна „театрална дейност" на кмета интелектуалец следва да се отбележи още един исторически и знаменателен за Варна и България факт – през есента на 1909 г., той и градът посрещат първите си организирани туристи. Това са повече от 200 френски видни туристи, представители на интелектуалния елит от учени и индустриалци, които идват от Марсилия с кораба «Ил дьо Франс» за круиз из Черно море. За посрещането им правителството на България отделя 10 хил. лева. Тогава е издаден и първият за Варна и България туристически пътеводител на френски език, с кратка история на града, предвид предстоящото акостиране на кораба на 21.09.1909 г. В тяхната културно-научна цел и програма са - „посещенията на двореца Евксиновград и двете природни забележителности край града – «Дикилиташ» (Побитите камъни) и карстовите извори при с. Река Девня". ВИП гостите са посрещнати лично от министъра на просвещението Никола Мушанов, Димитър Станчов – пълномощен министър в Париж (1909-1915), Михаил Такев - министър на вътрешните работи и народното здраве, кмета, Иван Бръчков – инженер на варненското пристанище и Анастас Иширков – проф. по география в Софийския университет. В програмата на посещението е бил включен и тържествен прием от царица Елеонора (втората съпруга на цар Фердинанд) в двореца Евксиновград. В спомените си кметът отбелязва и други интересни факти: «Къмъ края на месецъ августъ 1909 г. се получи съобщение, че скоро щели да пристигнатъ въ Варна около 200 френски пътешественици, предимно професори и други учени, между които и някои жени-писателки, съ целъ да посетятъ града и околностите му,

особено изворите на Река-Девня и окаменените стълбове (Дикили-ташъ) до село Гебедже. Назначихъ комисия за посрещането и пребиваването на френските гости, като гледахъ да се състои тя повече отъ лица, които знаятъ френски. Изработенъ бе и напечатанъ на френски малъкъ пътеводителъ за градъ Варна съ къса история на града (Varna. Petit Guide – Souvenir offert aux memores de la croisiere de la Revue generale des Sciences.). Ходатайства се предъ министърът-председателя, Ал. Малиновъ, държавата да отпусне някаква сума за посрещане и угощаване на френските туристи, каквито първи идатъ въ България, като се тури на разположение и особенъ влак за отвеждането имъ до Гебедже-Девня, и обратно. Министерството отпусна 10 000 лева. Когато стана известно, че туристите ще пристигнатъ въ Варна на 21 септемврий, отправих телеграма до вожда на експедицията Луи Оливие, въ Севастополъ, откъдето съ парахода „Илъ де Франсъ" те щяха да пристигнат въ Варна. Съобщих му, че Варна ги очаква с готовностъ". (Церов 1935, 79-80). Така, на 21.09.1909 г. за Варна и България се поставя началото на културния туризъм. През мандата на Иван Церов се изграждат няколко нови училища, както и 4 квартални хали. От него идва предложението за изграждане на електрическа мрежа в града. Организатор е на честването през 1911 г. - „50-годишнината на първото българско училище във Варна" и по негово предложение се взема решение – „9 улици да се именуват на видни просветители и възрожденци.". Към тази просветителска дейност за образователно и духовно развитие на града следва да се прибави и заслугата му и за построяването на специална сграда за Търговското училище, което да подготвя средни, а впоследствие и висши търговски кадри – идея, лансирана през 1910 г. от Цани Калянджиев - ректор на училището.

В края на управлението си - на 26 март 1912 г., кметът прави прословутата „първа копка" и полага основния камък на нова театрална сграда, превърнала се в емблематичен храм на сценичните изкуства във Варна и впоследствие станала символ на града. Построена е с пари, събрани от варненци, и за чието строителство, по предложение на Кмета, в приетия по-късно през ноември бюджет на Общината за 1912 г. - „От предвидените кредити за строителни работи по- важни са следните - За градски театър (фонд) 350,000 лв." - както е отбелязано на стр.105 от втората му книга. След това историческо „Полагане основния камък на Градския театър", кметът се обръща развълнуван към присъстващото множество с „дълбоко прочувствена реч", с която очертава „високото културно значение на Театъра и насъщната необходимост от градски театър във Варна", и че - "Днес се извършва голямо по значение и последствие събитие в хубавия ни град – полага се основният камък на градския театър. Той ще бъде онзи храм на сценичното изкуство и душевна красота, отдето да се възгласят на поколенията чистата човешка любов и правда. И в минути на радост и горчивини тук всеки ще почерпи това, що му е нужно – наслада и духовна сила". Ето и други извадки от тази знаменателна реч, от втората книга „Спомени и бележки" от 1935 г. –- „На 26 мартъ (8 април н.ст.) 1912 г. – втори денъ на Великденъ – в 10.30 часа преди обедъ, се извърши във Варна едно знаменито за града културно тържество – полагане основния камъкъ на Градския театъръ – и с това, след дълги мъчнотии, се пристъпи към осъществяване на едно отдавна мечтано от мене дело, което мощно ще тласка гражданите към културно-духовенъ издигъ и естетичностъ, та аз отъ всесърдце и душа се радвахъ и тържествувахъ. Трябва да отбележа тукъ и това, че никога не съмъ държалъ речъ съ такова върховно умиление, силни чувства и тонъ, като при този честитъ за мене случай, въ присъствието на най-просветени въ града слушатели – нещо, което бе и истинско блаженство за мене. Ето тази реч: „Днесъ на Великденъ се извършва и велико по значение и последствия събитие в хубавия наш градъ –полага се основниятъ камъкъ на Варненския градски театъръ. Сбъдва се въжделената мисъл да се издигне в града ни онзи курортен храм на сценичното изкуство и душевната красота, отдето да се възглася на днешното и идните поколения чистата човешса любов и правда. И особените условия на град Варна налагат по-скорошно построяване на Градския театър. С това ще се тури край на

разните проходни чужди театрални трупи на турски език, които с пиеси съвсем малостойни, що нямат нищо общо с истинската драма и високо театрално изкуство, всяват само низко понятие и студенина към него и тровят нравствено хората. Подобни трупи не ще имат достъп в Градския театър, дето ще действува добре.”

(стр.111-115). Речта завършва с призива – „Нека всички здраво, дружно и с присърдце залегнем за строежа на сградата. Нека високо гръмне оттук нашият едногласен възклик: „Напред към културен подем на града, към бърз завършек на храма на узкуството! Ура!” и последващ коментар на автора – „Гръмогласно ура! Екна от възторженото гражданство, между което бе и руският консул Фон Визин.”, спомняйки си също, че „Този ден бидох отрупан съ сърадователни телеграми и писма от разни лица из град Варна и София и на първо място телеграма от министъра на просвещението Ст. Бобчев, от директора на Народния театър Ив. Д. Иванов и писмо от варненците-артисти при Народния театър.” Кметът си спомня също, че след речта официалните лица и архитект Лазаров подписали тържествения акт и го вградили в специална каменна кутия. В основата на сградата били поставени и различни български монети. В спомените е поместен и текста на акта, в който е записано и, че – „Сградата се въздига съ средствата на Варненската градска община. В нея ще се представя вечната борба между доброто и злото, любовта и егоизма, дълга и страстите, като всякога тая борба ще оставя своето мощно очистително въздействие върху душите на варненци, които постоянно ще напътва да жертвуват индивидуалното за цялото, общественото, и по този начин да ги повдига до съзнание на висшите човешки интереси, до чистата човешка любов и правда. Актът съставен от мене, се подписа от всички кажи споменати в него присъствуващи лица и други видни граждани и гражданки и се вложи в приготвената каменна плоча с всички български монети. Запазил съм перото, с което го подписах, като ценност за мене.”.

Александър Василев е кмет от март 1912 г. до август 1915 г. През неговия мандат се реализират започнатите от преди крупни проекти по електрификацията, канализацията и водоснабдяването на града. Денят 2.07.1913 г. е особено мъчителен за него, когато в града влизат румънски войски. Той отказва да предаде общината, въпреки разлепените из града прокламации от главнокомандващия румънската армия. Настоява пред руския представител във Варна за бързото им изтегляне. На 14 януари 1914 г. е пусната в редовна експлоатация електрическата централа. През есента на 1916 г. открива болница в собствената си къща за ранените български войници.

Станчо Савов - 1915-1919 г.; 1934-1935 г. - е известен в миналото варненски адвокат, обществен и стопански деец. И през двата си мандата има амбицията да направи всичко възможно за по-нататъшно издигане на Варна в стопанско, курортно, културно-просветно и здравно отношение. Той оказва активно съдействие за създаване на Аспаруховия парк край Варна, като влиза в комитета, който поема инициативата за изграждане на парк-мавзолей „Вл. Варненчик“.

Юрдан Пекарев - 1921 г.

След разпускане на Общинския съвет на 23 май 1921 г. той е назначен за председател на назначената от окръжния управител тричлен-

на комисия. На Комисията е възложено „да ръководи цялата стопанско-продоволствена и фискална дейност на общината до провеждането на нови избори". Пекарев е един от основоположниците на организираното земеделско движение в България. През 1897 г. започва да издава във Варна в. „Нова борба". През мандата му се извършват подобрения в електрическото осветление по главните улици, по морските бани, поставя се желязна ограда на морската градина, завършват основните строителни работи на Летния театър. На 10 юни 1921 г. със специално Постановление № 21 на Комисията, утвърдено през 1925 г., и с Царски указ Варна е провъзгласена за „специален и свободен курортен град". Решението е обнародвано и в общинския вестник: „Превръщането на град Варна в специален морски курортен кът, който така преобразен, не само ще създаде условията за едно благородно поминачно положение на населението, но градът ще представлява една гордост за България - нещо повече, неговото име ще се носи наравно с Ница, Монте Карло и пр. знатности. А това значи градът да се преобърне на златоносен улей, който ще озарява тъй големите нужди и на самата държава, РЕШИ: Обявява града Варна за специален курортен кът, с един хинтерланд, включващ пространството между селата Кестирич, Голема Франга, Аджемлер, Белово (Гебедже) и Галата...". На тържеството по случай откриването на Летния театър, на същата дата „10 юни 1921 г.", Пекарев тържествено обявява, че „…тричленната комисия с постановление N21 от 10 юни 1921 г. реши да се провъзгласи Варна… за специален и свободен курортен град". Той ентусиазирано се обръща към варненци: „Елате, подкрепете ни да впрегнем умът, съзнанието, волята, енергията и желанието, за да присъединим Варна към късата редица на Ница, Монтекарло, Ривиера и прочие". Първият Летен театър е построен в Морската градина на мястото на днешната Обсерватория „Николай Коперник". Представлявал е дървена сграда, покрита отчасти с ламаринен покрив, отчасти с тенти, с малка дъсчена сцена и стотина стола, разположени в няколко редици - според други източници -дървени пейки. Тук летни концерти изнасят: хоровете на варненските училища и православните храмове, духовият оркестър, по-късно варненското певческо дружество "Морски звуци", създадено през 1925 г., а през август 1926 г. и провеждането на Първите летни музикални тържества. На входа на Градината е поставен и "истински атрономически телескоп". Има и лятно кино „Глория Палас". Около входа на Градината били и двата летни ресторанта „Грозд" и „Златна котва". Всичко това свидетелства, че за варненската общественост - представата за града като курорт се свързва и с развитието му като културен център.

Инж. Златан Бръчков - 25.4.1922 г. - ноември 1922 г. - е известен в миналото политически и стопански деятел. Той е първият председател на учредената през м. декември 1908 г. "Варненска техническа дружба", преименувана по-късно в "Инженерно-архитектурно дружество-Варна". Член е на управителния съвет на Българското търговско параходно дружество. По негови проекти се строят и ремонтират мостове над реки и ж.п. линии. Заедно със съпругата си се включват в различни благотворителни начинания за подпомагане на бедните деца. Участник е в Балканската и Първата световна война. На първото си заседание общинските съветници одобряват плана за топли морски бани, имайки предвид бъдещето на Варна като курортен град. Общинският съвет отделя внимание и на образованието и културата и съдейства за набиране на средства за строеж на училища в крайните квартали. Извършват се нови подобрения в зала "Съединение". За възстановяване творческата атмосфера в театъра общинските съветници връщат популярния в града Стоян Бъчваров, признавайки заслугите му като режисьор, актьор и ръководител. Кметът Бръчков е инициатор и за възобновяване на строителството на новата театрална сграда.

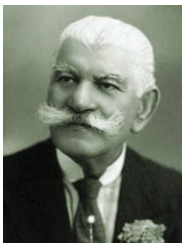

Господин Ангелов - 1922-1923 г.

След разпускането на Общинския съвет през октомври 1922 г. настъпва един период на управление от тричленни комисии. "Варненски общински вестник" от 17 ноември съобщава - "Завчера, 15-того, новоназначената тричленна комисия в състав: председател Господин Ангелов и членове Яни Андреев и Иван Жеков, която замества разтурения Общински съвет, встъпва в длъжност. Комисията си поставя като първа задача бързото снабдяване на бедното варненско гражданство с дърва за отопление, почистването на града и възможното намаление цената на типовия хляб". Председателят Господин Ангелов, е човек на дълга. Старите варненци го помнят като личност, вдъхваща респект. По характер е мълчалив и изключително търпелив и отзивчив човек. Роден е във Варна през 1865 г., където завършва Мъжката гимназия. Помага на баща си, но преди всичко се занимава с благотворителна дейност. Баща му Ангел Георгиев е подпомагал национално-освободителното и църковно движение.

В началото на 1923 г. кметът предлага да се привлекат чужди фирми при построяване на морските бани, модерен хотел и казино. Особено внимание кметът отделя на строителството на театралната сграда. По негово настояване се сформира Граждански комитет от 160 души, в който влизат културни дейци, учители, студенти, общественици. Този комитет основава "Общоградски театрален фонд" към Общината за окончателното довършване на театралната сграда.

Петър Стоянов, кмет с два мандата - 1923-1927 г.; 01.1944 - 09.1944 г. Участва в Балканската война като командир на миноносец "Строгий", а по време на Първата световна война е зачислен в състава на Дунавската флота. Награден е с ордените"За военна заслуга", "Св. Александър" и др. Сред създателите е и на Лигата за курорта Варна. Избиран е за общински съветник и два пъти за народен представител - през 1927 г. и през 1938 г.

На Стоянов варненци дължат много за напредъка и издигането на града, който с право се нарича Царица на Черно море. След утвърденото през 1925 г. с Царски указ Постановление № 21 от 10.6.1921г. на оглавяваната от Пекарев комисия, Варна официално е провъзгласена за „специален и свободен курортен град". В този аспект, Кметът и Общинските съветници виждат изхода от тежката икономическа криза на града в развитието на индустрията и в развитието на курорта - в контекста на призива на Пекарев за присъединяване на Варна „към късата редица на Ница, Монтекарло, Ривиера и прочие". За целта от 1925 г. се създава общинско курортно бюро, което поема събирането на курортни такси и информационното обслужване на летовниците, както и стопанисванетото на общинската собственост. В тази връзка са изключителни заслугите на Стоянов и помощниците му Богдан Елефтеров и Иван Върбанов за бързото изграждане на модерните Централни морски бани. Построяването им се осъществява с активното съдействие на инж. Янко Мустаков, арх. Дабко Дабков, инж. Йосиф Стоянов. Поръчката, на стойност 6.5 млн. лева, била възложена на чешката фирма „Пител Браузеветер". Основният камък бил положен на 7 май 1925 г., а в словото си на официалното откриване на баните на 1 август 1926 г., кметът подчертава: "Днес ние празнуваме завършека на една от точките в политиката на Общинския съвет. Нека с общи усилия направим Варна да бъде истин-

ски курортен пункт, който да дарява здраве и живот". Над 20 000 души дошли да се порадват на новата гордост на града. Централните бани били построени източно от Аквариума и заемали 2000 кв.м. Масивната постройка била във формата на буквата „Ш" и имала два етажа с около 1000 кабини. В централния корпус имало малък басейн и 66 вани за топла вода. От средата на баните, навътре в морето, бил построен железобетонен мост, който завършвал с четириетажна кула за скокове във водата. Там бил и първият безалкохолен бюфет. В годината на откриването баните привличат 12 000 посетители, които през следващата година достигат 38 000, а през 1928 г. – 40 000. Но освен плаж, море и въздух, образцовият курорт има преди всичко икономически цели, които могат да се постигнат чрез хотелите, ресторантите и увеселителните заведения, а също и чрез културни и спортни прояви. Намеренията на тогавашната управа на Варна, градът да се развива като „френска Ривиера на Балканите", довеждат и до строителството на Морско казино на около 100 метра от плажната ивица, започнало през 1926 г. и завършено през 1928 г. по проект на арх. Желязко Богданов.

Малко след „Царския указ" от 1925 г., с който окончателно се утвърждава бъдещето на Варна като „притегателен морски център за летовници и туристи", сред варненските интелектуалци се заражда идеята за превръщането на града и в притегателен „културен център" - с провеждане през лятото на 1926 г. във Варна на - „Народни летни Музикални тържества, които да носят общобългарски характер, да бъдат организирани в национален мащаб, да обединят участието на най-добрите музикални сили в страната – оркестри, хорове, диригенти, и солисти – певци и инструменталисти". Идеята пряко се свързва с пропагандирането на Варна като „морски курорт" и намира широка подкрепа. Подробности за историята и предпоставките на това решение се посочват от Найден Найденов, един от инициаторите и пряк участник в „Тържествата", в книгата му „Из музикалното минало на Варна" - издадена в София на 30.12.1972 г. от ДИ "Наука и изкуство". В тази връзка следва да се отбележи и обединителната „културна роля" на създадения през 1923 г. „Дом на изкуствата" с програма и цел – „да обхване и обедини дейците от всички изкуства на града", като „Корпорация за координиране творческите усилия на живописци, склуптори, артисти, поети, музиканти, архитекти и др.". Именно в Дома, а по-късно и извън него, се оформя „културно-просветна група" от млади, напредничиви и инициативни зейци – Герчо Герчев, Георги Громов, Георги Георгиев, Христо Каварналиев, Георги Велчев, Кирил Шиваров, Тодор Баев, Найден Найденов и др. Идеята за „Тържествата" е предложена от Герчо Герчев през есента на 1925 г. по време на провеждащите се при голям граждански интерес в зала „Съединение" - срещи и разговори, в поредица от беседи и музикални сказки на Иван Камбуров, инициирани също от Герчев и обединени в цикъл „Романтика" и придружени на живо с музикални илюстрации на пиано, за живота и творчеството на Шуберт, Шопен и Менделсон. Идеята единодушно и възторжено е подкрепена от културно-просветните дейци Иван Камбуров, Васил Ставрев, Найден Найденов, Йордан Тодоров, чешкия археолог Карел Шкорпил, кмета Иван Церов и др., а по-късно и от специално възникналата през декември 1925 г. „гражданска инициатива" от група учители и просветни деятели - проф. Цани Калянджиев – ректор на Търговската академия, Янаки Арнаудов – преподавател в същата академия, Стоян Чакъров – училищен инспектор, директори на гимназии, учители и др. Решението за провеждане на „Тържествата" е взето на 5.02.1926 г. от Учредителното събрание на дружеството, ръководено от кмета Церов, което приема Устава и избира за председател проф. Цани Калянджиев и за секретар - Янаки Арнаудов. На следващото общо събрание на 5 март се формулира и основната цел на дружеството – „Да повдига читалищното, музикалното и театралното дело във Варна и да продкрепя всички организации, проследяващи същата цел". Идеята е подкрепена и от Дома на изкуствата, сред които са художниците Христо Каварналиев, Георги Велчев и склупторът Кирил Шиваров. Председателят на Дома – литераторът Васил Ставрев, написва историческия „Позив към българския народ" с приканващо възвание за

посещение на тържествата - „Българи, вслушайте се в песните на нашите музиканти – на тези, които творят, и на тези, които изпълняват наши музикални творби, и разнасят славата ни по целия културен свят!". Така, в историческият за Варна и България период 23 юли-1 август 1926 г., тържествата са проведени в препълнения Летен театър под името "Български народни летни музикални тържества". Това първо всенародно музикално дело е плод на гражданската инициативност на „Културно-просветно читалищно дружество – Варна", основано за реализацията и на първата за България „фестивална идея"- "Да се обединят най-добрите музикални сили на страната, в популяризирането на българската музикална култура и изпълнителско изкуство!".

- Емблемата

Исторически „ТЪРЖЕСТВАТА" са първият музикален фестивал в България и четвърти в Европа, след предшестващите го три „летни музикални европейски фестивали", в същия „идеен контекст" на Варненската „фестивална инициативност" - Залцбург – градът на Моцарт, открит на 22.8.1920 г., Верона - открит на 10.8.1913 г. с операта „Аида" на сцената на „Arena di Verona" за отбелязване 100 г. от рождението на Верди и в Байройт, открит 13.08.1876 г. с операта "Златото на Рейн" - лично дирижирана от Вагнер на сцената на уникалния и оригинален „Festspielhaus", построен по идея и архитектурен замисъл на самия Вагнер, за изнасяне само на негови опери.

Първите Варненски музикални тържества през лятото на 1926 г. се радват на огромния интерес на варненската общественост, на летовниците и гостите. Напълно се оправдават предвижданията на Димитър Савов, изказани в навечерието на празника във вестник "Варненска поща" - „Чрез музикалните тържества ще се манифестира висотата на родното ни музикално изкуство и ще се докаже, че българският народ заслужава да му се гарантират условия за духовно развитие."

До 1930 г. тържествата се организират от читалищното дружество, което поема и цялостното им финансиране през 1930-1931 г. - съвместно с Община Варна, а през 1935 г. съвместно и с „Варненската градска филхармония." През 1938 г. прерастват в международни с последващо последно провеждане през 1939 г. Провеждането им е прекъсвано през периодите 1932-1935 г. и 1940-1956 г.

При управлението на Никола Попов – 1927- 1930 г., близо 2/3 от градския бюджет е предназначен за благоустрояване централната част на Варна и Морската градина. През мандата на Попов се извършва ремонт на Летния театър и рибните хали. Той лично съдейства за увеличаване капитала на фонд "Доизграждане на варненския театър".

В началото на 1928 г. Общината гласува 5 000 000 лв. за построяването на нови морски бани - северни и южни, в Морската градина се изгражда нов фонтан със скупторна композиция, открива се тенис-клуб с игрище. Завършен е и строежът на Морското казино, по проект на арх. Желязко Богданов. Сградата на казиното е била решена в стил „арт деко". Красят я две склуптурни фигури, изваяни от Кирил Шиваров. В тогавашния му вид казиното е имало син салон с висока светла височина, обслужващи едноетажни части около него и открита градина, която се е преливала без ограда в Морската градина. Сградата, освен с функцията си на казино, става и основен културен център с разнообразни прояви до 1944 г. И по-късно продължава да бъде основно културно-развлекателно средище. Общината издава рекламно албумче и отделя за реклама 300 000 лв. годишно.

В едно свое изказване, Никола Попов отбелязва: "Курортите са търговия и искат своята реклама". С изграждането на централните

бани и на северните бани, открити през 1928 г. и разполагащи с водна пързалка и остро критикуван от обществеността смесен плаж, градът се превръща в модерен морски курорт.

Първан Боянов, 11.4.1930 – 1932 г., адвокат по професия. Още в първите дни в едно свое обръщение към общинските съветници, той казва: "Ако Варна иска да върви по пътя на модерните европейски градове, ще трябва да последва примера им - чрез дългосрочни заеми да изгради своето благоустройство." През неговия мандат почти се завършва регулирането на улиците в старата част на града. Изграждат се мостове за свързване на отделни части в града и извън него. Без да се пренебрегва търговията и индустрията, кметът счита, че трябва да се работи за модернизацията на курорта като: създаване на развлечения за чужденците, нови подобрения в Морската градина, поддържане чистотата на града, подобряване качеството на услугите. Първан Бянов успява да издейства известни облекчения за летния сезон, като например пускането на 6-7 увеселителни влакове с 50% намаление. От 1931 г. започва по-активно залесяване на околностите на Варна. През кметуването на Първан Бянов завършват основните строителни работи по театралната сграда. За това помага и утвърдения от Популярната банка заем от 4 000 000 лв. В началото на май 1930 г. е построена Централната поща по идея на арх. Ангел Момов, но тържествено откриване е направено пет години по-късно на 18.04.1935 г. Зданието е впечатлявало с вътрешната си архитектурна украса, дело на забележителния скулптор от украинско-полски произход Михайло Парасчук, майстор и на други частни и обществени сгради в града, столицата и провинцията. При проектирането на постройката стените и таваните са били облепени в гипсови панели, представящи както историята, така и бъдещето на България. Пред входа е имало надпис, който гласял "Само независимите нации имат привилегията да имат собствена поща". През 1937 г. в сградата е било настанено радио "Варна". Пощата е построена на мястото на девическото начално училище "Св. Наум", построено през 1889 г., на ъгъла на сегашните ул."Съборна" и бул. "Владислав".

Асен Брусев - 1932-1933 г. и общинските съветници продължават политиката на предшествениците си за по-нататъшното благоустройство на Варна и подобряване на санитарното дело. Общинският съвет единодушно приема концесионния начин за постройка на хотел и други сгради във Варна. Продължава се електрификацията на крайните квартали, каптирането на нови води, направата на чешми в различни райони, ремонта на градските резервоари. С цел да се привлекат повече летовници и Варна да стане един от най-широко отворените прозорци на страната към света, по инициатива на Лигата за курорта Варна и други стопански учреждения и със съдействието на Варненската община, от лятото на 1932 г., ежегодно се организира промишлена изложба в града. По този начин се демонстрират постиженията на българските занаяти, индустрия и селско стопанство. През лятото Общината организира поредица от тържества в Морската градина, казиното и Морските бани. Кметът продължава и завършва започнатия преди повече от двадесет години градеж на театралната сграда във Варна. Въпреки трудностите, обективни и субективни, варненци успяват да финализират своя стремеж да бъде издигнат храм за духовен катарзис на цялото гражданство. На 5 юни 1932 г. новият „Градски театър" е тържествено открит, приютил веднага създадения през 1921 г. - „Общински драматичен театър". Няколко месеца продължава полемиката за състава на театралната група, като въпросът се обсъжда и публично. Кметът се вслушва в препоръките. Общински-

ят съвет и възлага на Стоян Бъчваров да поеме ръководството и организацията на общинския театър. На 20.10.1932 г. се приема и правилник за устройството му.

Янко Мустаков ръководи града в периодите -1934-1935 г. и 1936-1943 г. По негово време се изработва новият градоустройствен план. Асфалтират се първите улици. Издигат се нови красиви сгради. Реконструира се, разширява се и се модернизира Морската градина. По идея на кмета през 1938-1939 г. се изгражда новият й входен портал по проект на арх. Георги Попов. Мустаков работи и по благоустрояването на околностите на града и курорта „Св. Константин“. Отделят се средства за рекламирането на Варна като курортен град в чужбина. Общината оказва материална помощ на ежегодно провежданите „Промишлена изложба” и „Селскостопански и културен събор” в града. През 1936 г. със специален закон, варненската „Промишлена изложба” се утвърждава за единствената международна в България и е приета за член на Съюза на международните панаири в гр.Милано.

Значително събитие в културния и музикален живот през 1934 г. за Варна е създаването на първата любителска радиостанция с програмен ръководител Александър Кръстев, дело на местния Радио клуб. Предавателят се помещава в една от гримьорните на зала „Съединение”, а в друга – малко студио, обзаведено с роял, светлинно табло и микрофони. За голямо студио служи сцената на театъра, откъдето се изнасят концерти – хорови и на духовите оркестри на флота и VIII пехотен полк, с капелмайсторите Георги Попов и Първан Николов. По спомени на говорителя Георги Муховски - „Антените на предавателя, монтирати на часовниковата кула в центъра на Варна, бяха насочени към Добруджа, за да могат нашите братя българи да ни чуват. Границата беше до село Стожер.”. През 1937 г. става „Държавна радиостанция Варна” с ръководител д-р Коста Тодоров.

Значителен е приносът на Мустаков в областта на културата и просветата. С прочувствени слова кметът открива през лятото на 1938 г. поредните музикални тържества, организирани от Общината във Варна: „Развитието на изкуството е било винаги мерило за мощта и величието на един народ“. През май 1939 г., над морския канал за Аспарухово, се открива „клапанен подвижен мост с железопътна линия”. В началото на 1940 г. се открива „Общинска омнибусна служба”(автобусна, от фр. omnibus по лат. omnibus „за всички”). Откриват се и първите четири градски автолинии. През 1941 г. се полага основния камък на новата термична електрическа централа.

Йосиф Стоянов като кмет през 1936 г. се грижи за „разхубавяването и издигането на Варна като курортен град, което е от жизнено значение за поминъка на населението”. Градската управа се стреми да модернизира морската база и да подобри условията за летуване във Варна. През 1936 г. завършва строежът на моста на централните морски бани „навътре в морето с кула и всички модерни изисквания”, като на северните морски бани се изгражда и морска пързалка.

В периода 1944-1947 г. във Варна се създават и откриват и основните държавни музикални институти.

С указ №40 от 6 септември 1944 г., публикуван в Държавен вестник от 16.09.1944 г. - се открива държавното Средно музикално училище на Варна, помещаващо се в няколко стаи на Девическата гимназия.

През 1946 г. се създава „Варненският симфоничен оркестър”, а през 1947 г. се създава и „Варненската народна опера”, които последователно се приютяват в сградата на „Градския театър”. Така, театърът действително става

символ на града, като - „емблематичен храм на пораждащите душевна красота сценични изкуства", както го определя и кметът Церов в речта си при полагане основите му през 1912 г.

През юли 1957 г. открива се и най-красивата лятна „амфитеатрална" сцена на Варна и България – новият „Летен театър", построен по проект на арх. Жечко Чолаков. Открива се приказно – в една „омайна юлска нощ на лето 1957", пред „онемелите от възторг" гларуси и чайки и под „усмихнатия възторжен благослов на сияйния небосвод" - уникалната Морска градина и морската шир на Варна са огласени от „вълшебното и тайнствено" увертюрно въведение и последващите го „тържествени триумфални фанфари" и „танци на победата" на оркестъра на Варненската опера, известяващи началото на „Аида" на Верди - първата за България мащабна оперна продукция на открито - исторически аналог с оперния фестивал на „Arena di Verona", открит през 1913 г. със същата грандиозна Вердиева творба, с която тържествено е отбелязан и едновековния юбилей от рождението му - 10.10.1813 г. Това историческо събитие е по инициатива и идея на Емил Трифонов, директор на Операта - 1956 - 1965 г.

МЕЖДУНАРОДЕН МУЗИКАЛЕН ФЕСТИВАЛ «ВАРНЕНСКО ЛЯТО» - ПРИЕМНИК НА «НАРОДНИТЕ МУЗИКАЛНИ ТЪРЖЕСТВА 1926»

С постановката на „Аида" при откриването на Летния театър фактически се възстановяват и прекъснатите от войната „Народни музикални тържества" от 1926 г. под приемственото име и формата на международен фестивал „Варненско лято", обхващащ най-широк спектър от изкуства. Това „преименуване и прекръстване" е по предложение също на директора на варненската опера - Емил Трифонов. През есента на 1966 г. - със специално решение на правителството, това име на фестивала е прието за официално, с жанрови обхват на симфоничната, хоровата и камерната музика, както и музикално-сценичните изкуства – опера и балет.

Следва да се отбележи и още един „възрожденски" факт - на 4 октомври 1959 г. в старинната сграда на Първото българско училище на ул."27-ми юли" №9 е открит и Музеят на Възраждането

С тези последни „емблематични" за Варна и България събития се слага край на продължилия 100 години процес на «Културното възраждане на Варна-1860–1960» с последващо поетапно изграждане и оформяне структурата на постоянен професионален музикален и театрален живот на Варна, формиращ като цяло и европейската културна насоченост на града преди и след 1944 г.

Литература:

1. „Спомени и бележки" - Иван П. Церов, Книга II от 1935 г. 2. Найден Найденов, „Из музикалното минало на Варна", София, 30.12.1972 г. - ДИ "Наука и изкуство".

3. Милко Димитров „Музикалната култура на Варна (1860-1960), издадена 2008 г.

4. „Природен парк „Златни пясъци" – раздел „Предистория на обществен природен парк във Варна – 1862 г.".

5.Музей на Възраждането-Варна.

6. Регионална библиотека „Пенчо Славейков".

За контакти:
Румен Чардаклиев – музикант,
E-mail: rchari@abv.bg

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА И ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН НАЧАЛНИ СТЪПКИ НА СИМФОНИЧНАТА МУЗИКА В ГРАД ВАРНА

Жаклин Бодурова, Масис Хаджолян

Abstract: *The report is about the initial steps of symphonic music in the town of Varna. Presented are musicians and institutes, who play a role in the creation and the development of this part of the culture of the city.*

Keywords: *symphonic music, culture, musicians*

Музиката е изкуство на звуците, разположени по височина и във времето. Тя е съчетание на тонове, хармония и ритъм. Теорията приема, че симфоничната музика се състои от широк спектър от музикални форми и жанрове, които имат специфични признаци и вътрешни качества. Симфонията е музикално произведение за оркестър, по правило с голям и смесен състав (струнни, дървени, медни, ударни) и с определена структура (например в четири големи части). Към симфоничната музика се отнасят съчинения с различни форми: симфониети, увертюри, рапсодии, балетна музика, хор и оркестър и други.

Първите прояви на оркестровото свирене в град Варна датират от 1861 г., когато полякът Бохински пристига със свой оркестър и поема ръководството на музикалното дружество „Филхармонично общество“, което съществува две години. Дружеството е възстановено през 1885 г. от чеха Новотни с оркестър от 12 души.

Първият професионален музикален състав е военната духова музика на 8-ма пехотна дружина, създадена непосредствено след Освобождението с диригент Йосиф Каломати. Съставът укрепва при диригент Тома Кулхави, който пристига в град Варна през 1881 г. и създава струнен оркестър. Предвестник на симфоничната музика в града е ученически оркестър към Държавната мъжка гимназия „Фердинанд I“ (днес Градската художествена галерия „Борис Георгиев“ на ул. „Любен Каравелов“ № 1), създаден през 1894 г. от ученика Добри Христов, в състав от 8 души, които сами си доставят ноти от Санкт Петербург и музикални инструменти. От 1896 г. диригент на състава е Натан Амирханянц, наричан още Князев, който заедно със семейството си се установява да живее в града по това време. Роден през 1872 г., той учи в консерваториите на Прага (Чехия), Мюнхен (Германия), и Хелзинки (Финландия), където е ученик на Бузон. Високообразован музикант с обширни познания, виден диригент, пианист и композитор, той поема ръководството на оркестъра, разширява репертоара и дейността му. Оркестърът изнася концерти в град Варна и съседни градове. В репертоара му са произведенията „Кадрил“ от Тиволски, „Цигани музиканти“ от Райнике, „Хабанера“, произведения на Бах, Хайдн, Шуберт, Григ.

Неговата дейност укрепва под диригентството на д-р Коста Тодоров (1886-1947), който е възпитаник на Държавната мъжка гимназия „Фердинанд I“ в град Варна и завършва философия и музика в консерваторията във Вюрцбург (Германия).

През 1899 г. се създава българско музикално дружество „Гусла“ с хор и оркестър, което прекратява дейността си около 1924 г.

Музикалната историография приема 2 юни 1912 г. за начало на организираната симфонична музика в град Варна. През тази го-

дина, по инициатива на д-р Коста Тодоров, се учредява „Варненско симфонично дружество“ и се създава първият голям симфоничен оркестър в България, съставен от около 100 самодейци – граждани и ученици от горните класове на Държавната мъжка гимназия „Фердинанд I“. На тази дата оркестърът изнася първия си концерт в Юнашкия салон. Музикалната програма е смесена. Изпълнява се увертюрата „Прециоза“ от Карл Мария Вебер с диригент В. Гутт, валс от музикалната драма „Куолема“ от Сибелиус под диригентството на д-р Коста Тодоров, симфония „Ероика“ от Бетовен със същия диригент, както и изпълнение на произведения за хор и оркестър и индивидуални певчески творби. Едно от произведенията дирижира Юрдан Тодоров.

На 4 юли 1912 г. оркестърът има нова проява и дейността му продължава няколко години с участие на гимназисти и военни музиканти, попълваща духовата група (от флотската музика и от 8-ми полк с диригент Павел, чех).

През следващите години – 1914 и 1915 г. Варненското симфонично дружество изнася концерти, в които биват изпълнени творби от Бетховен, Шуберт, Моцарт, Бах, Хайдн, Менделсон, Григ. Като солистка на оркестъра Надежда Драсова (1885 – 1967) е първата изпълнителка във Варна на „Концерт за пиано в до минор“ от Бетховен и „Концерт за пиано в сол минор“ от Менделсон. Родена във Варна, тя е възпитаничка на Държавната девическа гимназия „Мария-Луиза“ в града. По препоръка на Иван Торчанов постъпва във Виенската консерватория в класа на по пиано на Луис Терн. Завърнала се в град Варна, тя работи като учителка по музика в Държавната девическа гимназия „Мария-Луиза“. Преподава уроци по пиано на Асен Найденов, Найден Найденов, Лина Сокерова, Велка Вакъфчиева, Настя Манолова-Калужинова, Надежда Станчева. Затруднен от войните, културният живот на града постепенно се оживява в началото на 20-те години на миналия век.

Успоредно с този оркестър продължава концертната дейност на ученическия оркестър на Държавната мъжка гимназия „Фердинанд I“, който има над десет години концертна дейност.

През 1924 г. учителят по музика Пресиян Дюкмеджиев (1890-1966) създава в същото учебно заведение ученическо и младежко дружество „Гусла“ с музикални състави, включително симфоничен оркестър, който *изнася концерти в градовете Варна, Шумен, Провадия, Бургас с творби на Хайдн, Моцарт, Бетовен, Шуберт, Росини, Григ и други. Той е роден в Шумен и завършва Педагогическо училище в родния си град, а висше образование получава в Консерваторията в Дрезден (Германия). От 1920 г. е във Варна, а от 1922 г. е учител по музика в Държавната мъжка гимназия „Фердинанд I“.*

В следващите години във Варна се създават множество оркестрови състави:

- струнен оркестър на Държавната девическа гимназия „Мария-Луиза“ (днес Археологически музей на бул. „Княгиня Мария-Луиза“ № 41) в състава ученическо музикално дружество „Емануил Манолов“;

- струнен и тамбурашки оркестър на Морско училище (през 20-те и 30-те години на миналия век);

- струнен оркестър в Търговското училище;

- прогимназиален духов оркестър (1926);

- оркестър от устни хармоники в училище „Свети Климент“ (1930);

- оркестър във Висшето търговско училище (1934).

През 1935 г. се създава Варненска градска филхармония. Оркестърът изнася концерти с произведения на класиците и български композитори със солисти Найден Найденов, Любомир Янков, Ото Либих. В състава на филхармонията са привлечени и изпълнители-духачи от местния пехотен полк.

След 9 септември 1944 г., на 1 октомври, по инициатива на Йордан Каранов – началник на Радио Варна, се създава малък оркестър от 10 души, който бързо се удвоява. На едно събрание на оркестъра, по идея на Йордан Каранов, се взема решение да се предложи на областния комитет на Отечествения фронт да подпомогне оркестъра, който да нарастне на 30 души и да изпълнява културни задачи, наред с ангажиментите си към Радио Варна. Областният комитет веднага откликва на

предложението. Оркестърът започва работа, субсидиран от комитета и на 1 януари 1945 г. изнася първия си концерт в състав от 30 души под диригентството на Борис Димитров. От 1 февруари 1945 г. диригентството се поема от Найден Найденов, а от 1 януари 1946 г. – от Сашо Попов. Той е изпратен в град Варна със задача в близко бъдеще да създаде щатен държавен симфоничен оркестър. Интересен е споменът на Петър Бомбов – председател на областния комитет на Отечествения фронт.

„В областния комитет пристига един нисък човек с очила, с войнишка стойка. Удари си токовете и казва: „Другарю Бомбов, аз съм професор Саша Попов, личен приятел на цар Борис, за което съм изгонен от София. Чух, че имате оркестър. Моля да ми дадете доверие, аз ще направя оркестър“.

Казах му веднага „Добре“.

На 1 януари 1946 г. оркестърът се одържавява, като преминава към Главна дирекция на радиоразпръскването с щат от 65 души. От 1 януари 1947 г. оркестърът преминава към бюджета на Министерство на просветата и културата с щат от 70 души, а след почти двадесет години прераства в Държавна филхармония. По думите на Найден Найденов, филхармония е събирателно понятие, което включва оркестър, хор, камерни ансамбли, солисти и други, обединени в организация за пропагандиране на високо художествено музикално творчество и изпълнителско майсторство. В годините Варненската филхармония приема и други структури като изпълнява с висок професионализъм и с чест своята културна мисия под диригентството на плеада талантливи диригенти – Руслан Райчев, Васил Стефанов, Йоско Йосифов, Константин Илиев, Емил Главанаков (главен диригент от 1956 г. до 1978 г.), Иван Маринов, Йордан Дафов, Станислав Ушев (2000 г.). Сред тези структури е Окръжно концертно бюро, което се открива на 16 май 1954 г. като поделение на тогава съществуващата Дирекция за музикално творческо и изпълнителско изкуство. Окръжно концертно бюро – Варна започва да функционира на територията на бившия Варненски окръг (впоследствие Варненски и Толбухински окръзи) като обединява музикално творческите изпълнители, организира системно концерти на наши и чужди изпълнители от всички жанрове.

Поради нарастналата дейност, на 16 май 1961 г. Окръжно концертно бюро се преименува в Представителство на Българска концертна дирекция – Варна. Такива представителства се създават, освен в град Варна и в градовете Русе, Пловдив, Плевен, Стара Загора и Бургас.

На 1 януари 1964 г. редица симфонични оркестри, включително и Варненският, преминават към представителствата на Българска концертна дирекция. Те не губят своята административна и творческа самостоятелност. Представителствата им поемат само организацията и издръжката на концертната дейност. Това положение е прекратено в град Варна на 31 декември 1967 г.

С Разпореждане № 272 от 15 юли 1969 г. на Министерския съвет, към Комитета за изкуство и култура се създава Главна дирекция „Българска музика“, в състава на която се включват държавните оперни театри, симфоничните оркестри, хорове и камерни състави, държавният ансамбъл за народни песни и танци, държавният музикален театър „Стефан Македонски“ и заводът за грамофонни плочи „Балкантон“. От 1 септември 1969 г. Българска концертна дирекция се закрива като вътрешноконцертната й дейност преминава към Главна дирекция „Българска музика“. Поделенията на Българска концертна дирекция съответно също преминават към Главна Дирекция „Българска музика“ като на места, където има съответни представителства и симфонични оркестри, се образуват държавни филхармонии. В град Варна Държавната филхармония започва своята пълноценна дейност от 1 януари 1970 г.

По силата на т.2 от Наредба № 510 на МС на НРБ (Д. В. брой № 23 от 21 март 1973 г.) цялата финансова и организационна дейност на Международния музикален фестивал „Варненско лято“ е прехвърлена към филхармонията. От 1 март 1976 г. към филхармонията е основан фолклорен ансамбъл в състав от 70 души, който след две години се обособява към ГНС–Варна. През същата година голяма част от концертните мероприятия, организирани до тогава от Съвета за изкуство и култура, и мероприятието „Културен отдих“ преминават

също към филхармонията.

Дейността на този високохудожествен симфоничен състав се съпровожда от колективи на художествената самодейност, които обогатяват музикалната култура на Варна. Сред тях са:

Младежки художествен колектив „Стефан Йовчев“ с хор и оркестър;

Ансамбъл на Профсъюза на работниците от просветата и печата (1951);

Ансамбъл при Културно-просветно дружество „Ереван“ с диригенти Сисаг Сисагян и Арам Берберян – Датев;

Работнически симфоничен оркестър към ансамбъла на корабостроителите (1955);

Струнен оркестър към пионерски дом;

Оркестри от народни инструменти: към окръжен народен съвет, ансамбъл на Окръжен Дом на Културата на МВР, ансамбъл към Окръжен кооперативен съюз;

Духови оркестри към Механотехникум, Строителен техникум, Окръжен младежки дом;

Струнни оркестри към Окръжен дом на учителите и Окръжен профсъюзен дом на културата;

Духов оркестър към Морско училище;

Акордеонен оркестър към общински народен съвет, народен оркестър към Окръжен народен съвет.

В заключение може да се посочи, че симфоничната музика в град Варна има щастливо начало, което се дължи на инициативата и на усилията на много музикални кадри. Това позволява наченките на това културно дело да получат ползотворно развитие, за да достигнат в наши дни висоти, с които може да се гордеем.

Литература:

Найденов, Н. , Из музикалното минало на Варна.

Димитров, М., Музикалната култура на Варна (1860-1960).

Държавен архив-Варна, 825 К, опис 1 , арх.един. 1, 13.

Димитров, М., Държавен симфоничен оркестър – Варна, 1946, 1956.

За контакти:
Масис Бердж Хаджолян,
доктор по право,
Доцент на Варненски
свободен университет
e-mail: masisbg@yahoo.com

Арх. Жаклин Бодурова,
e-mail: jaklin_bodurova@abv.bg

ВАРНЕНСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ В УЧРЕДИТЕЛНОТО СЪБРАНИЕ 1879 Г.

Марияна Николова

Abstract: *The first Bulgarian assembly was established in Tarnovo in 1879. Constituent Assembly elections were held in Bulgaria between 1 and 30 January 1879, although only 117 of the 231 members of the Assembly were elected during this period. It followed the country's liberation from the Ottoman Empire, and saw the Conservative Party and the Liberal Party emerge as the two main parties. The Assembly was opened on 10 February, and convened in Tarnovo to ratify the country's first constitution, known as the Tarnovo Constitution, on 16 April.*

Keywords: *Bulgarian Constituent Assembly, 1879, Tarnovo Constitution*

Освобождението на България през 1878 г. поставя пред възобновената държава много нови отговорности, сред които е свикването на Учредително събрание, което да изработи и приеме основния закон на страната. Създаването на събранието е заложено още в член 4 на Берлинския договор, подписан между Великите сили и Османската империя, в който се казва:

„Едно събрание от първенците (нотабилите) на България, което ще се свика в Търново, ще изработи преди избирането на княза органическия устав на Княжеството…“

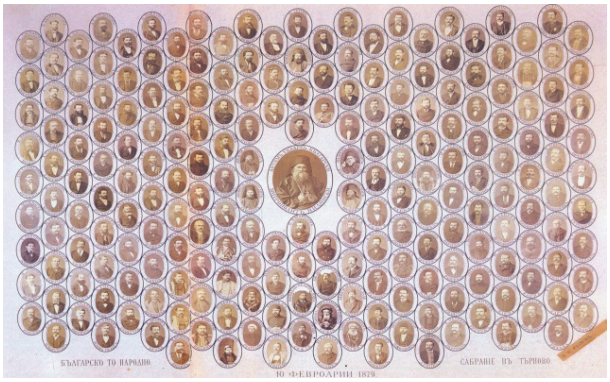

Сн. 1. Народни представители от учредителното събрание 1879 г.

В Учредителното събрание участват 229 народни представители [1]. От тях 118 са избрани по звание (висши духовници и председатели на административни съвети и съдилища), 98 - избрани от народа, 3 - представителите на учреждения и 23 лица - назначени от княз Дондуков-Корсаков. Сред депутатите преобладават учители, лекари, адвокати, публицисти. Две трети знаят френски език, а половината владеят и други езици; 63-ма от делегатите са взели участие в революционните борби, а също и в Руско-турската война (1877 – 1878 г.)

Първите заседания на народните представители са неофициални и се провеждат в църквата „Св. Никола“ в Търново.

Сн. 2. Народните избраници от Македония, Източна Румелия и Одринско. На втория ред в средата, седнал, с бял калпак – Ст. Стамболов

На тях присъстват и дошлите 45 народни избраници от Македония, Източна Румелия и Одринско. Основната и единствена точка е „общонародният въпрос“, т.е. разделените български земи и организирането на действен протест срещу тази неправда. Много от народ-

ните представители се притесняват, че приемането Конституция на Княжеството означава да се откажат от идеята за обединение на всички българи в една обща държава. В знак на протест някои депутати се прибират по родните си места и отказват да вземат участват в събранието. Въпреки различните настроения и страхове, е взето решение заседанията на Учредителното събрание да започнат така, както е планувано в началото.

Първото народно събрание е открито тържествено на 10 февруари 1879 г. от руския императорски комисар княз Александър Дондуков-Корсаков в сградата на бившия турски конак в Търново, дело на прочутия майстор Кольо Фичето. Присъстват представители на всички държави, подписали Берлинския договор, както и много гости.

За председател на Учредителното народно събрание е избран първият български екзарх Антим I, по това време Видински митрополит, една от най-уважаваните фигури в българското общество. За подпредседатели са избрани Митрополит Симеон Варненски и Преславски, Петко Каравелов, Тодор Икономов. Събранието обсъжда и приема с изменения проекта за основен закон, създаден от руския юрист Сергей Лукиянов, като съзнателно народните представители дават името „Конституция“, а не предвиденото по проект „Органически устав“.

Сред първите законотворци на възобновената българска държава са и 11 представители от Варна.

Митрополит Симеон Варненски и Преславски е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по звание“ като част от висшето духовенство. Избран е за подпредседател на събранието.

Роден със светско име Одисей Николов Попов в гр. Бургас през 1840 г. Произхожда от стар български род и по мъжка линия се родее с фамилията на Стефан Караджа. През 1856 г. постъпва в патриаршеското богословско училище на остров Халки и след завършването приема името Симеон.

Сн. 3. Митрополит Симеон Варненски и Преславски

На 21 август 1872 г. е ръкоположен за митрополит на Варненска и Преславска епархия, която оглавява в продължение на 65 години (1872 – 1937 г.), случай без прецедент в целия православен свят. Строи катедралата във Варна и множество храмове в своята епархия; инициатор за издаването на „Църковен вестник“ (от 1900 г.) и за синодалния превод на Библията (1925 г.). Постоянен член на Светия синод (1874 – 1913) и негов председател (1888, 1902 – 1905). От 1881 г. е дописен член, от 1884 г. редовен член на Българското книжовно дружество, а от 1929 г. почетен член на Българската академия на науките. Умира на 23 октомври 1937 г. във Варна.

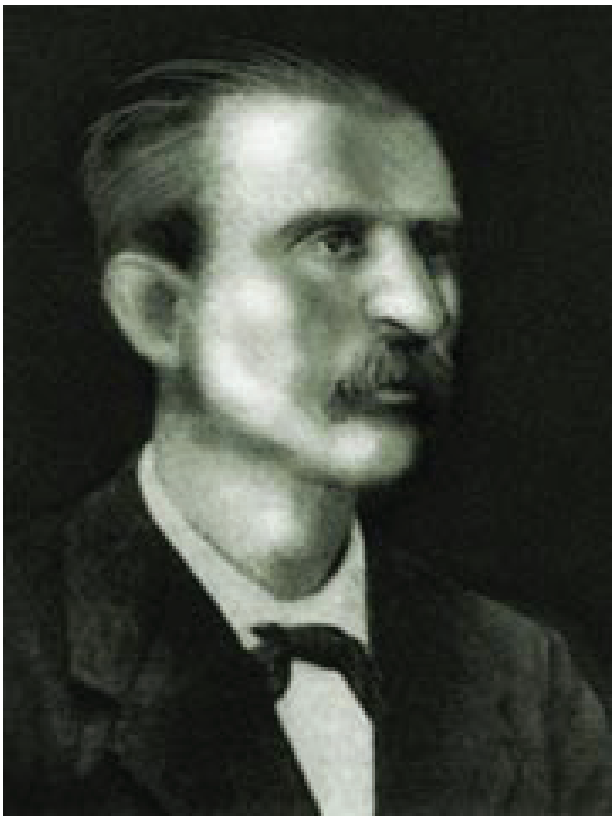

Сн. 4. Велико Христов

Велико Христов е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по звание“ като председател на Варненския градски съвет. Роден през 1828 г. в с. Недялковци, Еленско. През 1868 г. открива във Варна и Цариград търговски кантори [2]. След Освобождението е назначен за председател на Варненския градски съвет. Благоустроява града, назначава първия инженер, който да изработи „основен план“ на Варна. Поставят се калдъръми по улиците, 200 фенера на по-централните места, назначава се първия градски лекар с оглед подобряване на санитарния надзор, определя се място за градско сметище, издава се заповед за метене на улиците. С името на Велико Христов се свързват и сформирането на първата пожарна команда и уреждането на пощата. Въвежда правила за търговията в града и за определяне цените на хранителните стоки от първа необходимост. На определени места се създават пазари за сключване на сделките с цел ликвидиране на спекулата. След оттеглянето си от поста, Велико Христов се занимава с търговска дейност, като през 1881 г. основава първата българска търговска къща в Лондон. Той е един от основателите на Българското търговско параходно дружество, председател е на Варненската търговска индустриална камара през 1896-1899 г. Умира през 1902г.

Сн. 5. „Снимането на околийския началник Д. Икомонов 10.12.1878 г.“

Димитър К. Икономов е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по звание“ като председател на Варненския окръжен съвет.

Роден през 1854 г. в Жеравна. Завършва Роберт колеж в Цариград, след което се заселва в Тулча, където е член на градската община. След Освобождението и предаването на Тулча на Румъния, се премества във Варна. На 23.X.1878 г. е назначен от руския губернатор за секретар на Варненския окръжен съвет, а през декември е избран за негов председател. През 1880 г. става окръжен управител на Варна. Инициатор за основаването на Шуменското търговско акционерно дружество по подобие на търговското дружество „Тулча-Варна“ с цел подпомагане с финансови средства операции на търговци и граждани.

Андрей Стоянов Тръпков е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по звание“ като председател на Варненския губернски съвет.

Роден през 1838 г. във Воден, тогава в Османска империя, днес в Гърция. С подкрепата на Димитър Миладинов завършва Юридическия факултет на Московския университет, Русия. Поддържа връзки с Райко Жинзифов, Любен Каравелов и кореспонденция с Георги Раковски. По време на временното руско управление в новоосвободена България е назначен

за вицегубернатор на Варна и губернатор на Видин. В края на 1879 г. се връща се в Русия при семейството си и работи в съдебната система. Стоянов умира в Заборе, днес в Беларус, през 1910 г.

Георги Петров Велчев е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по звание“ като председател на Варненския окръжен съвет.

Роден през 1850 г. в семейството на П. Велчев – член на попечителския съвет на централното училище в Болград. Завършва Болградската гимназия и продължава обучението си в Букурещ, Париж и Гент. Владее френски, немски, румънски, гръцки и латински езици. Назначен е за председател на Варненския окръжен съд след Освобождението. През 1882 г. е назначен за председател на Силистренския окръжен съд, където се преселва и живее.

Яков Греков е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по право“ като председател на Варненския губернски съд.

Роден през 1847 г. в Одрин, завършва търговското училище на о-в Халки, после учи в Гент, Белгия. Представител на Одринската епархия на Църковно-народния събор в Цариград и член на делегацията, която връчва акта за избор на Антим за екзарх. Участва в Руско-турската война 1877-1878 г. като преводач. Назначен е за председател на Варненския губернски съд след Освобождението. Доктор по право от Лиежския университет, адвокат в Софийската адвокатска колегия. Един от защитниците на майор Коста Паница по време на процеса срещу него 1890 г.

Сн. 6. Янко Славчев

Янко Славчев е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по назначение“ от имперския комисар Дондуков-Корсаков.

Роден през 1841 г. в Търново. През 1865 г. се установява във Варна, където се занимава с търговия.

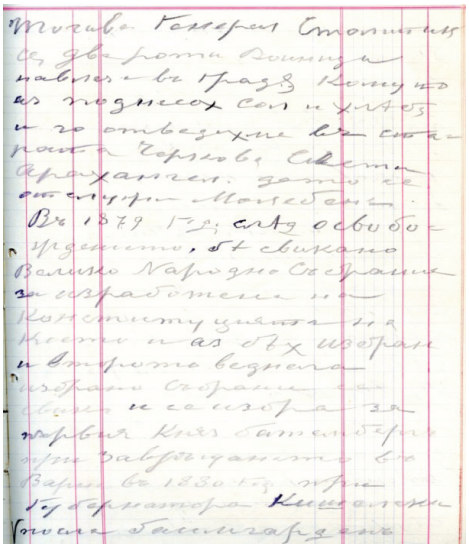

Сн. 7. Страница от тефтера на Янко Славчев, в която описва влизането на ген. Столипин и свикването на Учредителното събрание

Във Варна е сред инициаторите за създаване на първото българско читалище „Възрождение“ преди Освобождението. След Ру-

ско-турската война от 1877-1878 г. е училищен и църковен настоятел. Два пъти е избиран за кмет на Варна – м. ноември 1879 г. до 1881 г. и от 1895 до 1896 г. Между 1899 и 1901 г. е председател на Варненската търговско-индустриална камара. Сред инициаторите и дарителите на създаденото във Варна Висше търговско училище. Умира през 1927 г. [3].

Никола Георгиев Даскалов е депутат от Учредителното народно събрание с мандат „по назначение“ от имперския комисар княз Дондуков-Корсаков. Той е един от малкото, избрани от два окръга – Варна и Самоков.

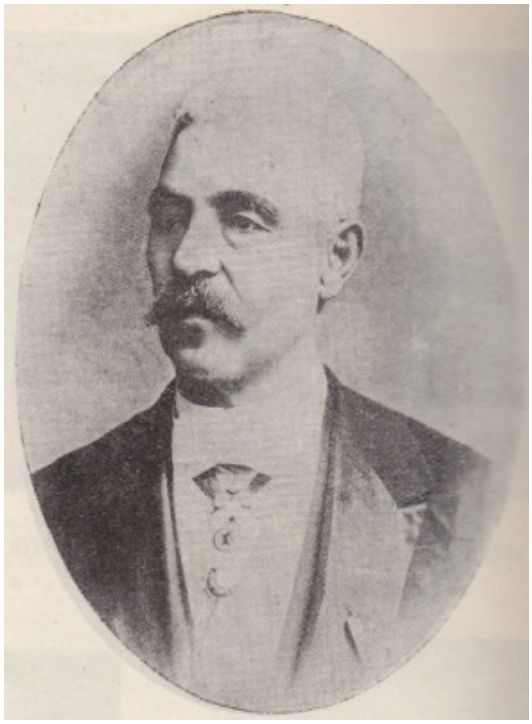

Сн. 8. Никола Даскалов

Роден през 1834 г. в Самоков. Завършва Одеската семинария, а след това Киевската духовна семинария. Участва във въстанието на Капитан Дядо Никола (1856 г.). Във Варна е назначен през 1860 г. като временно управляващ и секретар на руското консулство в града (1860-1871 г.). Един от организаторите на българската община в града; подкрепя всички инициативи около създаването на българското училище и българска църква във Варна преди Освобождението. Подпомага изпращането на младежи в четата на П. Хитов 1867 г. Включва се в Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.) и спомага за сформирането на Българското опълчение. След Освобождението е назначен последователно за вицегубернатор на Русе и Тулча. Председател на Варненския губернски административен съвет, а от 1879 г. губернатор и кмет на София. Умира през 1900 г. в София.

Сн. 9. Щерю / Стерю Анастасиади

Щерю / Стерю Анастасиади е депутат в Учредителното събрание през 1879 г. „по избор“ от Варненски окръг. Роден е във Варна. До Освобождението се занимава с търговия, известно време е и чиновник в железницата Варна-Русе. През декември 1878 г. е назначен за секретар на Варненската община, по-късно заема длъжностите на мирови съдия, адвокат. Един от лидерите на гръцката общност във Варна. Отказва да подпише Търновската конституция [4].

Осман бей е депутат в Учредителното събрание през 1879 г. „по избор“ от Варненски окръг. Образован човек, богат земевладелец; един от първите, които закупуват машинен инвентар за земеделието още през 1869 г. По вре-

ме на Руско-турската война 1877-1878 г. е инициатор и ръководител на деветчленна смесена комисия от всички народности в гр. Провадия, която има за цел да запази реда и предпази от безредици и насилия в града. Автор на брошура, която разяснява правата на мюсюлманите според Търновската конституция

Кирилос, Варненски патриаршески митрополит е включен сред депутатите на Учредителното събрание като член „по звание“ като Варненски митрополит от страна на Цариградската патриаршия. Лидер на гръцката общност във Варна. Организира подписка против присъединяването на Варна към автономна България. Пропагандира идеята, че Варна трябва да бъде самостоятелно „Елино-Варненско княжество“. Отказва да подпише Търновската конституция [5].

Сред имената на депутатите в Учредителното събрание има и личности, които свързват живота с Варна, но не са излъчени или избрани като варненски представители. Един от тях е Димитър Христо Икономов - участник във Втората българска легия и Ботевата чета, деен член на БРЦК. През 1884 г. е народен представител в IV обикновено народно събрание. През 1889 г. е член на Окръжния съвет във Варна. Умира на 29 март 1896 г. във Варна, където е и погребан. Сред изтъкнатите фигури е и тази на варненския учител Христо Самсаров, Тодор Джебаров, близък приятел на П. Волов, окръжен управител на Варна преди 1885 г.

Историята на Учредителното събрание е съпроводено с много трудности, които предшестват избора на народните представители. Накрая председателят на Учредителното народно събрание митрополит Антим Видински, се обръща към депутатите със следните думи: „Слава Богу! Свършихме делото, за което бяхме повикани...Нашето събрание беше като кораб, изложен на бури: Слава Богу, този кораб достигна пристанището. Можем да кажем, че направихме закони от Народа за Народа!“

Литература:

Повече по въпроса за точния брой на представителите в Учредителното събрание вж. Палангурски, М. 2014, Учредителите. София. стр.25-27.

Томова, Кр., Т. Бозова. 2010. Кметовете на Варна. Варна. стр.15-16

Томова, Кр., Т. Бозова. 2010. Кметовете на Варна. Варна. стр. 19-22

Палангурски, М. 2014, Учредителите. София. стр. 54.

Палангурски, М. 2014, Учредителите. София. стр. 154.

За контакти:
Марияна Николова
Регионален исторически музей - Варна
E-mail: muzei.vazrajdane@abv.bg

ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЯ ВЪВ ВАРНЕНСКИЯ РЕГИОН (1878-1929)

Даниела Д. Попова

Abstract: *The textile industry in Varna region in the period from the Liberation of Bulgaria to the onset of the Great Depression (1878-1929) is characterized by dynamic development, modern entrepreneurial culture and technological renewal of the production. The aim of the paper is to identify the position of the textile industry of Varna and the region in the overall industrial development of the Kingdom of Bulgaria during the indicated period.*

Keywords: *textiles, industry, development*

Въведение. Предпоставки за развитието на индустрията във Варна

В доклад на Боян Абаджиев – председател на Варненската търговско-индустриална камара, от 1942 година се очертават някои предшестващи фактори, оказали влияние върху възникването и разширяването на индустриалните възможности на региона [1]. Подчертано е, че от Освобождението до Балканската война (период от около 35 години) Варна е с водещи позиции като търговски град на България. Това се дължи на вноса на колониал, манифактура и железария от средиземноморски, западноевропейски страни и от Америка. Този внос се осъществява „най-напред чрез цариградското пазарище, а след това направо от съответните страни“. Във Варна фирмите, извършващи внос на разнообразни колониални стоки, манифактури и др., осигуряват вътрешните пазари не само в североизточния край на страната, но и в цяла Северна България, пазарите в Кюстендилско, Самоковско и други западни покрайнини.

Същевременно се развива и износът на наша земеделска продукция за чужбина. Тогава храни и млечни продукти от България се търгуват с Гърция и островите по Егея и достигат до западноевропейските пристанища – Антверпен (Анверс, френското име на града в по-стари литературни източници), Бремен, Хамбург и др. Съществува и засилено търсене на земеделски стоки за износ, а варненското пристанище се развива динамично в организирането и осигуряването на този износ.

По свидетелства на Боян Абаджиев „тоя търговски вносно-износен разцвет на Варна бе пресечен от военно-политическите събития и промени, които настанаха след Балканската и особено след злополучната голяма Европейска война. Тогава намаля до минимум както вносът, така и износът през Варна, главно поради отнемането на Добруджа от общото ни отечество. Към това злополучие на Варна бе прибавено и друго. През това време нашият град започна да става прибежище и на множество бежанци и преселници от разни краища на българските земи - наймного от Добруджа, Македония и Тракия, а това още повече засили безработицата в западащия ни град и отегчи стопанското му положение. И в административно отношение Варна се ограничи, като остана в съвсем малък район, безпомощна да настани поне част от безработното си население“ [1].

В този период Варна реагира емоционално и търси подкрепа от държавата „да се загрижи за съдбата на този свой голям град“, да се изравни ж.п. навла Варна – София с тази Бургас- София, както и да се предприемат други мерки „за съвземането на града ни“. Всички тези мерки и средства се прилагат за търговския живот на града, „който бе осъден да си отиде безвъзвратно без надежда да бъде повторно възобновен…“ Нов фактор за раздвижване и съживяване на стопанския живот на Варна се явява индустрията.

Първоначално варненската индустрия включва няколко малки предприятия, „които, по размери, инсталации и по производство, едва ли биха могли да бъдат наречени индустриални“ [1]. Към 1900 година, след приемането на специфичната митническа тарифа за 1905 г. и след влизането в сила на насърчителните закони от 1905 г. и 1909 г., това положение постепенно се променя. В този период във Варна възникват нови индустриални предприятия, някои от които напълно фабрични (като пивоварница „Галата“, „сега в бездействие и демонтирана“, към 1942 г., бел. авт.), памучнопредачница „Цар Борис“, памучнотъкачницата на „Г. Х. Дечев“ (сега известната фабрика „Текстил“, към 1942 г., бел. авт.), голямата мелница „Сила“ („отпосле мелница „София“, сега в бездействие“, към 1942 г., бел. авт.), две модерни кожарски фабрики, нефункциониращи към 1942 г., три механизирани железарски работилници и др. Същевременно старата стъкларска фабрика в Гебедже се преобразува, а най-големите мелници в Река Девня се превръщат във валцови, с най – модерни двигатели и инсталации. В съседство с тези мелници възниква и единствената в България тогава фабрика за ютени изделия, след това преместена в град Варна.

След приключването на войните, през първите две години (1919-1920), това развитие на индустрията отбелязва бавен подем поради затруднените връзки с чужбина за доставка на необходимите съоръжения за обновяване на амортизирания фабричен инвентар и вноса на суровини и полуфабрикати. От 1921 г. в продължение на десет години стопанският живот се развива с бързи темпове, а индустрията отбелязва ръст. Възникват нови фабрични предприятия - консервни, рафинерийни, ножарски, метало-леярни, за строеж и поправка на кораби, за памучни тъкани, за макарони, фидета, бояджийски, пастели, тебешири, бои, сапуни, взривни вещества, въгледвуокис, винервайс и др. Развиват се и други индустриални браншове на Варна чрез модерните мелници в Река Девня, стъкларската фабрика при гара Гебедже и чрез създаването на механизирани, металообработващи, дърводелски и занаятчийски работилници. Възникването и развитието на нови индустриални производства едновременно протича с постоянно разширение и техническо усъвършенстване на самите предприятия от варненската индустрия като това става първостепенен стопански фактор в цяла Североизточна България.

Текстилните предприятия „Текстил“, „Цар Борис“, „Кирил“, „Пилософ, Каракунев & Сие“ са сред образцовите и първостепенни предприятия в страната, както и ножарските „Братя Цанкови“ и „Кисьов & Георгиев“, металообработващите „Вулкан“, „Кораловаг“, „Партамянови“, „Енгибаров“, „Лорм“, кооперация „Черно море“, „Зантопулов“ и др. Усъвършенстват се консервните предприятия „Бр. Кирякови“, „Илия Иванов“, „Черно море“ и др., както и за растителни масла - „Ст. Донев & Синове“, тестената индустрия и др. [1].

По информация от доклада на Боян Абаджиев общите статистически данни (вложен капитал, двигателна сила, работници, производство и др.) извеждат индустрията на град Варна на първо място в цялостната българска промишленост в числеността на административния, техническия и работническия персонал, заедно със заплатените за него заплати и надници, което ясно показва социалната ангажираност на службите в града. Подчертава се, че количествата произведена продукция нарастват и достигат до все по-широк обхват на вътрешния пазар на страната.

В заключение се обобщава, че: „Ето, тоя промишлен успех на варненци, трябва да признаем, е най-важното средство за стопанското възмогване на загинала Варна, единственият почти лост към предишното ѝ благосъстояние, което тя някога имаше като пръв търговски град на България. Не само развитието на нашия град е стопански свързано с родната индустрия, но и стопанския възход на страната ни зависи от индустрията. Здрава стопанска България ще имаме тогава, когато е здрава и мощно развита нашата национална индустрия. Това не може да не се схваща от нашите стопановеди и те винаги ще насочват правилно развитието на индустрията ни. При новите си територии и при още по-голямото

си разширение, България не можа да получи достатъчно работна земя, за да задоволи нуждата на масата безземлени български селяни. Следователно, не може да се дири препитание на българина единствено и само в земеделието. Развитието на индустрията идва да помогне при разрешаването на този голям проблем. Ние, варненци, трябва да разберем това и да искаме едно особено голямо внимание и грижи от държавата към индустриалния развой на Варна и околията ѝ. Нашият град, който прибра хиляди пришълци от всички поробени български покрайнини, заслужава такава подкрепа, за да затвърди своето важно гранично положение и да се издигне като неуязвима опора срещу откритие север“ [1].

Възникване и развитие на текстилната индустрия в България

Текстилната промишленост в България се заражда през първата половина на XIX век и отбелязва ръст в периода след 1829 г., когато се създава редовна турска армия. Градовете Сливен и Котел се специализират като главни центрове на производството на аби, а Карлово и Калофер – на гайтани. С нарасналите нужди от текстилни продукти и произведения на изкуството за обширната турска империя вследствие на реформите на султан Махмуд II от 1826 г., които се отнасят и за вида на военните униформи, отделните производители не успяват самостоятелно да осигуряват и търгуват стоките си. Тази дейност се осъществява от по-заможните търговци на текстилни произведения. „Те закупуват произведенията на дребните предачи и тъкачи и ги продават на богатите пазари на империята. От своя страна търговците снабдяват занаятчиите със сурови материали“ [4].

В текстилната промишленост манифактурата възниква най-напред в гайтанджийството (в градовете Карлово, Габрово и др.), а по-късно и в производството на платове. Ръчно произведените текстилни произведения срещат конкуренцията на по-евтините фабрични изделия и трудно прокарват конкурентните предимства на отрасъла. Това е причина да се проучи възможността за създаването на текстилни фабрики. Така през 1834 г.се създава първата фабрика на Добри Желязков в Сливен за аби и сукна. Пътешественикът Ф. Каниц, който посещава България през 1872 г. пише, че „във фабриката има 14 белгийски стана за сукна и 88 тъкачни стана за шаяк“; фабриката е „най-голямата забележителност на града” и „твърде голяма рядкост в империята на султана” и изтъква, че „във всички помещения на голямата сграда цари забележителна чистота и ред” [2]. С ферман на султан Махмуд II (1808-1839) от 1836 г. ръководството на фабриката за сукно в Сливен се възлага на Добри Желязков. Няколко години по-късно (през 1847-1848 г.) [5] големият търговец и чифликчия Гюмюшгердан създава от малка тъкачна работилница, основана още през 1820 година от Атанас Гюмюшгердан [6], в с. Дермендере, Пловдивско, втората такава фабрика. В нея работят главно затворници и се произвеждат платове за турската армия. Започват да функционират и няколко фабрики за коприна, които се финансират с чужди капитали. Преди Руско-турската война във вълненотекстилната промишленост работят общо 470 работници, а в копринената - 170 работници.

След Освобождението центрове на текстилното производство остават градовете с развито манифактурно производство като Сливен, Габрово, Казанлък, Карлово, Трявна, Самоков и др. Създаването на нови текстилни фабрики се забавя. През 1887 г. броят на текстилните предприятия е само 6, предимно за производство на вълненотекстилни произведения.

Следва да се отбележи и развитието на нововъведенията, които благоприятстват текстилната промишленост през този период. Сред тези нововъведения и събития са:

- 1883-1884 г. - създаване на „изкуствена коприна“, конци от нитроцелулоза за електрически крушки от Джоузеф Уилсън; получен немски патент на изкуствена коприна, изработена от динитроцелулоза, от графа на Шардоне Louis Marie Hilaire Bernigaud de Grange;

- 1889 г. - граф Шардоне де Грандж показва изкуствената коприна на световното изложение в Париж;

- 1891 г. - поставя се начало на производството на изкуствена коприна в Безансон;

- 1892 - получен патент за вискоза, произведена от Чарлз Фредерик Крос, Англия;

- 1895 г. - започва производството на синтетични влакна от Макс Фремери и Йохан Урбан, Германия;

- 1897 г. - създаден е тъкачен стан с електрически двигател от Вернер фон Сименс, Германия;

- 1899 г. - изобретяване на тъкачен стан с автоматична смяна на бобини от Northrop;

- 1905 г. - произвежда се целулозна ацетатна прежда в процес на сухо въртене от Eickengrün и Beckert, Германия; създадена е вискозната фабрика на Courtauld Ltd. в Ковънтри;

- 1918 г. - изобретена е машина за предене с електрически двигател от J. P. Laertsch в Winterthur, Швейцария;

- 1920 г. - изследване на структурата на макромолекулите от Херман Стаудингер; полимеризацията се използва за изкуствени влакна; компанията DuPont, САЩ, е първата, която произвежда изкуствена коприна;

- 1928 г. - създадена е машина за тъкане с шатъл совалка от R. Rossmann, Германия; по-късно усъвършенствана от швейцарската компания Sulzer [7].

Текстилната индустрия във Варненски регион

Във Варненския регион след Освобождението до към края на 19 век се правят опити за създаване на текстилни предприятия. От докладите на Варненското окръжие е отчетено, че през 1886 г. в град Каварна, влизащ тогава във Варненски окръг, е построена фабрика за шаяци и сукна на Амира Василев. Поради чуждестранната конкуренция той скоро е принуден да промени производството. В началото на 90-те години започват да функционират и две плетачници: на Мария Х. Тодорова – за вълнени прежди, детски плетени дрехи и чорапи, с две машини, обслужвани от три работнички, и плетачницата на руския емигрант М. Тимофеев – с четири машини, обслужвани от десет момичета. Няколко години по-късно са открити още две плетачни работилници, така че през 1899 г. във Варна действат три работилници, новосъздадените и тази на М. Тимофеев. Плетачното производство с ръчни машини не може да се конкурира с чуждестранни фабрики, оборудвани с високопроизводителни машини. В началото на века плетачните работилници се закриват. Те са в основата на първите опити за създаване на текстилна промишленост в град Варна. „На управляващите среди започва да става ясно, че без намесата на държавата в България трудно ще се създаде национална индустрия, която да задоволява нуждите поне на местния пазар. През първото десетилетие на XX век текстилната промишленост в страната се развива динамично. Настъпват съществени изменения не само в темповете на развитие и увеличаването на броя на ангажираните работници, но и в усъвършенстването на техническата база. Във всички вълненотъкачни предприятия до избухването на Балканската война се минава на механични станове. Бързо се развиват и другите клонове на текстилната промишленост, като килимарството, плетачеството, въжарството, производството на ленени, копринени и памучни платове. През 1911 г. в България има 72 текстилни предприятия с 4257 работници. Но все още съществува голямо несъответствие между отделните отрасли. Така например през 1909 г. от 61 насърчавани предприятия в текстилната промишленост 46 са за преработка на вълна, а само 15 за преработка на памук, лен, юта и коприна“ [4]. По-бавното развитие на памукотекстилното производство се свързва с нуждата от повече капитални вложения за построяване на модерни фабрики, които да са конкурентоспособни. Липсват и традиции в тези производства. Затова до Балканските войни фабриките за памучен текстил се създават предимно с чужди капитали.

Първата памукопредачна фабрика в България след Освобождението е създадена със смесени англо-български капитали в град Варна. Местонахождението ѝ не е случайно, а съобразено с възможностите на града като най-голям пристанищен център в страната с налична ж.п. гара. До Балканските войни в България не се отглежда памук и цялото про-

изводство на фабриката зависи от вноса на тази суровина. Освен това, преждите, произвеждани в България, не са индустриални, а за домашна употреба и трябва да се пласират из цялата страна. „Памукопредачната фабрика е построена до старата ж.п. гара и още от създаването си разполага със свой ж.п. клон и с магазини в страната. Концесията за построяване на фабрика е дадена през 1896 г. (една година след излизането на Закона за насърчаване на местната промишленост) на няколко граждани: Никола Хаджипуло, Константин Бебис, Стефан Симеонов, Иван Симеонов и др., които от своя страна я преотстъпват на английска фирма от Манчестър, известна в България под името Първо българско анонимно привилегировано дружество за памучни прежди „Принц Борис“. Варненската община отстъпва на компанията 10 000 кв. м. площ за построяване на фабрични здания. Капиталът, с който разполага акционерното дружество, е 1 500 000 лв., 2/3 от него е английски дял и 1/3 - български. Изгодата, очаквана от тази първа българска фабрика за памучни прежди, е толкова голяма, че от българска страна участват самият княз Фердинанд, на чиито първороден син е кръстена фабриката, д-р Константин Стоилов – председател на народняшкото правителство и други видни политически дейци и индустриалци“ [4].

Създаването на крупни, модерно оборудвани фабрики е типично за развитието на памукотекстилната промишленост у нас. Това се дължи до голяма степен на митническите тарифи от 1904 г. В доклад на варненското окръжие от 1903-1904 г. се отбелязва засилената чуждестранна конкуренция, с която се налага да се справи „Принц Борис“ още в първите години от функционирането си. С откриването на памукопредачната фабрика „Принц Борис“ през 1898 г. се поставя началото на текстилната промишленост във Варненски окръг. Капиталите, вложени за построяване на фабриката, както броят на работниците и монтираните мощности, я нареждат на първо място сред текстилните предприятия в България. Така например през 1904 г. вложеният основен капитал във фабриката възлиза на 1 644 232 лв. при средно 146 145 лв. на предприятие за останалите фабрики в страната. В първите години във фабриката работят 560 работници, което надвишава повече от 10 пъти средния брой работници в едно текстилно предприятие в началото на века. Мощността на парната ѝ машина от 700 конски сили също е над средните мощности на текстилните предприятия в страната до Балканските войни. Фабриката има монтирани 12 500 вретена. След 1902 г. броят на работниците е значително намален, тъй като е повишена квалификацията им. Така през 1903 г. работниците вече са 350 – 400 души и численият им състав се запазва такъв до Балканските войни. От 711 476 кг прежда, произведена през 1900 г., през 1911 г. продукцията на фабриката достига вече около 1 500 000 кг памучни прежди, което показва нараснала производителност на труда. Това количество в голяма степен задоволява нуждите на страната от домашни прежди.

Големите печалби, реализирани в текстилната промишленост, стават привлекателни за варненски търговци, които имат икономически основания да насочат капиталите си за построяване на нови текстилни предприятия. Така през 1902 г. варненските търговци – ангросисти братя Хаджидечеви получават концесия за строеж на фабрика в с. Река Девня „за тъкане на всякакъв вид памучни влакна, обикновени и четворни, белени и небелени, оксфорти и цветни аладжи, с район окръзите Варненски, Шуменски, Разградски и Силистренски“. Няколко години след създаването на първата памукопредачна фабрика в с. Река Девня, през 1903 г. е открита и първата българска памукотъкачна фабрика „Прогрес“. Първоначално във фабриката са монтирани 40 стана, обслужвани от 25 работници, но скоро броят им нараства на 55 души. За задвижване на становете се използва водна сила. Капиталът, вложен в постройката и оборудването на фабриката, е 200 000 лв. Фабриката дава продукция от около 100 000 кг памучни платна годишно. По данни от Тодор Парушев [4] през 1906 г. фабриката е преместена в град Варна, край кв. „Аспарухово“, както поради по-големите пазарни възможности, така и заради избягване на

честото боледуване на работниците поради недобрите здравословни условия на труд в с. Река Девня. През 1910 г. броят на становете достига 220, обслужват ги около 400 работници. За разлика от памукопредачната фабрика, в която работят предимно работници от град Варна, във фабрика „Прогрес“ широко се прилага системата за набиране работници от отдалечени места и региони на страната, които живеят на пансион във фабриката.

До 1910 г. във Варненски регион изцяло се концентрира производството на памучен текстил. Памукотекстилният персонал се състои от 652 души, работещи в двете варненски памучни фабрики. Отчита се най-голяма численост на работници в памукотекстилната промишленост – 326 души на предприятие. Във варненските памукотекстилни предприятия през 1912 г. са съсредоточени 90% от всички работници в памукотекстилната промишленост на България и до Балканските войни Варна е най-голям памукотекстилен център.

Във връзка със създаването на памукопредачната фабрика „Принц Кирил“ и вноса на памучни прежди в началото на века се формира нов отрасъл, подкрепян от държавата – боядисването на памучни прежди. Първата бояджийска фабрика на град Варна започва своята дейност благодарение на чешки капитал. През 1910 г. е открита друга бояджийница – „Никола Сие Вичев“. Най-известна е парната бояджийска фабрика „Орел“, започнала своята дейност през 1909 г. с Асен Николов, бъдещият собственик на най-голямото текстилно предприятие в България между двете световни войни - „Текстил“. През 1910 г., за да разшири производството и да открие памукотъкачна фабрика, Асен Николов влиза в съдружие с Паница и под името „Паница сие Николов“ фабриката е известна до 1918 г. Според анкета от 1911 г. в нея работят 20 души. Основната цел на двамата съдружници е изграждането на тъкачна фабрика. Те построяват ново, по-голямо помещение, поръчват от Белгия станове за тъкане на памучни платове. Поради избухналите Балкански войни становете остават до 1918 г. в Солунското пристанище.

В град Варна се създава и текстилно производство, типично за градовете, в които живеят арменци. През 1896 г. избягали от Цариград арменци организират две язмаджийски (за боядисване и щамповане на забрадки) работилници. В тях работят над 100 души, предимно арменци.

Тодор Парушев извежда извода, че развитието на текстилната промишленост във Варненски регион за периода от 1899-1912 г. се характеризира с израстване на града като един от най-големите центрове на текстилната промишленост, въпреки липсата на традиции преди това. Разгледан като цяло, текстилният производствен персонал към 1910 г. е съсредоточен главно в три селища: Габрово – 30%, Сливен – 22% , Варна – 12%. Останалите текстилни работници са разпръснати в редица селища, като Панагюрище – с развито килимарство, Асеновград – с копринена индустрия и др. Във Варна през 1910 г. работят 15% от фабричните текстилни работници в страната. Избухналите Балкански войни, а скоро след това и Първата световна война, прекъсват възходящото развитие на младата българска промишленост. Влошава се икономическото състояние на страната през 1916 г., когато според Съюза на българските индустриалци работят едва 55.67% от предприятията, при това някои от тях функционират нередовно. Това принуждава Военното министерство да пристъпи към милитаризиране на редица предприятия от 1916 г. „В особено тежко положение изпада варненската текстилна промишленост, тъй като за разлика от другите текстилни центрове с развита вълненотекстилна индустрия, варненските предприятия работят изключително с вносни суровини. Поради намаление на вноса някои предприятия се закриват, други работят нередовно, трети се преустройват към нови производства. От материалите по покупко-продажбата на фабрика „Принц Борис“ през 1925 г. се вижда, че фабриката не е работила 10 години, т.е. от 1915 г., когато България участва в Първата световна война на страната на централните сили. Вероятно това е причината английската фирма да изостави производството в една противникова

страна, каквато се явява България.“ [4].

Икономическата криза не засяга еднакво всички отрасли на промишлеността. След войната текстилната индустрия произвежда през 1921 г. едва 64% от нивото през 1912 г. От второ място след хранително-вкусовата промишленост по относителен дял в общото производство тя отстъпва на трето, а по брой на предприятията и работниците заема петото място. В нея остават 8% от работниците и 6.8% от производството на цялата промишленост. Вносът на текстилни произведения през този период превишава близо три пъти местното производство.

През 1922 г. във Варненски окръг работят 76 предприятия, от които само две са текстилни и са с 226 работници – фабриките „Текстил“ и „Кирил“. Възстановяването на текстилната промишленост на предвоенното равнище се забавя до 1925 г. Най-голяма активност след войните проявява собственикът на малката бояджийска фабрика „Орел“ Асен Николов. Той става инициатор и председател на управителния съвет на АД „Текстил“, създаден на 17 юли 1918 г., с 5 000 000 лв. основен капитал, който скоро след това е увеличен на 30 000 000 лв. Само за няколко години Асен Николов придобива по-голямата част от акциите на дружеството. През 1919-1920 г. „Текстил“ става собственик на памукотъкачната фабрика „Прогрес“ и бояджийската фабрика „Орел“. Увеличава се броят на служителите от 216 през 1924 г. на 329 през 1925 г. Работят предимно жени и деца. Увеличават се и мощностите на фабриката. През 1925 г. фабриката разполага с два дизелови двигателя с обща мощност от 500 конски сили. Същата година акционерно дружество „Текстил“ получава свидетелство за регистриране на собствена марка на платовете, които произвежда. Това, както отбелязва Тодор Парушев, показва подобряване на качеството на продукцията и спечелване реноме на българския пазар.

В периода до 1925 г. започват да функционират и няколко нови текстилни предприятия. През 1922 г. е създадена малка памукотъкачна фабрика за производство на цветни тъкани на едрия търговец на памучни прежди Каракунев, под името „Пилософ сие Каракунев“. През 1922 г. се открива и голямо текстилно предприятие в град Провадия от бившите собственици на памукотъкачната фабрика „Прогрес“, като братя Хаджидечеви основават събирателно дружество „Лен“. Същата година наемат недовършеното здание на Христо Горнев и откриват тъкачна фабрика за памучни и ленени тъкани. Първоначално фабриката работи с 8 стана, закупени на цените на старо желязо от Англия, обслужвани от 30 работници. Така в текстилната промишленост на Варненски регион през 1924 г. са заети 345 жени и 148 мъже, или общо 494 работници. Въпреки възстановяването на повечето предприятия, създадени до войните, и откриването на нови през 1924 г. все още не е достигнато нивото от началото на века, когато само във фабрика „Принц Борис“ работят 560 работници. Затова се счита, че възстановителният период на Варненската текстилна промишленост е завършен през 1925 г., когато след 10-годишен престой отново работи и най-голямата текстилна фабрика до войните - „Принц Борис“. След Първата световна война английският капитал отстъпва на италианския, който също се насочва към памукотекстилната промишленост. През 1925 г. се създава италиано-българското акционерно дружество „Цар Борис “с 10 000 000 лв. основен капитал. От деветимата акционери само трима са българи, а останалите – италианци. Главни акционери са братя Жак и Рафаел Сузин от Милано. Общо 93% от вложения капитал е италиански и само 7% - български. „През май 1925 г. фабриката е закупена от старите ѝ собственици в окаяно състояние“ [4].

С пускането на първата памукотекстилна фабрика „Принц Борис“, преименувана от 1925 г. на „ Цар Борис“, с функционирането на старите фабрики за памучни и ютени платове и прежди и строежа на нови фабрики, с усвояването на нови производства на ленени и въжени изделия текстилната индустрия във Варна започва отново да се развива с бързи темпове. За разлика от предприятията, строени до войните, новите фабрики са много по - малки. В най-голямата от тях „Лен“ първо-

начално работят едва 30 работници.

След 1924 г. до 1929 г. е предприета временна и частична стабилизация на капитализма. Изготвен е нов Закон за изменение и допълнение митническите тарифи, според който едни от най-големите мита се налагат на текстилните стоки. В периода до 1929 г. търсенето на текстилните стоки на вътрешния пазар е още много голямо. Текстилът се явява основно перо на вноса, за което се изразходват огромни средства и ресурс. Така например през 1922 г. от общо 2 921 000 000 лева внос текстилните стоки представляват 1 260 670 000 лева, или 43% от общия внос. Затова новите протекционистични мита и привилегиите за развитието на индустрията първоначално създават благоприятни предпоставки за големи капиталовложения в текстилната промишленост.

Заключение. Някои изводи

Първо. Индустриалното развитие на България в посочения период следва световните тенденции и генерира капиталните вложения на развитите западни индустрии като се налага да отличи конкурентните си предимства в среда, в която модата и текстилното производство непрекъснато се усъвършенстват с образци с наложени имена и брандове от втората половина на 19 век до 20-те години на 20 век (Жак Дусе, Чарлз Уърт, Пол Поаре, Жан Ланвен, Мариано Фортуни, Коко Шанел, Жан Пату и др.)

Второ. „Едрата индустрия в България възниква в много случаи като трансформация на занаятчийското и традиционното домашно пазарно производство (Габрово, Сливен, Шумен), поради което тези традиционни центрове предизвикват интерес у чуждите инвеститори главно в областта на текстилната, кожарската и отчасти пивоварната промишленост. Като главни центрове на едрата индустрия се оформят София, Русе, Варна и Пловдив и именно те са най-привлекателните по отношение проникването на чужди капитали в България“ (за периода 1878-1928 година, бел. авт.) [3].

Трето. Съществували са индустриални производства на платове (ленени, копринени и памучни), памук и други артикули на текстилната промишленост, които са благоприятствали привличането на капитали, на образовани и обучени инвеститори в бизнес начинания и предприемачески инициативи на Варненския регион. От друга страна производството с пълен затворен цикъл осигурява конкурентни предимства и по-важното е, че дава възможност да се прави висша мода (Haute Couture) преди 1944 г., а не само прета-порте колекции както в наши дни.

Четвърто. Индустриалното развитие е съпътствано с идеологическа риторика и субективизиране на гледните точки относно икономически показатели за ефективност на производствени и промишлени резултати. Това създава предпоставки за сформирането на т.нар. „текстилен пролетариат“ (Г. Георгиев, 1966) и продължаваща идеологическа вместо законодателно-нормативна дискусия относно големите индустриалци и предприемчивостта им след Освобождението на България до Великата депресия от 1929 година. Като член на ЕС Република България следва да спазва десетте принципа на т.нар. Small Business Act от 2007 година и да създава благоприятна среда за предприемачески инициативи като в това число осигурява обществената подкрепа за развитието на предприемачеството в рамките на ЕС и др.

Литература:

Абаджиев, Б. 1942. Значението на индустрията за стопанското издигане на гр. Варна. В: Стопанска Варна, под редакцията на Тоню Бербатев, печатница „Войниковь“, Варна, стр.37-41, тел.26-82.

Колева-Звънчарова, М. КЪМ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ТЕКСТИЛНА ПРОМИШЛЕНОСТ (Документи за фабриката на Добри Желязков в Сливен). Достъпно на: https://www.bcci.bg/resources/files/Dobre_Jelyazkov.pdf.

Милкова, К. 2017. Първите сто години: пространствен анализ на преките чуждестранни инвестиции в България през 1878-1989. сп. „ГЕОПОЛИТИКА“, бр.6, достъпно на: https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/165-2017/broi6-2017/2749-parvite-sto-godini-

prostranstven-analiz-na-prekite-chuzhdestranni-investitsii-v-balgariya-prez-1879-1989.

Парушев, Т. 1981. Развитието на текстилната промишленост във Варненски окръг (1878-1929). В: Известия на Народния музей - Варна, кн. 17 (32), стр. 134-152.

Русев, И. Колко и кои са първите фабрики в българските земи до освобождението (1878 г.)? Опит за извороведски и историографски анализ, достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/327981437_KOLKO_I_KOI_SA_PRVITE_FABRIKI_V_BLGARSKITE_ZEMI_DO_OSVOBOZDENIETO_1878_g_O P I T _ Z A _ I Z V O R O V E D S K I _ I _ ISTORIOGRAFSKI_ANALIZ, стр.38.

Стоянов, М. 2010. Исторически разкази за Пловдив през възраждането. Пътят към свободата. ФОНДАЦИЯ „БАЛКАНСКИ КУЛТУРЕН ФОРУМ“, стр.118, достъпно на: https://libplovdiv.com/images/dokumenti/manyo%20stoyanov.pdf.

7. European Textile Network

достъпно на: https://etn-net.org/routes/index_indust_intro_GB.htm

За контакти:
Доц. д-р Даниела Попова
ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна
E-mail: popovadaniela@hotmail.com

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДЕЛЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ТВОРЧЕСКИ СЪЮЗИ ВЪВ ВАРНА ПРЕЗ 70-80-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Геновева Михова

Abstract: *The circumstances related to the construction of various professional cultural institutes in the city and the decentralisation of cultural life, conducive to the creation of divisions of all national creative unions in Varna, were analysed. The main content branches of the activity of the creative associations in the different genres of the arts were presented in the 1970s and 1980s, as well as the artistic production of the artists. They highlight the priorities of cultural policy for more spirituality in modern life.*

Keywords: *branches of creative unions, decentralisation of culture, social protection of culture*

През 70-те години на миналия век, в резултат от децентрализацията на културната дейност у нас, Варна вече разполага с широка мрежа от професионални културни институти в областта на театъра и музиката. Варненският драматичен театър „Стоян Бъчваров“ участва в културния живот на града и окръга като институция с дългогодишни традиции и завоюван престиж. Варненската филхармония, Държавната опера-Варна, Куклениятт театър, Средното музикално училище вече са се оттласнали от началните години на създаването си и са се наложили като културни институции със солиден кадрови потенциал. Те са открити в кратък времеви интервал, непосредствено след приключването на Втората световна война – Музикалното училище – през 1945 г., Симфоничният оркестър – през 1946 г., Варненската областна народна опера – през 1947 г. (за отбелязване е, че Варненска общинска опера е била открита за първи път през м. юли 1930 г., като за целта от София е изпратен със специална мисия Стефан Македонски да се включи и да окаже съдействие за създаването ѝ и първите ѝ спектакли). През 1948 г. в Провадия се открива втори професионален държавен театър, а през 1953 г. вдига завесите си Варненският куклен театър. Забележително е, че симфоничният оркестър и операта се оглавяват от творци с европейска известност и с безспорен авторитет – Саша Попов, Петър Райчев, Събчо Събев. При такава динамика и ръст на професионалните културни институти – за 4 години 4 института – кадровото им попълнение и професионалното израстване на творческите им състави става важен приоритет на културната политика. Тогава източник на изпълнителски кадри е бликащият извор на самодейността. Безспорно място в този процес има самодейният състав „Стефан Йовчев“, известен със значимото си място и влияние в културния живот на Варна. Той дава на десетки бележити творци пътен лист към голямото изкуство. Варненската общественост се опира в тази дейност на най-изтъкнатите творци, живеещи в окръга, които съставляват солидно кадрово ядро за създаването на новите професионални звена в конструкцията на културния живот. В театъра, операта, симфоничния оркестър се изявяват ярки таланти. Стартът, който е взет през 50-те години, когато само през 1950 и 1951 г. седем варненски творци стават лауреати на Димитровска награда, продължава с ускорен темп. От 1960 до 1975 г. на варненци са присъдени 18 звания „заслужил“ и „народен“ и с още 14 се увеличават лауреатите на Димитровска награда.

Наличието на културни институти, които играят все по-голяма роля в културния живот в регионален и национален мащаб, създава благоприятни предпоставки за организационното обособяване на творците от различните жанрове на изкуството в общности, явяващи се

поделения на националните творчески съюзи. Така например наличието на опера, симфоничен оркестър и музикално училище благоприятстват възникването на Групата на композиторите (1959 г.). Разширяването на мрежата от средства за масова информация съдейства за организационното обособяване на Дружеството на журналистите (1957 г.). Създаването на Държавното книгоиздателство „Георги Бакалов“ през 1960 г. и алманах „Простори“ през 1961 г. предшества сдружаването на литературните творци в Дружество на писателите (1972 г.) и Дружество на преводачите (1976 г.). Мащабното промишлено, курортно, жилищно, културно строителство обуславя учредяването на Дружеството на архитектите (1961 г.). Наличието на тези творчески обединения и значимата им роля в културния живот на окръга ги превръщат в приоритет на провежданата културна политика, а 70-те и 80-те години на миналия век са десетилетията, които бележат своеобразен подем в дейността им.

Значим ръст в числения състав и изявите си отбелязва Групата на варненските художници, наследник на едно от най-старите творчески обединения в града. На 14 юни 1943 г. във Варна е учредено първото Дружество на варненските художници с председател Стефан Гадуларов и членове на настоятелството Петър Михайлов, Милен Сакъзов, Йордан Пиндиков и Боян Преславски. То е предшествано от обща изложба с творби на варненски художници, организирана през пролетта на същата година. В приетия устав на дружеството е формулирана основната му цел: да сдружава способните и работливи художници от областта на свободните и приложни изобразителни изкуства; да се грижи за подобряване условията на творческа работа на членовете си и да защитава интересите им; да следи всички течения в изкуството и да ги прави достояние на своите членове и на обществото; да работи за изграждане на собствен дом и на постоянна художествена галерия. Дружеството се ангажира със задачата да устройва художествени изложби на членовете си, включително и извън страната. В устава е предвидено, освен редовните членове, наличието на спомагателни членове за граждани и гражданки, проявяващи се като приятели и покровители на изобразителното изкуство. За особени заслуги към дружеството е въведен статут на почетни членове, решение за което се взема на общото събрание. Изложбите, които дружеството възнамерява да организира, са от три типа – общи, съвместно с други дружества, редовни, които се провеждат ежегодно в първия неделен ден на м. декември, и частни – на отделни членове. За участието в изложби се произнася избрано от общото събрание жури. Тези основни положения са и ориентир за дейността на бъдещия приемник на дружеството в лицето на Групата на художниците към СБХ.

В началото на 70-те години във Варна се набелязва осезаем приток на талантливи млади художници, завършили различни специалности в Художествената академия-София, Великотърновския университет и др. Част от тях се завръщат в родния си град, но много други избират за реализацията си Варна като голям културен център, привлечени от създаващата се среда на единомишленици и творческа атмосфера за изява и израстване. Творчески секретар на групата тогава е Беньо Бенев, подкрепян в дейността си от една утвърдена генерация художници – Альоша Кафеджийски, Дария Василянска, Маргарита Денева, Христо Веков, Кина Петрова, Йордан Йорданов, Ангел Атанасов и др. Членовете на СБХ от варненската група по това време са 12. Постепенно към групата се присъединяват Стоимен Стоилов, Ванко Урумов, Емил Попгенчев, Снежина Попгенчева, последвани от Георги Лечев, Петьо Маринов, Милко Божков, Димитър Трайчев, Мария Зафиркова, Радко Мурзов, Венцислав Антонов, Тома Томов, Владимир Иванов, Александър Капричев, Николай Николов и още много други току-що завършили млади творци на изобразителното изкуство – Явор Цанев, Васил Василев, Валери Чакалов, Венелин Иванов, Валентин Петров, Марин Йорданов и др. В групата се включват и изкуствоведи от тази област – Пламена Димитрова-Рачева, Румен Серафимов, Виолета Вълканова и др., които представят и анализират творчеството на колегите си и го популяризират. Представители на тази нова генерация спечелват доверието да поемат ръководството

на групата. За творчески секретар е избран Стоимен Стоилов, за негов заместник – Ванко Урумов, за председател на Художествения съвет – Альоша Кафеджийски.

Дейността на групата съществено се обогатява. До визирания период Варна е домакин само на една национална изява в областта на изобразителното изкуство – Националната изложба „Скулптура на открито“, ситуирана в Морската градина. Постиженията на варненските творци в графиката стават повод и основание Варна да предложи и да получи домакинството на Международното биенале на графиката (1981 г.), което понастоящем е една от най-авторитетните международни прояви в културния календар на Варна. През 1980 г. се организира Националната художествена изложба „Художникът и мирът“. Тя е показана в изложбената зала на Двореца на културата и спорта. В общите художествени изложби на СБХ нараства значително участието на варненци. В три поредни изложби (1981-1983 г.) са приети и изложени 500 техни творби. Общите художествени изложби на групата се превръщат в значими културни събития на града както с нарастващия брой участници, така и с високото художествено равнище на творбите. След всяка изложба следват оживени обсъждания и горещи дискусии. Културният календар на групата изобилства от изложбите на отделни творци от групата. По-често явление стават гостувания на изтъкнати творци от столицата и други региони. За една година организираните общи и индивидуални изложби достигат 36 на брой. В новооткритите камерни изложбени зали и в подходящи помещения в предприятия, учебни заведения, читалища, във фоайетата на културни домове, почивни станции, хотели се откриват камерни изложби, които създават големи възможности за близко общуване на повече хора с изобразителното изкуство. От втората половина на 1979 г. до края на 1982 г. във Варна са открити 257 изложби, които създават своя постоянна публика от ценители. Не закъсняват и заслужените признания – награди от няколко издания на международни биеналета на графиката – от Варна за Стоимен Стоилов, Милко Божков, Георги Лечев, от Венеция и Риека за Стоимен Стоилов и др. Трима варненски художници – Стоимен Стоилов, Ванко Урумов и Альоша Кафеджийски – едновременно получават званието „Заслужил художник“. Членовете на СБХ във Варна в средата на 80-те години нарастват от 12 на 36.

Варненската общественост по достойнство оценява постиженията на групата на художниците и приноса ѝ към духовна Варна. В отговор се решават редица назрели въпроси, свързани със създаването на условия за работа на творците. Един от тях е предоставяне на ателиета за творческа дейност. Сградата на старата фабрика „Вулкан“ се трансформира в ателиен комплекс, в който последователно се устройва база за дейност на 65 художници, като броят на ателиетата нараства в годините на 56. Артистичният комплекс се превръща в център за общуване както на самите творци, така и на творците с почитателите на изобразителното изкуство. В него се създават две графична печатни бази – за висок и дълбок печат за нуждите на обитаващите го художници и за гостуващи участници в биеналето на графиката. Ето какво споделя за тази придобивка проф. Стоимен Стоилов: „Вулкан беше емблематично място от живота на варненските художници, една умножена енергия. Творческата атмосфера беше чудесна, затова и остави знак във времето. Събирането на толкова художници заедно, контактите и възможностите да общуват, а и да обменят идеи в областта на изкуството, раждаха творчество“ [3]. Като база за творческо общуване групата се сдобива с Дом на художника на ул. „Крали Марко“, в който се предоставят ателиета на 4-ма художници. В новостроящи се жилищни блокове се изграждат ателиета за 8 членове на групата. В района на Виница целево се предоставят 6 парцела с възможности за изграждане на ателийна база. Намира решение и големият проблем за Художествената галерия. Наличната постоянна картинна галерия, открита през 1949 г., вече не отговаря на нарастващите потребности на групата и града. Последва съвременно решение на въпроса и сградата на бившата Първа мъжка гимназия се реконструира за нуждите на Художествената галерия. Тя става и база и на Международното биенале на графиката.

Създават се и нови галерии и художествени сбирки в общините – Провадия, Суворово, Девня и др.

Отделят се значителни средства за попълването на фондовете на Художествената галерия. За финансова и морална подкрепа на творците се стимулират откупки на художествени творби. Освен Окръжният и Градският съвет за култура откупки правят предприятия, учреждения, висши учебни заведения и др. Впечатляваща е колекцията от откупени творби на Икономически университет-Варна, чието начало е от този период. Голям принос в това отношение има и Параходство „Български морски флот“ с генерален директор капитан далечно плаване Атанас Йонков. Материалното стимулиране на творците се осъществява и под формата на социални поръчки. За новостроящите се кораби, хотели, административни сгради и др. се договаря изработването и закупуването на произведения на изобразителното изкуство, което също е израз на подкрепа към творците. Това са присъщи стимулационни механизми, съответстващи на тогавашната система за организация на културния живот, колкото и непривични да изглеждат някои от тях в съвременните условия.

Седемдесетте и осемдесетте години на миналия век са времето, в което групата на варненските художници се включва със своя творчески потенциал във възстановяването и осъвременяването на традицията за синтез на архитектурата с изобразителното изкуство. И днес заставаме с възхищение пред старите очарователни сгради, където съжителстват по неповторим начин тези две изкуства. И с чувство за вина възприемаме сивеещите жилищни, административни, училищни сгради, чийто нелицеприятен облик обикновено оправдаваме с динамиката на времето и неотложните нужди, наложени от голямата миграция към градовете. Този синтез е потърсен при изграждането на настоящата сграда на Община Варна, където са изпълнени монументални творби на Альоша Кафеджийски, Ванко Урумов, Стоимен Стоилов, при строителството на Фестивалния комплекс, Гранд хотел Варна, хотел „Черно море“, някои учебни заведения др. представителни сгради.

Постиженията на групата на художниците във визирания времеви отрязък дават основание да направим аналогия с посланията, отправени по повод на проведената във Варна на 3 август 1930 г. Първа национална обща художествена изложба, състояла се в съществуващата тогава зала до Летния театър. Изложбата е общо дело на варненската общественост и Художествената академия-София. При откриването ѝ представителят на Художествената академия предрича на Варна бъдеще и роля на огнище, където ще се събират културните прояви на народите на Балканите. В словото си известният скулптор Иван Лазаров изтъква, че Варна създава уютен кът за българския художник, където той чрез творбите си да открие душата си за своя народ. Преди близо столетие той прави смела прогноза, която времето потвърждава категорично: „Варна ще играе голяма роля в българското художество, ще спомогне и за духовното ни сближаване с чуждия свят“.

Впечатляващо е развитието на Дружеството на архитектите през тези две десетилетия. Първообраз на сдружаването на творците от този жанр е създаденото на 17 юли 1930 г. във Варна Дружество на свободно практикуващите инженер-архитекти с председател Стефан Бенев и секретар-касиер Асен Халачев. В него се обединяват инженери и архитекти. В следващите години към десетте учредители се присъединяват нови сподвижници и за по-малко от десетилетие дружеството наброява 53 членове (по данни от отчетното събрание на 8.06.1938 г.). През 1961 г., като поделение на Съюза на архитектите в България, е учредено новото варненско дружество на архитектите. То подчинява дейността си на целите на САБ – да утвърждава архитектурата като изкуство, както и ценностите и резултатите на архитектурното творчество, да защитава професионално-творческите интереси на архитектите и да съдейства за творческото и професионалното им израстване, да работи за хармоничното и устойчиво изграждане на населените места. По време на мащабното строителство, което съпътства развитието на икономиката, образованието, науката, здравеопазването, благоустройственото дело и др. сектори колегията

на варненските архитекти нараства числено, като се повишава и професионалният им опит и майсторство. Тя вече има своите лауреати на Димитровска награда, с което звание е удостоен екипът на арх. Колчев за проектирането и изграждането на Двореца на културата и спорта. Тепърва предстои строителството на Аспарухов мост, на Фестивалния и конгресен център, предполагащо нови архитектурни решения и новаторски подходи. Като показен образец на съвременен жилищен комплекс е проектирано и реализирано изграждането на квартал „Чайка“ с оглед представянето му като модерно за времето си решение във връзка със Международния конгрес на архитектите, чийто домакин е Варна. Благоустройственият план на Варна включва изграждането на редица съоръжения, които не са познати дотогава в практиката на града от рода на подлезите, които да облекчават пешеходното движение и неговото обезопасяване. Входните артерии на града придобиват нов модерен облик. Варненската колегия откликва на повика да се даде шанс за нов живот на възрожденската архитектура. В този стил са изградени сградите на Етнографския музей, на Музея „Нова Варна“, на комплекса „Вароша“ в Провадия, на етнографския комплекс в Кипра и др. В това направление се откроява със заслугите си арх. Камен Горанов. Варна е един от първите градове, от които започва строителството на магистрали в стратегически направления.

Дружеството на архитектите полага специални грижи за популяризиране на съвременни архитектурни решения от практиките на развитите страни. В Дома на архитекта, изграден през разглеждания период, ежеседмично се организират творчески срещи с видео-показ на модерни образци на съвременната архитектура в различни области на живота. Те са съпътствани от оживени дискусии, свързани със съвместяването на модерността с традициите на българската архитектура.

Със своите постижения и изпреварващи времето и съществуващите практики в областта на архитектурните решения варненските архитекти придобиват завиден опит и национален престиж. Израз на признание към новаторските им решения е изборът на арх. Нягол Петков за първи зам. председател на САБ, а по-късно и привличането на работа в него на арх. Людмил Банев. Към тези имена и техния принос в развитието на града и обогатяването на архитектурния му образ с новаторски решения задължително трябва да се добави името на арх. Варужан Мануян, дългогодишен главен архитект на Варна.

В развитието на литературния живот във Варна и окръга се включва още един фактор, представляван от Дружеството на писателите. В първите едно-две десетилетия след установяването на социалистическата система групирането и творческото общуване на местните литературни творци се осъществява около писателя Кръстьо Белев. По-късно те създават своя общност с председател Тихомир Йорданов.

Литературна група е съществувала в средата на 60-те години (1964 г.) към Дома на транспортните работници, в която са участвали Никола Радев, Кольо Севов, Тодор Ризников, Богомил Тодоров, Турхан Расиев, Ружа Велчева, Димитър Атанасов, Боян Върбанов, Трифон Игнатов, Атанас Стоев, Иван Бориславов, Панчо Недев, Михаил Михайлов, Христо Германов, Михо Стойчев, Симеон Илиев, Михаил Михайловски, Цвятко Дечев, Дора Николова, Христо Боранов, Живодар Душков [1]. Неин ръководител е Кольо Севов.

През 1967 г. се създава първия Клуб на младите литературни творци с председател Никола Радев. В него се включват Богомил Тодоров, Христо Германов, Димитър Атанасов, Кристина Красен, Атанас Стоев, Богомил Трифонов, Михо Стойчев, Симеон Илиев и др. Поради липса на собствена база за изявите им, сбирките им първоначално се провеждат ежеседмично в залата на Окръжния комитет на Комсомола на ул. „Шипка“ № 6, а по-късно – в сладкарница „Дръзки“ на ул. „Червеноармейска“. Тези сбирки се изразяват в импровизирани литературни четения и творчески дискусии относно представяните от членовете на клуба творби. Клубът има и своите обществени изяви в книжарници, учебни заведения, младежки организации. Със създаването на Клуба на младата творческа интелигенция „Искра“-Варна през 1969 г. дейността на клуба замира, а

изявите на младите творци се концентрират в новооткрития Младежки дом.

През 1972 г. по решение на Съюза на българските писатели, оглавяван тогава от Любомир Левчев, започва създаването на регионални дружества на писателите, чието ръководство се поема от членове на СБП, в повечето случаи живеещи в София. За председател на новосформираното дружество на писателите във Варна е избран Върбан Стаматов. Местните членове на СБП тогава са: Атанас Мочуров, Петър Алипиев, Кольо Севов. Петър Алипиев е на работа в Книгоиздателство „Георги Бакалов“ като завеждащ отдел, Атанас Мочуров и Михаил Михайловски – в алманаха „Простори“, а Кольо Севов – на щат в Националния младежки строеж-Девня. През 1975 г. стават промени в ръководството и за председател е избран Кольо Севов. Към дейността на дружеството се присъединява Никола Радев, който в края на 80-те години поема ръководството му.

Дружеството на писателите става инициатор на редица интересни начинания. Започва поредица от национални теоретични конференции с домакинство на Варна, в които участват изтъкнати български писатели от цялата страна. Първата от тях, с основен докладчик професор Бистра Цветкова от СУ „Св. Климент Охридски“, е посветена на литературата с историческа тематика. Темата на следващата конференция е „Регионално, национално и интернационално в литературата“ с докладчик Ефрем Карамфилов. Третата конференция се концентрира върху проблема „Литературата и фактът“ с основен доклад на Николай Христозов. Докладите и изразените становища в дискусиите се публикуват в алманаха „Простори“. Чрез тези конференции литературният живот в града се обогатява с дискусии по принципно важни за литературата проблеми, разисквани от професионално подготвени и компетентни участници. Друга крупна инициатива на дружеството е създаването на Театър на поезията. В него участват писатели с безспорен авторитет, ползващи се с голяма популярност. Павел Матев, Любомир Левчев, Александър Геров, Иван Динков, Слав Караславов и др. споделят с варненската публика своите поетични изповеди и отправят послания за повече духовност. Всяка седмица в Дома на писателя, предоставен на дружеството през този период като творческа база, се събират на лирични понеделници ценителите на съвременната поезия за творческа среща с нейни създатели у нас и от други страни. За варненци е неповторимо преживяване литературното четене с изтъкнати писатели в международен мащаб, дошли на българска земя на Писателската среща за мир по време на гостуването им в нашия град, сред които Евгений Евтушенко, Уилям Мередит, Уилям Сароян и др. Вълнуващи срещи в общинските центрове, в съставните им селища, в десетки трудови колективи са проведени с български писатели по време на т. нар. „Литературен десант“ във Варна, организиран от Съюза на българските писатели и поделението му във Варна и варненската културна общественост.

За стимулирането на литературното творчество се практикуват различни форми. Между тях са контрактациите, предоставяни на писатели срещу определен творчески ангажимент. Възложител на тези социални поръчки са Окръжният, Общинските и Градските съвети за култура, както и големи промишлени предприятия – Корабостроителният завод, Български морски флот, Промишлено-строителен и транспортен комплекс-Девня, Стопанският химическия комбинат-Девня и др. Контрактации са договаряни с Васил Попов, от което българската литература се обогати с романа му „Низината“, с Никола Радев, плод на чийто творчески ангажимент е книгата му „Истина без давност“ и др. Контрактации са сключвани по различни поводи с всички членове на СБП от Варна. С така наречените „малки“ контрактации е подпомагано творчеството на автори от дружеството, които не са членове на СБП.

Стимулиране на писателското творчество се осъществява и чрез обявяването на литературни конкурси, на награди за литература, посветена на определена тематика. От този род са присъжданите от 1970 г. Дългополски награди за литература, отразяващи живота на селото и на неговите труженици. Лауреати на тези награди са Андрей Германов, Васил По-

пов, Слав Караславов, Стойчо Стойчев, Йордан Кацаров, Анчо Калоянов, Иван Вълчев и др. Присъждана е и литературната награда „Девня“, носители на която са Кольо Севов, Михаил Берберов и др.

Наличието на Книгоиздателство „Георги Бакалов“, е голямо предимство за града в организацията на литературния живот. То генерира атмосфера за утвърждаването на високи художествени критерии. То улеснява контактите с литературни среди от столицата и други региони. Домът на писателя е благоприятна база за общуване, за популяризиране на творчеството на варненските писатели, за контакти с пишещите братя от други региони. Издаването на алманаха „Простори“ се превръща в един от ефективните фактори за творческо израстване на варненските творци, предоставящо им трибуна за изява и възможност за професионална реализация.

В крайна сметка смисълът на всичко това се изразява с книгите, написани от варненски автори, от членове на дружеството от София и други населени места, както и по социални поръчки на Варна с принос към българската литература. Между тях заслужава да отбележим „Флагманът“ на Върбан Стаматов, „Низината“ на Васил Попов, книгите на Никола Радев „Седем ключа на вода“, за която получава Голямата награда „Варна“ (1970) „Маримани“ (1971), „Море на вторите бащи“ (1975 г), „Истина без давност“ (1978 г.), „Залезът на морските вълци“ (1987 г.) [2]. Под обединяващото заглавие „Лирика“, чието първо издание е през 1961 г., Петър Алипиев прибавя нови стихотворения, като израз на големия си талант. Същевременно той се проявява като преводач на поезията на Александър Пушкин и други съветски и руски поети. Значимо е творчеството на Атанас Мочуров през този период, който се проявява като белетрист, поет, литературен критик, драматург. Негови са романите от това време „Последното отечество“ (1977 г.), „Покажи ми пътя към дома“ (1982 г.), „И над бездната има небе“ (1983 г.), „Билките се будят нощем“ (1989 г.), „Странникът“ (1990 г.) и др., поетичните книги „Но животът е прекрасен“ (1972 г.), „Кой ще спре дъжда“ (1976 г.), „Всичко съм простил“ (1977 г.), „Говоря ти сега“ (1983 г.), „Сирашки сняг“ (1986 г.). Кольо Севов издава стихосбирките си „Есенно море“ (1976 г.), „Походно легло“ (1978 г.), „Насрещни ветрове“ (1980 г.), публицистичната книга „Моите странствания“ и др. Събитие в литературния живот на окръга е поетичната книга „Девненско ято“, представяща младите автори, работещи в Девня. Неизменно верни на поезията остават талантливи автори като Иван Ставрев с неговата широта на духа и Фикри Шукриев с неговата оригинална образност и дълбока чувствителност. През 1979 г. излиза романът на Тодор Ризников „Ловецът на диви патици“. Седемдесетте години са началото на плодотворното и на високо художествено равнище творчество в областта на литературната критика на Панко Анчев, който в идните години ни поднася поредица от талантливи книги с дълбоки литературни анализи.

През 1976 г. Варна се сдобива и с Дружество на преводачите като поделение на Съюза на преводачите в България (СПБ). За негов председател е избран Иван Троянски, а за секретар – Петър Алипиев. В него като преводачи се проявяват Иван Иванов от английски език, Тихомир Йорданов от руски език, Иван Троянски от литовски и др. Ценна придобивка са превода на стихосбирката на Едуардас Межелайтис „Контрапункт“, посетил Варна по този повод. Варненските преводачи подпомагат с преводите си от различни езици ДИ „Георги Бакалов“ в интересната поредица „Морски новели“. Дружеството има по-малко публични изяви и много повече делнична работа, за да достигат до българските читатели повече литературни творби на чуждестранни автори, отличаващи се с високо художествено равнище.

Групата на композиторите във Варна е сформирана през 1959 г. Тя също има свой първообраз от по-далечни времена, когато на 15.11.1925 г. по инициатива на Георги Попов, Стоян Георгиев и К. Николов хористи от църковните хорове в града основават певческо-музикално дружество, назовано „Морски звуци“. Според приетия устав то обединява учредителите си около целта „...да издирва, култивира и изнася художествена народна музика, като се грижи за нейното широко разпространение,

да култивира музикален усет и любов към музиката“. Една от конкретните му мащабни задачи се заключава в създаването на музикална библиотека в града с оригинални или заверени преписи на произведенията на всички български композитори. От учредяването му до 1938 г. председател на дружеството е Стоян Георгиев, след което ръководството е поето от Боян Абаджиев Иванов. През 60-те години основно действащо лице в Групата на композиторите, създадена през 1959 г., е музикологът Йордан Каранов, който извършва главно просветителска дейност в областта на музикалното възпитание. Тласък на работата на групата дава установилият се в града композитор и диригент Емил Главанаков.

През 70-те години в Симфоничния оркестър са назначени на работа Йордан Дафов – композитор и диригент и Милко Коларов – като стажант-диригент. В лицето на последния градът се сдобива с един талантлив композитор с многолико творчество. Това е бъдещият председател на Групата на композиторите. В следващите две десетилетия дейността на тази творческа общност е свързана главно с неговия творчески път, с композиторската му дейност, както и с идеите му относно мястото на Варна като музикален център. Ползотворно се отразява присъединяването към групата на н. а. Иван Маринов, назначен първоначално за главен художествен ръководител на Варненската филхармония, а по-късно и на операта. Иван Маринов е дългогодишен председател на организационния комитет на ММФ „Варненско лято“ с голям принос в отстояване на художествения му облик и равнище.

В дейността на групата на композиторите се включва отдаване признание на музикалното културно наследство на Варна. За целта проф. Милко Коларов става инициатор на учредяването на фондация „Добри Христов“ и я оглавява, която прави достояние на варненското гражданство колосалната дейност на този голям композитор и радетел на българското в музикалното ни изкуство. Проф. Милко Коларов е класически пример за признателност към своите учители – Панчо Владигеров, Константин Илиев и др., почитта към които той изразява чрез инициране и собствено участие в изпълнение на техни произведения, чрез посвещаване на собствени творби в тяхна памет. Със съдействието на групата Варна обогатява контактите си с най-значимите български композитори – Панчо Владигеров, Парашкев Хаджиев, Марин Големинов, Васил Казанджиев, проф. Пенчо Стоянов, проф. Димитър Христов и др. Почетни граждани на Варна стават Панчо Владигеров и Иван Маринов. Започнал творческата си дейност със Симфоничните вариации (1973 г.), Милко Коларов създава в следващите години значими произведения – ораторията „Април 1976“ за смесен хор, соло мецосопран, четец и симфоничен оркестър (1978 г.), Концерт за кларинет и оркестър (1981 г.), Концерт за цигулка и оркестър (1984 г.). Забележителен момент относно последното произведение е, че то се осъществява в творчески контакт с другите музикални институции и творчески групи в града. Първото му изпълнение е от Варненската филхармония с диригент Иван Маринов и солист Минчо Минчев, а обложката на плочата със записа му е по проект на Милко Божков. Музикално-сценични произведения от този период са „Корени“ („Корен дълбоко в небето“) – балет (1986 г.) и „Най-щастливия човек“ (1990 г.). – опера приказка. В областта на камерната музика се открояват Вокалният цикъл „Позиции“ по стихове на Владимир Башев (1971 г.), Соната за соло цигулка (1985 г.) и 11 пиеси за пиано „Приказни пътечки (1985 г.). През периода 1970-1990 г. Милко Коларов, в творческо сътрудничество с Драматичния и Кукления театър, е автор на театрална музика за 5 постановки – „Най-щастливия човек“ от Максим Асенов (1977 г.), „Албена“ от Йордан Йовков (1979 г.), „Палечко“ от Валери Петров (1985 г.), „Само дом, легло и църква“ от Дарио Фо (1987 г.), „Сдружени убийци“ от Робер Тома (1989 г.). Известност му носят хоровите му цикли и над 100 солови, хорови песни и инструментални пиеси. Признанието към Милко Коларов и неговото творчество отдавна е прескочило границите на България. Негови произведения са изпълнявани, записвани и издавани в Русия, Италия, Великобритания, Германия, Австрия, Швейцария, Франция, Япония, Холандия, САЩ и др. [4]. Групата на

композиторите участва активно в съставянето на програмите за ММФ „Варненско лято“ и години наред има собствено присъствие в концертните му изяви. Вече е традиция новите произведения на проф. Милко Коларов да се включват в програмата на фестивала. Така една малка по численост творческа група успява да защити едно достойно място в културния живот на Варна и в международния ѝ културен календар, за да бъде тя не само домакин на гостуващи елитни състави и изпълнители, но и равностоен техен партньор със собствен творчески капацитет.

Дейността на Дружеството на журналистите във Варна датира от 1957 г. Тогава в него се изявяват представители на печатните издания в областта (в-к „Народно дело“ и многотиражките) и работещите в Радио Варна. През 70-те години Варна вече се намесва в програмите на Българската национална телевизия, отначало със свой кореспондент (Георги Смиленов), след това с Програма „Море“ и най-после със собствен телевизионен център, който произвежда своя програма. Журналистическата колегия нараства. В него се оформят две структурни звена – дружество на журналистите от печата и на тези от електронните медии. Наред с утвърдените имена на дългогодишните радиожурналисти и майстори на словото в печата се включва ново попълнение телевизионни журналисти, които идват от различни специалности и тепърва им предстои да усвояват спецификата на телевизионната журналистика. Там намират поле за изява част от работещите в печата и радиото. В-к „Народно дело“ набира популярност и достига тиража на най-четените централни вестници, за чийто абонамент се полагат специални грижи. Откриват се многотиражни вестници в почти всички големи предприятия. Журналистическото дружество подкрепя новите въведения в списването на в-к „Народно дело“. Въвеждат се сменните страници, в които се поместват повече местни новини от общините и съставните им села. Създава се специална страница за литература и изкуство „Хоризонт“, която излиза всяка седмица – една нова трибуна за творците и за ценителите на духовността. Нова специфика за Радио Варна са предаванията на чужди езици за туристите като компенсация на липсата на достъп до техните медии. Варненските журналисти представят постижения и проблеми в изграждането на големите национални обекти на наша територия – строителството на Девненския промишлен комплекс, на Фериботния комплекс Варна-Иличовск, на разширението на Корабостроителния завод, строителството на Аспарухов мост и др., както и на богатия културен календар на града. Изграждането на собствена база на Телевизионния център с оборудвани за целта съвременни студиа става предпоставка за повишаване качеството на телевизионната продукция, открива нови възможности за изява.

Несъмнено дейността на творческите групи във визирания период носи отпечатъка на времето, на системата, с чиито социални норми е съобразявана. Практиките за социална протекция на изкуството в своята цялост включват възможните и привични за нея механизми за подкрепа и стимулиране на творческите процеси. Безспорно е, че налагането на метода на социалистическия реализъм и извеждането на класово-партийния подход като критерий за оценка на творчеството, обезсилващи приоритета на високите художествени достойнства на творбите, имат за последствия редица ограничения в творческата дейност. Въпреки това, би било основателно и обективно да се приеме като заключение, че през 70-те и 80-те години на миналия век те до голяма степен вече са преодолени и че тези десетилетия са един малък ренесанс в живота на духовна Варна, едно неповторимо време на значими творчески постижения, което ще остане в културната ѝ история.

*

* *

На 18 март 1923 г. група варненски творци – артисти, художници, архитекти и журналисти – учредяват Дружество „Дом на изкуствата“. Дружеството си поставя две основни цели. Първата – да организира всички ратници в полето на изкуството и печата, за да бъде тяхната творческа работа по-резултатна, тъй като Варна разполага с достатъчно творци, които даже не се познават един друг и не са получили признание и известност само поради от-

съствието на културен институт за подкрепа, насърчение и популяризиране на тяхното творчество. Втората цел е изразена по следния начин: Да се изгради Дом на изкуствата – стряха, която да приюти всички творци в града и да им осигури условия за творческа работа, обмяна на идеи и общуване с ценителите на изкуствата. Надяваме се, че в недалечното бъдеще и това въжделение на варненските творци, изказано преди век, ще намери подходящо решение и че това ще се отрази благоприятно върху културния градеж на нашия град.

Литература:

Велчева, Ружа. 2003. Любовни досиета.

Иванов, Никола. 2018. Писател с уникална книга. В: Книга за Никола Радев. Под редакцията на Никола Иванов. Изд. „Славена“, Варна, с. 4-48.

Идеята Вулкан. 2012. Изд. Славена“, Варна

Коларов, Милко. 2019. Записки. Изд. „Славена“, Варна.

За контакти:
Доц. д-р Геновева Михова
Център за демографски изследвания и обучение
E-mail: g.mihova@abv.bg

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА И ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН. ТАКА НАРЕЧЕНАТА ВАРНА

Николай Увалиев

ABSTRACT: The topic of the legendary Chalcolithic "so-called Varna" is my most important creative activity and obligation as a journalist-researcher. On the third day after the news that there was a gold treasure near Varna - in October 1972, my classmate Prof. Mikhail Lazarov, then the first researcher at the Varna Archaeological Museum, took me to the Chalcolithic necropolis. In my scenario, and I shot short authentic footage of the site at the BNT Varna Studio, the popular science film, The Golden Sun Set, was created.

Since then, I have continued to collect, compare and establish credible scientific articles, ancient chronicles and opinions from proven researchers from abroad and Bulgaria from the Internet. This report, attached to the 10th Scientific Conference "The Cultural Heritage of Varna and the Black Sea Region", is the result of nearly half a century of creative work.

Attached to the report is the review of Assoc. prof. Veselina Vachkova - lecturer in Medieval History at the National Academy of Sciences, Director of the museum in Perushtitsa, and Corresponding Member of BAN, and Prof. Yordan Detev - Chairman of the International Foundation for Bulgarian Cultural Heritage - Sofia and lecturer at Sofia University on visual technology, compiled on October 27, 2019.

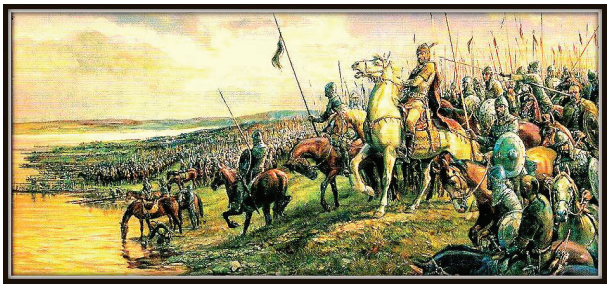

«680-ва Българите начело с Княз Аспарух преминали Дунава и достигнали до «Така наречената Варна». Картина Васил Горанов. БХГ

ЛЕГЕНДАРНОТО ЦАРСТВО НА БЪЛГАРИТЕ, НАЙ-ДРЕВНО В ЕВРОПА

Разселенията им в Европа и Азия от преди 10 000 години и завръщането им в Първородната халколитна Бълг- Ария през 680 година

"Българите са огромен, могъщ и войнствен народ. Когато тръгнат в преселение първи са въоръжените конници, стрелците с лъкове и мечове са след тях, следват ги старците, жените, децата, стадата крави и накрая отряд войни ги охранява". Пише Ал-Масуди, арабски историк в книгата си „Златни ливади".

Както в реката не можеш да се изкъпеш в една и съща вода, така и историята, понесена от потока на времето, непрекъснато се променя.

ве събития в края на XX век оказаха най-голямо влияние при осъвременените оценки и тълкувания на световната история и конкретно историята на Бълг-Ариите, част от които е племето Варни:

1. Значението на човешката ДНК в произхода на народите от американските учени Уотсън, Крик и Уилкинс, носители на Нобелова награда за 1962 г. Те доказаха, че пълната история на човека е записана в гените му. Чрез тях могат да се проследят корените на всеки народ хиляди години назад, да се изследват родствените му връзки с други народи и да си

проследи миграцията на прадедите му.

На схемата по-долу е показано мястото на българите сред популации на 42 народа. Ясно се вижда, че ние се групираме при южноевропейските народи, отдалечени сме от славянските, а от азиатските популации и от народите, които говорят тюркски, много сме далече. Генетично българите са най-близко до италианците, северните гърци и унгарците, до хората от Сицилия, Крит и Лезмос.

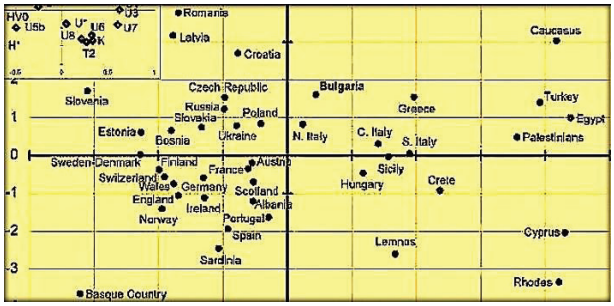

Схема от Генетичния Атлас на чововешката история.
Източник: scholar.google

2. Откриването на Варненския халколитен некропол през 1972 година и възможностите да бъдат изследвани гените на погребаните в него хора от преди 10 000 години и 22 000 археологически находки, доказващи че тези хора са създатели на първата цивилизация на Европа. Вероятно те са изградили цветущ град, но поради Черноморския потоп настъпил около 5600 г.пр.Хр., той безвъзвратно е потънал в дълбините на вече Черно море. Многократните усилия да бъдат открити останки от този град на дъното на морето са безуспешни, защото:

1. Вероятно се намира на голяма дълбочина - по данни в картата по-долу на 1640 м.

2. Магмените скали при ниски температури отделят дребни пясъчинки, които пренесени от река Дунав и реките на Балканите и Кавказ са застлали дъното на Черно море. Там, смесени със земните наноси и други отпадъци под натиска на водния слой през хилядолетията, са изградили утаечна магмена твърда маса с дебелина над сто метра.

Като се съобразим с това научно становище на Института по океанология към БАН, налага се да погледнем в историческото огледало и там да потърсим как е изглеждал по вид и подобие потъналият цветущ халколитен град-столица на "Црьство блгарское", както е на старобългарски.

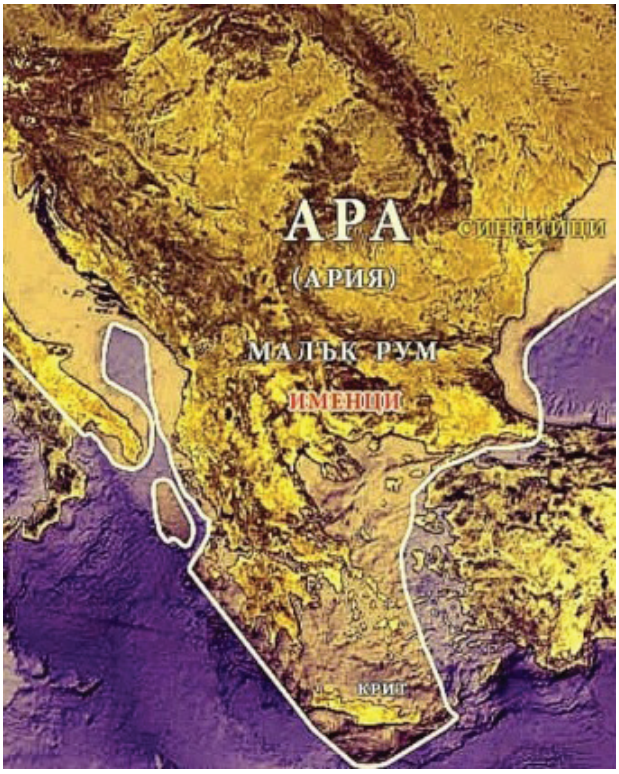

Карта на древната Ария,

където нашите далечни предци арийци-траки-българи, свързани от наследствените си вечни гени, близкия си език, расов вид и традиции, са живели заедно от време на халколитната епоха. «Страната Ария по-късно е наречена Тракия», твърди бащата на историята Херодот, най-старото име на мидийците-траки е арийци - Her.VII.62. И от Стефан Византийски знаем, че Ария е най-древното название на Тракия - "Етника", St. Byz. стр. 316. Същото мнение имат Йорданес, Страбон, Стафонос, Софокъл и други автори.

Като имаме предвид, че терминът ариец-arya आर्य от санскрит има значение „благо-роден", произлязъл от земя на блаженството, ще добием представа как е била зачитана изначалната родина на Бълг-Ариите. Там, където от Боговете е

"СЪЗДАДЕН НАЙ-ПРЕКРАСНИЯТ И БЛАГОРОДЕН РОД МЕЖДУ ХОРАТА»,

според древните египетски жреци

Карта на Черно море преди и след потопа през 5650 г.пр.н.е. Обозначени са дълбочините. Прави впечатление, че след първата брегова линия на древното солено езеро следва стръмно спускащ се склон на шелфа до код 1640 м. Там някъде наблизо под номер 39 е отбелязано предполагаемото потънало древно селище Варна, според картата на подводните обекти в Черно море. Повече за получените ценни резултати, показани тук, може да прочетете по-долу.

Това идва в подкрепа на легендарните сведения на летописците, че сакралното вечно жилище на първородния цар-жрец на Европа се намира на извисено свещено място - сега Варненският халколитен некропол, съществена част от така наречената Варна. Сакралният некропол е бил посещаван от поклонници и от търсещи закрила от злото и я намират при варните, където защитени могат да си починат (по данни от I хил.пр.Хр. в източника Varni).

Там гроб № 43 е вечното обиталище на владетеля-жрец на първото царство на Европа.

Проф. Михаил Лазаров (1935-2006 г.) и проф. Валентин Плетньов (2017+ г.) - директори на Варненския археологически музей, повтарям с приклонена глава, почтително го наричаха «Цър на Црьство блгарское», както е на старобългарски. Положените 990 нагробни дара и предмети от първото в света обработено злато с общо тегло 1.5 кг. ни убеждават, че той не е само първия цар, той е продължител на Великия създател - Демиург, защото неговият жезъл е брадва, символ на създателя, изобретателя, твореца. А златният фалос на вожда-жрец отбелязва края на матерхата и началото на патерхата в човешкото общество. Как е изглеждал той можете на видите в краткия анимационен филм, създаден от проф. Йордан Детев, като потърсите филма на следния адрес: Augmented reality in Archaeology 2 / The King of Atlantis

В подкрепа на разглежданата тема Легендарното Црьство блгарское ще по-

соча няколко исторически източника:

* Становището на проф. Йордан Детев, в което на основата на научни анализи той определя, че от българите започва началото на древната култура, донесла нова епоха в живота на човечеството. Той обединява научните скрижали - могилните археологични обекти у нас; древните ни традиции и поверия; и хилядите погребални дара, открити във Варненския халколитен некропол, за да изгради тезата си, че потопът преди около 7560 години е превърнал сладководното езеро в Черно море и на дъното му е уникална древна цивилизация. (И още на: http://www.pamettanabulgarite.com/profile/JordanDetevpisatelrezhisor и https://bit.ly/3cHhjzN)

* Мащабният и уникален проект «Архео-логика на свещените символи» и «Ауролитната цивилизация», над който няколко години работи изследователски екип под ръководството на проф. Христо Смоленов. Резултатите доказват, че Варна е първата европейска столица на културата и науката и е най-древният град на Европа. Проектът бе представен през 2010 година във Франция в главната квартира на Ордена на тамплиерите и на 20 октомври 2011 година в Япония по лична покана на Негово имперско височество принц Микаса, който като археолог посети Варненския халколитен некропол. (Повече в: https://www.parallelreality-bg.com/statii/zagadki/takiiskobalgarski/221-2011-01-31-01-57-43.html)

* Защитаваната от него теза «Варна - първата културна и научна столица на Европа», бе в основата на неговия доклад в XIV национална научна конференция „България в световната история и цивилизации" във Варна на 21 Ноември 2009. (http://www.moreto.net/novini.php?n=66035&c=09)

* През V в.пр.Хр. Тукидид - латински историк и военен стратег, пише: „От държавите в Европа Одриското тракийско царство е най-голямо по размера на земите си, по своите доходи и по другите богатства». Царят-жрец е обожествяван и обединява държавната, съдебната и религиозната власт. Той съобщава за наличието на царства на келтите, кимерите и на други тракийски племена. (http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=260&Itemid=102).

* Според проф. Иван Т. Иванов от персийски „сäр" води произхода си българската титла цар, позната и като црь. Той изразява несъгласие понятието да се извежда от латинското caesar, както се изразяват някои изследователи.

* На санскрит цар - भूपति е bhūpati, 3-то опред. и се родее в старобългарски старинен диалект със значение на баща. На персийски думата цар -رازت е tzar, 2-ро определение, означава и «господар на крепостта» رورس sarvar. С подобно значение е śaras शरिस् в Санскрит. На персийски цар رس sar означава и «господар на крепостта» رورس sarvar. С подобно значение е śaras शरिस् в Санскрит.

Посочените писмени източници за наличие на царства и царе в нашите древни земи, прибавени към разкритите във Варненския халколитен некропол първи за Европа царски символи, ни убеждават, че още преди 10 000 години (според генетичните изследвания на скелетите в некропола), край Северозападните брегове на сладководното езеро, сега Черно море, е имало Царство на Бълг-Ариите, включващо и племето Варни. Нови свидетелства ще последват по-долу.

Накратко за името Варна

Има много тълкувания за името Варна. Като се върнем в далнините на времето, ще установим, че жителите край западните брегове на древното сладководно езеро, за да се защитят от враговете си, са били принудени да изградят свое укрепено селище. На най-древния език на Бълг-Ариите - санскрита, думата „Вар" (वर्ण) означава „крепост и ограждение", от тук и етимологията й, съхранена в старобългарски "вар-дя", тъй е обозначена и в съвременните речници. На персийски цар رس sar означава и «господар на крепостта» رورس sarvar. С подобно значение е śaras शरिस् в Санскрит. Произходът на нейния корен се намира и в кимерийския език (едни от дедите на българите, както ясно пише Прокопий Касирийски). В древния уратски език на народа, който

се самонаричеше „боян”, произхождат думите Вар - крепост и burgana със значение кула (От книгата на I. M. Diakonoff, S. A. Starostin, стр. 99). И немският лингвист Вилхелм фон Хумболт също определя двата езика като близки. Според него морфемите-наставки в тях се „залепват заедно“ към корена на думата [2]. И в случая се получава Вар+на. Към корена на думата - крепостта Вар, морфемата на определя посоката: на-пред, на-зад, за случая Вар-на Езерото.

Титулът „балтвар” при волжките българи е засвидетелствуван от Ибн Фадлан със значение балт - управител и вар - крепост (в оригинала на risala на Фадлан е **[alm.sh** b.n sh.lki b.ltuar; = Алмъш, син на Шилки балтавар) и в летописа „Историята на Бейхаки”. Проф. Иван Т. Иванов посочва: «Името Варна е древен български топоним. В староиндийския санскрит думата varana означава укрепен град и има стбг корен, свързан с Вароша – често срещано название на квартали в много стари български градове. В древния авестийски език var също е крепост».

Проф. Рама Каушик, преподавател по индология в СУ-София (1979-1984 г.), в своя Санскритски-Български речник сред 12-те хиляди сходни думи посочва думите: Варана - крепостна стена и защищаване, Варнана - описание, твърдение, хвала; варну - слънце (диалект) и накрая конкретно за Варна пише - «име, род, слава, качество, каста и още 7 тълкувания». (Стр. 286 и 287 на Речника)

От en.wiktionary научаваме, че буквеният знак ə в думата “var ə nā” означава предихание, което се произнася, но може да не се изписва и така в старо Персийския език и в санскрит съществителното име става *várnā”. След фонетичен разбор и проф. Иван Т. Иванов изразява съгласие, че във вар(ə х)на е предихане и така става варна.

Този анализ от различни гледни точки бе необходим, за да се докаже, че част от племето Варни, поради Седемте съдбоносни причини, е било принудено да напусне прародината си край бреговете на Черно море и да се преселва през хилядолетията в Близкия Изток, Древна Индия и Поволжието, там да създава градове и държави. Един от градовете е най-старинният, съществуващ и днес със свое име и подобие Вар(ə х)на-аси. И през 680 година да се завърне с аспаруховите Бълг-Арии в своята прародина. Още за племето Варни и в другите статии в тази страница.

сторията на халколитните арийци - деди на племето Варни, които са живели по тези Черноморски брегове още от VII хил.пр.Хр., също е застлана от дебел трудно проницаем за ума слой от забрани, тъй като те са били създатели и заветно верни на Културата на хермитизма. В нея има седем сакрални доктрини, проповядвани от Трижди Бога на Мъдростта. И знайте, казва той:

“Вие сте вие, вие не сте другите”;

“Тайната над всички тайни е Словото, пазете го в паметта си”;

“Затворете вратите на непосветените”;

„Познанието не е за всеки, а само за обреклите се да служат”;

“Умно-жете знанието устно от баща на син, от учител на ученик, от жрец на вярващи”;

“Създавай, не се възползвай”;

“Задълженията са от вас, за вас, не са за другите”.

Когато арийците се заселват в Древна Индия (III хил.пр.н.е.), техните жреци колобри -брахмани отменят забраните на Затворения арийски херметизъм и всеки се е чувствал задължен да излее стаеното в паметта си знание. Защото и Орфей съветва: „Ръката изгнива, буквите остават“. Най-талантливите от Бога надарените записвали споделеното. Така ден след ден, година след година са създадени 60-те хиляди най-старинни текста на Ведите (на санскрит vidyā-वदिया е наука и литература, на старобългарски е вЪдьение - знание)

.

Във Ведическата култура най-важни са седемте божествени послания на Отворения арийски херметизъм, който е характеризирал техния начин на живот в прародната им Бал-

канска Ария от VIII хил.пр.н.е. и от III хил. пр.н.е. в древна Индия:

„Това, което е на небето, това е и на земята.“

„Човекът е по Божий образ и подобие“

„Всеки човек е една малка Вселена“

„Познай човека и ще познаеш Вселената и Боговете“

„Над всеки човек бди една звезда“

„Над всеки човек бди един ангел“

„Кой каквото си направи и Бог не може да му направи“

Кратък преглед на отворения арийски херметизъм може да намерите в книгата „МОДЕЛ„GENEZIS“ и в korenyte

Хермес е тракийски герой, почитан е и като божество. Херодот пише: «Тракийските благородници имат култ към Хермес, кълнат се в неговото име и дори твърдят, че произхождат от него.» (В «История», Книга V).

Но както казва добре запознатият с българската история акад. Христиан Френ: «Дори да изчезнат всички материални следи от миналото на някоя земя, винаги остават последни свидетели, чрез които може да се разгадаят нейните тайни. Тези последни и безсмъртни свидетели са езиците, имената на селищата и природните обекти, археологическите находки, наследствените спомени и преданията, оставени от обитавалите я народи». (Бел. за него в края на стр.) Ще допълня: Твърде много научихме за чужди хора и народи, но за славното ни минало, за самите нас твърде малко. Ако не познаваме себе си, не може да оценим другите и ще страдаме от малоценност.

“Пътят на Бълг-Ариите

от Легендарната Така наречената Варна в 5458 г.пр.Хр. и връщането им отново в Така наречената Варна през 680 г.сл.Хр.»

При интерес пълния текст на научната студия можете да намерите в „Паметта на българите“ (http://www.pamettanabulgarite.com/) и по-конкретно: http://www.pamettanabulgarite.com/page/4155162:Page:470268.

60-ТАТА ГОДИШНИНА НА МУЗЕЯ НА ВЪЗРАЖДАНЕТО ВЪВ ВАРНА

Кольо Хубенов

Abstract: *The following article is dedicated to the 60th anniversary of the Museum of National Revival in Varna. The text begins with a short summary of the museum's history from its founding in 1959 until 2006, when the exposition was moved to its current address – 21 Dr. L. Zamenhoff St. The second part of the material presents the exposition along with its more interesting or important cultural valuables, the types of collections held in the repository and the exhibitions the museum has organized in the last 13 years or has been invited to participate in. In the References are presented books and articles that have studied the different themes from the museum's expositions or have published some of its cultural valuables.*

Keywords: *Varna, National Revival, printed and handwritten books, seals, cold weapons, firearms, school equipment, military and civil decorations, photographs, drawings, paintings, maps, plans, documents, icons, ierosolymitissa, printed icons, church utensils*

На 04.10.2019 г. Музеят на Възраждането във Варна ще чества своята 60-та годишнина. В тази връзка ще направим обзор на неговата дейност през годините, като акцентът ще падне върху експозицията, фондовете му и изложбите, които организира и в които участва от 2006 г. насам, т.е. от времето, от което музеят се намира на настоящия си адрес. В изложението ще дадем препратки към научната литература, дело на бивши и настоящи колеги, която изследва по-значимите теми от миналото на възрожденска Варна или представя експонати от фондовете на музея.

През есента на 1959 г. съвсем закономерно да служи за музей на Възраждането в града е избрана сградата-символ на този период, а именно тази на първото българско училище тук „Св. св. Кирил и Методий“, отворила врати през 1862 г. Музеят се помещава без прекъсване на ул. „27-ми юли“ № 9 до 2002 г., след което за около 4-5 години е без постоянна експозиция, а временни изложби се излагат в сградата на детска ясла „Щастливо детство“, където са предоставени и кабинети на музейните служители. С постоянна експозиция музеят се сдобива отново през 2006 г., когато за нуждите му е предоставена сградата, в която се помещава и до днес на адрес ул. „Д-р Лудвиг Заменхоф“ № 21 [1].

Независимо от проблемите и премеждията, които сполетяват Музея на Възраждането в началото на новото хилядолетие, той никога не преустановява своята роля на крепител на спомена за Българското възраждане и Варна в местен и общонароден план, чрез своята постоянна експозиция и изложби в града, страната и чужбина.

Обр. 1. Възстановка на училищната стая

Първоначалната експозиция на музея, тази на ул. „27-ми юли“ № 9, е завършена през 1963 г. и условно може да се раздели на следните отдели/теми: 1) Българско народностно съзнание през турското робство и начало на Възраждането; 2) Руско-турските войни от кая на XVIII до средата на XIX в.; 3) Икономическо-

то развитие на Варненския край преди Освобождението; 4) Борба за културно-национална независимост; 5) Национално-революционни борби във Варненския край и 6) Варненският край през Освободителната война [2]. Към онзи момент фондът на музея наброява около 2420 единици: ръкописни и старопечатни книги; снимков материал и гравюри; османски и български административни печати отпреди и след Освобождението; хладно и огнестрелно оръжие; малко документи (по-голямата част са предадени на Държавния архив – Варна); църковна утвар, икони и щампи [3]. Може би най-значимото експозиционно решение от този период, което съществува и до днес, е това да се възстанови (1961 г.). училищната стая и да се представи заедно със своя инвентар пред жителите и гостите на Варна (Обр. 1). Автор на проекта е Минко Гечев от Българската академия на науките, а възстановката е определена от бившия ръководител на музея Станка Димитрова като първата по своя вид в музейното ни дело [4]. През следващите четири десетилетия музеят е средище на много културни и обществени прояви. Между тях особена популярност имат: т.нар. „уроци по родолюбие“ и годишните „утра“ за връчване на свидетелства за завършен клас, провеждани с ученици от всички възрасти; тържествата по повод Освобождението на България и Варна; такива посветени на Деня на славянската писменост и култура и на народните будители, годишнините от гибелта на Левски, Ботев и други дейци или събития от нашата история [5]. В тези години се създава и утвърждава един своеобразен календар, който музеят поддържа и до днес, а същевременно се старае да разнообрази и дообогати.

Обр. 2. Ораръ́т на Левски

Началото на новия век е доста тежко за Музея на Възраждането във Варна, тъй като през 2002 г. той е принуден да напусне дългогодишния си дом. Временно, до 2006 г., е настанен в сградата на споменатата ясла „Щастливо детство“. Тук обаче пространството стига само за кабинети на служителите и за складиране на част то музейния инвентар. Във фоайето на сградата има пространство за временни изложби. Въпреки неудобствата, именно на това място през 2005 г. варненци посрещат за първи път в града си някои от личните вещи на Васил Левски и предмети, свързани с революционната му дейност – дяконския му орар, печати на БРЦК и снимка с посвещение (Обр. 2) [6].

През 2006 г. музеят се мести в сегашната си сграда – къща от XIX в. на адрес ул. „Д-р Л. Заменхоф“ № 21, предоставена срещу наем на РИМ – Варна от областната управа на града. След ремонт помещенията са подготвени да приемат обновената експозиция на музея, която се разгръща на два етажа, в общо четири зали. На първия етаж в няколко витрини са показани, чрез предмети и художествен материал, по-важните за града и региона руско-османски войни от XVIII – XIX в.: 1768 – 1774; 1787 – 1791; 1828 – 1829 и 1853 – 1856 г. [7]. В отделна витрина са представени гробни находки, открити в могили на загинали руси в някои от горепосочени войни [8]. Впечатление прави и автентичната брава с ключ от Пристанищната порта на крепостната стена, разрушена след Освобождението (Обр. 3, 4).

Обр. 3. Бравата с ключ

Обр. 4. Част от експозицията на първия етаж

На втория етаж експозицията е разпределена в три помещения. В централното, което се използва и за представяния, тържества и временни изложби, в седем витрини са изложени предмети, свързани със стопанския, културния и духовния живот на възраждащата се Варна от втората половина на XIX в. Показани са: преводи на модерна за периода западноевропейска стопанска литература; местни търговски печати; църковни одежди и инвентар; периодичен печат; просветна литература. Обръща се внимание на стопанския подем, който бележи градът след края на Кримската война (1856 г.), и на интереса, който той започва да представлява за възраждащите се българи от вътрешността на земите ни и за западноевропейската дипломация и търговия, последното ясно засвидетелствано от четиринадесетте чужди консулства тук! Не е пропуснато да се

Обр. 5. Част от експозицията на втория етаж, централна зала

покаже и развитието на българщината със своите: Училищна община (1860 г.); първо българско училище „Св. св. Кирил и Методий“ (1860 г.); построяването на първата българска училищна сграда (1862 г.); освещаването на първия български храм „Св. арх. Михаил“ (1865 г.); учредяването на местното читалище „Възрождение“ (1870 г.); създаването на ученическото дружество „Просвещение“ (1871 г.); на първите стопански инициативи на варненци – банка „Звезда“ (1863 г.), сдружение „Румели“ (1868 г.), Българското търговско братско дружество (1868 г.). Засегнат е проблемът за Народния църковен събор в Цариград и включването на Варна към Българската екзархия чрез създаването на Варненско-преславската митрополия (1872 г.). Показани са имената и образите на част от дейците по този напредък (Обр. 5) [9]. Като по-интересни експонати тук можем да посочим шест издания на първия български модерен учебник – „Рибния буквар“ – между които е и една бройка от първото му отпечатване през 1824 г. в Брашов. Друг много любопитен предмет е иконата „Св. Седмочисленици“, рисувана от ямболския майстор Александър Попгеоргиев през 1866 г. специално за първата българска църква (Обр. 6).

Обр. 6. Икона „Св. Седмочисленици“

Обр. 7. Училищната стая в новата експозиция

В залата, вляво от централната експозиция, е представена училищната стая (Обр. 7). Макар и умалена, в сравнение с първоначалната възстановка, тя продължава да запознава посетителите с интериора и образователната метода от периода на късното Възраждане. В помещението са разположени чиновете, учебният инвентар: писалищни плочи; калеми; дивити с мастилници; тетрадки; учебници, подредени по известните ни учебни програми за училището от 70-те години на XIX в. [10]. Голям интерес предизвикват т. нар. „кавалерии“ и черните плочки, които са се използвали съответно за поощряването или наказването на учениците (Обр. 8). Спомен за началото на учебното дело в града носи и черната дъска, специално поръчана от варненския възрожденец от Калофер Христо Попович, подписана от него и дарена през 1861 г. Устроената така училищната стая в музея и до днес е предпочитано място от учителите за провеждането на тематични уроци от учебната програма, за раздаването на свидетелства за завършване на учебната година или за провеждането на различни тържества и конкурси.

Обр. 8. Витрината с „кавалериите“

Последната зала, но не и по значение, е посветена на борбите за освобождение и тяхното отражение във Варна и Варненска област (Обр. 9). Чрез предмети и художествен материал са представени различните идеологически етапи на българската революция – хайдутство, четничество и легии, Априлското въстание и Освободителната война. Обърнато е внимание какво пречи на Варна да се превърне в значим хайдушки или революционен център, но е отдадено дължимото внимание на местните съмишленици на народната борба [11].

Обр. 9. Зала „Революционно движение“

Представени са броеве на революционните ни периоди и книжнината на Г. С. Раковски. През 2017 г. на Музея на Възраждането беше подарен автентичен италиански трикольор, участвал в процеса на Рисорджименто по времето на Джузепе Гарибалди, което породи нуждата от обособяването на отделна витрина, показваща връзката и влиянието на италианското обединение върху нашата революционна борба, но повече за събитието ще кажем по-долу. Изложени са местно ориенталско хладно и огнестрелно оръжие, както и образци на западноевропейското, американското и руско фабрично производство, ползвани в Освободителната война. Могат да се видят наградни грамоти, знаци на ордени [12], медали и лични вещи на поборници, опълченци и други заслужили дейци на Българското възраждане, дошли да живеят в града след

Обр. 10. Револверната сабя на Хаджи Димитър

Освобождението. Безспорно, най-голямо внимание привлича белгийската револверна сабя на войводата Хаджи Димитър, изложена в самостоятелна витрина (Обр. 10) [13]. Други интересни предмети са сребърната чаша с монограм на руския цар Николай II от възпоменателна серия, връчена през 1902 г. на опълченеца Иван Илиев Владиков (Обр. 11) и сребърен поднос с благодарствен надпис към княз Дондуков-Корсаков за освобождението на Варна [14].

Обр. 11. Чашата на Иван Владиков

Подреждането на тази интересна експозиция не би било възможно без постоянно обогатяващият се основен фонд на музея. Към днешна дата той наброява малко повече от 5 600 предмета, разпределени в следните колекции: 1) Старопечатни книги; 2) Разни; 3) Фотографии; 4) Картини, планове и литографии; 5) Документи; 6) Икони; 8) Църковни щампи и 9) Църковен метал.

Колекцията „Старопечатни книги“ е съставена основно от печатна литература от последната четвърт на XVIII и XIX в. – църковна книжнина, учебници, помагала, граматики, периодика, театрални пиеси, литература на чужди езици (гръцки, руски, френски, английски, немски, италиански, османски) и пр. – характерната литература за възраждащия се българин. От печатните издания, освен вече споменатия „Рибен буквар“, си струва да посочим и: „Илиада“ и „Одисея“ от 1551 г; псалтир от 1552 г.; второ издание на „Стематография“ от 1741 – 1744 г. на Христофор Жефарович; първо издание на „Неделник“ от 1806 г. на Софроний Врачански; „Географико-историко-статистическо описание на Татар Пазарджишката кааза“ от 1870 г. на Стоян Захариев.

Обр. 12. Страница от Данаиловото четириевангелие

От ръкописните книги ще споменем част от псалтир от XIII в. [15], Данаиловото четириевангелие от 1625 г. (Обр. 12); анонимен ръкописен дамаскин от 1761 г. (първата подвързия на С. Врачански?), летописът на Жендо Вичов от Котел за период 1800 – 1867 г.; летописната книга на село Суворово, завършена през средата на XX в. [16, 17].

В следващата колекция „Разни“ се съхраняват османски, български и румънски административни печати [18]; хладно и огнес-

трелно ръчно изработено ориенталско оръжие и фабрично руско, западноевропейско и американско такова [19]; отличия и лични вещи на заслужили поборници и опълченци, дошли във Варна след Освобождението; възпоменателни предмети [20]; църковна утвар; малко етнографски предмети и училищни пособия.

Колекция „Фотографии“ представя, снимки, ретуши, картички и други изображения на български национални и местни обществени дейци от XIX в., както и на чужди личности, които имат връзка с българската история. Тук се пази и снимка от печата на първата българска община в града (Обр. 13).

Обр. 13. Печат на първата българска община във Варна

Следва колекция „Картини, планове и литографии“. Картините представят в мнозинството си следосвобожденска Варна през погледа на чешкия инженер Индржих Кноб и българските художници Александър Мутафов, Христо Каварналиев, Милен Сакъзов, Райко Куртев, както и на други наши и чужди автори [21]. Литографиите показват традиционните за Възраждането и освободена България теми – образи на средновековни владетели, български революционери и поборници, руски царе и герои от Освободителната война. Плановете представят чертежи на сгради и обекти във Варна, както и карти на града и околностите му, заснети от руски или западноевропейски мисии [22].

„Документи“ показват наградни свидетелства и грамоти на заслужили българи; финансови отчети, платежни и квитанции на Варненската община; лична кореспонденция на варненските възрожденци с българите в други селища, съгласителни за наемането на учителите или извършването на ремонтни дейности и пр. [23]. Тук най-интересно, не само от научна гледна точка, но и от сантиментална, е разрешителното, което българите във Варна получават от централната османска власт за строежа на своята училищната сграда през 1861 г. (Обр. 14).

Обр. 14. Разрешителното на Варненския меджлис

Фонд „Икони“, който е съставен с помощта на Варненската и Великопреславска митрополия, показва творбите на гръцки и български майстори, и одежди на клира. Хронологическата рамка на съхраняваните икони е от XIV – XV в. до XX в. В експозицията, която е разположена в сградата на Археологическия музей във Варна, интерес предизвикват иконите „Св. Георги“ (XIV – XV в.), „Дейсис със избрани светци“ (XVI в.) и „Разпятие Христово“ (XVI – XVII в.), царските двери и няколко икони (XVI – XVII в.) от иконостаса на старата църква „Св. Атанасий“, преди опожаряването ѝ през 1836 г. (Обр. 15).

Представени са и икони от царския ред на същата църква след възстановяването ѝ от пожара. Иконите представят развитието на иконописното изкуство по Българското Черноморие (Балчик, Бургас, Созопол), Североизточна България (Преслав, Добрич, Провадия). От известните български школи най-силно присъствие отбелязват тревненци с ателиетата на Захария Цанюв, поп Димитър Кънчов, Йоаники папа Витанов [24]. В сътрудничество с Митрополията и по-конкретно с храм „Св.

арх. Михаил“ чрез икони от музея е възстановен автентичния вид на църковния иконостас в храма. Постоянна експозиция с икони и църковен инвентар е устроена и на втория етаж в храм „Св. Атансий“. Постоянна експозиция с икони, йерусалимии, щампи и църковна утвар има и при Аладжа манастир.

Обр. 15. Старите царски двери от „Св. Атанасий“

Колекцията от църковни щампи представя една от богатите колекции на тези „икони, върху хартия“ в България. По-голямата част от тях са купувани от поклонници при посещенията им в Света гора в Атон, Йерусалим и други свети места.

В църковен метал се съхраняват църковна утвар и свалени обкови от икони.

Обр. 16. Отец Матей Преображенски – Миткалото

Обр. 17. Лични вещи на Ботйови

За край на представянето на музея ще обобщим по значимите изложби, които той е организирал, както и тези, на които е бил гост. Съобразявайки се с българския културен календар, музеят се стреми да представи теми, които да запознават жителите и гостите на града с важни и интересни личности и събития от нашето възраждане – рождени дни и кончини на общественици и национални герои, Априлското въстание, Освободителната война, 3-ти март, 24-ти май, 1-ви ноември и пр. Така например през февруари 2012 г. РИМ – В. Търново отново гостува във Варна с лични вещи на Васил Левски и ВРО, но този път изложбата бе обогатена и с експонати от РИМ – Ловеч. По-късно същата година, през м. юни, РИМ – В. Търново представи във Варна изложбата си „По стъпките на отец Матей и неговите сподвижници“ (Обр. 16), представяща личността на Матей Преображенски – Миткалото. На следващата 2013 г., по случай освобождението на България, музеят покани ОФ „Христо Ботйов“, които представиха лични вещи на ген. Кирил Ботев и неговия род под наслов „Спомени за Ботйови“ (Обр. 17). Две години по-късно, през 2015 г., отново във връзка с 3-ти март, във Варна бяха поканени колегите от ИМ – Панагюрище с изложбата „Реликви от Априлското въстание“ (Обр. 18). За Деня на народните будители през 2016 г. се организира изложбата „Из варненския училищен живот“ (Обр. 19), представяща развитието на образованието от Възраждането до наши дни, където съорганизатор бяха колегите от отд. „Най-нова история“. Българското освобождение през

2016 г. бе отбелязано с изложбата „Сабите на войводите“ (Обр. 20), която, благодарение на РИМ – В. Търново и РИМ – Русе, събра на едно място револверните саби на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, лични вещи на Г. С. Раковски, Панайот Хитов, Филип Тотю.

Обр. 18. Лични вещи на Райна Княгиня

Обр. 19. Ученически пособия от Варна

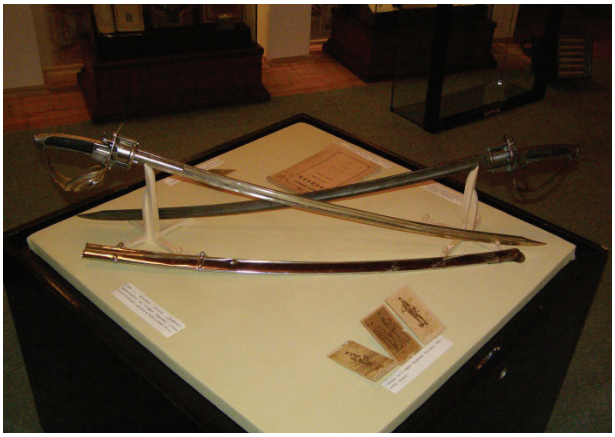

Обр. 20. Сабите на Хаджията и Караджата във Варна, 2016 г.

Идеята бе толкова сполучлива, че на следващата година РИМ – В. Търново стана неин домакин, обогатявайки я с над 40 хладни оръжия на български революционери, хайдути и поборници [25].

Обр. 21. Италиански знамена, участвали в походите на Гарибалди. Дарено бе знамето вляво

През пролетта на 2017 г. във Варна гостува Анита Гарибалди, правнучка на видния революционер, и представители на НА „Хиляда жени за Италия“ – Калабрия, с които бе организирана изложбата „Аргонавти на свободата – Гарибалди и българите“. Бяха показани оригинални знамена от битките за обединение на Италия (едното по-късно дарено на музея) (Обр. 21), снимки на българи-гарибалдийци, статии за италианското обединение в българския възрожденски печат, реплики на гарибадийските червени ризи и униформи.

Обр. 22. Филмовата камера, заснела сериала

През пролетта на 2018 г. ОМ – Попово предостави във Варна автентичен реквизит

на един от най-обичаните български сериали „Капитан Петко Войвода“ от 1981 г. (Обр. 22). В началото на настоящата година Музеят на Възраждането във Варна покани РИМ – Шумен за изложба, представяща живота и писменото творчество на Софроний Врачански.

По определени теми музеят организира и самостоятелни изложби. Такъв пример е представянето на два фотоалбума през пролетта на 2019 г., по случай 140-тата годишнина от избирането на Александър Батенберг за владетел на Княжество България, дарени от Александър Головин през 1924 г. и показващи лица и събития от периода 1878 – 1886 г. (Обр. 23). Няколко години по-рано от фондовете бяха извадени различни медали, знаци на ордени и грамоти на опълченците и поборници, преселили се във Варна сред Освобождението, във връзка с честването на Трети март.

Обр. 23. Семейството на Александър I Батенберг

Освен организатор, музеят е чест гост или съорганизатор на чужди изложби. През 2007 г., по случай 130 г. от избухването на Освободителната война, музеят предоставя литографии на Генералното консулство на Русия във Варна. По случай 3-ти март револверната сабя на Хаджи Димитър, заедно с литографии, представящи Освободителната война, гостуват в Плевен. По случай 24 май 2010 г. в НБ „Кирил и Методий“ е организирана голямата изложба „Етрополската калиграфско-художествена школа от XVII в.“, а музеят предоставя четириевангелието на Данаил Етрополски. През 2011 г. четири икони бяха изложени на XXII Конгрес по византийски изследвания във София. През 2013 г. музеят предоставя църковна литература на храм „Св. арх. Михаил“ във Варна за изложба по случай 1-ви ноември – „Словото на Буквите“. През 2014 г. участва със свои икони в изложба на Военноморския музей във Варна „Светци – войни“, а в края на същата година предостави картини на Хр. Каварналиев на Градска художествена галерия – Варна, по случай честването на 120-тата годишнина от рождението му.

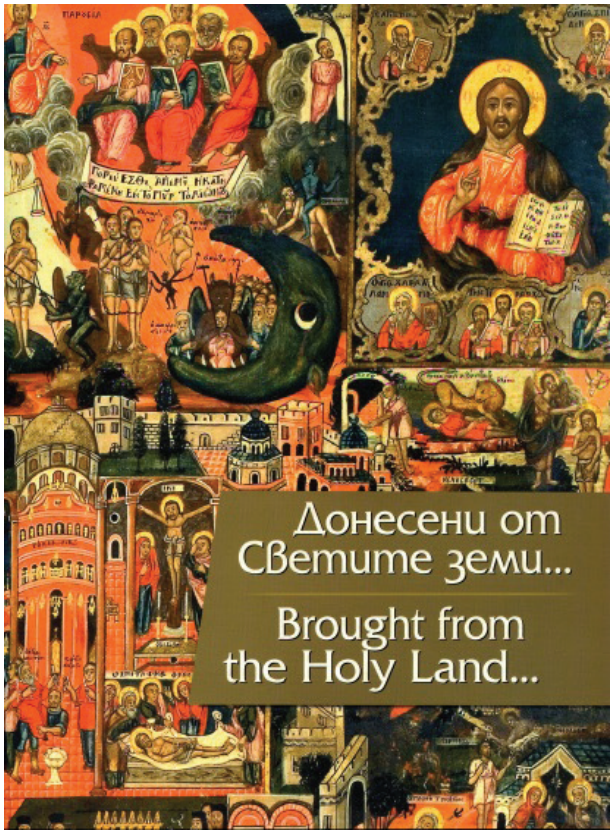

Обр. 24. Фрагмент от йерусалимия – корицата на футляра

В края на 2016 г. участва със свои книги в изложба в „Коледна Варна през годините“, организирана от РБ „Пенчо Славейков“ – Варна. През пролетта на 2017 г. музеят отново гостува на ГХГ – Варна, този път със щампи и йерусалимии по случай Великден. На следващата година музеят участва с портрети на опълченци в изложба на ГХГ – Варна, по случай 3-ти март. През същата 2018 г. Българска академия на науките изложи в своите кулоари щампите и йерусалимиите, които гостуваха през 2017 на ГХГ – Варна и издаде много интересен футляр (Обр. 24) [26]. През 2018 г. се навършиха 150 г. от гибелта на националните герои Хаджи Димитър и Стефан Караджа, както и 140 г.

от края на Освободителната война. Това предопредели някои от предметите от постоянната експозиция да прекарат почти цялата година по изложби в различни селища из страната. Вещите, свързани с влиянието на Джузепе Гарибалди върху българската революция, посетиха Шумен, В. Търново, Карлово, Ямбол. Револверната сабя на Хаджи Димитър от своя страна бе изложена в Добри и Брезово. Тук е място да споменем, че Община Брезово вече близо 10 години заема сабята на войводата за организираните от нея чествания във връзка с гибелта на войводата. През 2019 г. по случай 140 г. от Учредителното събрание, музеят бе поканен от РИМ – В. Търново да участва с лични вещи на варненските представители на събранието.

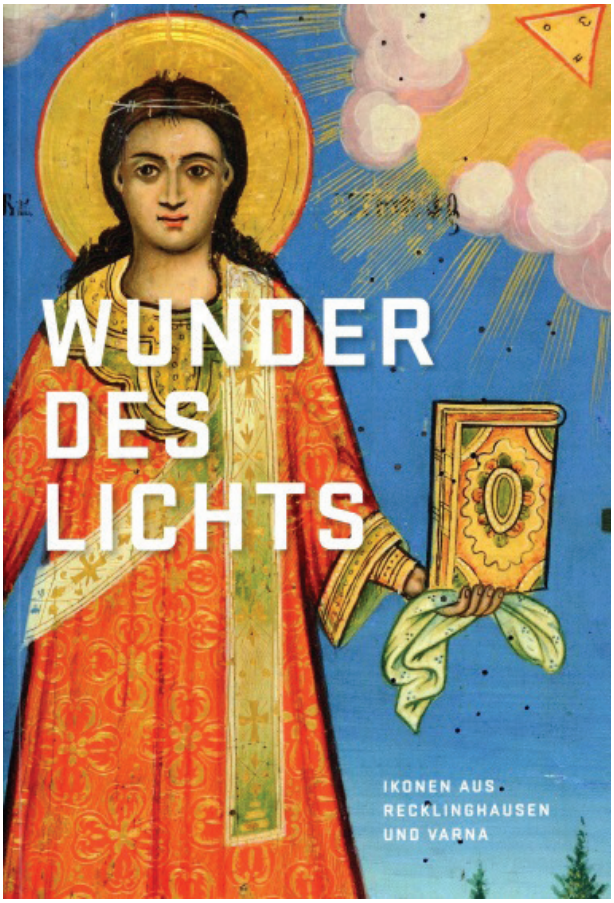

Обр. 25. Икона „Св. Стефан“, XIX в., РИМ – Варна – корицата на каталога

В международен план музеят представлява най-голям интерес със своята иконна колекция. През 2006 г. пет експоната участват в изложбата „От траките до отоманите“ в музея Анри Прад, Франция. Близо 10 г. по-късно музеят стана съорганизатор на голямата международна изложба „Чудесата на светлината. Икони от Варна и Реклингхаузен”, при която 8 месеца между 2014 и 2015 г. последователно в Дордрехт, Нидерландия и Реклингхаузен, Германия бяха изложени над 50 образци на източноправославното иконописно изкуство, половината от които бяха от Музея на Възраждането (Обр. 25) [27].

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

1. По-подробно за историята на музея вж.: Тонев, В. Музеят на Възраждането в гр. Варна. – Известия на Варненското археологическо дружество, 15, 1964, с. 132 – 134; Димитрова, Ст. Музеят на Възраждането във Варна – нов поглед към XIX в. – В: Град и памет – сборник с доклади от Национална научна конференция, Пазарджик, 13 – 14 октомври 2011. Б. Хаджийски, В. Танкова, Р. Кацарова (ред.). Пазарджик: РИМ – Пазарджик, 2012, с. 65 – 70; Николова, М. Музей на Възраждането във Варна – да съхраняваш историята. – История, 2015, № 4, с. 421 – 427; Енева, Н. Проф. д.и.н. Велко Тонев като историк на Варна и Варненско. – В: Acta musei varnaensis. Т. 12: Варна, българите и българските градове. Възрожденски поселищни изследвания. Сборник в памет на проф. д.и.н. Велко Тонев. Национална конференция, Варна, 26 септември 2014 г. Ив. Русев (ред.). Варна: РИМ – Варна, с. 11 – 26 и цитираната в тях литература.

2. Тонев, В. Музеят на Възраждането…, с. 133; Енева, Н. Цит. съч., с. 14.

3. Тонев, В. Музеят на Възраждането…, с. 134.

4. Димитрова, Ст. Музеят…, с. 65.

5. Пак там.

6. Христова, Д. Реликви, докосвани от Левски, разкриват забравени истории. – Черно море, № 41 от 19/20.02.2005 г., с. 12.

7. По-подробно по темата вж.: Тонев, В. Българското Черноморие през Възраждането. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995, с. 14 – 33; Плетньов, В., Ив. Русев. История на Варна. Т. 2: Средновековие и Възраждане (VII – 1878 г.). Варна: Славена, 2012, с. 525 – 580; Димитрова, Ст. Варненският край и руско-тур-

ските войни от края на XVIII и XIX в. – В: България, Варна – Русия. От Средновековието до ново време. Ив. Русев, В. Йотов (съст., ред.). Варна: СЛАА, с. 127 – 141; Димитров, Г. Руско-турската война в 1828 – 1829. Първи поход (1828 г.). – Известия на Варненското археологическо дружество, 4, 1911, с. 87 – 104; Лейт. Ганчев. Обсадата на Варна в 1828 г. – Известия на Варненското археологическо дружество, 5, 1912, с. 8 – 24; Димитрова, Ст. Варна през Кримската война (1853 – 1856 г.). – Известия на Народния музей – Варна, 11 (26), 1975, с. 81 – 100.

8. Гробните находки от могила, свързана с Руско-османската война от 1828 – 1829 г. са публикувани в: Хубенов, К., Н. Митев. Гробни находки от Руско-османската война 1828 – 1829 г., съхранявани в музея на Възраждането във Варна. – В: Acta musei varnaensis. Т. 13: История и култура на България и българите (IX – XIX в.). Исторически изследвания и археологически приноси в памет на проф. д-р Валентин Плетньов. Ив. Русев и кол. (ред.). Варна: РИМ – Варна (под печат).

9. По-подробно по темата вж.: Тонев, В. Българското Черноморие…, с. 71 – 270; Плетньов, В., Ив. Русев. Цит. съч., с. 466 – 482; Тонев, В. За стопанската дейност на българите във Варна през Възраждането (1840 – 1878 г.). – Известия на Народния музей – Варна, 8 (23), 1972, с. 101 – 131; Димитрова, Ст. За дейността на българската община във Варна преди Освобождението. – В Известия на Народния музей – Варна, 22 (37), 1986, с. 147 – 160.

10. По-подробно по-темата вж.: Тонев, В. Българското Черноморие…, с. 140 – 167; Плетньов, В., Ив. Русев. Цит. съч., с. 508 – 252; Тонев, В. Към историята на българското учебно дело във Варна през Възраждането. – Известия на Варненското археологическо дружество, 13, 1962, с. 127 – 142; Тонев, В. Читалищното дело във Варна и Варненско преди Освобождението. – Известия на Народния музей – Варна, 1 (16), 1965, с. 3 – 22; Димитрова, Ст. Училищните ритуали във Варна през Възраждането. – Известия на Народния музей – Варна, 43 (58), 2009, с. 184 – 195.

11. По-подробно по темата вж.: Тонев, В. Българското Черноморие…, с. 271 – 340; В. Тонев. След Сан Стефано и Берлин 1878 г. Варна: Анубис, 1999; Тонев, В. Към въпроса за участието на Варненския край в революционните борби преди Освобождението. – Известия на Варненското археологическо дружество, 14, 1963, с. 103 – 117; Тонев, В. Освобождението на гр. Варна и Варненския край от османско иго. – Известия на Народния музей – Варна, 15 (30), 1979, с. 43 – 76.

12. Знаците на ордени от Музея на Възраждането са публикувани в: Хубенов, К. Орденски отличия, съхранявани в Музея на Възраждането във Варна. – В: Acta musei varnaensis. Т. 12: Варна, българите и българските градове. Възрожденски поселищни изследвания. Сборник в памет на проф. д.и.н. Велко Тонев. Национална конференция, Варна, 26 септември 2014 г. Ив. Русев (ред.). Варна: РИМ – Варна, с. 113 – 160.

13. По-подробно за сабята вж.: Козловски, Т. Револверните саби на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. – Известия на Националния исторически музей, 7, 1988, с. 100 – 107; Козловски, Т. „Строшена“ ли е сабята на Хаджи Димитър? – Отечествен фронт, бр. 11226 от 13.11.1986 г., с. 8.

14. Подносът е публикуван в: Хубенов, К. Поднос с благодарствен текст, адресиран до княз Александър Дондуков-Корсаков (23.10.1878 – 03.03.1878 г.). – Известия на Съюза на учените – Варна, 2017, с. 132 – 140.

15. Целият псалтир е публикуван в: Станчев, Кр., Тр. Банков. Славянските ръкописи в Музея на Възраждането Варна. – Старобългарска литература, 1978, № 4, с. 101; Свещ. Козма Поповски. Кой е най-ранният псалтир между Зографските ръкописи. – В: *Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборни. А.-М. Тотоманова и Д. Атанасова (съст.). София: УИ „Св. Климент Охридски“*, 2015, с. 261 – 266.

16. Летописната книга е публикувана в: Николова, М. Летописната книга на с. Суворово от свещ. Христо Савов – един малко известен източник на информация. – Известия на Съюза на учените – Варна, 2017, с. 74 – 81.

17. По-подробно по темата вж.: Станчев, Кр., Тр. Банков. Цит. съч., с. 101 – 114; Николова, М. Колекция ръкописни книги от фонда на

Музея на Възраждането – Варна. – В: Музеи и колекции. Сборник с доклади и съобщения от Национална конференция „Музеи и колекции“, 2015. Ц. Кьосева (ред.). Смолян, 2016, с. 173 – 186.

18. Част от османотурските печати са публикувани в: Андреев, Ст., В. Тонев. Османотурски печати от Североизточна България. – Известия на Народния музей – Варна, 10 (25), 1974, с. 231 – 250.

19. Кратък обзор на огнестрелното оръжие, съхранявано в музея е направено в: Хубенов, К. Една „перла“ в културното наследство на морския град – оръжейната колекция на „Музей на Възраждането – Варна“. – Известия на Съюза на учените – Варна, 2012, с. 79 – 87.

20. Кратък обзор на някои от тези предмети е направен в: Димитрова, Ст. Реликви от Освободителната война, съхранявани в музея на Възраждането Варна. – Сборник из документалното богатство на Варненския край, 10, 1990, с. 251.

21. През години част от картините са използвани при писането на книги и статии, посветени на техните автори. Вж.: Машев, Кр. Милен Сакъзов. Варна: Зограф, 2014; Пощаров, В. Христо Каварналиев 1894 – 1951 г. Варна: Библиотека „Класика“, 2014; Енева, Н. Стара Варна през погледа на художника Христо Каварналиев, „съхранена“ в картинната колекция на „Музея на Възраждането – Варна“. – Известия на Съюза на учените – Варна, 2014, с. 21 – 27; Енева, Н. Морска Варна и нейното крайбрежие в картинния фонд на Музея на Възраждането – Варна. – Годишник на Военноморския музей – Варна, 9, 2014, с. 46 – 62.

22. Част от картите са публикувани в: Петров, Б. Град Варна в западноевропейски и руски карти (1784 – 1878). – В: Acta musei varnaensis. Т. 12: Варна, българите и българските градове. Възрожденски поселищни изследвания. Сборник в памет на проф. д.и.н. Велко Тонев. Национална конференция, Варна, 26 септември 2014 г. Ив. Русев (ред.). Варна: РИМ – Варна, с. 29 – 58.

23. Една съвсем малка част от документите – писма на видните възрожденци, семейство Блъскови – са публикувани в: Димитрова, Ст. Неизвестни писма до Блъскови. – Известия на Народния музей – Варна, 29 (44), 1993, с. 202 – 209. Кратък обзор на тефтера със спомени на Янко Славчев е направен в: Димитрова, Ст. Спомени на Янко Славчев. – Известия на държавните архиви, 84, 2002, с. 255 – 269.

24. По-подробно по темата вж.: Попова, Т. Варненски икони. Варна: Славена, 2008; Попова, Т. Големите иконостасни икони от църквата „Св. Атанас“ във Варна. – Известия на Народния музей – Варна, 21 (36), 1985, с. 120 – 130; Попова, Т. Икони от началото на XVII в. от църквата „Св. Атанас“ във Варна. – Известия на Народния музей – Варна, 22 (37), 1986, с. 132 – 141; Попова, Т. Празничният ред икони от църквата „Св. Атанас“. – Известия на Народния музей – Варна, 23 (38), 1987, с. 151 – 161; Попова, Т. Икони на тревненски зографи от XIX в. във Варненския музей. Част I. – Известия на Народния музей – Варна, 29 (44), 1993, с. 184 – 201; Попова, Т. Икони от тревненски зографи във Варненския музей. Част II. – Известия на Народния музей – Варна, 30 – 31 (45 – 46), 2000, с. 257 – 269.

25. Изложба „Сабите на войводите“. Каталог. Св. Атанасова, С. Цветков (авт.). В. Търново: Рим – В. Търново, 2017.

26. Футлярът „Донесени от Светите земи…“ съдържа 20 изображения на щампи и йерусалимии, всяко едно с кратки анотации на гърба.

27. Wunder des Lichts. Ikonen aus Recklinghausen und Varna. E. Haustein-Bartsch, K. Ugrinov (Aut.). 2015, ISBN 9789071722219.

За контакти:
Кольо Хубенов – уредник
Регионален исторически музей – Варна
Отд. „Българските земи XV – XIX в.“
9000 Варна
Ул. „Д-р Л. Заменхоф“ № 21
Тел.: (+359) 882916948
E-mail: muzei.vazrajdane@abv.bg

Еволюция на търговските средища в Черноморския регион

Бойко Дойчинов

Abstract: *The present study is part of a larger project related to trade routes and centers in Bulgaria, and in particular the Bulgarian Black Sea coast.*

The purpose of the study is to investigate the physical trading infrastructure built in the Middle Ages in the territory of present-day Bulgaria, whose traces and objects can still be identified in some of our cities.

Keywords: *trade, trade infrastructure, bazaar, bedesten*

Настоящето изследване е част от по-голям проект, свързан с търговските пътища и средища в България и по-конкретно българското черноморско крайбрежие.

Авторът е част от работната група на Световната туристическа организация, която изследва цивилизациите и историческите пътища. Също така работи по темата, свързана с Инициативата „17+1" и Западния път на коприната.

Целта на изследването е проучване на физическата търговска инфраструктура, изградена през Средновековието на територията на днешна България, чиито следи и обекти все още можем да идентифицираме в някои наши градове.

Историята на търговията е историята на цивилизацията. Търговията е едно от средствата, чрез които различните народи са пред .

Никоя цивилизована общност не произвежда всички неща, които консумира. Част от тези нужди трябва да бъдат осигурени чрез обмен на продукти с други общности или нации и това е началото на търговията.

Търговията също зависи от уменията на хората в производството на стоки. Древната търговия се осъществява главно по бреговете на Средиземно море.

Търговията осигурява най-значителното място за срещи на човечеството - пазара. Процесът на бартер обединява хората по случаен начин. Селскостопанската продукция и ежедневните стоки за бита могат да бъдат пренасяни на кратки разстояния до и от местния пазар. Търговията между далечни места в по-общ смисъл е различен въпрос. Когато пътуването е бавно и опасно, стоките на търговеца трябва да бъдат възможно най-трайни.

Най-новите проучвания показват, че между Средновековието и ранния модерен период миграцията на търговците довежда до дълбоки промени в приемащите градове в много отношения: не само от икономическа, политическа и институционална гледна точка, но и от гледна точка социалната, културната и урбанистичната среда. Много интересен, макар и сравнително пренебрегнат, аспект засяга влиянието, което присъствието на чуждестранни търговци оказва върху практиките, поведението, моделите, инструментите и формите на организация на местните търговци.

Балканите са кръстопът, където се срещат търговци и стоки от Изтока и Запада. Неочаквано всеки от тях носи своята култура и навици, обогатявайки търговските методи. С идването на османците на Балканите се появяват нови търговски центрове - безистени. Безистен, в най-основното определение, е централната сграда на търговската част на града. Тя произлиза от грърко-римската базилика или Кайзерион, която е служила за подобна цел. Безистенът е бил толкова важна сграда, че по времето на Отоманската империя градовете често са класифицирани в две категории, градове с безистен и градове без такъв.

Много от тези сгради все още същест-

вуват в балканските страни (и не само Балканите), като някои от тях все още изпълняват търговски функции (Солун - Гърция, Истанбул и Одрин - Турция и др.), Други са преобразувани в музеи или културни центрове (Серес - Гърция, Ямбол - България, Никозия - Кипър и др.) А други, за съжаление, са оставени да е рушат (Скопие – Северна Македония, Шумен - България и др.).

Фиг. 1. Безистенът в Солун, Гърция

Фиг. 2. Безистенът в Серес, Гърция

Фиг. 3. Безистенът в Ямбол

Фиг. 4. Безистенът в Шумен

С включването на територията на България в Отоманската империя, която се разширява на три континента – Азия, Африка и Европа, през Средновековието се увеличават физическите обеми на стоки, които се произвеждат и търгуват на заселената с българи територия.

Търговията с храни е регламентирана още по времето на Иван Асен II, който издава грамота и допуска търговци от Рагуза (Дубровник) в българския североизток. Един от центровете на тази търговия е днешният град Провадия. Пътешественикът Освейецем твърди през 1636 г. „Градът е добре благоустроен, с хубави каменни къщи, чешми и фонтани, голям безистен, като могат да се видят занаятчии и хора от разни народности" [2].

С развитието на търговията се обособяват места не само за агропродукти, но и за предмети на лукса и скъпи вносни стоки, като подправки, платове и др.

Главният път от Константинопол за средна Европа минавал през Пловдив и София, като изцяло покривал изградения от римляните път Вия Диагоналис. В големите средища Одрин, Пловдив и София се създават пазари, „кръстени понеделничен и четвъртъчен, които съществуват и днес на почти същите места. През 16 в. те вече са били оформени извън пространствата на двете големи чаршии" [1].

Увеличаването на обема на търговията през XV-XIX век се определя от нарастналия брой градско население по българските земи. Нарастват потребностите от снабдяване със селскостопански стоки като занаятчиите в градовете разширяват обема и асортимента на

своите продукти, необходими за селското население.

„Ежедневната търговска дейност се идвършва на градските чаршии, където работилниците са и магазини. Всяко еснафско сдружение съсредоточава работата си на една улица, чието име носи. В София възникват кюркчийската, сарашката, платнарска, абаджийска, касапска, златарска и други чаршии, като някои от тях просъществуват до освобождението. На тези чаршии се намирали и „представителства" за чуждестранни стоки, внесени от Цариград, Букурещ и Виена" [3].

За ръста на вътрешната търговия може да се съди и по възникването на нова категория населени места, обособени около площади, пазари, тържища, които със самото си наименование разкриват стопанските си функции – днешните градове Търговище, Нови пазар, Пазарджик, Добрич и др. Обикновено тези средища се ползват с възприетите още от Византия привилегии на годишни панаири (панаджури) – Узунджово. Част от известните по-късно градове имат още през Средновековието статут на тържища. Други стават видими в по-късните турски източници с наименованието базар, с многократно по-високи годишни приходи, като чрез местоположението си оцеляват и прерастват в съвременни градове през XVII-XVIII в.

Още от XV век в София, като важно международно търговско средище, възниква Дубровнишка колония, която изнася за Централна Европа и Средиземноморието много суровини – кожи, памук, коприна, дървен материал, восък и др., като се внасят инструменти, скъпи платове, подправки, предмети за бита.

Според французина Кикле, минал през 1658 г. през София, градът бил богат на търговски стоки и имал 6 кервансарая [4].

За нуждите на пътуващите търговци възникват ханове и кервансараи, като най-големия е разположен в близост до Гюл джамия (Ротондата Св. Георги) и побирал до 500 пътници, стотици коли и коне. Известни са и други ханове, като Македонския, Сливнишкия, а някои от тях просъществуват и след Освобождението, до края на XIX в.

Като часто от този търговски комплекс следва да се посочи и безистенът на София, който се локализира в близост до посочените по-горе сгради. По аналогичен начин в центъра на Пловдив е съществувал безистен, който е изграден в края на XIV в. Куршум хан е бил най-големият кервансарай между Константинопол и Белград и е построен на площ от 3600 кв.м., а непосредствено зад него е разположена другата масивна сграда – безистен, който е бил търговският център на града. Безистенът е средище на големите пловдивски търговци – дубровничани, евреи и арменци. Според рисунка от XX в. безистенът е представлявал масивна сграда с 6 кубета, покрити с олово, като има 4 порти и е с обща площ около 500 кв.м.

Фиг. 5. Куршум хан, Пловдив

Друг важен търговски път е минавал от Одрин през Ямбол, Шумен и Силистра към Влашко и Молдова. Важни търговски средища по този път са безистените в Ямбол и Шумен.

В периода на османското владичество на сегашната българска територия съществува физическа търговска инфраструктура, която се характеризира с еволюционно развитие, съчетана с приемственост и доразвиване на някои специфични особености.

Още в края на XIV век в българските земи съществуват търговски средища, които могат да бъдат определени като своеобразни

тогавашни търговски комплекси, включващи кервансараи, чаршии, безистени и др., и които подсказват културното влияние от Азия.

Това са „модерните молове" на Средновековието по нашите земи, които и сега в някои държави, напр. Гърция и Турция, не са архаични структури, а продължават да функционират, създавайки работни места за стотици малки производители и търговци и атракция за многобройните туристи.

В тези почти универсални търговски структури, разпространени и сега в югоизточна Европа и в по-голяма част от Пътя на коприната през Средновековието, е запазен духът на Ориента чрез живата комуникация между купувач и продавач чрез т.нар. пазарлък, своеобразната етика и културен обмен.

Една от целите на изследването е идентифициране на посочените по-горе търговски структури и включването им чрез съвременните средства за комуникация по-активно в търговско-туристически маршрути, като важни и интересни места, свързани с културно-историческото наследство.

Литература:

1. Велчев Й., 2005, „Градът или Между Изтока и Запада. XIV-XVII век", Изд. „Жанет 45" София, стр. 113

2. Маргос А., 1981, „Провадия", Изд. „Медицина и физкултура" София, стр. 21

3. Сборник „Под знака на Меркурий. Търговията в София", 2018, издание на Регионален исторически музей – София, стр. 44

4. Сборник „Сердика, Средец, София", 1976, Изд. на ОФ София, стр. 120

За контакти:
Д-р Бойко Дойчинов
Регионален клъстър „Североизток"
E-mail: rc_ne@abv.bg

Прилики и разлики в символизма на шевиците на индианските племена от Южна Америка и България

Хуан Естебан Юпанки Вилялобос

Abstract: *The article examines the similarities and differences in the creation and symbolism of the embroideries of the indigenous people of South America compared to those of the Bulgarians. The investigation was made using the methodological and ethnographic approach and analysis. The symbolism of embroideries is a major topic in the research, as the perspective of cultural anthropology allows to deepen this study. In the process were examined external and internal similarities. The external ones being largely susceptible to the environmental impacts; while the inner ones reveal an exceptional closeness, similarity, relationship between two so distant cultures that practically never had direct contact, and therefore have not exchanged information until the early 20th century.*

Keywords: *symbolism, typical, ethnographic clothes, similarities, embroidery, Indian, South America, Bulgaria*

Въведение:

Когато преди около година мой близък приятел, учен-краевед от Варненско, ми спомена, че вижда прилики между шевиците на индианските народи и българските и ми предложи да проуча въпроса, аз си помислих, че това ще стане бързо и темата ще има само една теза, а именно разлики. Като учен историк и географ, имайки предвид разстоянията, цивилизациите, континентите, разделящи двете държави и непознаващ българските традиции и фолклор, аз си мислех, че темата е лесна, но това се оказа едно от най-трудните изследвания, които съм правил през живота си. Мислех си, че ако Александър Македонски, в завоевателните си походи, бе стигнал до Камчатка и Берингово море – тогава би имало някакъв шанс за взаимно повлияване на тези две толкова отдалечени в пространството и времето култури, но тези около едногодишни изследвания ме опровергаха и у мен се породи идеята да напиша книга, което си и поставих като цел. Работата ми допълнително се затруднява от факта, че аз боравя само с испански език, а относно българските шевици няма никакви достъпни достоверни материали на испански език към момента. Или поне не такива, до които аз да имам достъп. Надявам се този кратък пленарен доклад да събуди и у двете страни интереса по темата.

Изложение:

Прилики

Основно приликите могат да се разделят на два вида. А именно външни и вътрешни.

Към **външните прилики** можем да отнесем приликите, породени от общите за цялото човечество елементи на околната среда – природата – които са идентични, независимо от географско местоположение и историческо развитие.

Към тези можем да причислим най-вече **цветовата гама** на шевиците, изобразяващи слънцето – жълто, червено, златно, оранжево; на водата – синьо в различните му нюанси; на снега – бяло; на тревата, дърветата и листата – зелено в различните му нюанси; на цветята според багрите им – жълто, синьо, червено. Именно поради това има прилики и в природните материали, от които индианците и българите от най-дълбока древност са извличали естествените оцветители. Например:

Фиг.1. Най-често използвани материали за добиване на естествени оцветители в Южна Америка по цветове

От растението, което перуанските индианци наричат la mullaca и чието латинско научно название е *Physalis peruviana*, позната повече като goldenberry и наричана физалис в България, от древни времена индианските племена са добивали оцветител с тъмносин цвят.

От растението, което перуанските индианци наричат la chilca и чието латинско научно название е *Baccharis salicifolia*, позната като бáкхарис върболистов, от древни времена индианските племена са добивали оцветител с жълт цвят.

От растението, което перуанските индианци наричат la tara и чието латинско научно название е *Caesalpinia spinosa* (Molina) Kuntze от семейство бобови, позната повече като гума тара и отбелязвана като адитив Е417 на етикетите в България, от древни времена индианските племена са добивали оцветител с черен цвят.

Използва се и растението, което перуанските индианци наричат quinual, което не бива да се бърка с консумираната вече и в България киноа, която е зърноподобна култура. Латинското научно название на quinual е *Polylepis racemosa* и той е ендемичен вид невисоко дърво от семейството на розоцветните, гроздовиден перест вечнозелен. От древни времена индианските племена са добивали от него оцветител с бежов цвят.

От животински продукти също са добивали оцветители. Лилаво е цветът, които индианците са добивали от морските охлюви, наричани още лилави охлюви (*Stramonita haemastoma, Nucella lapillus*). Оцветителят, добиван от тях, е високо ценен от древността и оцветените с него тъкани са с изключително трайни цветове.

От насекомото, наричано от индианците la cochinilla, чието научно латинско име е *Oniscídeos* (а на български мокрици), индианците са добивали и добиват оцветител с тъмночервен цвят.

Както сами забелязахте, разлики могат да бъдат наблюдавани там, където съответният растителен или животински вид за добиване на оцветителя не съществува в земите и разселенията на българите или индианците поради географски климатични, почвени или други екологични условия.

Към **външните прилики** можем още да причислим още **материалите,** от които се предат, тъкат, нашиват съответните шевици. В Латинска Америка те се делят основно на четири вида: от растителен произход, от животински произход, от минерален произход и от човешки произход – коса. По-подробно можете да ги видите тук по-долу на Фиг.2 - от растителен произход и Фиг.3 - от животински произход.

Фиг. 2. Растителни тъкани: влакна от агаве, ананас или памук

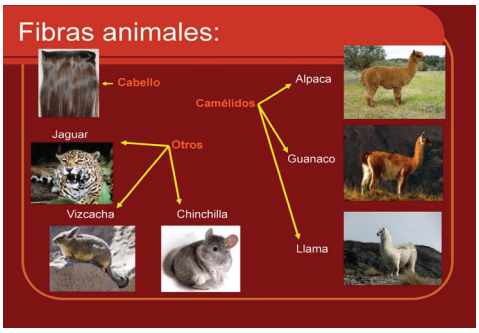

Фиг.3. Тъкани от животински произход. На изображенията се виждат: човешка коса, кожи от ягуар, дългоопашата бискача, чинчила, алпака, гуанако и лама.

Но това е, все още, само външната страна и външните прилики и разлики между шевиците в българската народна традиция и традициите на латиноамериканските индианци. Значително по-сложна за обяснение, по-дълбока и впечатляваща е приликата в **символизма на изображенията, фигурите и шевиците**. Но преди да премина към тях ще спомена една разлика, която ми се струва значима и с която не успях да намеря конкретна прилика, освен в по-късните християнски традиции на българския народ, а именно: **посоката, в която се усуква влакното около основната нишка или вътъка**, в зависимост от това дали е наляво или надясно показва съответно:

Пресукване или усукване **надясно**: добро, живот, светлина, здраве, щастие.

А когато пресукването или усукването е **наляво**, в индианските традиции от най-дълбока предколумбова, предхристиянска епоха означава: зло, смърт, тъмнина, болест, нещастие. Това се наблюдава като символизъм също в християнските традиции, но в индианските съществуват отпреди християнската епоха.

В Евангелието според Матей глава 25, стихове 31-46:

„Когато Човешкият Син дойде в своята слава, заедно с всичките си ангели, той ще седне на славния си престол. Тогава всички народи на земята ще се съберат пред него и той ще ги раздели на две групи, също както овчарят отделя овцете от козите. **Овцете ще постави от дясната си страна, а козите — от лявата. След това царят ще каже на тези от дясната му страна:** «Елате, вие, благословени от моя Баща! Наследете царството, подготвено за вас от сътворението на света. **Това царство е ваше, защото бях гладен и ме нахранихте.** Бях жаден и ми дадохте да пия. Бях странник и ме поканихте в дома си. Нямах дрехи и ме облякохте. Бях болен и се погрижихте за мен, бях затворник и дойдохте да ме навестите.» ... Тогава царят ще им отговори: «Истина ви казвам: когато сте правили това за един от тези най-скромни мои братя, за мен сте го правили.» **После той ще каже на тези от лявата му страна:** «Махнете се от мен, вие, прокълнати, и вървете във вечния огън, приготвен за дявола и неговите ангели! **Идете си, защото бях гладен, но не ме нахранихте.** Бях жаден, но не ми дадохте да пия. Бях странник, но не ме поканихте в дома си. Нямах дрехи, но не ме облякохте. Бях болен и в затвор, но не се погрижихте за мен.» ... А царят ще им отговори: «Истина ви казвам: когато сте отказали да помогнете на един от тези най-незначителни мои братя, на мен не сте помогнали.» **И тогава тези хора /отляво / ще отидат във вечно наказание, а праведните /отдясно /— във вечен живот.“**

На Фиг.4 тук по-долу можете да видите изображение на усукването и неговата посока в индианските традиции на доколумбова Южна Америка.

Фиг. 4. Посока на усукване на нишки

Вътрешни прилики - прилики в символизма на шевиците

Точно в тази си част моето научно любопитство достигна до най-значими по моя преценка открития.

Оказва се, че българските и индианските жени са имали много дълбоко познание за значението на шевиците като геометрия - в голямата си част шевиците са стилизирани изображения, образуващи комбинации от геометрични фигури. За индианците от Южна Америка и за българите пространството е геометризирано и всяка геометрична фигура поражда специфични енерго-информационни феномени. Точно това дълбоко закодирано от нашите далечни предшественици знание се явява и основна причина шевиците да имат толкова голямо значение за хора от два отдалечени края на планетата Земя.

В Древността преди да започнат да вшиват конци по дрехите си, тоест по втората си „кожа“, българите са татуирали същата информация върху истинската си кожа – тоест телата си. Този аспект от възникването на шевиците, доколкото успях да се запозная с темата, засягат някои български етнографи. Предстои ми да прочета повече по нея във „Взаимовръзката между татуировки и шевици на Балканите от дълбока древност“. Но дори и без да съм изчел тези трудове аз, като чистокръвен индианец, идвам от една земя, където различни племена, населяващи джунглата на река Амазонка, продължават да практикуват тази традиция като си изрисуват временни татуировки или постоянни такива, съхраняващи родовата памет и наследяващи забравени от съвременното модерно общество знания.

Фиг. 5. Ашенинка Мино, мой приятел и лидер на едно от племената на ашенинките с временна татуировка на лекция по фитотерапия и билкотерапия (Ashéninka Mino - Presenter at The University of New Mexico, July 26, 2018 - 8:30 am.)

Според хрониките от 16-ти век, написани от двамата историци, носещи индианска кръв във вените си, а именно: Гуаман Пома де Аяла и Инка Гарсиласо де ла Вега, през Доколумбовата епоха в Конфедерацията на Инките (наричана неправилно от западноевропейската цивилизация – Империята на Инките); всяко индианско племе, включено в границите на държавата, се е идентифицирало пред останалите членове на Конфедерацията чрез своите традиционни облекла, украшения и видове татуировки, което е включвало както основните материали за изработка, така и конкретната технология на изработка, символите на фигурите и разцветките им.

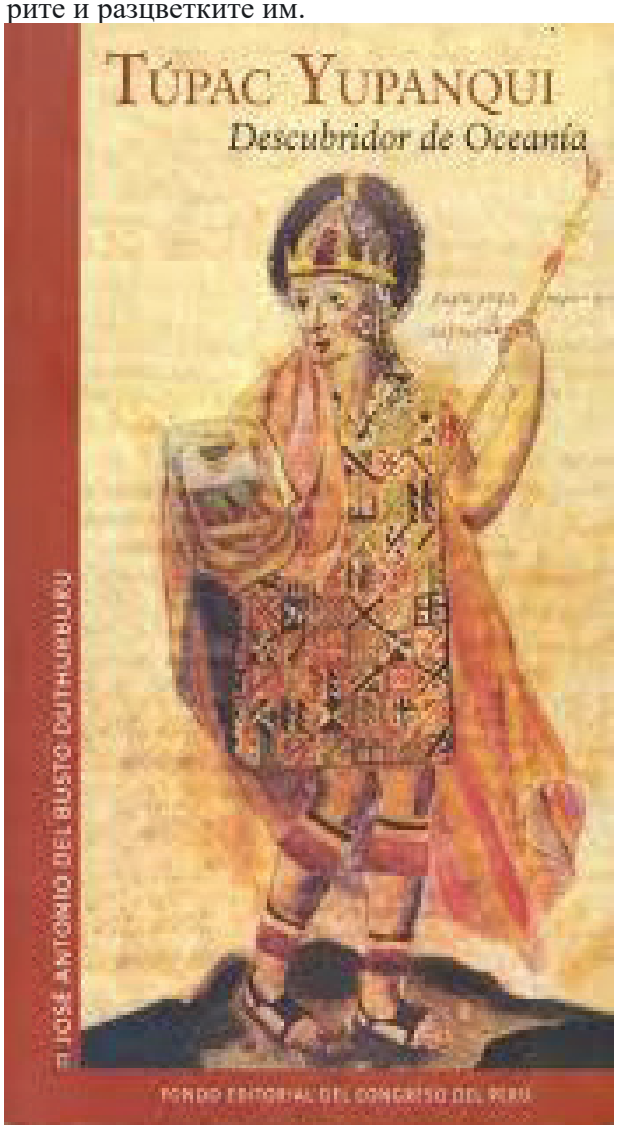

Фиг. 6. Историческо изображение на моя пра-прадядо Тупак Юпанки, облечен в токапу – дрехата на управляващия Конфедерацията на инките, с извезани исторически събития от живота на Конфедерацията и рода

Използваният от мен метод за разработката на този пленарен доклад е качествен анализ от описателна и етнографска гледна точка на събраните по темата материали, които бяха толкова много, че е невъзможно да бъдат включени тук всички.

При опит да бъдат обобщени стигнах до заключението, че както в българската везбена традиция, така и в тази на индианските племена от Южна Америка (още от Доколумбовата епоха) се наблюдава употреба, изобилие и повторяемост на следните символични фигури:

Кръст, свастика, обратна свастика, кръг, квадрат, спирали, звезди с 4, 5, 6, 7 и 8 лъча, зигзагообразни линии, цветя, дървета, птици и животни. Някои от тях ще можете да наблюдавате тук по-долу, паралелно.

Една от най-значимите:

Свастика и полусвастика, като символ на щастието, слънцето, кръговрата.

Фиг. 7. Свастика – Buicheni, Луковит и Бъйчени, тракийски апликации на конска амуниция

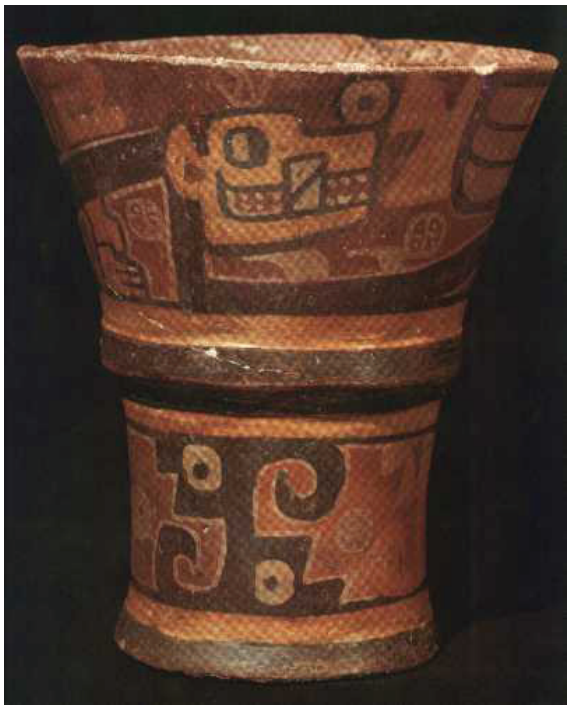

Фиг.8. Свастика – културата Тиуанако, Боливия-Перу, епоха прединка. Ваза

Фиг. 9. Свастика- ръкав женска риза от Софийско

Фиг. 10. Кръст от културата Тарапака

Фиг.11. Зигзагообразна бродерия -тъкано платно мапуче - Чили - TELAR MAPUCHE. Бялата и Червената богиня-майка

Фиг. 12. Килим - ромбоидна бродерия, Перу

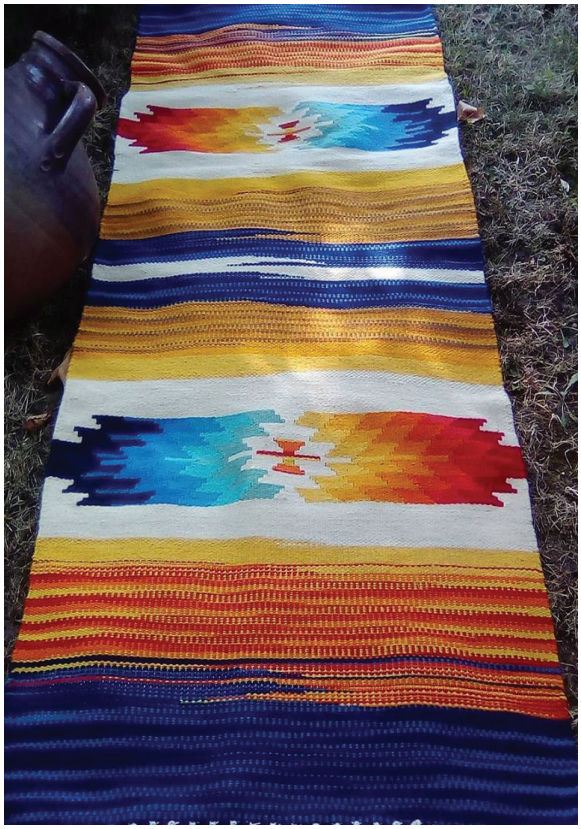

Фиг. 13. Килим – дизайн Росица Станева, България

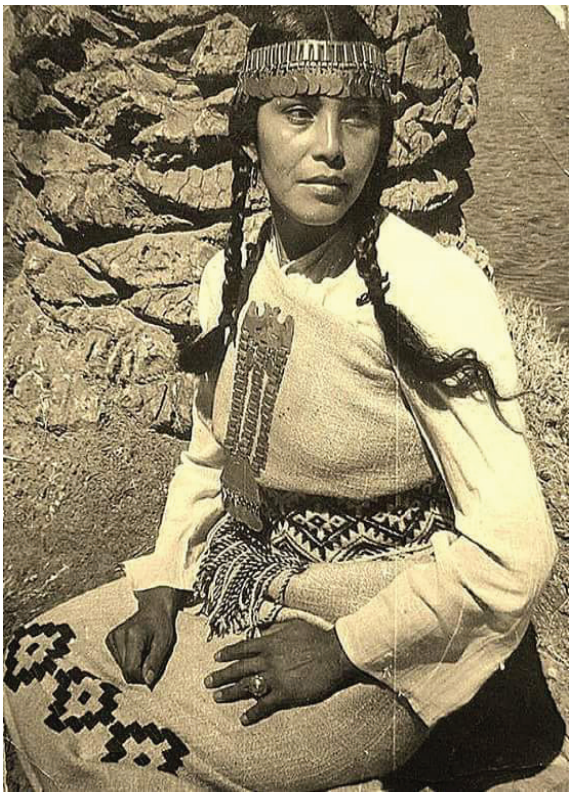

Фиг. 14. Чакана - Южен кръст и пендари – индианка мапуче

Фиг. 15. Българска народна носия с кръстовидни и ромбовидни фигури

Заключение:

Този доклад цели да освети само някои от основните прилики и разлики в създаването и символизма на шевиците, на коренното население на Южна Америка, сравнени с тези на българите. Използван е методологически и етнографски подход и анализ. Символиката на шевиците е основна тема в изследването, тъй като перспективата на културната антропология позволява да се задълбочи изучаването им. В процеса бяха разгледани няколко външни и вътрешни прилики, като външните в голяма степен се явяват податливи на въздействията на средата; докато вътрешните разкриват една изключителна близост, сходство, родство между две толкова отдалечени във времето и пространството култури, които практически никога не са имали пряк контакт и поради това не са обменяли информация приблизително до началото на 20 век.

Библиография:

„Primer Nueva Corónica Y Buen Gobierno", Felipe Guamán Poma De Ayala, Брой Страници: 1189 / Написана 1600 – 1615г., от Фелипе Гуаман Пома Де Айяла /.

„Segunda Parte De Los Comentarios Reales O Historia General Del Perú", Inca Garcilaso De La Vega, Написана През 1613г., от Инка Гарсиласо Де Ла Вега.

"La Danza Del Pallo Santiaguino", Juan Esteban Yupanqui Villalobos, Abril 2018, Primera Edición

Http://Www.Lulu.Com/Shop/Juan-Esteban-Yupanqui-Villalobos/La-Danza-Del-Pallo-Santiaguino/Paperback/Product-23584157.Html

„Meaning And Symbolism Of Typical Local Costumes Used In Llamaq'atis's Dance From Pucara-Puno, Peru", Sandra Imelda Huargaya Quispe, Marzo-Mayo 2014.

Http://Www.Scielo.Org.Pe/Scielo.Php?Script=Sci_Arttext&Pid=S2219-71682014000200004

„Introducción A La Semiótica Del Diseño Andino Precolombino", Zadir Milla, E., 1990, CONCYTEC, Primera Edición Bilingüe Español/Inglés. Lima, Perú.

Костов Ст. Л. - Български Народни Шевици. Ч. 1 – 1929, Https://Bit.Ly/2CD0TrG

„Исторически Беседи", Автор Анатоли Радев, Андари, Http://Www.Andaribg.Com/

Монография: „Основни Прабългарски Символи И Тяхното Значение", Автор Иван Танев Иванов. Http://Www.Protobulgarians.Com/Statii%20za%20prabaalgarite/Symvoli%20na%20drevnite%20baalgari-Final.Htm

Монография: „Свастиката – Символ На Щастието, Слънцето, Кръговрата", Автори: Екип: Българска Асоциация В Северна Ирландия.

Http://Www.Bulgarianassociation.Co.Uk/Bg/Svastikata-Simvol-Slunce-Stastie/

За контакти:
Доц. Хуан Естебан Юпанки Вилялобос
UCV – Perú, Съюз на учените – гр.Варна
E-mail: tupacisaac2@gmail.com

ЗА РАЗВИТИЕТО НА ВИСШЕТО КОРАБОСТРОИТЕЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

доц. д-р инж. Господин Киров

Abstract: *The current paper provides a detailed historical overview of the emergence and development of the higher shipbuilding education in Bulgaria since the middle of the 20th century. The author has searched and used authentic documentary sources, as well as recollections of former students from that period, while adhering to the maximum when using and quoting the used sources.*

At the beginning of the paper are mentioned the first vessels and the shipbuilders who have completed their education abroad and laid the foundations of shipbuilding and the higher shipbuilding education in our country. The first lecturers at the newly established Shipbuilding Department at the State University-Varna are briefly listed and 2 photographs of the first students at this department are added, identifying the individuals. Attached is also a list of graduates from the first class and a photo taken at the 50th anniversary of their graduation.

The paper notes that, after the closure of the Shipbuilding specialty at the Higher Institute of National Economy-Varna (then) in 1957/58, the same specialty was established in 1959 at the Higher Naval Academy N.Y. Vaptsarov, where after the graduation of 4 classes it was discontinued again.

The third establishment of the Shipbuilding Department was in 1962 with the establishing of the Higher Mechanical and Electrical Engineering Institute-Varna. The paper provides a brief analysis of the achievements of the two specialist departments – Shipbuilding and Naval Machines and Mechanisms – in the educational, research and international fields.

Keywords: *higher shipbuilding education in Bulgaria, Shipbuilding Department, Shipbuilding specialty*

Още след Освобождението, с развитието на речното и морското корабоплаване, се появява необходимостта от кораби и по-малки плаващи съоръжения като: катери, лодки, яхти и др. Това изисква, от своя страна, знаещи и можещи висококвалифицирани специалисти в тази специфична област.

Гнездото на зараждащото се корабостроене е в гр. Русе, където през 1882 г. е проектиран и построен първият метален плаващ съд „Бот № 1“ - спуснат на вода в Русенската корабостроителница. Пак там, през 1891/92 г. е построен първият самоходен катер с парен двигател - „Амалия“. А през 1937 г. във Варна е проектиран и построен първият метален пътнически кораб „Галата“ [1].

От края на 19-ти век, до 1944 г. са построени 86 кораба, с обща товароподемност - 15000 (т), като най-големият кораб от тях е - 370 (т), а от 1945 г. до 1990 г. - 1450 кораба, с обща товароподемност - 5000000 (т), като най-големият кораб е 100000 (т) [7].

С течение на годините, в началото на миналия век, се появяват и първите корабни специалисти. Първият български корабостроителен инженер е Иван Родев (1873 – 1937 г.) от Габрово, завършил през 1902 г. във Франция [1]. След това, около средата на 20-ти в., десетки корабостроителни специалисти, работили в България, завършват образованието си във Франция, Германия, Русия, Австрия, Италия, Полша, СССР и др. Това са: проф. инж. Никола Калицин, проф. инж. Минчо Острев, инж. Владимир Рождественски, инж. Йордан Пращинков, инж. Николай Попов, инж. Ярослав Томов, инж. Саул Кючуков, инж. Димитър Топалски, инж. Архангел Стойнов, инж. Стайко Стайков, инж. Живко Тодоров, инж. Любомир Веселинов, инж. Георги Н. Георгиев, инж. Тодор Ганчев, инж. Иван Лазаров, инж. Нико-

ла Ангелов, инж. Стоян Пандов, инж. Атанас Йорданов и др.

Изброените по-горе специалисти са положили основите не само на корабостроенето, а и на висшето корабостроително образование в България.

Опитите за започване на обучение на висши корабостроителни кадри у нас започват с приемането на Наредба-закон от 01.08.1945 г. на Министерския съвет за преименуване на Висшето търговско училище за стопански науки на Държавен университет „Св. Кирил Славянобългарски“ – гр. Варна, с 2 факултета – Стопански и Технически. Изброяват се отделите и катедрите, които се включват към тях.

Техническият факултет се състои от 5 отдела: машиностроителен, корабостроителен, електротехнически, строителен и архитектура и индустриална химия.

Към всеки от тези отдели се откриват катедри – общо 30 на брой, между които и катедра „Корабостроене“. За целта е издаден Указ от 4 август 1945 г., подписан от тримата регенти [14].

Само 3 месеца след публикуването на тази Наредба-закон, на 26 ноември същата година, излиза нов закон, с който се внасят корекции в структурата на Техническия факултет, но Корабостроителния отдел и катедра „Корабостроене“ остават незасегнати.

По това време ректор е проф. Бойчо Бойчев, а от 15 септември 1946 г. ректор вече е проф. инж. Димитър Рашеев. При него Техническият факултет се разделя на два факултета – Строителен и Машиностроителен. Към Машиностроителния факултет фигурира катедра „Корабостроене“, със завеждащ катедра извънреден проф. инж. Никола Бакалов и катедра „Теория на кораба“ - с обявен конкурс за завеждащ катедра.

Не след дълго време, в резултат на непрекъснатите реорганизации в образованието, от структурата на Машиностроителния факултет изчезват няколко катедри, между които и тези две катедри.

Ректор на Държавния университет „Св. Кирил Славянобългарки“ е отново проф. Бойчо Бойчев, заедно с влизащите отново в Академичния съвет професори – Рашеев, Влайков и Бакалов, които повеждат борба за възстановяване на „Корабостроителния отдел“, като на заседание на АС се избират с протокол № 642 упълномощените по-горе професори да посетят и връчат изложение на Председателя на Републиката и на Министър-председателя, с искане за възстановяване на този отдел.

Упорит и настойчив опит се прави отново от ректора проф. инж. Димитър Рашеев, като с доклад до „Народното просвещение“, под № 569 от 21 юли 1947 г. пише – цитирам:

„Нам са необходими специалисти – инженер-корабостроители, за да се дадат правилни насоки в корабостроенето ни, за да бъде то организирано и ръководено тъй както подобава и изисква днешната корабостроителна техника. Инженер-корабостроителят е нужен не само във всички корабостроителни предприятия, но той е необходим и за държавните ръководни институти, в корабоплавателните дружества, за представителствата на класификационните дружества, за организиране, поддържане и стъкмяване на постоянно растящия корабен парк, за обучение на подрастващите техници-корабостроители“ [14].

Цитирам буквално написаното от този многоуважаван професор, защото и след 72 години изреченото от него звучи вярно, съвременно и правдиво.

Съзнавам, че вероятно съм отегчил някой от Вас, но желанието ми е да посоча на колегите, обучаващи студентите от корабостроителните специалности, на ръководството на ТУ- Варна, на Градското и Областното ръководства на Варна какви упорити смели борби са се водили в онези начални, размирни години за оцеляване на висшето корабостроително образование.

С Указ № 20 от 6 януари 1949 г. се закрива Машинният факултет към Държавния университет „Св. Кирил Славянобългарки“. След кратко време, през 1951/52 учебна година се закрива и Строителният факултет и започва преместването му в София. Ръководството на Университета и варненската общественост упорито настояват да се запази поне катедра „Корабостроене“.

И така, в течение на няколко години, с

издаване на постановления и укази се открива и закрива катедра „Корабостроене“, без в действителност да съществува и да води учебен процес, докато се стига до Постановление № 1401 на Министерския съвет от 17 ноември 1951 г., когато към Държавния университет – Варна (тогава гр. Сталин) се открива специалност „Корабостроене“, в която ще се подготвят инженери-корабостроители - корпусници и механици, по 20 души годишно до 1958 г.

С писмо № 2676-2675 от 29 декември 1951 г., ректорът на Държавния университет проф. Марко Вълканов прави изложение до Градския народен съвет за битовото устройване на пристигащите 20 студенти от Държавната политехника в София, за да продължат своето образование по корабостроително инженерство във Варненския университет, в Строителния факултет. В посоченото по-горе писмо, се съобщава, че обучението на тези студенти ще започне на 1 февруари 1952 г., а те ще пристигнат на 20 януари същата година.

Жилищният проблем се решава като студентите (без тези, които са от Варна) са настанени в бившата вила на арменеца А. Папазян - зъболекар, в местността „Салтанат“ № 9, където сега е ресторант „Хоризонт“ [9].

Така създадената катедра „Корабостроене“ е със състав от 8 преподаватели. През учебната 1953/54 г. се открива нова специалност „Корабо-машинно инженерство (механици)“.

Ръководител на катедра „Корабостроене“ тогава е световноизвестният учен, проф. д.ф.м.н. инженер-корабостроител Никола Стилиянов Калицин, завършил Берлинската политехника през 1943 г. и „Математика“ в Софийския университет през 1947 г.

Първият корабостроителен инженер, подготвен в България, защитава успешно дипломната си работа на 2 юни 1954 г. Това е отличникът на випуска Стоян Митев Иванов от Варна. На същия ден дипломните си работи защитават още трима студенти по корабостроително инженерство – Велю Д. Велев, Петко Лефтеров и Тодор В. Тодоров [1].

На 24 ноември 1979 г. се провежда среща във Варна по повод 25-та годишнина от завършването на випуска. Тази среща е документирана със снимка, на която личат само присъствалите 13 човека. Благодарение на инж. Ташо Ганчев Попов, при срещата ни на 6 септември 2019 г., успяхме да идентифицираме изобразените на снимката лица и имената на отсъстващите. Предоставен ми беше и „Списък на инженерите, специалност корабостроене от първия випуск 1952 – 1954 г. на ВИНС - Варна“, съдържащ трите имена, основна работа, адрес и телефон, на 20-те първи випускници [17][8].

Общо, през периода от 1954 до 1958 година, в преименувания Варненски държавен университет във ВИНС - Варна са се дипломирали 82 инженер-корабостроители и корабо-машинни инженери. Броят на завършилите подлежи на уточняване, защото през последните две учебни години се приемат и студенти-механици [1].

Ето снимката и точният списък на първия випуск инженери-корабостроители, завършили в България.

Фиг. 1. ***Първи ред, отляво надясно:*** *Велю Велев, Дочо Дочев, Стефка Чаушева, Петко Лефтеров, Георги Тошев, Милен Камбуров.* ***Втори ред:*** *Нено Халачев, Стоян Иванов, Атанас Сираков, Атанас Шопов, Ташо Попов, Борис Матров, Йордан Каразлатев*

Тази снимка е направена след дипломирането им през м. юни 1954 г. На нея липсват 7 човека - Никола Иванов, Тодор Великов, Никола Калудов, Добри Добрев, Благовест Антонов, Христо Пеков и Иван Спасов.

Списък на 1-вия випуск инженер-корабостроители, съставен на 28 октомри 2004 г. на срещата по случай честването на 50-годиш-

нината от дипломирането, провела се в ресторант „Хъшове“, хотел „Одесос“, гр. Варна

1. Ташо Ганчев Попов - ИК Варна, гл. конструктор
2. Никола Георгиев Иванов - ИК Варна, гл. конструктор
3. Христо Тодоров Петков - ИК Варна, гл. конструктор
4. Никола Димитров Калудов - ИК Варна, гл. конструктор
5. Стефка Белчева Чаушева - ИК Варна, гл. конструктор
6. Йордан Железов Каразлатев - ИК Варна, р-л технолог. направление
7. Иван Спасов Тодоров - ИК Варна, гл. конструктор
8. Благовест Боянов Антонов - ИК Варна, гл. конструктор
9. Атанас Яков Шопов - КЗ Варна, технолог. БКР
10. Велю Димитров Велев - Варна, Бълг. кор. регистър
11. Стоян Митев Иванов - Инст. по вод. трансп. ст.н.с
12. Добри Николов Добрев - КЗ Варна, констр. бюро
13. Дочо Тодоров Дочев - КЗ Русе, директор
14. Тодор Великов Тодоров - КЗ Русе, н-к констр. бюро
15. Петър Лефтеров Владов - Русе, з-д за зем. машини
16. Георги Василев Тошев - ИК Варна, ст. н. с
17. Борис Стефанов Матров - КЗ Русе, Машпроект София
18. Нено Йорданов Халачев - Варна, БКР, директор
19. Атанас Стойков Сираков - ИК Варна, гл. конструктор
20. Милен Стефанов Камбуров - Стара Загора, хран. машини

Фиг. 2. ***Среща на първите инженери-корабостроители, завършили в България, по случай 25 години от дипломирането им.***
Отдясно наляво: на преден план са двама от преподавателите - инж.-корабостроител Любомир Веселинов със съпругата си и инж.-корабостроител Йордан Пращинков. Следват юбилярите: Христо Петков, Благовест Антонов, Ташо Попов, Иван Спасов, Никола Калудов, Добри Добрев, Георги Тошев, Петко Лефтеров, Стефка Чаушева, Никола Иванов, Велю Велев, Атанас Сираков и Атанас Шопов. Отсъстват седем човека.

Уважаеми участници в конференцията, през тази (2019) година се навършват 65 години от дипломирането на първите корабостроителни инженери, получили своето образование в България. Към настоящия момент са живи: инж. Ташо Попов от Варна, Дочо Дочев и Тодор Тодоров, и двамата от Русе.

Известен е приносът на гореизброените корабостроители, но все пак ще спомена някой от тях. Това са: инж. Благовест Антонов - главен конструктор на 25000 tdw кораби за насипни товари, строени както за Български морски флот, така и за чуждестранни клиенти; инж. Ташо Попов - главен конструктор на 100000 tdw танкери тип „Хан Аспарух“; инж. Никола Иванов - главен конструктор на редица кораби, включително фериботи; инж. Атанас Сираков - главен конструктор на няколко кораба, включително 38000 tdw кораби за насипни товари, строени както за български, така и за чуждестранни клиенти; ст. н.с. инж. Георги Тошев - главен конструктор на 150 tdw сухотоварен кораб тип „Сопот“, щабен кораб и др.;

инж. Нено Халачев - първият директор на Български корабен регистър (БКР); инж. Дочо Дочев – дългогодишен директор на Корабостроителния завод в Русе; инж. Тодор Тодоров - много години н-к на конструкторското бюро в същия завод и проектирал много кораби за Българското речно плаване, включително и реконструкцията на кораба „Радецки“ [16].

Ето какво казва Генералният директор ДСО „Корабостроене“ - Георги Н. Георгиев-Кангасейро: *“България може да се гордее с главните конструктори на проекти, като: Благовест Антонов, Никола Иванов, Атанас Сираков, Ташо Попов, Тодор Ганчев, Живко Тодоров, Жечо Близнаков, Георги Тошев, Никола Калудов, Тодор Тодоров, Златко Златев и други, повечето, от които завършили първи випуск инженери-корабостроители във Варна“* [4].

Няма да е справедливо, ако не бъдат споменати и имената на някои от преподавателите по това време, които със своето старание, висока квалификация и преподавателски умения подготвяха своите лекции по тези съвсем нови за страната ни специалности. Това са:

- проф. д.ф.м.н. инж. Никола Калицин – ръководител катедра „Корабостроене“ и преподавател по „Теория на кораба“. Световноизвестен учен в областта на теоретичната физика и ракетната техника, чиято 100-годишнина от рождението се навършиха на 1 декември 2018 г. Завършил специалност „Корабостроене“ в Берлинската политехника;
- проф. инж. Минчо Острев – изтъкнат специалист във военното корабостроене по това време. Завършил машинно инженерство в Берлинската политехника;
- инж.-корабостроител Йордан Пращинков, кап. 1 ранг, преподавател по „Теория на винта“ и „Обща якост на кораба“. Завършил специалност „Корабостроене“ в Берлинската политехника;
- инж. Владимир Рождественски, преподавател по „Проектиране на кораба“. Завършил в Петербур-Русия;
- инж. Саул Кючуков – написал първия учебник по „Технология на корабостроенето“ у нас, заемал редица ръководни технически длъжности в българското корабостроене. Завършил машинно инженерство в Бърно;
- инж. Ярослав Томов – всепризнат специалист по организация на корабостроителното производство. Завършил машинно инженерство в Бърно - Чехия;
- инж. Димитър Топалски – преподавател по „Парни котли“ и „Топлопренасяне“ и гл. инженер на БМФ. Завършил машинно инженерство в Бърно - Чехия;
- инж. Стайко Стайков – преподавател по „Корабни парни турбини“, началник на конструкторското бюро на Корабостроителния и кораборемонтен завод (ККЗ), а после Главен проектант на разширението на сегашния Корабостроителен завод (КЗ). Завършил машинно инженерство в Берлинската политехника;
- инж. Николай Попов – преподавател по „Корабни спомагателни механизми“, известен корабостроител и бивш директор на ККЗ в първите месеци след 9-ти септември 1944 г. Завършил Берлинската политехника;
- кап. 1 ранг. инж.-корабостроител Александър Левков – преподавател по „Корабостроително чертане“. Завършил специалност „Корабостроене“ в Държавния университет в Петербург, Русия;
- инж. Любомир Веселинов, Главен конструктор. Завършил корабостроене в Италия;
- инж. Живко Тодоров – преподавател по „Корабни парни двигатели, известен корабостроител, гл. конструктор. Завършил в Чехословакия;
- инж. Георги Николов Георгиев-Кангасейро – преподавател по „Проектиране на кораба“. Генерален директор на Корабостроенето. Завършил Ленинградския корабостроителен институт

(ЛКИ);

- инж. Тодор Ганчев – директор на НИПКИК и преподавател по „Проектиране на кораба“. Завършил (ЛКИ);
- инж. Веселин Спасов – преподавател по „Заваряване“. Завършил в Чехословакия;
- инж. Панчо Георгив Панчев, преподавател по „Електротехника“. Завършил в Германия; и др.

Целта на тази кратка ретроспекция е да припомня, че в онези трудни времена, когато нямаше никаква българска литература за корабостроителните специалности, тези преподаватели успяваха да подготвят на високо ниво своите лекции. Ползваше се изключително руска техническа литература. Помагаше им и фактът, че повечето от тях бяха завършили западни университети и имаха възможност да ползват чужда литература.

Обучението по двете специалности – „Корабостроене“ и „Корабни машинни инженери“ продължава до 1957/58 г., когато се дипломират и студентите от последния випуск - 18 корабни механици и 6 корпусника. Строителният факултет, в който бяха тези две специалности, както споменах по-горе, беше преместен в София, а Варненският държавен университет е преименуван във Висш институт за народно стопанство (ВИНС, а сега Икономически университет – Варна) [12].

През 1959 г. се открива за **втори път** специалност „Корабостроене“ във Висшето военно морско училище „ Н. Й. Вапцаров“, но след четири випуска тази специалност се закрива и там. За съжаление, авторът няма данни за този период.

Третото и последно откриване на корабостроителни специалности, както е известно, става с Постановление 162 от 27 септември 1962 г., когато се основава ВМЕИ – Варна, сегашен ТУ, с първи ректор - проф. д.т.н. инж. Марин Опрев.

Откриването на този институт именно във Варна е обусловено и от бързото и динамично развитие на корабостроителната промишленост, която е обявена за стратегическо направление на българското машиностроене.

Но това важно събитие за гр. Варна се предхожда от Постановление № 22 на МС от февруари 1962 г., за развитие на корабостроителната и кораборемонтната промишленост в България, където фигурира и въпросът за осигуряване на корабостроенето с необходимите инженерни и изпълнителски кадри. Нещо повече, още тогава се оценява, че корабостроителните специалности са атрибут на идентичността на Института. Затова в емблемата на ТУ е включена котва, което символизира и откроява различието в сравнение с другите технически университети в страната [15]. Тази котва стои и досега в логото на университета, въпреки че катедра „Корабостроене“ вече не съществува.

Споменаването от мен по-горе за трудностите, произтичащи от липсата на специална корабостроителна литература на първите обучавани у нас корабни специалисти, се отнася не по-малко и за първи випуск корабостроители във ВМЕИ-Варна. Освен това липсваха и преподаватели по много корабостроителни дисциплини. Наложи се отново да се ползват някои изтъкнати специалисти, главно от Корабостроителния завод-Варна и от Института по корабостроене.

Като гост-преподаватели, за кратък или по-дълъг период, лекции са изнасяли професори от ЛКИ, университета в Рощок и др. Това са:

- проф. д-р Сергей Благовещенски – по „Статика и динамика на кораба“;
- проф. д-р Александър Ашик - по „Проектиране на кораба“;
- проф. д-р Леонид Рябов – по „Конструкция на корпуса на кораба“;
- проф. д-р Анатолий Бронников – по „Проектиране на кораба“;
- проф. д-р Алексей Леонидович Васильев;
- проф. д.т.н Виталий Постнов – по „Строителна механика на кораба“;
- проф. д.т.н Михаил Александров – по „Корабни устройства“;
- проф. д-р Май Георгиевич – по „Корабни системи“, и др.

Участват също и изтъкнати български

специалисти като:

- проф. д-р Симеон Симеонов от ИСИ - София – по „Строителна механика и вибрация на кораба“;
- проф. Кърклисийски – по „Икономика и организация на корабостроенето;
- инж. Йордан Пащинков – по „Обща якост на кораба“;
- кап. 1 ранг. Хлебаров – по „Електрообзавеждане на кораба“;
- инж. Лазар Коларов – по „Теория на еластичността“;
- инж. Тодор Ганчев – по „Проектиране на кораба“;
- инж. Тодор Тенекеджиев – по „Корабни устройства“;
- инж. Саул Кючуков – по „Технология на корабостроенето“;
- проф. д-р Марко Тодоров – по „Съпротивление на материалите“; и др.

Може би забелязахте, че някои имена се повтарят, но те са били преподаватели и в по-ранните стадии на развитие на корабостроителното образование.

В първите години на създаване на катедра „Корабостроене“ във ВМЕИ-Варна голям принос има нейният първи ръководител инж. Лазар Коларов. Неговото дело беше успешно продължено от енергичния и инициативен доц. д-р Любен Иванов. След това, ръководители на тази катедра са били: проф. д.т.н Емил Станчев, проф. д.т.н Замфир Александров, доц. д-р Господин Киров. Последва един неуспешен опит за сливане на двете корабостроителни специалности и „Института по корабна хидродинамика“, и образуване на т.н. „Център по корабостроене“ [10].

След възстановяване на старата структура на обучение, ръководители на катедра „Корабостроене“ са били: проф. д.т.н. Петър Николаев Колев, доц. д-р Николай Михайлов Трънулов, доц. д-р Иван Василев Иванов и доц. д-р Харалан Михайлов Хараланов.

В този дълъг период на дейност, катедрата се утвърди като една от най-значителните и просперираща катедри в тогавашния институт (днешният ТУ).

Общият състав на катедрата от преподаватели, научни сътрудници и помощно-технически персонал достигна 28 човека.

Бяха създадени и успешно функционираха към нея следните звена: „Морски клуб“, „Клуб по корабомоделизъм“, „Лаборатория по заваряване“, „Лаборатория по корабни системи“, „Лаборатория по корабни устройства“, „Лаборатория по теория на кораба“, „Бюро за проектиране на малкотонажни плавателни съдове“, „Компютърна зала“.

За изграждането на посочените по-горе лаборатории и други звена, много труд и самоинициатива вложиха най-вече преподавателите по конкретните дисциплини, техните асистенти, научни сътрудници, инженери и дипломанти. Все пак не мога да не спомена имената на:

- доц. д-р Николай Транулов – за създаването на бюрото за проектиране на малкотонажни плаващи съдове, като лодки, яхти, скутери и др. Той ръководеше и морския клуб;
- проф. д-р Николай Ников – за създаването на „Лабораторията по заваряване“, която разви и внедри нови методи на заваряване, обучи много специалисти в тази важна за корабостроенето област. Колективът на тази лаборатория внедри успешно подводното заваряване. В много случаи, икономическият ефект по линия на научно-изследователската дейност се осигуряваше, в голяма степен, от тази лаборатория.
- доц. д-р Никола Петров, доц. д-р Харалан Хараланов и доц. д-р Господин Киров – за създаване на лабораториите по „Корабни системи“ и „Корабни устройства“;
- доц. д-р Тодор Коларов, доц. д-р Иван В. Иванов и доц. д-р Стоян Д. Стоянов – за създаване на „Лабораторията по теория на кораба“ [12].

Освен изградената лабораторна база, за подпомагане на учебния процес по всяка от учебните дисциплини бяха написани учебници и учебни помагала, ръководства за курсово и дипломно проектиране.

Солидното инженерно образование, което корабните специалности придобиват в ТУ, се потвърждава и от положителните отзиви за тяхната подготовка не само в нашата страна, но и от чужбина.

За да не спекулирам с вашето внимание, няма да се спирам на извършената огромна научно-изследователска работа в катедра „Корабостроене“, за което искрено съжалявам и моля за извинение от моите колеги.

Много добри са постигнатите резултати и в направление на дипломното проектиране, в работата с дипломанти и докторанти. Тук е мястото да се отбележи упоритата и всеотдайна работа на целия катедрен колектив, но най-вече в това направление е допринесъл проф. д.т.н. Петър Колев и създаденият от него екип. Впечатляваща е и дейността на катедрата в областта на международното сътрудничество. Виж „Изказване на проф. Петър Колев на конференция по случай 50-годишнина от завършването“ [10].

Поради ограничения обем на доклада, не съм в състояние да се спра на дейността и постигнатите не по-малки резултати в областта на учебно- преподавателската и научно- изследователската дейности на другата основна профилираща катедра на Корабостроителния факултет - „Корабни машини и механизми“, но това може да намерите в доклада на доц. д-р инж. Христо Драганчев [10].

Към края на моята кратка ретроспекция за развитието на висшето корабостроително образование в нашата страна, искам да споделя пред вас някои мои лични съображения, относно корабостроенето и в частност за отношението на местните управници на града и някои важни институти и институции за защитаване и отстояване на постигнатите резултати в обучението на корабостроителните специалности.

На първо място бих посочил не само настоящето ръководство на ТУ, което ликвидира катедра “Корабостроене“, но и няколкото ръководства преди него, които, необяснимо защо, много често са показвали пренебрежително отношение специално към тази катедра. Редица примери мога да се посочат както по отношение на материалната база, така и по отношение на финансовото й обезпечаване. Естественият резултат от това бе закриването на катедра „Корабостроене“, но остана искрица надежда, че съществува такава специалност. Факт е съществуването на рецесия, особено в европейското корабостроене, но независимо от това, в нашата страна съществуват корабостроителни и кораборемонтни заводи, институти и организации, морски и речен флот и др., които, по моето скромно мнение, имат нужда от инженери-корабостроители, обучавани в добре окомплектована катедра с високо квалифицирани преподаватели и съвременна лабораторна база.

Към корабостроенето трябва да се отнасяме с уважение и любов, както назова своята книга големият радетел и патриот на българското корабостроене - инженер-корабостроител Георги Николов Георгиев-Кангасейро.

Завършвайки своя доклад, въпреки прозвучалите ноти на разочарование, се надявам и съм убеден, че висшето корабостроително образование в България ще продължи да се развива в положителна посока и в съответствие със съвременните изисквания и методи на обучение [10].

Както подчертах по-горе, откривано и закривано няколко пъти, то се оказа консервативна система – бързо се закрива и трудно се възстановява. България е разположена на море и винаги ще се строят кораби, а инж.-корабостроителите са водещите специалисти при тяхното проектиране и за тяхното изграждане.

Литература:

Алексиев, И., „Първите корабостроителни инженери завършили в България“, „Морски вестник“, 1954 г.;

Алманах на ВИНС „Димитър Благоев“-Варна, 1972 г.;

Архив на ИУ-Варна (Тема-07-01, 1989 г.);

Георгиев, Г.-Кангасейро, „За българското корабостроене с любов“, Варна, Издателска къща „Морски свят“, 2002 г.;

ДА-Варна, ф.479, оп.1, а.е.7, л.3-7; ф.479, оп.1, а.е.2, л.88-89; ф.479, оп.1, а.е.11, л.178; ф.479, оп.1. а.е.16, л.1;

Доклад на ред. доц. Никола Ст. Калицин, заведущ „Корабостроителен отдел“, от

14.10.1952 г.;

Иванов, Тр., „Страници от историята на българското корабостроене“, 1998 г.;

Иванова, М., Флорев, Н., „Израстват кораби и хора“, Варна, Издателство „Георги Бакалов“, 1983 г.;

Изложение от Ректора на Държавния университет, гр. Сталин от 29.12.1951 г., № 2676-2675;

Конференция посветена на 50 години от първи випуск корабостроители и корабни механици на ТУ-Варна, 2018 г.;

Лазаров, И., „50 години в корабостроенето и кораборемонта“, Варна, Издателска къща „Морски свят“, 2004 г.;

Лични спомени и архив на автора;

ОПА - Варна, ф.1212, оп.1, а.е.32, л.1 и 2;

Пантев, Н., „Висше инженерно-техническо образование във Варна“, Печатна база - ВМЕИ - Варна, 1997 г.;

Писмо на BULNAS до Ректора на ТУ-Варна, изх.№1088/15.10. 2015 г.;

Писмо на инж. Георги Тошев до редакцията на „Морски вестник“ от 29 октомври 2004 г.;

Спомени на завършили студенти от 1-я випуск на спец. „Корабостроене“.

За контактиvv:
Доц. д-р инж. Господин Киров
E-mail: g_kirov@mail.bg
тел.: 0887 140723

DIGITIZATION OF OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE OF VARNA, PRODUCED IN THE STUDIO ARCHITECTURAL SPIES IN THE PERIOD 2013-2019

Nadya Stamatova

Abstract: *This publication focuses on creating a database of 3D models for an augmented reality mobile application allowing the visualization of the past condition of cultural heritage buildings in the real environment of the city of Varna, some of them no longer present in cityscape.*

Keywords: *digitization, digitalization, archaeology, 3D models, heritage, cultural heritage, photogrammetry, augmented reality, virtual reality, 3D, AR,VR, MR,MAR,XR,CH*

This publication presents the results of training young professionals and students to obtain practical skills in digitization of the cultural and historical heritage. The paper presents the result of the seven-year period from 2013 to 2019 of the digitization work in the R&D SME Architectural Spies and the architectural studio Architectural Space under the mentorship of the architect Dr. Nadya Stamatova of young architects and engineers on the international programs Erasmus, Leonardo da Vinci, Cornelius Hertling, Erasmus+, and the national program Students' Internships of the Ministry of the Science and Education of Republic of Bulgaria. Young specialists from Italy, Turkey, Poland, Spain, Germany, Cyprus, Romania, and Kyrgyzstan have taken part in the above-mentioned international programs [14]. The Bulgarian national program provided the opportunity of training students from the Varna Free University, the Technical University – Varna, and the University of Architecture, Construction and Geodesy [14].

Significant methodological and scientific support was received from the academic supervisor of the trainees from the Technical University – Varna, the engineer of industrial design Assoc. Prof. Dr. T. Dovramadzhiev [7], as well from the academic supervisors from

Varna Free University: the academic supervisors D. Hristova [8, 9, 10], a specialist of industrial archaeology and Dr. J. Ilieva [11], a specialist of cultural heritage.

Three papers on the previous digitization works of the studio already have been included in the volume №1 and volume №2 of the journal Digitization of the Cultural-Historical Heritage, an issue of the National Center for Digitization of the Balkans, Black Sea Region and Caucasus [1, 2, 3], as well the 3D models of two statues of Nike [4, 5] and one of Heracles [6].

The first of the three publications mentioned above reveals to the general public the difficult start of digitizing in the studio Architectural Spies objects of the cultural heritage. This has a close connection with the work of Dr. N. Stamatova on the digital reconstruction of the Imperial Roman Thermae of the ancient Odessos according to the sketches and the hand drawings, provided by Prof. Dr. Stefan Boyadzhiev [12, 13], the eminent architect, specialized in archaeology.

Since the work of creating the digital model of the Roman baths was not funded by anyone, the project was going slowly, starting from 2006 and was worked on only during the periods when the studio had no specific architectural or contracted scientific tasks.

Fig. 1. Digital 3D models of statues of Nike and Heracles done by the software 123D Catch with removed background before processing. Trainee: Teodora Yordanova, 2013

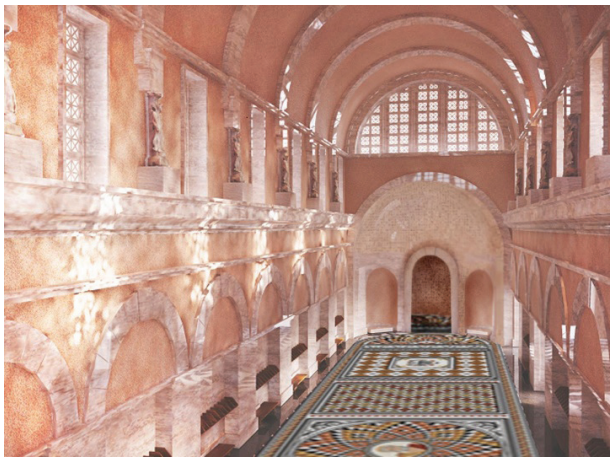

Fig. 2. 3D model of the interior of the biggest hall of the Imperial Roman Thermae of the ancient Odessos; 3D model: Miroslav Kostadinov, Floor mosaics: Inna Koleva Statues: Teodora Yordanova, 2014

The team started to work with photogrammetric software in 2013 thanks to the knowledge gained by Dr. N. Stamatova from the course on creating virtual museums, organized for professionals from South-East Europe in the capital of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. That same year Prof. Boyadzhiev passed away. Despite his advanced age (92), he was giving irreplaceable advice on the creation of the digital reconstruction of the Roman thermae until the end of his life (Zheleva-Martins D.[12]).

Fig. 3. Digital 3D models of statues of Nike and Heracles done by the software ReCap with removed background after processing. Trainee: Teodora Yordanova, 2018

Fig. 4. Aerial photography at the ruins of the archaeological site of the Imperial Roman Thermae of the ancient Odessos, Drone-operator: Ivan Atanasov, 2014

In 2013, the studio already had built the basic model of the virtual reconstruction according the handmade sketches and drafts of Prof. S. Boyadzhiev, combining them with the two-dimensional geodetic survey of the terrain of the ruins of the excavated thermae. At this stage of work on the virtual reconstruction of the interiors there was a need to insert the digital 3D models of the ancient statues from this archaeological site, exposed in the Regional Museum of History - Varna.

Fig. 5. Digital model of the highest survived part of the ruins of the Imperial Roman Thermae of the ancient Odessos, done during the testing of the software Memento by the trainee Deyan Kostov, Drone operator: Ivan Atanasov, 2014

The digital models of the statues in 2013 were made with 123D Catch software using the digital files produced by Sony Cyber-Shot DSC-W220

digital camera with 12.1 megapixels. From these options: to clean the background after the model is ready, or before, both of them were tried. In 2013 the team chose to do this before uploading the photos to the program. Fig.1 shows the removed backgrounds of the photos of the statues that were used as an incoming 2D auto-processing material with the software 123D Catch in 2013. However, working with the newer versions of the program, testing Memento (subsequently released under the trade name ReMake), and with the next version (called ReCap), the team empirically came to the conclusion that the backgrounds help to build a model with a higher quality (Fig. 3, Fig. 5, Fig. 21).

Generally, there are obtained details with a better quality in the cases when the whole objects are processed with their surrounding environment and then the unnecessary parts are removed. The models shown at Fig. 5 and Fig. 6 have several million surface elements for the so called "tower". The streets and the buildings were subsequently removed from the digital 3D model. The rest of the model was not of a good quality as it was not a subject to the drone survey. The drone route was a helical flight around the subject with automatic shooting every few seconds. The photographs were taken both during the upward flight and the landing.

Fig. 6. Digital model of the highest survived part of the ruins of the Imperial Roman Thermae of the ancient Odessos, done by software Zephyr by the trainees Antonio Diana and Ivano Signore, Drone operator: Ivan Atanasov, 2014

This first trial of the studio to capture the real ruins three-dimensionally in 2014 by means of photogrammetry revealed the problem that the height of the basic model, assembled in 2013, did not fit to the expected height of the building.

In 2019, the team decided to try out up-to-date software for continuing work on the site this year. The two Italian architects Ivano Signore and Antonio Diana, interns at Architectural Spies, tried several software updates (Agisoft Phothoscan, Visual SFM, Open Drone Map, PrecisionHawk 3D Map, DroneDeploy 3D Mapping, Pix4D Mapper, Zephyr). The team decided to continue the work done so far with 123D Catch, ReMake (Memento), and ReCap with the Italian software Zephyr. The second decision was the separately produced 3D models of different parts of the huge archeological site to be assembled through the software for 3D modeling Blender. Into the work had been involved the intern Ahmet Kizil, a mechatronics engineer. In 2019 the drone surveys were being conducted by the architect Orlin Perfanov, who was working on the Roman thermae project since its beginning. The new drone operator Ahmet Kizil did all the drone works in the summer season of the same year.

At the beginning of the work in 2019, new terrestial photo material was prepared: from the level of the ancient Odessos and from the pedestrian higher level of the streets surrownding the archaeological site.

New drone photos were also prepared. Using all this cumulative material collected by remote survey from different devices was impossible. The program was selecting only the same type of image files taken with one type of device. The team wasted a lot of time trying to solve the problem of unifying the metadata of the files taken by different devices (camera, several smartphones, used at low levels and high levels with simple selfie sticks and also by the made by the engineer of mechatronics A.Kizil telescopic device for terrestial surveys with a height of 4 m, as well as a drone camera for aerial photography). The external collaborator of the team Aleksandar Pavlov tried several converters for unification of metadata: Exif Pilot, Brightworks Image Convertor, AVS Image Convertor, but none of them gave a satisfactory result. When did a remote survey of another (but not archaeological) site, later than the beginning of Roman Thermae, the team concluded that the problem with the metadata of the collected visual material from the archaeological site did not differ from the problem

with the metadata of the pictures taken with different devices. The example, above spoken about, was a building from the beginning of the 20th century (Fig. 7, Fig. 8), on which the both street facades had just been renovated and the facades in the yard yet not renovated. Snapshots were taken from the human horizon and from two high levels by two different brands of smartphone cameras. The software automatically selected as compatible all photos of the unrepaired facades in the courtyard taken by both cameras, despite the fact that the building was shot around with the same percentage of overlapping. The software automatically rejected (could not recognize) the photos from the corners with images of restored and unrestored facades.

In the further discussion of the problem, it was decided that instead of photographs, the visual data to be captured by aerial videos. The drone of Architectural Spies, operating in 2019 has the following features: Xiaomi Mi Drone 4K, Camera: 4K Video; 12.4MP Photos, Image Resolution: 4000 x 3000, Video: 3840 x 2160p 30 fps; 2560 x 1440p 30 fps; 1920 x 1080p 100/60/30 fps, FPV (real-time video) FullHD directly to smartphone or tablet, 360 ° flip.

Fig. 7-8. Example about the problem with the metadata: photos at the corner with renovated and not renovated façade walls of the building, 28 Dragoman St/13 Bdin St, Varna Photos: Antonio Diana and Ivano Signore, 2019

This type of drone has a flight duration of 26-27 minutes, significant for this type of aircraft, which means that since the route is short (the drone can fly as much as 4 km), it is possible to move and hover above the surveyed site without risk for up to 20 minutes as its landing area is adjacent.

As it was already said, the team had, from the work in 2014, excelent quality aerial photos of the highest part of the ruins, taken by a complicated to control two-way screw drone flying (Fig. 5). Before creating a new model of this part of the archaeological site, a second model was created with the old photo material from 2014, but with the new, different software. The reason for choosing Zephyr, instead of ReCap, to continue the work was because when switching from ReMake to ReCap, the option to run it on one's own machine was removed, i.e. the whole process had to be processed in the cloud.

The original plan for aerial photography was to fly gradually, stopping the drone one, two, or several times above each hall, depending on its area and pointing the camera at an angle of about 45° to make a full 360° rotation. With this method of shooting, the result turned out to be a lack of processing data in the middle of the halls, where the drone had stopped rotating its camera. The frist drone works in 2019 were done by the architect Orlin Perfanov in two ways - photo and movie files. After taking over these works by the engineer Ahmet Kizil, it was decided to fly only gradually, with a serpentine-shaped route over all the archaeological site. This decision was made as a result of the approaching the software Zephyr by the Italian interns Ivano Signore and Antonio Diana. Also important was the shooting time. The flight activities in 2019 took place early in the morning around the date of the summer solstice. The first videos done by the architect Orlin Perfanov were made between 7 a.m. and 8 a.m. and despite the impression of the enhanced volume and picturesqueness of the produced by them 3D model, the conclusion was that doing a remote survey in this hour is technically problematic. The article of Dr. N. Stamatova from 2018 cited in the bibliography (3) comments on the recommended daylight in the preparation of an ortho-photo and gives an example not listed here. A similar example from 2019 could bee seen on Fig. 9 for the model of the central part of the Roman Thermae.

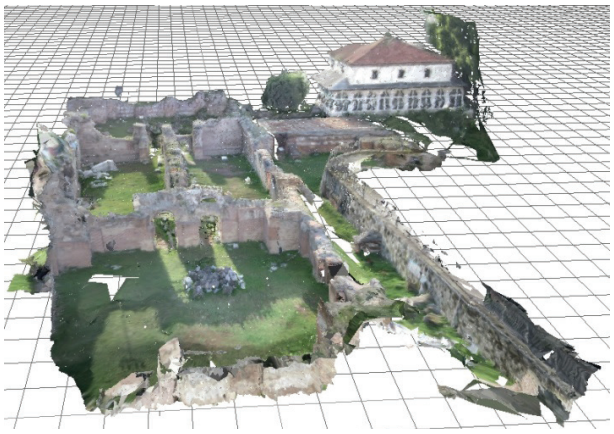

Fig.9. 3D model of the central part of the thermae (frigidarium, tepidarium, caldarium) produced from the digital data of aerial surveys between 7 a.m. and 8 a.m.in the summer of 2019

Subsequently the time of the aerial survey was changed to an earlier one, allowing only the highest part of the thermae to be directly illuminated by sunlight. The time was changed to start at 5:30 and finish at 6:15 in the morning, while the ruins were not directly illuminated by the sun's rays. The compromise was done only for the highest part (the so-called by the locals "tower") but no more than about a meter and a half (Fig.15).

In the summer of 2019, separate parts of the three-dimensional model were made, prepared for their mutual assembly, complemented with smaller fragments and details. Several powerful machines are to operate together, as each of the produced parts has a surface of more than a million elements. It was important for the team to achieve a high quality in the digitization of the existing ruins that would be of help to refine the height component of the original 3D model of the digital reconstruction, which was mentioned in the beginning (Jeleva-Martins D., 2013 [12]).

In regard to the preciseness of the produced digital models, there could be compared examples of the view of random frames of the remote drone surveys (Fig.13) with the fragments from the digital 3D models, constructing the view from the virtual camera (Fig.14).

The team intends to use as volumetric targets for activation of an Augmented Reality application, respresenting the digital reconstruction the studio works on, a set of character points of the digital 3D model of the ruins done in the studio, fitting onsite to characteristic points of the real ruins. As a result of the recognition of the target, the model of the digital reconstruction will appear on the screens of the preferred devices, superimposed on the image of the real ruins, visible through the camera of the devices. To date, the assembly of the produced in 2019 parts of the digital model of the existing ruins has just begun.

The summer season of 2019 was very fruitful for the studio in regard to the digitization of different objects of the cultural heritage of the city of Varna. For some years the studio has been following its ambition to be placed in the niche of Augmented Reality content producers in Europe. This goal is in a way related also to the Virtual Reality technology because some of the results of the Augmented Reality production could be shown not only onsite (that is obligatory for the AR).

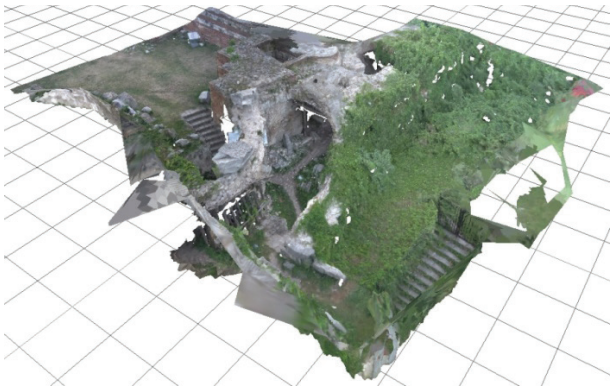

Fig.10. 3D model of a part of the caldarium and the corridor at the hypocaustum, 2019

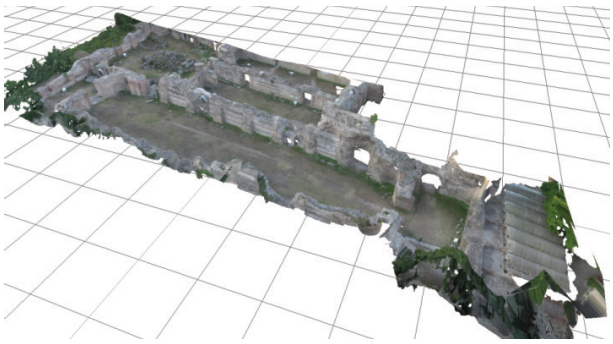

Fig.11. 3D model of the apodyterium (13), the East vestibulum (13), and the frigidarium. The fragment on Fig.14 is from this model, 2019

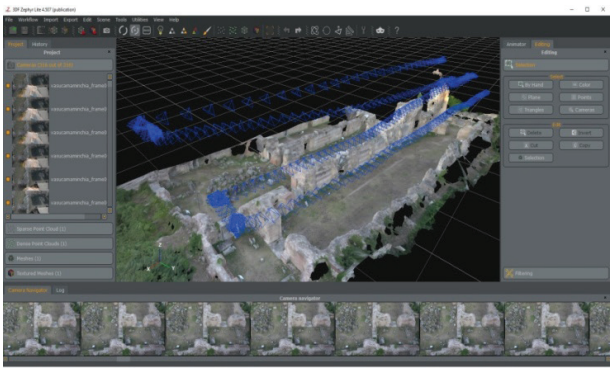

Fig.12. Print screen at the dectop of Ahmet Kizil during his work on the model of the apodyterium (13) with software Zephyr, 2019

Fig.13. The apses and the entrance at the East wall of the apodyterium – a frame from a video. Drone operator: Ahmet Kizil, 2019

Fig.14. A fragment from the 3D model from the position of the video frame, shown on Fig.13 3D model: Ahmet Kizil, 2019

Fig.15. Drone operator Ahmet Kizil at the landing of the drone at 6:15 a.m. in the summer of 2019

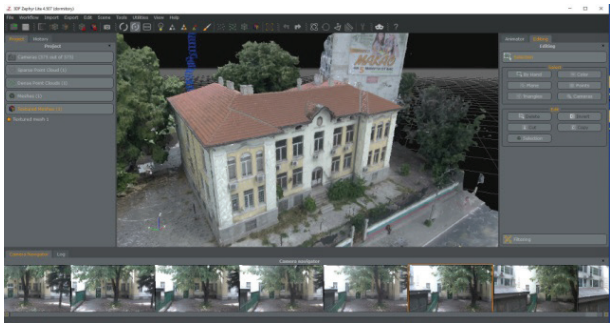

Fig.16. 3D model of the orphanage "Nadezhda" Zephyr Desktop of Jakub Olszewski, 2019 Drone operator: Ahmet Kizil

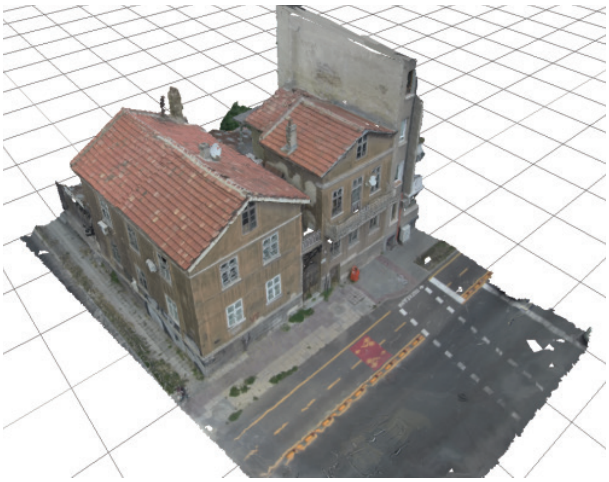

Fig.17. 3D model of twin houses on Saborni St. Zephyr Desktop of Jakub Olszewski, 2019 Drone operator: Ahmet Kizil

Fig.18. 3D model of a house at Rachinska St.
Zephyr Desktop of Jakub Olszewski, 2019
Drone operator: Ahmet Kizil

Fig.19. 3D model of a building at Dunav St.
Zephyr Desktop of Ahmet Kizil, 2019
Drone operator: Ahmet Kizil

A package of about dozen other digital 3D models of buildings in Varna was done also to create a database for an Augmented Reality application the studio works on with a work title "The Non-Surviving Buildings: Varna".

There is no other city or town in Bulgaria losing such a big part of its cultural heritage every year, the specialists in the National Institute of Cultural Heritage at the Ministry of the Culture of Republic of Bulgaria shared with Dr. N. Stamatova some years ago. The author will not discuss in this publication (let other specialists do it) the socio-economical reasons for the removal of buildings in the city of Varna from beginning of the 20th century from the list of the cultural heritage with the aim to be demolished. What the studio Architectural Spies aims with its AR application "The Non-Surviving Buildings: Varna" is for the locals and the tourists when walking on the streets of the city to be able to see the buildings that have disappeared forever from the cityscape of Varna at their former places.

The staff of the studio reacts immediately in case of information of urgency. Sometimes even does extra work as a result of misleading data, as it happened in the case of creating the model of the orphanage "Nadezhda" ("Hope") (Fig.16), produced during the holidays. The first business day of the following week the studio received an answer from the municipality that the 22-story skyscraper, planned at the place of the orphanage, had not been approved by the municipal authorities and the reason for emptying the building was a future renovation.

We considered too that the statue "Mercury over an Eagle" (Fig.20,21,23,24) of the eminent sculptor Kiril Shivarov at the attic of the former Sofia Bank in Varna had to be digitally captured immediately before the forecasted winter storm. Fortunately, only the last two digits from the year of its creation, 1922, fell down.

The credo of the professionals and the interns at the studio is that it is always better to do unnecessary digitizing work than to miss the building's demolishing.

Fig.20-21. Aerial photographies of the statue "Mercury over an Eagle", used for its 3D model
Drone operator: Rostislav Serbezov, 2017

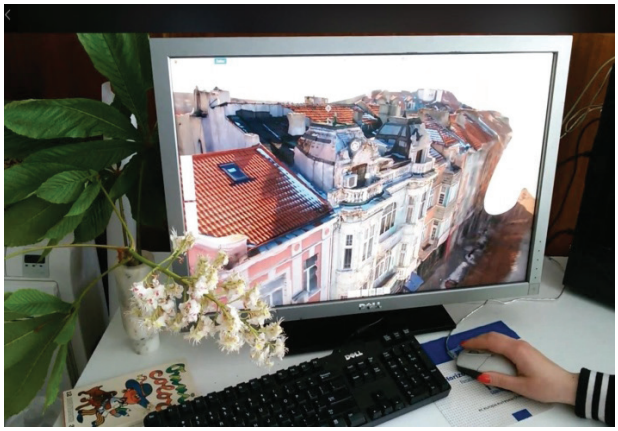

Fig.22. Restoration project, 30 Kniaz Boris Blvd.
Dr. Nadya Stamatova, Mariya Hlebarova, 2017
Demonstration: 3D model with softwate ReMake
Desktop of Vasiliya Staykova, 2017
facebook.com/ArchitecturalSpaceVarna/videos/744933522345377/

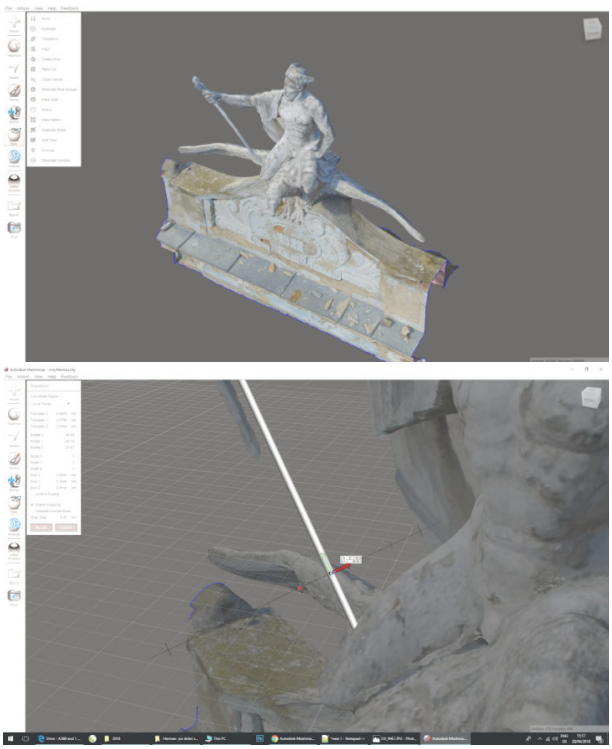

Fig.23-24. Remodeling of a detail with a linear shape with software Mesh Mixer
The wand of the statue "Mercury over an Eagle"
Desktop of Petya Angelova, 2018

Fig.25-26. Restoration project, 30 Kniaz Boris Blvd.
Dr. Nadya Stamatova, Mariya Hlebarova, 2017
Ortho-photo, ReMake: Vasiliya Staykova
3D model, AutoCAD: Anani Yankov
Details, ReMake+Blender: Esin Yuseinova

Fig.27-30. Exterior and interior remote survey and 3D modeling with Zephyr and Blender of the Thermal Power Plant "Yanko Kostov"
Drone operator: Ahmet Kizil
Terrestrial Surveyor: Jakub Olszewski
3D model: A.Kizil and Jakub Olszewski

Interior and exterior remote survey and a 3D model of an industrial archaeology site were done in 2019 for the project of D. Hristova for its renovation as a museum of the industry [2], [8], [9], [10] (Fig. 27-30).

During the work on the application about the non-surviving buildings, the team came to the idea that it would also be good to show by means of AR technology the positive examples of well-restored or reconstructed old buildings. The team started to capture remotely terrestrial and aerial data for buildings that are in evidently bad condition. Examples of such already digitized buildings are shown on Fig.16-19.

Another example is the digitizing of the building shown on Fig.7-8 and Fig.31. It is one of the virtual demonstration sites of the H2020 project BIM-SPEED (Harmonized Building Information Speedway for Energy-Efficient Renovation) (15). The planned work had to be only AR/VR demonstrations. Surprisingly, the ownership of the shops was changed and the project for façade restoration, designed in the past years by Dr. N.Stamatova and M. Hlebarova was realized in the summer of 2019. The studio Architectural Spies, leading the AR/VR task in the project BIM-SPEED, presented the content of the demonstrations in a higher complexity than it was planned.

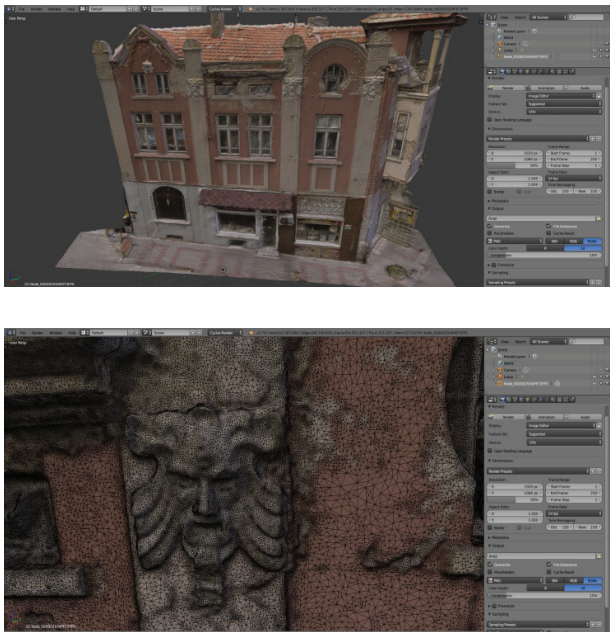

Fig.31-32. 3D model of a building in Varna located on 28 Dragoman St, combining in blender results from ReCap and Zephyr
3D model: Ahmet Kizil, 2019

References:

1. **Stamatova N., 2019:** Digitization of the Archaeological Site of the Imperial Roman Thermae of the Ancient Odessos - Part I, Digitization of the Cultural-Historical Heritage, National Center of Digitization of the Balkans, Black Sea Region and Caucasus, v.2, DIOS, Sofia © 2019 ISBN 978-954-8405-71-3, ISBN 978-954-8405-72-0 DOI: 10.13140/rg.2.2.14563.91683

2. **Stamatova N., 2019:** Digitization of Industrial Archaeology: the Thermal Power Plant Yanko Kostov in the South Industrial Zone of Varna,Digitization of the Cultural-Historical Heritage, National Center of Digitization of the Balkans, Black Sea Region and Caucasus, v.2, DIOS,Sofia,©2019 ISBN 978-954-8405-71-3 ISBN 978-954-8405-72-0
DOI: 10.13140/rg.2.2.22952.52487

3. **Stamatova N., 2018:** Preparation of 3D Models of Archaeological Sites, Buildings, Fragments and Details through Automatic Transformation of 2D Data. Examples of the Territory of the City of Varna. Use of the Method for Preparing a Database for Development of Software Applications for Augmented Reality., Digitization of the Cultural-Historical Heritage, National Center of Digitization of the Balkans, Black Sea Region, and Caucasus, v.1, pp.198-202 DIOS, Sofia, © 2018 ISBN-978-954-8405-69-0, IBSN-978-954-8405-70-6

4. **Stamatova N., 2018:** Digital 3D model of a statue of Nike (No1) from the Imperial Roman Thermae of the Ancient Odessos, DIOS, Sofia ©2018 ISBN-978-954-8405-70-6 DOI: 10.13140/rg.2.2.22358.70720

5. **Stamatova N., 2018:** Digital 3D model of a statue of Nike (No2) from the Imperial Roman Thermae of the Ancient Odessos, DIOS, Sofia ©2018, ISBN-978-954-8405-70-6 DOI: 10.13140/rg.2.2.26553.01121

6. **Stamatova N., 2018:** Digital 3D model of a statue of Heracles from the Imperial Roman Thermae of the Ancient Odessos, DIOS, Sofia ©2018 ISBN-978-954-8405-70-6 DOI: 10.13140/rg.2.2.33263.89769

7. **Dovramadjiev, T., 2018:** Digitalization of Ancient Sculpting Models and 3D Design Using Photogrammetry Methodology, 6th International Scientific Conference on Advances in Mechanical Engineering (ISCAME 2018) 11-12 October, 2018 Debrecen, Hungary, DOI: 10.21791/IJEMS.2019.1.57, ISBN 978-963-490-051-1 International Journal of Engineering and Management Sciences(IJEMS) v.4 No.1, © 2019

8. **Hristova D., Grancharov P., 2015:** Significant Buildings and facilities along the Bulgarian Black sea Coast in the XIX - XX Century, 7th International Scientific Conference Architecture, Civil Engineering-Modernity, 28-30th May2015, Varna, ISSN 2367-7252,pp.78-90

13. **Христова Д., Грънчаров П., 2012** Музей на науката и индустрията във Варна или още нещо за Индустриалната археология в България, Първа градска конференция на Варненско историко-архитектурно дружество (ВИАД) , изд. къща „Стено“, ©2012

10. **Hristova D., 2013,** Contemporary Museum Buildings – Adapatation of Existing Industrial Buildings and Equipment, An Annual Book, v. XIX, 2013, VFU, Varna ISSN 1310-800 X, pp.319-329 © 2013

11. **Ilieva J., 2013:** Secession Motifs in Varna Architecture from the Early 20th Century, 6th International Scientific Conference Architecture, Civil Engineering-Modernity, VFU, 28-30th May 2013,Varna, ISSN 1314-3816 pp.269-278 © 2013

12. **Желева-Мартинс Д., 2013:** Биографичен разказ за проф. арх. Стефан Бояджиев, сп. Архитектура, бр.3, 2013, стр.48-58 https://www.academia.edu/6975223

13. **Бояджиев С., 2006:** Roman Baths (Thermae) in Bulgarian Lands II-III C.A.D., Archaeology of the Bulgarian Lands, volume II, IVRAY-Sofia, pp.37-79 ISBN-954-9388-02-6(v. II) ©2006

14. architecturalspies.com/internship

15. www.bim-speed.eu/en

contacts:
Nadya Stamatova, Ph.D., M.Arch.
nadya.stamatova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5265-7958
researchgate.net/profile/Nadya_Stamatova
independent.academia.edu/NadyaStamatova
bg.linkedin.com/in/nadyastamatova

ЧУДЕСАТА НА НОС КАЛИАКРА

Траян К. Траянов

Abstract: *In „Slavic Bulgarian history" by Paysii Chilendarski I uncovered a text about Kalipol (fort and town of the Cape Kaliakra) as a wheat port. During the many underwater archaeological expeditions around the Cape Kaliakra famous artifacts were discovered, such as: the uncial anchorage with more than 20 Y-shaped iron anchors (August 1965), the first stone anchor (17.08.1966), a slug of gold, silver and cuprum (1969), the upper part of altar (1981). There are data for a cave complex under the stone coast.*

Keywords: *Slavic Bulgarian history, underwater archaeology, cape Kaliakra, the Black Sea*

Във връзка с 250-годишнината от написването от Паисий Хилендарски на „Славянобългарска история" препрочетох две издания от 1942 г. със стария правопис на издателство „Хемусъ" и от 1962 г. на „Български писател". Интересуваше ме темата за морето (моретата - Черно, както и Егейско, Мраморно и Адриатическо, на които в известни периоди Царство България е имала излаз и пристанища).

Все пак в книгата на Паисий Хилендарски намерих два реда, но много показателни. В решаващия поход на турците „Муратъ се вдигнал отново с войска срещу България, излязал по море в Калиполъ, тук било житно пристанище" (8). С много голяма вероятност се касае за укрепената крепост (град) Калиакра (Фиг. 1), столица на Третото българско царство (деспотство), наред с Видинското и Търновското – това на Балик, Добротица и Иванко.

Фиг. 1. Величественият нос Калиакра

Според турските архиви от втората половина на XVIII в. (6) „стоварването на жито (тук на нос Калиакра – бел. авт.) било доста трудно, зърното се изсипвало в дупка, изсечена в скалата, която наподобявала на кладенец... За дъно на този кладенец служела една пещера, отворена към морето. Посредством подвижен мост, по който се пренасяло житото, то било натоварвано на лодки и оттам на закотвените в залива кораби. В непосредствена близост до тази пещера-пристанищно скеле (горе на носа) се намирали три зърнени склада, които към края на XVIII в. били разрушени и изоставени".

Друг немного известен факт, но свързан с варненски изследователи е, че по време на подводна археологическа експедиция на нос Калиакра, организирана от Военноморския музей Варна (1), открихме и извадихме на 17.VIII.1966 г. първата каменна котва (Фиг. 2) по нашето Черноморско крайбрежие.

Спомням си, че въобще не сме се съмнявали, че се касае за каменна котва. Едва една година по-късно, на 2 август 1967 г., леководолазите Александър Денков и Божидар Димитров, понастоящем директор на Националния исторически музей, по време на подводна археологическа експедиция на Окръжния музей в Бургас, намират до Созопол „два правилно одялани във формата на трапец камъка с по два симетрични отвора" (3). Трябвало да измине известно време, за да осъзнаят ръководителите на експедицията, че това са котви.

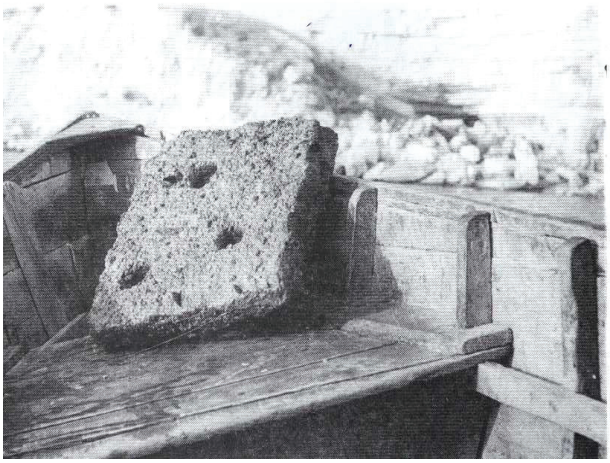

Фиг. 2. Първата каменна котва, извадена пред българското Черноморие (нос Калиакра 17.VIII.1966 г.)

За съжаление, първенството на нос Калиакра не е достатъчно афиширано, включително и в новооткритата експозиция на Военноморския музей във Варна. На въпроса: „Къде е първата, открита в България, каменна котва?" ми бе отговорено след няколко дена – „Във фондохранилището на бившата брегова батарея на Почивка".

Интересно е да се отбележи, че през 1974 г., по време на българо-съветска подводна археологическа експедиция на Военноморския музей, водена от Вълкан Вълканов, понастоящем професор във Варненския свободен университет, са намерени още шест каменни котви (2).

Тук на Калиакра е проведена и първата подводна археологическа експедиция през 1959 г., организирана от Централния комитет на Доброволната организация за съдействие на отбраната, Военно – историческия музей в София и Военноморския музей във Варна.

През лятото на 1969 г., по време на нова подводна археологическа експедиция, ръководена от една от пионерките на подводната археология ст.н.с.к.ист.н. Горанка Тончева, вече на работа в София, във водите под нос Калиакра е открит и изваден слитък във вид на одрана волска кожа (Фиг. 3) от злато, сребро и мед – една от най-значимите находки, изваждани от морското дъно по нашето Черноморие (3, 6).

Друг също немного известен факт – тук по време на поредната подводна археологическа експеция през лятото на 1981 г. леководолазите откриват правоъгълен каменен блок на десетина метра от брега (4).

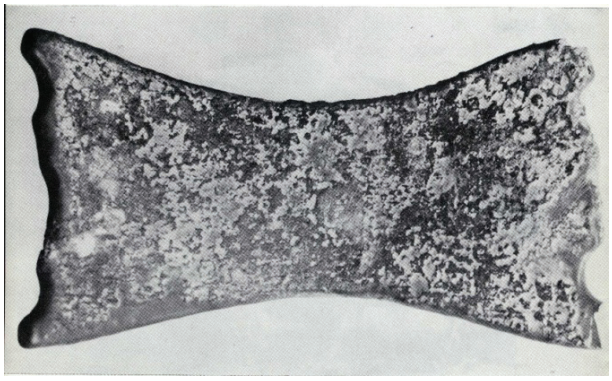

Фиг. 3. Слитък във вид на одрана волска кожа, съдържащ злато, сребро и мед (нос Калиакра, 1969 г.)

Оказва се, че това е грижливо издялан варовиков блок (с размери 57 x 28 cm) и надпис на три реда на старогръцки език, съхранява се в Градския музей в Каварна. Установено е, че това е горната част от олтар, построен на носа в чест на Диоскурите (Фиг. 4) по времето на цар Сириак, един от шесте скитски царе царували в Добруджа. Тяхното царуване, според М. Лазаров (4), се отнася към II в.пр.н.е. Намирането на този артефакт под водата на нос Калиакра „ни навежда на мисълта, че върху полуострова е имало светилище на Диоскурите" – божествените братя близнаци Кастор и Полукс, което от своя страна е показателно за значението на нос Калиакра за корабоплаването през II в.пр.н.е.

Фиг. 4. Горната част на олтар, построен в чест на Диоскурите (нос Калиакра, 1981 г.)

Тук под водите на нос Калиакра, както вече писах (6,7), се намира и уникалното котвено находище с над 20 Y-образни железни котви (Фиг. 5), за които съм изказал хипотезата за българския им произход.

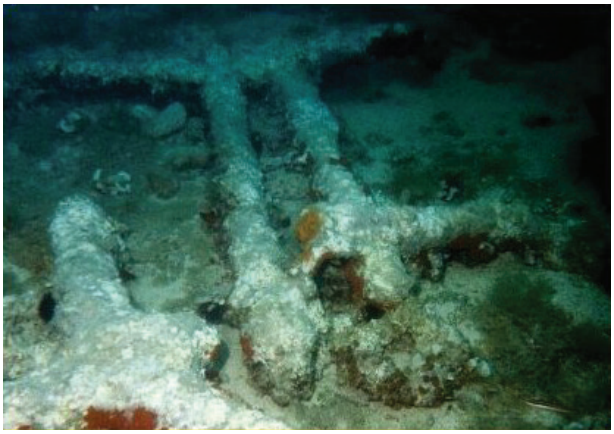

Фиг. 5. Подводна снимка на Y-образните железни котви

И нещо много интересно, което заедно с годишнината от появяването на бял свят на „История славянобългарска", ме накара да напиша настоящия доклад беше интервюто с посланика на САЩ у нас Джеймс Уорлик (Фиг. 6) във вестник „Труд" от 20.VII.2012 г. (9). В него пише, че той е доволен от престоя си в България и е „впечетлен от голямата красота и (забележете!) МНОГОБРОЙНИТЕ ЧУДЕСА, СКРИТИ В ТАЗИ СТРАНА, НЕЗАВИСИМО ДАЛИ ТОВА Е КАМЕНИСТИЯ БРЯГ НА КАЛИАКРА...".

6 | труд СЪБОТА, 28 ЮЛИ 2012 г. www.trud.bg Мрежата

Уорлик се заема с Афганистан

US посланикът отпътува от страната ни на 14 септември

Американският посланик в София Джеймс Уорлик, чиято мандат приключва, си тръгва от страната ни на 14 септември, за да се заеме с предизвикателствата пред Афганистан и Пакистан.

Това съобщиха вчера от пресслужбата на US посолството у нас. Уорлик ще поеме поста на заместник-специален представител на САЩ за Афганистан и Пакистан и ще бъде подчинен на специалния пратеник за двете държави Марк Гроскман (дипломат с над 30 г. стаж и наследник на починалия Ричард Холбрук от 2011 г. - б.р.). Новата длъжност на Уорлик е на старши дипломат в офиса на Държавния департамент.

Това напълно опровергава слуховете, че той е отозван преждевременно от България заради отказа на страната ни да допусне проучване и добив на шистов газ.

„За мен бе чест да работя като представител на правителството на САЩ в България и се горда с направеното в укрепването на американско-българските отношения", заяви посланикът, който неведнъж е отправяше критики към правосъдието ни (за бедни и богати), за кулуарното на гласове по време на избори и др.

Той е доволен от престоя си в България, където „всяка миг му носеи радост". „Бях впечетлен от голямата красота и многобройните чудеса, скрити в тази страна, независимо дали това е каменистият бряг на Калиакра или прекрасните музикални фестивали. Дъбоко вярвам, че България е един скрит съкровен камък", добави Уорлик, който макар да не е отпътувал още, каза, че страната ни завинаги ще остане в сърцето му.

На негово място американският президент Барак Обама ни изпраща „здравата дама" Марси Райс с повече от 30-годишен дипломатически опит в Европа, Близкия изток и Карибския регион. Райс, която в момента е помощник-държавен секретар за европейска и стратегическа политика, владее турски, испански и френски език. Все още няма определена дата за нейното пристигане в София.

Американският посланик в София Джеймс Уорлик

Фиг. 6. Факсимиле от в-к „Труд" от 20.VII.2012 г.

Нека ви припомня какво е писал Страбон (5) в своя труд „География" VII,6.1 "На този бряг се намира и носът Тиризис, укрепено място, където Лизимах криел съкровища".

Известно е, че на нос Калиакра и по на изток от бухта Болата има данни за наличието на уникален пещерен комплекс, за който съм писал в книгата си „Тайните на морското дъно" Варна, 2008 г. ("Вярвайте в Страбон", стр. 21 - 24). Най-напред този „феномен" е засечен през осемдесетте години на XX век от един от капитаните на фериботите (к. д. п. Борислав Якимов) на екрана на радиолокационната станция от около 10 мили от брега (от навигационния коридор – фарватера) и фотодокументиран. На снимката, която той донесе в Института по океанология към БАН (и която съм виждал и аз), се виждаше с по-тъмен цвят нещо като план на град, гледан от самолет („птичи поглед").

От друга страна, когато завършвах докторската си дисертация в Москва през 1985 г., чух от съветски колеги от Института по космически изследвания да казват „На Калиакра имате нещо много интересно".

Както е известно и американците имат технология (импулсен радар), с която от спътник търсеха пещерни комплекси в Афганистан, когато след 11.09.2001 г. търсеха къде се крие Осама бен Ладен.

Най-вероятно тези сателити са регистрирали и „ЧУДЕСАТА, СКРИТИ В (ПОД) КАМЕНИСТИЯ БРЯГ НА КАЛИАКРА...", за които г-н посланика на САЩ говори и той вероятно е виждал космическо изображение на този пещерен комплекс.

Откриването на уникалния пещерен комплекс (пещерен град, бих казал) може да стане хит (многократно по-значим от „вампира" или „мощите" в Созопол) в туристическия бизнес и особено в т.нар. културен туризъм с всичките позитивни последствия за България.

Литература:

Боев. Р. 1967. Древни и антични котви и котвени части във водите на Черно море. В: Корабостроене и корабоплаване. Варна, кн. 3, стр. 29-31.

Вълканов, В. 1975. Съвместни българо-съветски подводни археологически изследвания. В: Корабостроене и корабоплаване. Ва-

рна, кн. 3, стр. 27-30.

Лазаров.М. 1975. Потъналата флотилия. Изд.”Г.Бакалов”Варна.

Лазаров, М. 1984. Древно моряшко светилище на Калиакра. В: Морски свят. Варна (сигнален брой), стр. 47-48.

Страбон. I в.пр.Хр., „География”, VII, 6.1.

Траянов,Т. 2008. Тайните на морското дъно. Изд.къща „Морски свят”, стр. 21 – 24.

Траянов, Т. 2011. Нови факти подкрепящи хипотезата за българския произход на Y-образните железни котви. Научна конференция „Културното наследство на Варна”. Известия на Съюза на учените Варна, стр. 19-27.

Хилендарски, П. 1942. Славянобългарска история. Изд. Хемусъ. София, стр.86.

www.trud.bg 20 юли 2012. Уорлик се заема с Афганистан, стр. 6.

За контакти:
Доц. д-р инж. Траян Траянов
Институт по океанология БАН Варна
E-mail: ttrayanov@mail.bg